INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPEAN

REVISTA ISTORICĂ

FONDATOR N. IORGA

PUBLICAȚIE SEMESTRIALĂ

VOL. XXXI, N-LE 1—12 IANUAR—DECEMVRIE 1945

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

FONDATOR: N. IORGA DIRECTOR: N. BĂNESCU

Vol. XXXI, n-le 1—12 Ianuar—Decemvrie 1945

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia se trimet în Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti, III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă, se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Şos. Bonaparte, 6, Bucureşti.

Abonamentul anual: 2000 lei. Pentru instituţii şi autorităţi: abonamentul 5000 lei.

CUPRINSUL

Pag.

Articole:

N. Bănescu: Nicolae Iorga şi ideia naţională . . . . . 1— 9
N. Bănescu: Un mare învăţat şi prieten francez: Charles Diehl 11— 18
V. Laurent: Asistat-a arhiepiscopul de Tomis la Sinodul din Chalkedon? . . . . . 19— 27
M. Berza: Domnia lui Carol cel Mare . . . . . 29—34
R. Ciocan: Notă despre Biblia lui Luther şi însemnătatea ei . . 35— 38
V. Mihordea: Note cu privire la Antioh Cantemir . . . . . 39— 85
N. A. Constantinescu: Chestiunea celei mai vechi organizaţii ostăşeşti la Români . . . . . 87— 97
A. Cazacu: Patronatul şi Domnia . . . . . 99—111
V. Costăchel: Dreptul feudal şi „preadalica" . . . . . 113—124
C. Karadja: Note despre câţiva boeri ai lui Vasile Lupu . . . 125—129
T. Gostyński: In jurul unui poem al lui Miron Costin . . . 131—153
C. Jiga: Cozani, un orăşel din Vestul Macedoniei greceşti . . 155—165
I. E. Naghiu: Teotim, episcop de Tomis . . . . . 167—171
I. E. Naghiu: Epitaful Sf. Ioan Capistran . . . . . 173—174

Documente:

I. E. Naghiu: Un act de numire de preot catolic în Moldova de acum o sută de ani . . . . . 175—176
N. Lazăr: Câteva documente vasluiene . . . . . 176—203
V. Mihordea: Documente diferite . . . . . 204—206
N. A. Constantinescu: Patru acte vechi din Valea Gardului-Ceptura . . . . . 206—209

Dări de seamă:

Gh. I. Brătianu: *Nouvelle contribution à l'Histoire de la Dobroudja au moyen-âge* (N. Bănescu) . . . . . 211—212

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ
— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
FONDATOR: N. IORGA DIRECTOR: N. BĂNESCU
Vol. XXXI, n-le 1—12 Ianuar—Decemvrie 1945

NICOLAE IORGA ŞI IDEIA NAŢIONALĂ [1])

Se împlinesc astăzi patru ani de când, printr'o nelegiuire, Nicolae Iorga a fost smuls naţiunii noastre, pentru care atâta ostenise, clipă de clipă, întreagă viaţa lui.

Cu dânsul s'a dus dintre noi, între multe altele, cea mai puternică întrupare a *ideii naţionale*, pe care, din prima tinereţă şi până la capătul vieţii, necontenit a servit-o cu toate darurile minţii sale strălucite.

Aceasta l-a îndemnat să dea *istoriei naţionale* întâietate, în preocupările sale de istoric, să atribue acestei istorii, în concepţia sa, afirmată de la prima-i lecţiune la Universitate, un câmp cu mult mai larg, îmbrăţişând *toate* manifestările vieţii poporului nostru; *aceasta* l-a dus la cercetarea *trecutului naţional*, în toate domeniile, la noua îndrumare pe care a ţinut s'o dea *culturii* noastre în genere şi *literaturii naţionale* în particular; iar în ordinea politică, ideia naţională l-a dus la proclamarea *noului naţionalism*, pe care cu atâta convingere l-a propagat între Români.

Toate acestea alcătuiau la dânsul un *crez*, de la care o clipă nu s'a depărtat, în lunga şi uriaşa lui activitate atât de multiplă.

Luând, în 1903, conducerea „Sămănătorului", Nicolae Iorga a creat printr'însul, în câţiva ani numai, o direcţie culturală, politică şi socială care înseamnă o adevărată epocă în

1) Conferinţă la Radio Bucureşti, în seara de 28 Noemvrie 1944.

www.dacoromanica.ro

desvoltarea vieții morale a poporului nostru, pe linia marilor tradiții ale lui Eminescu, Kogălniceanu și Alecu Russo.

In domeniul *istoriei naționale*, spre a putea ajunge la vasta-i operă de sinteză, a simțit nevoia de a strânge mai întâi toată informația, atât de săracă mai înainte. A cules atunci din arhivele risipite ale Europei tot ce privea trecutul nostru istoric, publicând masivele colecții de documente; ne-a dat apoi nenumărate studii istorice propriu-zise, sute de lucrări de istorie literară, de cercetări asupra vieții religioase și artei noastre vechi, asupra instituțiilor și vieții sociale, cursuri și conferințe, în țară și în străinătate, asupra celor mai felurite probleme din același cadru al istoriei naționale, privite sub unghiul larg al istoriei universale.

Trecutul poporului nostru de pretutindeni a fost răscolit cu o pasiune mereu înoită, reînviat cu o neîntrecută putere de evocație, pus dinaintea noastră în toată frumusețea lui vrednică de generațiile care ni l-au transmis, izvor de mândrie pentru toți și de inspirație pentru scriitori.

„Dar ne mândrim cu iubirea pe care cu toții o avem pentru trecutul românesc", răspundea Iorga „esteților" cari întâmpinau cu ironii această pioasă înodare a firului rupt al trecutului. „Astăzi — zicea dânsul — mulțumită unei munci cinstite, avem noțiunea întregii *culturi*, întregii *vieți omenești* de odinioară. Oameni vii aleargă spre noi, se îmbulzesc, în mișcări de bucurie și de luptă, sau se descopăr aplecați asupra muncii lor din toate apropierile și depărtările a două mii de ani, cari sunt ai lor, deci ai *noștri*. Și oare pentru năcazul neamurilor străine oploșite la noi, pentru gingășia înstrăinaților prin școală, pentru urletele barbarilor și pentru țipetele răzgâlaților, ale famenilor cu pielcica suptire vom goni noi din scrisul de astăzi acea inspirație largă care ne vine din cât s'a muncit, s'a luptat și s'a suferit pe această țărînă românească?" [2])

Lămurind ce este „Sămănătorul", revista de directivă care a făcut atâta sânge rău în anumite cercuri literare și împotriva căreia se mai înverșunează încă și astăzi unii, Ni-

2) *Impotriva clevetitorilor*, III, în „O luptă literară", II. p. 188.

www.dacoromanica.ro

colae Iorga face această declaraţie, pe care orice om care cugetă nu poate decât s'o subscrie:

„Poporul românesc nu-l înţelegem ca o entitate metafisică, o plăsmuire a minţii abstracte, ci-l înţelegem ca acea uriaşă fiinţă, trecută prin multe lupte, încercări şi suferinţe, care a smuls tuturora însă o vamă de frumuseţă sau de amintiri întăritoare şi care astăzi e în stăpânirea unei moşteniri, unui patrimoniu de tradiţii, de datine, de istorie trăită, care face originalitatea lui, deci dreptul lui la viaţă şi îndreptarul lui neclintit. De la acest îndreptariu pornim şi potrivit cu dânsul ne întoarcem către acest popor, din care facem parte cu sângele şi cu inima noastră".

In *cultura naţională*, aşa cum o vroia dânsul, ca o cultură *a tuturor*, de sus până jos, „dintr'un hotar al Românimei până la altul", Nicolae Iorga vedea singura putere adevărată a neamului nostru. Printr'însa numai se putea ajunge la unitatea sufletească a tuturor Românilor, singură capabilă a duce la unitatea politică. De aceia necontenit se îndreaptă cu sfaturile şi îndemnurile sale nu numai către cei din Regat, dar şi către aceia cari, dincolo de hotarele lui, îşi risipeau puterile în sterpe lupte politice, făcându-i a înţelege că o renaştere culturală e şi acolo, poate chiar mai mult, o *necesitate naţională*.

Convins de acest mare adevăr, proclamat, în aceiaşi vreme, de alt mare istoric european, de vestitul Lamprecht, — „mai presus de unitatea politică stă una şi mai mare, a culturii", spusese acesta, la deschiderea cursurilor Universităţii din Salzburg — Nicolae Iorga deschide o stăruitoare luptă pentru a îndruma *literatura* noastră pe adevărata ei cale, căci „o literatură trebue să afirme sufletul unui popor, în forme care corespund culturii timpului".

„N'am pornit dela fetişismul orb pentru Români — scria dânsul, în 1905 — n'am început cu divinizarea, din cine ştie ce motive de şiretenie sau neînţelegere, a ţăranului, nu ne-am închis într'o mărginire, ci am recunoscut o necesitate firească, înaintea căreia trebue să se plece oricine ca înaintea oricării necesităţi a naturii: aceia de a da neamului românesc o literatură care să pornească dela el, dela ce e mai răspicat şi mai

www.dacoromanica.ro

caracteristic în el şi de a da, în acelaş timp, literaturii universale, în formele cele mai bune ale ei, un capitol nou şi original" [3]).

Acelaş crez al unităţii noastre de cultură ducea pe marele cărturar, în 1906, la episodul istoric al luptei pentru limba românească. In conferinţa desvoltată la Universitate, în ajunul memorabilei representaţii dela Teatrul Naţional din Bucureşti, Nicolae Iorga dădea această admirabilă definiţie a limbii unui popor :

„Limba nu e numai un mijloc de a se înţelege, nu e numai mijlocul practic prin care un om poate să-şi comunice gândurile şi sentimentele sale altor oameni; o limbă reprezintă pentru un popor mult mai mult. Este forma cea mai înaltă, cea mai deplină în care se poate exprima sufletul acelui popor.

„Limba cuprinde într'o formă înţeleasă veşnic de toţi, întrebuinţată necontenit de toţi, întreaga viaţă, timp de secole întregi, timp de mii de ani uneori, a poporului aceluia. Limba pe care o vorbim acum nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acuma de gramatici, pe care oamenii să-l întrebuinţeze după normele ce se află în aceste gramatici: ea este fiinţa vie care ne vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai scumpă moştenire a strămoşilor cari au lucrat, generaţie de generaţie, la elaborarea acestui suprem product sufletesc care este limba.

„Dacă strămoşii noştri au luptat pe acest pământ, dacă strămoşii noştri au muncit, au suferit şi au gândit şi au visat pe acest pământ, nu-i nici unul din gândurile lor, nu-i nici unul din visurile lor, nu-i nici una din muncile lor cele grele, nimic din gloria şi din suferinţa străbunilor noştri, care să nu fi lăsat o urmă neştearsă în limbă.

„Strămoşii noştri au fost, şi s'au dus. Dacă n'ar fi fost ei, nu ne-am găsi unde suntem. Cu dânşii nu mai putem corespunde în nici un chip, pe dânşii nu-i mai putem vedea, nu-i mai putem auzi. Ne închipuim numai despre dânşii, după slovele care au rămas din timpuri şi după icoanele din biserici, dar ne putem închipui ce au fost ei înainte de toate prin această

3) *Impotriva clevetitorilor*, în „O luptă literară", II. p. 176.

www.dacoromanica.ro

limbă românească în care şi-au coborît sufletul şi care trăeşte până astăzi, pentru că generaţie după generaţie au îmbogăţit-o, spre a o trimete mai bogată, mai curată şi mai glorioasă celor cari au venit după dânsele".

Iată acum în ce cuvinte lapidare caracterisează marele Român *noul naţionalism* pe care l-a propovăduit îndărătnic în tot cuprinsul neamului nostru:

„Venim dintr'un trecut greu şi trăim într'un prezent de primejdie, între duşmani şi fără un singur adevărat prieten. Aiurea poate fi vreme de petrecut sau se iartă zăbava. La noi, trebue lupta de fiece clipă, necontenita muncă harnică supt arme, strângerea la un loc într'un mănunchiu, gata spre jertfire, a tuturor puterilor noastre. Căci din părăsirea acestor virtuţi nu resultă pentru noi numai zăbava şi afundarea în umbră, ci peirea. Alegerea e pentru noi aceasta: ori ajungem un popor model, ori pierim. Şi *nu vom* să pierim. Fiecare din noi simţim ca o misiune sfântă de a împiedeca aceasta, această crimă de a distruge silinţele grele ale atâtor generaţii chinuite şi fără noroc".

Altă dată, faţă de miopia politică a bucovineanului Aurel Onciul, care propunea intrarea Românilor, cu România cu tot, în Statul austriac, confederaţie firească a micilor popoare ameninţate, învăţatul nostru respinge cu ironie această naivă recomandare şi lămureşte ce înseamnă pentru noi toţi România şi cum i se poate asigura cu adevărat viitorul:

„Nu, noi nu dăm jos tricolorul, declară Nicolae Iorga. Ci noi zicem aşa. România nu e un Stat ca Belgia, pentru un tarif de vamă, ori ca Sviţera, pentru fabrica de brânzeturi în linişte. Ea represintă un popor, un vechiu popor, măricel la număr şi foarte deosebit de toate celelalte popoare. Ea are datorii nu numai faţă de supuşii săi, ci faţă de toţi Românii: peirea ei ar fi pecetluirea peirii lor, căci din câmpiile ei libere vine aerul curat pe care-l respiră. Ea nu e creată printr'un decret imperial sau un articol de tratat, ci prin crearea ei s'au răsplătit lungi veacuri de muncă grea şi tristă. Ştim bine că primejdia-i veghiază continuu la hotare, dar cei luminaţi şi buni ştiu ce o poate înlătura mai bine de cât orice înţelegere cu străinul ce ne vrea moartea. Ne putem asigura contra ori-

www.dacoromanica.ro

cui, — da, contra oricui, — prin desvoltarea unei conştiinţi exasperate. S'o desvoltăm prin silinţele tuturora, şi atuncea vom trăi cum trăesc popoarele sănătoase şi cu viitor" [4]).

* * *

Când marele cataclism, de care sângerează şi astăzi omenirea, a fost deslănţuit de Germania lui Hitler, marele istoric nu şovăeşte o clipă a lua, împotriva brutalei agresiuni, apărarea dreptului şi libertăţii popoarelor. Am expus dăunăzi, la Academia Română, atitudinea sa curagioasă, plătită cu jertfa propriei sale vieţi.

Prevăzând întinderea catastrofei ce ne ameninţa de o potrivă, acelaş instinct naţional îl face să precizeze dela început atitudinea poporului român.

In Septembrie 1938, Nicolae Iorga făcea, în „Neamul românesc", aceste hotărîte declaraţii :

„Când scriu aceste rânduri, nu ştiu ce va resulta din gestul, admirabil, al d-lui Chamberlain, care calcă peste toate prejudecăţile şi peste toate jignirile, peste mândria unei mari naţiuni insultate, pentru a vorbi de-a-dreptul şefului german despre răspunderile fiecăruia. Nu ştiu cum se va întoarce acela al cărui nume va rămânea obiect de recunoscătoare veneraţie pentru toate vremurile.

„Dar ştiu ce simte, ce vrea şi ce poate poporul român.

„El simte desgust înaintea violenţei fără margeni, care se aşează ca supremă judecătoare între neamurile şi ţările lumii. Actele de agresiune, pe care nu le-a săvârşit niciodată, îi revoltă conştiinţa.

„El vrea, fără a-i fi teamă de nimic, să fie lăsat în pace a munci şi mai departe în margenile ţării care-i cuprinde cea mai mare parte dintre ai săi.

„El poate — şi trebue — să observe tot ce-i impun tratatele pe care le-a încheiat".

Evenimentele se precipită, loviturile Germaniei se urmează după planul de mai înainte calculat. Lucruri grave se

4) *Naţionalismul român în forma austriacă.* In „Cuvinte adevărate", p. 127 şi urm.

www.dacoromanica.ro

petrec lângă hotarele noastre, şi ele impresionează adânc pe unii, cari se grăbesc a aplauda şi sfătui. Ei uită datoriile ce le impun interesele mari ale ţării şi neamului, gata a servi împotriva lor interese străine. Istoricul îi stigmatizează în articolul său, intitulat „*Suflete păcătoase*" [5]):

„Oricâtă deosebire de ideal şi de metode ar fi între sufletele nobile — scria dânsul — ele primesc o chemare dela a cărui putere le e cu neputinţă a se sustrage. Uită şi iartă tot, oferă şi jertfesc tot pentru binele şi onoarea societăţii naţionale căreia-i aparţin.

„Altfel cu sufletele păcătoase — cu acelea care au păcatul în fundul fiinţii lor, ca osândă din naştere. *Dela sine ei nu se simt în consonanţă cu naţia.*

„Se pierd în teorii care să le dea sofismele de justificare, se lasă mânaţi de patimi şi se supun unor interese personale, care-i domină.

„Unii sunt indiferenţi la orice. Vor servi numai din poruncă, sabotând. Alţii vor îndeplini funcţia infamă de a se pune imediat în serviciul duşmanului, care se poate prevedea".

In epoca neutralităţii noastre, ni se trimeteau din anume locuri înştiinţări despre soarta care ne-ar aştepta, fiindcă întârziam a intra în războiul în care oştile noastre sângerează şi azi. Nicolae Iorga respinge, indignat, o astfel de „compătimire" :

„Am crescut şi trăit două mii de ani — spune dânsul — în margenea pustiului şi a sălbătăciunii. Peste noi s'a aruncat cine a vrut. Am văzut trecând toate neamurile, care erau, cu lăcomia şi cruzimea lor, în starea celor mai de jos animale. Am trăit.

„A fost nu o minune a soarte, ci o *minune a noastră.*

„Azi avem aceiaşi linişte, de toate răbdătoare, ca şi în tot acest lung şir de veacuri ale muceniciei. Suntem siguri de dreptul nostru...

„Şi ştim un lucru: supt acest Stat e naţia. Şi naţiile, orice li s'ar întâmpla, revin la ceia ce trebue să fie" [6]).

---

5) *Neamul Românesc*, 22 Martie 1939.

6) *Neamul Românesc*, 1 Februarie 1940.

www.dacoromanica.ro

Câteva luni mai târziu, lucrând la ediția franceză a „Istoriei Românilor", Nicolae Iorga mărturisea că are prilejul să revie „asupra unui lung șir de fapte istorice, întinzându-se peste aproape două mii de ani, care spun altă poveste de cât aceia a lucrurilor de azi până mâne, și dau altă învățătură de cât aceia pe care anume spirite, gata să triumfe la nenorocirea altora, le trag din cetirea răbdătoare a telegramelor și comunicațiilor radiofonice".

Iată în ce mișcătoare cuvinte de adevăr istoric caracterisează el destinul nostru în aceste paragini biciuite de toate vijeliile soartei :

„Neam părăsit la răscrucea furtunilor care bat aici din veac în veac și vor bate totdeauna în aceste locuri de ispititor bielșug și de trecere a oștilor. Copil al Romei pierdut în pustiul, veșnic înoit, al barbarilor. Așa de puțini între așa de mulți. Cu frații la cellalt capăt al Europei și cu străini de noi în toate părțile. Apți pentru cea mai înaltă civilisație și siliți a trăi dela o bejenie la alta.

„Ori cari alții s'ar fi risipit în lume, — pentru mai puțin se părăsesc și cele mai dulci patrii. Noi am rămas. Cu sabia în mână de strajă la toate zările, iar, când s'a frânt o clipă, ca să se lege din nou, tainic, oțelul, am întins brutalității arma suptire a inteligenții noastre. Și, iată, suntem tot acasă".

* * *

Neamul nostru se află astăzi iarăși la o mare răspântie a Destinului. Toate puterile lui la un loc abia dacă ar fi în stare a înfrunta noua și teribila primejdie ce-i stă în față. Și nu resistă furtunilor de cât poporul care știe să ție neatinsă flacăra idealismului său. Dar flacăra aceasta curată „nu se aprinde și nu se hrănește din gunoaiele poftelor de bani sau poftelor de putere, ci din sfântul unt-de-lemn al jertfei de muncă, încredere și iubire de patrie a fiecăruia".

Prin întreaga sa operă închinată ideii naționale, prin toată uriașa-i muncă pentru trezirea și înălțarea conștiinții românești, prin jertfa vieții sale înainte de toate, Nicolae Iorga ne-a lăsat un *Testament* pe care am fi nemernici a-l trăda.

www.dacoromanica.ro

In cuvintele ce scapără pretutindeni cu biciul lor de foc, în graiul de prooroc ce a răsunat, o jumătate de veac, la urechile noastre stă acest scump Testament. El se desface mai din fie-ce pagină a scrisului vrăjit pe care ni l-a lăsat.

Iată, pentru a-l reaminti, aceste lapidare rânduri de explicaţie a strălucitei domnii a lui Ştefan cel Mare.

Poporul român, compus şi atunci din mai multe clase, care aveau interese deosebite între ele, „era legat — spune istoricul — prin acelaşi credinţă, vorbea acelaşi limbă, avea acelaş ideal, forma o singură fiinţă, representată de o potrivă prin Voevodul ţării, de pe tron, şi prin cel din urmă ostaş biruitor din armatele sale".

Poporul se împarte firește în clase, clasele în indivizi. Dar „mai presus de interesele indivizilor — proclamă Iorga — mai presus de interesele claselor, trebuie să se ridice *solidaritatea naţională*, sentimentul de unitate care să îmbrăţişeze o societate dela un capăt la altul. Acest sentiment asigură menţinerea unui popor, acest sentiment permite afirmarea unui popor şi-i dă biruinţa în toate împrejurările".

Noi, cari ne-am format sub vraja acestei înălţătoare predici nu o putem uita; noi, înainte de toţi, avem datoria supremă să nu părăsim mântuitoarele sale precepte. De dincolo de mormânt, sufletul Titanului răstignit pentru câte binefaceri coborîse între noi ne cere, poruncitor, acest lucru.

N. BĂNESCU

www.dacoromanica.ro

UN MARE INVĂȚAT ȘI PRIETEN FRANCEZ : CHARLES DIEHL [1])

Cu moartea lui Charles Diehl Franța a pierdut pe unul din cei mai mari învățați cari au ilustrat învățământul Sorbonnei, iar lumea științifică pe cel mai de frunte representant al Bizantinisticei din vremea noastră. Pentru specialiști, Diehl era, cum i se spunea adesea, veneratul „decan" al studiilor bizantine.

Invățatul francez a fost, în acest domeniu al vieții Bizanțului, pe linia marilor tradiții ale țării sale. Cum a arătat-o însuși odată, Franța are meritul de a fi creat știința istoriei bizantine prin acea admirabilă colecție a istoricilor bizantini inaugurată la Louvre, în 1648, sub auspiciile lui Ludovic al XIV-lea, grupând în jurul ei întreaga pleiadă a marilor eruditi ai epocii, în frunte cu nemuritorul Ducange.

Activitatea fecundă a lui Ch. Diehl a îmbrățișat vastul domeniu al istoriei politice, al istoriei culturale și al artei bizantine.

* * *

Dela prima sa lucrare, asupra Exarchatului de Ravenna, *Études sur l'administration byzantine dans l'Exarchat de Ravenne* (568—751), presintată ca teză de doctorat, la 1888, Charles Diehl își afirma în chip strălucit însușirile ce vor deosebi întotdeauna cercetările sale : cunoașterea perfectă a izvoarelor,

---

1) Conferință cetită la postul de Radio București, la 17 Febr. 1945, în ciclul „Amicilor Franței".

www.dacoromanica.ro

metodă riguroasă, lărgime de vederi, o putere de comprehensiune capabilă de cele mai vaste sinteze, o claritate și o frumusețe de expunere cum foarte rar se întâlnesc.

O mare bogăție de informație, de atâtea ori nouă, lămurește împrejurările în care administrația Italiei recuperate de Justinian se transformă complet, pe urma invaziei longobarde, toate puterile concentrându-se în mâinile unui guvernator, *Exarchul*, șef suprem al armatei și cap al administrației civile în același timp. Intreaga organisare a autorității sale excepționale, competența-i atât de multiplă, resultatele binefăcătoare ale cârmuirii lui, care dete stăpânirii bizantine din Italia două secole de prosperitate și întări din nou elenismul în peninsulă, în sfârșit causele căderii acestei puternice administrații, toate sunt presentate amănunțit și bine documentat.

In a doua operă, închinată Africei bizantine, *L'Afrique byzantine. Histoire de la domination byzantine en Afrique* (533—709), Paris, Leroux, 1896, autorul urmărește în toate fasele sale istoria stăpânirii bizantine în Africa, dela smulgerea ei din mânile Vandalilor, sub Justinian, până la cucerirea arabă, în secolul al VIII-lea. Instoricul expune reorganisarea dată provinciei odată cu întoarcerea ei la imperiu, apoi criza prin care trece încă din ultimii ani ai lui Justinian, transformările administrative impuse și aici de nevoile apărării, în lupta cu indigenii, ceea ce duse, ca în Italia, la concentrarea puterilor civile și militare în aceleași mâni, la crearea noului magistrat: Exarchul de Africa.

Prin aceste două masive lucrări, învățatul francez a făcut lumină deplină în privința reformei considerabile a administrației imperiului bizantin, care a dat, în timpul împăratului Maurikios, cele două Exarchate și avea să sfârșească, în veacul al VII-lea, la regimul *themelor* (provinciilor organisate militar).

Bizanțul, cu viața sa complexă și încă atât de puțin cunoscută, a captivat din ce în ce mai mult spiritul său pasionat pentru cercetările stârnite din nou în acest domeniu de știința franceză dela sfârșitul veacului trecut.

Atâtea descoperiri au scos de atunci mereu la iveală aspecte noui ale vieții politice, sociale și culturale bizantine,

www.dacoromanica.ro

de care acest mare artist s'a apropiat cu entusiasm, semnalându-le în lungi recensii, care sunt în acelaș timp prețioase contribuții la problemele ce puneau, și scriind de multe ori, cu darul intuiției sale rare și talentului său excepțional, adevărate studii în legătură cu ele. Asemenea descoperiri au dat cele mai multe din „figurile" atât de caracteristice ale splendidei sale galerii necontenit admirate.

In *Justinien et la civilisation byzantine au VI-e siècle,* apărută în 1901, Diehl ne-a dat o admirabilă monografie a domniei marelui împărat, atât de caracteristică pentru istoria primei epoci a Bizanțului. O laborioasă și pătrunzătoare cercetare directă a izvoarelor ne presintă, într'o minunată sinteză, icoana vieții bizantine a secolului al VI-lea, în toate manifestările ei, făcându-ne a desprinde din expunerea magistrală a istoricului factorii puterii Bizanțului și elementele civilisației sale strălucite.

In 1904 ieșia la lumină volumul închinat soției lui Justinian, vestitei *Theodora,* al cărei roman de aventuri a făcut ocolul lumei, dela descoperirea „Istoriei secrete" a lui Prokopios, răsunător pamflet, care face pe mulți până azi să se îndoiască dacă trebue în adevăr atribuit marelui istoric al domniei. Cu agerimea spiritului său critic și puterea de intuiție a realității, Charles Diehl a izbutit a ne schița un portret autentic al frumoasei și energicei basilisse, care de atâtea ori a inspirat actele marelui Justinian.

Alături de aceste opere de amploare, învățatul francez dădea în acelaș timp o întreagă serie de studii, în reviste, asupra celor mai variate subiecte, suggerate de publicații științifice, de discuții în jurul unor chestiuni importante, de câte un document inedit de mare însemnătate. Aceste studii, de o valoare puțin obișnuită, împreună cu două lecții de deschidere a cursurilor la Universitatea din Paris, au fost adunate în volum, sub titlul: *Études byzantines* (1905). Din varietatea aparentă a cuprinsului se desface pentru cetitor o vedere generală clară asupra civilisației bizantine, a instituțiilor, organisației sociale și artei. Pentru a învedera meritul acestor studii, e de ajuns a sublinia că cel privitor la „Câteva pasagii din *Cartea Ceremoniilor*" a stabilit definitiv metoda, pe care au urmat-o

www.dacoromanica.ro

cu atâta folos alţii pentru stabilirea izvoarelor celebrei compilaţii a Porphyrogenetului cu privire la ceremonialul Curţii bizantine; iar cel referitor la originea themelor bizantine a deschis de asemenea drumul pe care vor merge cercetătorii în această importantă problemă a administraţiei Imperiului.

Ne-a dat apoi, în *Histoire de l'empire byzantin* (1919), o scurtă istorie a Bizanţului, în care expunerea, ori cât de sumară, e luminată de părerile juste ale autorului şi de consideraţiile sale originale.

Dar în anii din urmă Ch. Diehl ne-a dat, în colaborare cu orientalistul Georges Marçais, în marea colecţie „Histoire générale", condusă de Glotz, şi în cadrul istoriei Evului-Mediu: *Le monde oriental de 395 à 1081*, în care istoria imperiului bizantin e tratată în toate amănuntele, dela marele Theodosius I până la urcarea pe tron a lui Alexios I Comnenul. De o informaţie care merge până la cele mai recente articole de revistă, această istorie îmbrăţişează întreaga evoluţie a Bizanţului într'una din cele mai sbuciumate epoci ale sale. Ceia ce-i măreşte valoarea, sunt ideile proprii ale autorului în problemele încă obscure ale acestei epoci.

Trebue să amintim de asemenea contribuţia lui Diehl la volumul al IV-lea al celebrei colecţii de istorie medievală dela Cambridge, în care semnează capitolele privitoare la administraţia şi cultura bizantină.

Byzance. Grandeur et décadence, apărută după Marele Războiu, e o admirabilă sinteză a Bizanţului, scoţând în evidenţă tot ce a format, în toate domeniile vieţii sale, adevăraţii factori de putere şi strălucire, dar totodată şi motive de slăbiciune, care au pregătit decăderea.

Alături de această lucrare trebue semnalată aceia, compusă în acelaş spirit, privitoare la Veneţia: *Une république patricienne. Venise* (1915). Ea ne arată ce a putut da o cârmuire pur aristocratică în această originală republică a lagunelor, în care egoismul intereselor private se unea atât de tare cu devotamentul faţă de patrie, cu grija tenace pentru splendoarea şi gloria ei. Aceiaşi pătrunzătoare analisă a elementelor de mărire, care a dus la crearea celui mai mare imperiu

www.dacoromanica.ro

colonial din Evul-Mediu, și a celor de slăbire, pregătindu-i pe încetul ruina, caracterisează lucrarea.

Menționăm în sfârșit volumul *Dans l'Orient byzantin* (1917), în care autorul își adună studii privitoare la monumentele și istoria Răsăritului bizantin, studii care, prin punctele de vedere nouă, — ca în chestia ilustrației Psaltirii în arta bizantină, în aceea a operii Bizanțului în Italia, a înțelepciunii lui Kekaumenos — capătă o deosebită valoare.

Același lucru se poate spune de un alt volum, *Choses et gens de Byzance*, care cuprinde judicioase cercetări de artă și minunate portrete istorice.

Nu putem, firește, uita, în această fugară caracterisare a operei de istorie a lui Diehl, mult admiratele sale *Figures byzantines*, care se află în toate bibliotecile și au fost traduse în atâtea limbi. Căci marea superioritate a lui Charles Diehl, în tot ce a lăsat să cadă din magicul său condeiu, a fost, pe lângă pătrunderea unui spirit excepțional, deprins a smulge izvorului, adesea obscur sau inform, secretele unei epoci, și acea rară *viziune* a trecutului, în care Nicolae Iorga vedea, cu atâta dreptate, cea mai mare însușire a istoricului. Și Diehl a fost dintre puținii privilegiați cari au știut să redea, în evocările lor, viața în toate pulsațiile ei, prin acea fantasie creatoare care învie o întreagă epocă din cenușa trecutului mort. Și, alături de aceasta, vraja captivantă a cuvântului, arta de a îmbrăca totul într'o formă de încântătoare frumuseță, care face din cetirea paginilor sale o adevărată desfătare a spiritului.

Mediocritatea, incapabilă de a se ridica la aceste culmi ale frumosului, proclamă necesitatea în istorie a stilului sărac, gol și uscat. Ca toate marile spirite creatoare, Charles Diehl e convins de presentarea mai bună a științii în haina seducătoare a frumosului. In Prefața sa la volumul *Excursions archéologiques en Grèce*, VII-e éd., Paris 1911, cetim aceste instructive rânduri: „La science n'est point nécessairement chose aride, sévère et sèche: elle doit comprendre qu'un peu de parure embellit les plus belles choses, qu'un peu de coquetterie ne messied point aux personnes les plus graves; elle ne doit point se contenter d'imposer ses leçons par la seule

www.dacoromanica.ro

force de la vérité, elle doit les faire bien accueillir par le charme de l'enseignement. Elle doit, pour aller dans le monde et y plaire, faire quelque toilette et tempérer d'une bonne grâce aimable les austérités de l'érudition".

In ultimii ani, deşi îşi pierduse vederea, marele învăţat s'a ostenit a compune continuarea istoriei Bizanţului de unde o lăsase, dictând întreaga epocă a Comnenilor.

Tot atât de vastă şi de preţioasă e opera învăţatului francez în domeniul *artei bizantine.*

A studiat-o în Italia meridională *(l'Art byzantin dans l'Italie méridionale,* 1894) şi în toate regiunile în care ea a înflorit, a dat frumoase monografii consacrate oraşelor de artă celebre: *Ravenna, Palermo şi Syracusa, Constantinopole, Salonic, Ierusalim ;* a publicat numeroase studii privind cele mai importante probleme ale artei bizantine, între care aceia a originilor ei, dovedind, împotriva părerii lui Strzygowski, rolul însemnat pe care l-a avut Constantinopolea în creaţia acestei arte.

Opera fundamentală în această materie e preţiosul său *Manuel d'art byzantin,* apărut în 1910, cea dintâi sinteză a artei Bizanţului, în toată evoluţia şi transformările ei dela origini până dincolo de splendida renaştere a epocii Paleologilor.

Această vastă expunere istorică, de o informaţie desăvârşită, e dintre operele care, oricât s'ar schimba unele puncte de vedere, — lucru fatal în cercetările ştiinţei — îşi păstrează totuşi pentru totdeauna valoarea.

In colecţia „Les éditions G. van Oest", care se deosebeşte prin bogăţia ilustraţiei, Diehl a dat în 1928 o succintă şi elegantă expunere a evoluţiei artei bizantine : *L'art chrétien primitif et l'art byzantin.*

Acest mare interpret al artei bizantine a cunoscut de aproape vechile noastre monumente, cu prilejul întâiului congres internaţional de studii bizantine, organisat de neuitatul nostru Iorga în 1924 la Bucureşti ; el a exprimat în privinţa

www.dacoromanica.ro

lor păreri care, venind dela un atât de mare cunoscător, sunt pentru noi deosebit de prețioase.

Intors la Paris, Charles Diehl și-a publicat, în *Revue des deux mondes*, din 15 Iunie 1924, impresiile din România. Vorbind despre bisericile și mânăstirile din Moldova de Nord și Bucovina, el scrie:

„Se cunosc puțin până acum aceste monumente. Ele formează totuși unul din cele mai însemnate capitole, nu numai ale istoriei artei românești, dar ale istoriei picturii bizantine. In frescele care le decorează apare atotputernică influența acelui Bizanț care a fost în Evul-Mediu educatorul Europei orientale și a cărui acțiune, chiar când imperiul Paleologilor s'a prăbușit, se simți timp de veacuri în țările române".

Ceia ce izbește dela început pe visitatorul cel mai puțin prevenit, adaugă dânsul, „e mărețul decor de picturi ce acoperă fațadele exterioare ale acestor biserici. In toată lumea bizantină nu se întâlnește nimic care să le poată fi comparat... Toată iconografia, toată arta Bizanțului reînvie în aceste picturi: cu toate influențele occidentale, care se întâlnesc aici uneori, cea mai mare parte din aceste fresce, până în plin secol al XVIII-lea, sunt executate după principiile, în stilul maeștrilor bizantini".

„Interiorul acestor biserici, scrie mai departe, nu e mai puțin somptuos. Pe sol, pietre tombale, bogat ciselate, cu lungi inscripții pe margine, acoperă mormântul prinților cari au construit aceste monumente și al rudelor lor; pe ziduri, mărețe stofe brodate, care odinioară acopereau mormintele, reînvie în colori strălucitoare figura acestor suverani dispăruți; și de asemenea chipul lor apare, în toată splendoarea costumelor imperiale, în frescele care, pe zidul Corului, îi arată, înconjurați de toată familia lor, îngenunchiați dinaintea lui Hristos și presintându-i biserica clădită prin grija lor. In imensul ciclu de fresce afumate sau șterse, care acoperă pereții și bolțile, aceste tablouri de ceremonie sunt de sigur ceia ce e mai instructiv și mai mișcător pentru noi".

Biserica episcopală dela Curtea de Argeș e, după Ch. Diehl, „de o incomparabilă splendoare", dar nu poate pretinde să ne dea înfățișarea veche a clădirii.

www.dacoromanica.ro

Biserica domnească, „prin planul său în formă de cruce greacă, prin zidurile sale construite în straturi alternate de piatră și de cărămizi, prin cupola sa cu tamburul împodobite de lungi nișe scobite, este curat bizantină". Nu e mai puțin însemnată, declară dânsul, prin frescele sale vechi, descoperite în acești din urmă ani: „E într'însa un întreg decorativ — afirmă Diehl — de o valoare extraordinară". Învățatul le pune în strânsă legătură „cu acea mare mișcare de renaștere care, la începutul veacului al XIV-lea, transformă o ultimă dată arta bizantină". Aceste fresce sunt, după dânsul, una din capod'operile ei.

Tradiția puternică a Bizanțului stăpânește și în mânăstirea de la Hurez, „care este, afirmă Diehl, poate cea mai frumoasă din toată România".

* * *

Pentru sentimentele ce au legat acest mare spirit de noi — de câteva ori a ținut conferințe publice în țară —, pentru iubirea sinceră pe care a aflat-o în România față de marea și nobila sa patrie, sunt caracteristice cuvintele cu care-și încheia aceste frumoase impresii de călătorie:

„Voroneț, Moldovița, Putna, Sucevița, Rădăuți, Suceava și Iași, Curtea de Argeș, Cozia și Hurez, vechi mânăstiri pline de reculegere și tăcere, biserici zugrăvite cu fresce ca paginile unei Biblii strălucitoare, sunt minunatele etape ale unei neuitate și prea scurte călătorii, în care ne-au fost revelate atâtea lucruri ce ar fi meritat un studiu mai lung. Dar ceia ce nu voi putea iarăși să uit, e primirea care, ca la București, ni s'a făcut în această provincie românească, în aceste mânăstiri pe care le-am visitat, în aceste orașe, mici sau mari, prin care am trecut repede... Și aud încă atâtea glasuri elocvente, care, într'o limbă francesă impecabilă, exprimau în cuvinte călduroase simpatiile lor pentru țara noastră. Intre România și Franța, amintirile comune ale Marelui Război, identitatea primejdiilor posibile ale viitorului au creat o solidă și credincioasă prietenie".

N. BĂNESCU

www.dacoromanica.ro

ASISTAT-A ARHIEPISCOPUL DE TOMIS LA SINODUL DIN CHALKEDON (451) ?

Intr'un articol enciclopedic [1]) conştiincios, canonicul Ch. Auner făcea odinioară această observaţie cu privire la episcopul de Tomis: *„Noul episcop n'a fost de faţă la Brigandajul din Ephes în 449, ci la sinodul din Chalkedon în 451. Numele său este înscris numai în şedinţa a treia* [2]), *şi nu se poate explica lipsa semnăturii sale la celelalte sesiuni"*.

Toţi istoricii de oarecare autoritate cari au scris asupra Bisericei din Skythia, în prima linie Mgr. Netzhammer [3]) şi R. Vulpe [4]), afirmă de asemenea fără rezervă prezenţa prelatului danubian la marea Adunare, fără a se preocupa totuşi de faptul ciudat că nu se face despre dânsul decât o singură menţiune în Acte. In schimb, un alt savant, Zeiller [5]), a insistat în special asupra acestei anomalii. El crede că Alexandru, sosit târziu la sinod, deci present, nu şi-a pus semnătura decât după închiderea desbaterilor.

---

1) Cf. *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, Paris 1920, 1247.

2) De fapt, a doua, după numerotaţia ediţiunei originale a cărei ordine a restabilit-o Ed. Schwartz, *Concilium universale Chalcedonense* (= Acta conciliorum oecumenicorum, t. II), vol. I, Berolini-Lipsiae 1933—1935. Citat mai jos: Schwartz, *Acta*.

3) Cf. R. Netzhammer, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomis)* în *Strena Buliciana*, Zagrebiae, 1924, 403.

4) R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938, 323,

5) Cf. J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, 360: *„Seul l'évêque Alexandre de Tomi, déjà à Constantinople en 449, pour y condamner Eutychès, semble y être venu"*. Cf. şi p. 173.

www.dacoromanica.ro

In realitate, examinarea dosarului sinodal în noua ediție critică a lui Schwartz permite să conchidem la lipsa lui pur și simplu, prezența sa fiind perfect explicabilă în alt chip.

Un fapt este incontestabil: numele lui Alexandru nu se întâlnește decât o singură [6]) dată în masivul dosar al desbaterilor din Chalkedon, așa cum ne-a ajuns. Trebue să spunem numai decât că această împrejurare, oricât de ciudată ar părea, nu însemnează că semnătura este un adaos posterior. Starea foarte încurcată a Actelor ne garantează că un anume număr de prelați, însemnați de asemenea pe o singură [7]) listă, au asistat efectiv la ședințe. Ca și ei, Alexandru ar fi putut figura în marea Adunare fără ca să fi rămas vreo urmă despre aceasta.

Motivul de a ne îndoi că a fost așa, în casul său, resultă de altfel din caracterul special al listei în care este făcută mențiune despre dânsul.

Se știe că textul original al Actelor s'a pierdut și că forma actuală greacă și latină resultă din două tradițiuni diferite și independente. Textul grec se urcă în adevăr la o compilație făcută către anul 600; cel latin nu poate fi prin omisiunile și corecturile sale decât un produs al desbaterei celor Trei-Capitole (545—555). Din această ultimă grupă face parte unica listă în care figurează numele episcopului de Tomis.

Judecata lui Schwartz [8]), editorul recent, asupra ei este fără apel: ea ar fi produsul unei compilații tardive, fără legătură cu originalul; mai mult, o parte ar fi fost arbitrar fabricată într'un moment în care, cu ocazia schismei lui Akakios sau din cauza politicei religioase a lui Justinian, conținutul său ar fi ajuns de o oarecare actualitate. Pe baza unei judecăți atât de radicale, care se aplică diferitelor recenzii, orice nume nou

---

6) Cf. Schwartz, *Acta* II iii 2, p. 78.

7) Deci 15 semnatari ne sunt cunoscuți prin lista din culegerea canonică alcătuită după ordinea geografică a provinciilor, listă care a ajuns până la noi numai în traducerea latină și în cea siriacă. Numele lor sunt adunate la un loc de către Ed. Schwartz, *Über die Bischofslisten der Synoden von Chalkedon, Nikaia und Konstantinopel.* München, 1937, 53, 54. Această din urmă lucrare e citată mai jos prin: Schwartz, *Bischofslisten.*

8) Cf. Schwartz, *Bischofslisten*, 6—9.

www.dacoromanica.ro

care nu se găseşte în altă parte nu se poate să nu fie suspect şi să nu pară un adaos întâmplător.

Verdictul în această formă rigidă nu mi s'a părut întemeiat şi arăt motivele în altă parte [9]). Este de ajuns, pentru trebuinţele demonstraţiei, să resum aici conclusia mea.

Inainte de a o face, să vedem cum se prezintă semnătura prelatului în chestiune.

Mai întâiu ea lipseşte din textul grec, aşa cum îl posedăm. Nu se poate conchide nimic din aceasta, căci prototipul culegerii compilate, cum s'a spus, către a. 600, îşi oprea, după toată aparenţa, numerotaţia după menţiunea Tesalonicului, completând-o cu această formulă globală: Καὶ οἱ λοιποὶ πάντες τῇ αὐτῇ τάξει καὶ εἰρμῷ ὁρίσαντες ὑπέγραψαν [10]).

Ceia ce a fost adăogat atunci (nn. 7 la 220 ale ediţiei Schwartz) a fost pe o bază greu de lămurit. In schimb, faptul că numele nu se regăseşte în nomenclatura autentică a episcopilor care au semnat în urmă *(ibid.*, pp. 221—252) permite să credem că, dacă Alexandru a subscris la depoziţia lui Dioscor, aceasta n'a făcut-o ca cei precedenţi la ieşirea din judecată, la a unsprezecea oră [11]), cum se exprimă unul dintre ei. El a trebuit deci s'o facă în timpul şedinţei, sau n'a făcut-o de loc.

De fapt, textul latin pune în locul 182 semnătura sa, pe care o redactează totuşi într'un fel cu totul diferit. Cele două versiuni mai vechi, Versio antiqua şi recenzia sa corectată, prezintă aceste cuvinte:

183. Alexander episcopus Pagas (s) enae civitatis subscripsi [12]) acolo unde ediţia diaconului Rusticus zice expres:

183. ΡΟΔ. *Alexander episcopus totius provinciae Scythiae.*

Deosebirea acestor două redacţii este din cele mai surprinzătoare. Două fapte sunt sigure: 1) Că textul primitiv al versiunei latine, reprezintate prin Versio antiqua şi recensia sa

---

9) In fascicolul III (privitor la sinodul dela Chalkedon) din *Corpus Notitiarum episcopatuum ecclesiae orientalis graecae.* Vol. I. *Les listes conciliaires* (= Le Patriarcat Byzantin. Série II). Sub tipar.

10) Cf. Schwartz, *Acta* II i 2 p. 34.

11) *Ibid.*: 40, 41: εἰ καὶ περὶ τὴν ἐνδεκάτην κατὰ τὸ γεγραμμένον συνέφθασα.

12) Schwartz, *Acta* II iii 2, p. 78.

www.dacoromanica.ro

corectată, prezintă etnicul bizar: *Pagasenae*, pe care de sigur l'a făurit, 2) că Rusticus, lucrând după un manuscris din grupa precedentă, a îndreptat de sigur terminul, probabil pe baza celui grec, pentru că, deşi în starea sa actuală acesta, cum s'a spus, nu face nici o menţiune, originalul numea de sigur pe episcopul Alexander, cum ne-o probează numărul de ordine pe care diaconul erudit îl pune dinaintea semnăturei sale, număr împrumutat manuscrisului mânăstirii τῶν Ἀκοιμητῶν consultat de dânsul: *Idcirco seruato huius codicis ordine contuli, summulis tamen graecis ut continet codex Acumit(anus), ostenditur* [13]). Copia, azi pierdută, de care s'a servit franciscanul Crabbe dădea, e adevărat, o subscripţie mai complectă:

Alexander Tomitanorum provinciae Scythiae,

dar este de temut că acest exces de precizie e datorit unei remanieri [14]) a eruditului belgian care, ca şi contemporanii săi, îşi lua o mare libertate cu textele de publicat.

Expresia: *Pagasenae civitatis*, nu se poate, pe cât ştiu, explica în nici un fel satisfăcător. Nici arheologia, nici istoria n'au revelat în adevăr nimic asemănător care să se poată raporta la Tomis. Trebue să fie, după toată evidenţa, un epitet conjectural rezultat dintr'o rea lectură. Astfel cele două prime silabe: *Pagas-* par a proveni din ΠΑΓΗΣ, dar formula πάσης Σκυθίας a putut fi greu deformată în *Pagasenae*. Să fie o confuzie între Scythia din Europa şi Scythopolis din Palestina II? In apropierea acestui din urmă Scaun se găsea în adevăr o diecesă de Arabi nomazi [15]) sau Σκηνιται, adică locuitori sub cort. Acest

13) *Ibid.*, p. 72 în notă.

14) Era de altfel marea greşeală a erudiţiei vechi de care, trebue s'o recunoaştem, munca lui Crabbe s'a silit să scape. Totuşi nu prea cred că el a reuşit în măsura în care vrea H. Quentin, *Jean Dominique Mansi et les grandes collections conciliaires*, Paris, 1900, 14—19.

15) Ch. H. Charles, *Le Christianisme des Arabes nomades sur le limes et dans le désert syro-mésopotamien aux alentours de l'Hégire.* Paris, 1936 (= Bibliothèque de l'École des Hautes Études, 52e volume), 40 şi urm. Cuvântul Σκηναί a intrat în topografie, de pildă în toponimia egipteană: Σκηναὶ ὑντρα (ἑξτρα), Γέρρα; cf. E. Honigmann, *Le Synekdémos d'Hiéroclès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, Bruxelles, 1939, 58 n. 699. Apropierea însă este cam îndepărtată şi semnalată numai ca o pură curiositate.

www.dacoromanica.ro

prelat putea foarte bine să-şi spună: ἐπίσκοπος πάσης σκήνης şi din aproprierea acestor două ultime cuvinte scrise în capitale putea să iasă uşor etnicul în discuţiune: ΠΑΓΗCCKHNHC =pagassenae.

Dar ar fi fără îndoială să căutăm prea departe explicaţia unei cacografii grosolane datorite imaginaţiei unui scrib fantesist. Alexandru era în adevăr în această epocă arhiepiscop de Tomis, şi semnătura sa se află în josul actelor unui sinod care în 449 examină mai întâi afacerea lui Eutiches. Ea este astfel concepută:

Alexander reverentissimus episcopus Tomitanorum (Tomitanae) civitatis provinciae Scythiae [16]).

Ea este de ajuns pentru a ne face să acceptăm corectura lui Rusticus şi să admitem identitatea semnatarului actelor din Chalkedon cu omonimul care a subscris doi ani mai înainte deciziunile sinodului constantinopolitan.

Prezenţa sa la Chalkedon este prin aceasta asigurată?

Trebue să spunem dela început că nimic n'ar fi mai natural, căci causa ortodoxiei adevărate nu a încetat de a fi în onoare [17]) în provincia Skythiei, al cărei şef, desigur Alexandru, n'a fost de faţă la Brigandajul din Efes. Predecesorul acestuia, Ioan, se distinse chiar atât de bine [18]) în controversa timpului, încât Marius Mercator i-a făcut onoarea de a-l cita alături de cei mai mari doctori. Această atitudine, fără a fi eroică, nu era lipsită de merit, pentru că în provincia limitrofă a Mesiei episcopatul era nestorian sau de tendinţe nestoriene. Nimic nu putea deci să impună lui Alexandru să se abţină în casul în care i-ar fi fost posibil, în momentul dat, să vină în capitală, la apelul împăratului.

Am semnalat mai sus că, dacă Alexandru a semnat efectiv actele sesiunei a doua, aceasta n'a putut fi decât în timpul

16) C. Schwartz, *Acta* II i lp. 148 şi II iii 2, p. 132; vezi şi Mansi VI 756.

17) Despre atitudinea clerului din Skythia mică în îndelungatele controverse hristologice, vezi mai degrabă R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi*, Salzburg, 1903, 22—35.

18) Cf. R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrogea. Eine archäologische Studie*, Bukarest, 1906, 17—19.

www.dacoromanica.ro

ședinței chiar, la care prin urmare el a trebuit să asiste. Dar în acest caz este inexplicabil ca numele său să nu se găsească în lista de prezență, care, după judecata lui Schwartz [19]), reproduce în mod excepțional protocoalele originale. Numele său ar fi trebuit cu atât mai mult să se citească într'însa, cu cât Scaunul era socotit printre autokefalele [20]) rare ale patriarhatului. De altă parte, dacă se crede că prelatul ar fi venit în timpul desbaterilor, pentru ce un adept în aparență atât de hotărît al doctrinei chalkedoniene s'a eclipsat deodată, pentru a nu mai lăsa în tot dosarul cea mai mică urmă a prezenței sau activității sale?

Acesta este un lucru cu atât mai straniu, cu cât episcopatul Skytiei este singurul [21]) din această lungă listă de 308 nume care nu se întâlnește o singură dată în altă parte. Unica explicație plausibilă a acestui lucru pare din cele mai simple: Alexandru a semnat actele ședinței a doua, dar mai în urmă, în 452 sau 453, de îndată ce putu să vină la Constantinopol. Vom vedea că el n'a fost singur în această situație.

Observăm mai întâi că lista semnăturilor menționatei ședințe a suferit în redacțiunea sa latină o turburare evidentă, care introduce în corpul chiar al documentului elemente ce n'ar putea figura cronologic într'însul. Astfel cinci prelați de rang înalt, Juvenal de Jerusalim, Thalassios de Cesareia, Eusebius de Ancyra, Eustathios de Berytos și Basilios de Seleucia din Isauria, toți inculpați, asupra cărora sinodul nu se pronunțase încă, n'au fost admiși să ia parte la desbateri și încă mai puțin să le subscrie deciziunile. Ei au făcut-o totuși, dar mai târziu, după achitarea și readmiterea lor în numărul Părinților. Dar, pe când textul grec așează, cu o singură excepție [22]), semnăturile lor separat în apendice, cele mai vechi ver-

19) Cf. Schwartz, *Bischofslisten*, 1—6.

20) Insuși numele Tomis trebue să se lege de principiul chiar al autocefaliei în cadrul patriarhatului. Este tocmai, istoricește, cel dintâiu caz cunoscut.

21) Acest singur fapt ar fi de ajuns pentru a se pune la îndoială autenticitatea iscăliturei lui, dacă nu ar mai fi putința ca episcopul să fi subscris mai pe urmă.

22) A lui Vasile din Seleucia figurează de fapt în textul grec, cât și în versiunile latine, în cele dintâi douăzeci de ranguri.

www.dacoromanica.ro

siuni, Versio antiqua și recensia sa corectată, le introduc după rangul lor, care este în fruntea listei. Această constatare dovedește că compilatorul a procedat la o clasare a datelor de care dispunea, fără a ține seama de criteriul cronologic; el a încercat, cu un succes inegal, să pună la locul lor de onoare personaje de o importanță atât de mare.

Acestea cel puțin n'au întârziat [23]) a-și pune parafa lor în josul proceselor verbale. Sunt alți doi figuranți despre care nu s'ar putea spune tot astfel. In rangul al optulea, cele trei recenzii latine au această însemnare:

8 *Andreas presbyter Thessalonicensis pro reverentissimo* [24]) *Euxitheo episcopo meo subscripsi.*

și în rangul 182, această altă însemnare:

182 POΓ *Eutherius episcopus Sardenae civitatis subscripsi* [25]).

Având în vedere locul pe care îl ocupă, acești doi episcopi [26]) sunt socotiți a fi subscris actele imediat după închiderea desbaterilor la care ei nu putuseră decât să asiste. Dar 1) în 451, Euxitheus nu era încă decât simplu preot [27]), hirotonirea sa episcopală se pune la sfârșitul anului 452 sau la începutul lui 453. Semnătura sa, dată prin procură, este deci în mod necesar posterioară acestei epoci? 2) Eutherius era episcop de Sardes în 457, pentru că numele său apare în Codex Encyclius, dar nu în 451, pentru că predecesorul său, Florentius, a fost unul din Părinții cei mai asidui ai sinodului ale cărui desbateri le-a urmărit.

---

23) Au făcut-o de sigur înainte ca să ia loc, la începutul celei a treia sesiuni.

24) Cuvântul acesta lipsește în ediția lui Rusticus. Cf. Schwartz, *Acta* II iii 2, p. 72.

25) *Ibid.*, 78.

26) Despre acești doi arhierei, vezi Schwartz, *Bischofslisten* 8, 9. Autorul vrea ca aici iscălitura lor să fie fictivă. Nu pot împărtăși acest punct de vedere și se va găsi justificarea acestei păreri în lucrarea mai sus amintită despre listele Chalkedonului.

27) L. Petit, *Les évêques de Thessalonique* (în Échos d'Orient, IV, 1900—1901, 143) pune întronizarea lui Euxitheus în cursul sinodului; felul însă cum vorbește sf. Leo Papa (Scrisoarea 63, ed. Schwartz, *Acta* II iv p. 70 din 21 Martie 453: . . . . *quod nobis episcopus, qui a Thessalonicensi ordinationis nuncius missus est, intimavit)* nu ne îngăduе s'o credem.

www.dacoromanica.ro

Dacă se observă că semnătura lui Alexandru de Tomis vine, în textul grec, ca și în versiunea latină, imediat după aceia a lui Eutherius și este prin aceasta legat oarecum de dânsul, n'ar fi greu să se admită că semnătura sa, care, ca și a celorlalți doi prelați, nu se întâlnește nicăeri aiurea, e un adaos posterior. Prin aceasta episcopul în chestiune n'a putut asista, ca și cei precedenți, la sinodul din Chalkedon.

Prezența lor în lista în chestiune nu este decât naturală. Documentul pe care aceasta îl confirmă conținea condamnarea patriarchului Dioscor de Alexandria, măsură de o extremă gravitate, la care numeroși episcopi nu se raliară dela început. Puterea civilă a trebuit să ceară mitropoliților și arhiepiscopilor ca semn de loialism semnătura actului care îl depunea. Ezitările fură numeroase și efectul se traduse în ordonanța chiar a semnăturilor, puse nu după rangul ci după momentul în care fiecare se decidea. Această împrejurare explică strania desordine [28]) de care se plângea Rusticus și care făcu pe Schwartz să vadă în această listă o compilație arbitrară. Când ei au putut sau au fost invitați, mai mulți prelați și-au pus parafa lor, alături, pe original, în anii cari au urmat. Notarii sau scribii cari reproduseră acest original o făcură cu incuria ce i-a caracterisat întotdeauna și introduseră numele noi așa cum se prezentau sub ochii lor, fără a se preocupa de locul care le revenea, semnăturile mitropolitului de Sardes și arhiepiscopului de Tomis găsindu-se alăturea în lista originală [29]).

De altminteri, Alexandru de Tomis avea un motiv puternic pentru a nu veni la sinod. Hunii staționau de-a lungul Dunărei; Skythia, ca atâtea alte provincii, se găsea la discreția lor. In 449, prin tratatul umilitor, în virtutea căruia, pe lângă un greu tribut, Theodosiu II trebui să lase năvălitorilor o serie de cetăți, pacea se făcuse, și Alexandru putuse întreprinde călătoria la Constantinopole. Dar întronarea lui Marcian în

---

28) Cf. Schwartz, *Acta* II iii 2, p. 72 în notă: *a signo hoc* (pus pe iscălitura mitropolitului din Efes) *nec iste codex graeco cuilibet in ordine nominum consonat et ipso inter se valde dissonat.*

29) Arhiepiscopul din Tomis, are, atât în grecește cât și în latinește, chiar același număr de ordine.

www.dacoromanica.ro

450, rupând tratatul şi refuzând orice plată, redeschise ostilităţile şi èra jafurilor. Păstorul de la Tomis crezu desigur că datoria sa era să rămână cu credincioşii săi, să apere cetatea, şi de aceia el rămase pe loc. Barbarii năvăliseră în adevăr în Illyria şi aceasta nu se făcea niciodată fără ca Skythia, unde ei stăpâneau de altfel câteva fortăreţe, să fie crud încercată [30]). Situaţia era atât de critică, în cât împăratul, cu totul ocupat să preîntâmpine pericolul, obosea răbdarea episcopilor [31]) reuniţi în mare număr la Nicea, unde sinodul trebuia să abă loc. Arhepiscopul de Tomis socoti, ca şi suveranul său, prezenţa-i mai necesară în provincia sa, în aceste grele împrejurări, cu atât mai mult cu cât el era singurul episcop şi oraşele sale, încă bogate şi prospere, constituiau o pradă ispititoare.

In rezumat, arhiepiscopul de Tomis Alexandru n'a asistat la sinodul din Chalkedon, ale cărui acte esenţiale totuşi le semnă, adică osândirea lui Dioscor şi, fără îndoială, formularul credinţei, dar câtva timp după închiderea desbaterilor, cu prilejul unei călătorii la Constantinopole, care trebue să se pună în 452, cel mai de vreme. Această absenţă n'a fost pricinuită de nici un motiv de doctrină, ci de împrejurările tragice ale invasiunilor, care reclamau păstorirea şi prezenţa sa pe loc.

V. LAURENT

30) Cf. R. Vulpe, *op. cit.*, 319, 320.

31) Năvala Hunilor îl reţinea tocmai pe împărat în Europa. De altă parte, legaţii romani făceau de prezenţa lui efectivă la sinod o condiţie *sine qua non* a propriei lor participaţiuni. Aceasta deci l-a silit pe Marcian să mute adunarea, dela Nicea la Chalkedon, în ciuda opoziţiei Sfinţilor Părinţi.

www.dacoromanica.ro

DOMNIA LUI CAROL CEL MARE

Străduințe și rezultate *)

Considerăm drept un adevăr dovedit pentru totdeauna că noul împărat al Occidentului a fost un om mare în întreaga accepțiune a cuvântului. Inteligență, putere de muncă, vederi largi, perseverență, stăpânire de sine și darul de a-i conduce pe ceilalți, calități de diplomat și de general, sensibilitate față de creațiunile spiritului, nimic nu i-a lipsit lui Carol cel Mare. A mai avut, pe deasupra, și norocul de a fi ajutat de oameni de mâna întâi. Personalitatea sa a cucerit pe contemporani, amintirea sa a intrat în legendă, numele său a devenit unul dintre cele mai răspândite ale istoriei europene.

Pe bună dreptate, fără îndoială. Intemeiase un imperiu ce-l amintea pe acel al Cezarilor, instaurase o nouă „pax" în Europa Occidentală și centrală, și, August și Constantin laolaltă, pusese această putere lumească, viguroasă cum nu mai fusese de veacuri, în slujba Bisericei și a lui Hristos. Priveliștea

*) Aceste pagini, păstrate până acum netipărite, au fost scrise în toamna anului 1936. De multă vreme îmi dădeam seama că le lipsește un fel de „pendant": tabloul realizărilor durabile — deși de multe ori nebănuite — ale lui Carol cel Mare, atunci când mergea în sensul desfășurării istorice. Acum, după trecerea atâtor ani, unele trăsături îmi apar prea accentuate, unele lumini prea dure. Cum ideea care le stă la bază o socot încă justă, iar pentru a le aduce retușele ce mi se par azi necesare ar trebui poate transformate într'un volum, le las așa cum au fost scrise, îngăduindu-mi să cred că tipărirea lor nu va fi lipsită de ori și ce folos pentru cetitor.

www.dacoromanica.ro

e plină de măreţie. Dar, cu tot riscul de a micşora entusiasmul născut din înfăţişarea puterii omului, a trebuit totuşi să se privească mai de aproape şi mai de departe. A privi mai de aproape însemna a privi deasemeni şi spre părţile mai puţin strălucite ale desfăşurării istorice, spre viaţa economică mai cu seamă. A privi mai de departe însemna, la rândul său, a vedea în ce măsură domnia lui Carol cel Mare a izbutit să schimbe mersul istoriei în Europa occidentală. Rezultatele dobândite în această privinţă, dacă nu au darul de a scădea valoarea personalităţii sale, dacă nu ne înfăţişează opera sa ca mai puţin strălucită, sunt totuşi de natură a ne face să ne îndoim de adevărata izbândă a lui Carol cel Mare: izbândă nu în ceea ce priveşte realizările imediate, ci din punctul de vedere mai larg al istoriei.

In acest bilanţ sumar al operii lui Carol cel Mare, pe care-l vom încerca aici, nu vom avea, deci, pretenţia de a spune lucruri nouă. Vom căuta numai să coordonăm unele rezultate şi să punem, mai mult decât s'a făcut, punctele pe i.

Vom începe cu acţiunea cea cu mai mare răsunet: întemeierea imperiului. Se poate, oare, într'adevăr vorbi de imperiul carolingian ca de o realitate istorică? Dacă acest imperiu a existat cu adevărat, aceasta a fost, de bună seamă, în vreme ce trăia Carol cel Mare. Dar şi atunci... La şase ani dela întemeierea sa, în 806, imperiul era virtualmente mort. Carol cel Mare, după cât se pare, nu a priceput nici o dată noţiunea de imperiu. Căci, încă din 806, voia să-şi împartă moştenirea după obiceiul germanic. Că unul dintre urmaşi trebuia să păstreze titlul imperial şi un drept de preeminenţă asupra celorlalţi? Precauţiunea era fără îndoială prea şubredă. Carol cel Mare nu cunoştea trecutul. Poate că nici nu auzise de numele lui Diocleţian. Dar, dacă după Diocleţian a mai urmat Constantin, aceasta s'a întâmplat pentru că imperiul mai avea în el suficientă viaţă. După Carol cel Mare a urmat Ludovic Piosul numai printr'o pură întâmplare. Ce s'ar fi întâmplat dacă s'ar fi realizat proiectul din 806? Ce a urmat după Ludovic Piosul? Un imperiu, sau, mai curând, atunci când nu era vorba de război pe faţă, avem cel mult o hegemonie în genul acelei pe

www.dacoromanica.ro

care o exercitase, cu câteva veacuri mai devreme, Theodoric ostrogotul asupra celorlalți stăpânitori germanici?

Cercetarea ideii imperiale în Occident pe vremea Carolingienilor e, fără îndoială, plină de farmec. Dar această idee nu trăiește oare mai curând în mintea și inima câtorva, decât se află împlinită în realitatea însăși? De fapt, imperiul nu a reprezentat altceva decât speranțe. Crezuse într'ânsul, într'o zi de Crăciun, mulțimea romană, mândră de trecutul ei glorios; crezuse un papă și o mână de clerici, oameni visători și plini de învățătură; mai crezuseră, poate, încă alți câțiva, fascinați de miragiul puterii lui Carol cel Mare. Patruzeci de ani după moartea acestuia, împăratul — Ludovic al II-lea — nu mai era decât un „imperator Italiae", plin de bune intenții, dar lipsit de noroc. Hazardul va reface încă o dată imperiul Cezarului germanic. De data aceasta însă, împărat este Carol cel Gros... Apoi, titlul imperial, devenit doar o frumoasă decorație, va ajunge în mânile unor obscuri principi italieni.

Se poate, oare, vorbi într'adevăr de o decadență? S'ar fi putut vorbi de un imperiu roman dacă August ar fi murit la 14 ani după Actium și dacă urmașii săi, după trei sferturi de veac, ar fi fost Avitus sau Romulus Augustulus? Vina a fost dată de multe ori pe incapacitatea urmașilor lui Carol cel Mare. S'a încercat deasemeni reabilitarea unora dintre aceștia, ca, de pildă, acea a lui Carol Pleșuvul. Nu vom merge până la a susține despre ei, cum s'a întâmplat pentru unii dintre împărații veacului al III-lea, atât de huliți altădată, că ar fi fost, prin energia desfășurată, aproape niște supra-oameni. Ceea ce pare în ori ce caz sigur e că au fost adesea cu totul altminteri decât mediocri. Deopotrivă de sigur e, pe de altă parte, că un sistem politic, pentru a fi viabil, trebuie să se potrivească unei umanități mijlocii și să poată fi condus de oameni deasemenea mijlocii. Sistemul lui Carol cel Mare, creat de și pentru un om mai mare decât vremea lui, nu putea să dureze.

Cu deprecierea titlului imperial merg laolaltă raporturile dintre Imperiu și Papalitate și fărâmițarea teritoriilor adunate de Carol cel Mare. In fond, acestea din urmă nu sunt decât aspecte diferite ale aceleiași probleme. Carol cel Mare năzuise

www.dacoromanica.ro

spre un cezaro-papism imperial. Scrisoarea lui către Leon al III-lea, în care preciza cercul de activitate a celor doi capi ai Creștinătății, e cu drept cuvânt celebră: împăratului îi revenea acțiunea în Biserica ce trebuia să se confunde cu imperiul; papei, rugăciunea. Ce s'a întâmplat în realitate? Pe de o parte, capitala însăși a Creștinătății, Roma, își va vedea sanctuariile sale cele mai venerate necinstite de către cei dintâi dintre dușmanii săi, Saracinii. Papa va ajunge chiar, la un moment dat, spre a-și redobândi liniștea, să plătească tribut acestora. Titlul imperial, pe de altă parte, va deveni un instrument în mâna papei, în căutarea unui apărător. Și dacă deobiceiu darul său nu-i aduce nici un folos, papa rămâne totuși acel care-l dă. Carol cel Mare nu-l prevăzuse pe Nicolae I sau pe Ioan al VIII-lea. Erau, totuși, în firea lucrurilor.

Intinderea teritorială realizată de Carol cel Mare se fărâmițează și ea. Atât Francia orientală cât și Italia — chiar dacă pentru o bucată de vreme încă în stăpânirea unor principi de neam carolingian — își vor trăi viața lor deosebită. Jurământul dela Strasbourg e numai la treizeci de ani de la moartea marelui împărat. Dar, chiar de nu ar fi fost împărțirile după dreptul germanic, imperiul, ca teritoriu, nu putea dura. Nu putea dura pentru că nu avea motive să dureze în această formă. Ieșit din războaie, el ar fi putut supraviețui întemeietorului său fie oferind popoarelor supuse condiții de viață mai prielnice, fie bazându-se pe un guvernământ central puternic și pe o biurocrație desăvârșit organizată. Condiții care au lipsit amândouă deopotrivă. Cu aceasta ajungem la ultimile două puncte care completează tabloul ce ne-am propus să schițăm.

Cu toată aparența lui strălucită, imperiul lui Carol cel Mare era un Stat înapoiat din punct de vedere economic. Teza unei înfloriri economice sub Carolingieni, susținută de eminentul istoric austriac A. Dopsch și de școala sa, fusese serios zdruncinată de către d-l Halphen, atunci când intuiția genială a lui Henri Pirenne regăsi adevăratul sens al civilizației materiale carolingiene. Fie că vedem în înaintarea arabă adevărata cauză a transformărilor economice ulterioare, fie că-i considerăm pe Arabi doar ca pe acei care au dat ultima lovitură unui

www.dacoromanica.ro

edificiu din ce în ce mai ruinat, rămâne deopotrivă de adevărat că Europa occidentală se îndrepta spre un sistem de organizare domenială, de economie fără de debuşeuri. Acest proces, Carol cel Mare nu l-a putut împiedeca de a ajunge la limitele sale extreme. Fără îndoială că nimeni nu-i poate face dintr'aceasta o vină. După cum s'a mai spus, nu şedea în puterea-i nici să redea viaţa porturilor părăsite, nici să găsească o raţiune de existenţă oraşelor care se stingeau. Chiar de ar fi reuşit în celelalte privinţe, acest domeniu refuză, până acum cel puţin, să asculte de poruncile omului.

Galia, ţară de sate şi de mânăstiri, nu putea lega de ea teritoriile nou cucerite. Ar fi putut-o face, după cum spuneam, cu ajutorul unei conduceri puternic centralizate, a unei biurocraţii veşnic treze, a unei armate disciplinate. In acest domeniu neizbânda a fost tot atât de mare ca şi în celelalte. Ceea ce e, poate, şi mai semnificativ. Cunoaştem toţi încă din copilărie sistemul faimos al acelor „missi dominici", care trebuiau să meargă perechi, câte un laic şi un episcop, spre a controla activitatea comiţilor şi a raporta împăratului chipul cum erau conduse popoarele sale. Sunt cunoscute deasemeni toate precauţiunile luate pentru ca aceşti „missi" să nu devină, din funcţionari, nişte potentaţi. Funcţionari ai împăratului trebuiau să fie deasemeni şi comiţii, ca şi subordonaţii acestora. Au putut fi împiedecate, oare, mergerea către feudalizarea tot mai deplină, dispariţia noţiunii de ordine publică şi extinderea relaţiunilor personale în dauna acelora dela cetăţean la Stat? Iar vina fost-a, oare, a incapacităţii succesorilor, după cum se credea altă dată, sau, după cum s'a văzut, formele vieţii economice au fost acele care au cerut noui raporturi sociale şi o nouă organizaţie a Statului?

Rămâne doar civilizaţia spirituală, ceea ce se numeşte Renaşterea caroligiană, şi triumful acestei civilizaţii creştine în Germania. Ar fi absurd să negăm meritele lui Carol cel Mare ca protector şi animator al vieţii spirituale a vremii sale, după cum nu trebuie, pe de altă parte, exagerată valoarea acestei Renaşteri. Renaşterea carolingiană a avut, fără îndoială, legături cu opera politică, chiar de scurtă durată, a lui Carol cel Mare.

www.dacoromanica.ro

Deopotrivă de adevărat e că metodele de guvernământ şi cuceririle împăratului au favorizat pătrunderea civilizaţiei creştine în Germania. Dar, fără a-i contesta meritele acestuia, vom aminti numai că Renaşterea pornise din regatele anglo-saxone, unde condiţiile erau mult mai puţin strălucite decât în imperiul lui Carol cel Mare, după cum, pe de altă parte, opera de pătrundere a creştinismului în Germania fusese începută sub auspiciile Papalităţii. Împăratul grăbise doar un proces, ceea ce era în puterea sa.

Războinic, om de Stat şi creştin pios, Carol cel Mare realizase un imperiu întins, ascultând de un singur om, atât în cele pământeşti cât şi în treburile Bisericei. Acest imperiu a fost aşezat în faţa celuilalt, a Imperiului bizantin. Prin unele laturi ale sale semăna, totuşi, mai curând cu unele imperii mongole, apariţii fugare, decât cu Imperiul roman, ce se voia reînviat. Scurtă vreme după moartea întemeietorului său teritoriul i se împărţise, organizaţia sa de Stat dispăruse, titlul imperial, corespunzând tot mai puţin unei realităţi, ajunsese să depindă de bunăvoinţa papei. Nu rămânea cel puţin o capitală — Bizanţ în agonie — înlăuntrul zidurilor căreia să poţi măcar nădăjdui. Eroul fusese trădat de istorie.

M. BERZA

www.dacoromanica.ro

NOTĂ DESPRE BIBLIA LUI LUTHER ŞI INSEMNĂTATEA EI

De câte ori în istoria pragmatică şi literară se vorbeşte despre traducerea Bibliei de către Martin Luther, acest act e înfăţişat ca un eveniment unic şi hotărîtor, o revelaţie extraordinară care avea să unifice Germania prin limbă şi să descătuşeze celelalte literaturi naţionale de subt stăpânirea asupritoare a limbei latine. O cercetare mai amănunţită a literaturii din prima jumătate a secolului al XVI-lea şi din epoca imediat precedentă ne arată totuşi că prin traducerea făcută la Wartburg, Luther n'a inovat nimic, ci s'a integrat pur şi simplu unei tradiţii, unui curent general de propovăduire a cuvîntului în limbile vulgare, al cărui impuls pornise din Boemia lui Hus. Din anul 1400 datează prima biblie tradusă de discipolii husiţi în limba cehă; din 1416 ni s'a păstrat o a doua, scrisă cu caractere glagolitice, aşa zisa biblie „emauska", apoi încă una din Olmütz (1417), apoi cea dintâi traducere tipărită la Praga (1488), biblia „Kutnohorska" (1489) şi în fine „diabelska biblia" din 1506, tipăritură de proporţii uriaşe, aflată azi la Stockholm [1]).

Mergând pe urmele Cehilor, însă cu oarecare întârziere, Germanii făcură să apară între 1466 şi 1548 patrusprezece ediţii dintr'o traducere anonimă a bibliei [2]). Traducerile husite, pre-

1) *J. Magiera,* Literatura czeska i słowacka (Warszawa, 1929) p. 28.

2) *H. Kluge,* Geschichte der deutschen Nationalliteratur (Altenburg, 1927), p. 62.

www.dacoromanica.ro

cum și aceasta germană atât de răspândită înainte de a lui Luther, erau destinate mai mult straturilor populare, dar și umaniștii epocii vădiau aceleași preocupări: între 1514 și 1520 apăru în Spania „marea biblie poliglotă", subt auspiciile universității din Alcala de Henares [3]). Exact pe vremea când Luther își alcătuia traducerea la Wartburg, Lefèvre d'Étaples, protejatul Margaretei d'Angoulême, publica Noul Testament în limba franceză (1523). Se obiectează totuși că marele act de curaj al fostului călugăr augustin s'a manifestat prin traducerea Vechiului Testament, partea cea mai greu de interpretat, înlăturată uneori de clericii medievali ca oarecum eretică. In realitate, Luther însuși a început cu Noul Testament; abia în 1532 termină și pe cel vechiu, tipărit doi ani mai târziu de către Hans Lufft la Wittemberg. Ceeace l'a determinat pe Luther să întrebuințeze dialectul saxon, n'a fost dorința de a împărtăși o hrană sufletească poporului neștiutor de limbă latină, ci rîvna de a se face cunoscut prinților: el singur o mărturisia cu toată sinceritatea: „Ich rede nach der sächsischen Kanzlei, welcher nachfolgen alle Fürsten und Könige im Deutschland". Meritul fratelui Martin a fost acela de a fi utilizat pentru prima oară, alături de textul latin al Vulgatei, și textul grec [4]). Ceeace îl interesa pe Luther erau mai puțin preocupările literare sau teologice — de cele naționale nici nu vorbim — cât autenticitatea textelor: în Luther „teologul se suprapune filologului", după cum a spus odată profesorul Iorga. Nicio biblie germană dintre cele răspândite pînă atunci, fie că fuseseră manuscrise sosite depe meleaguri străine — Cehii trimiseseră în prima jumătate a secolului al XV-lea o biblie în limba germană tălmăcită la mănăstirea Tepl, spre a câștiga prozeliți, iar din negustorescul Strassbourg venia o altă traducere, tipărită în 1462 [5]) — fie că apăruseră chiar în orașele imperiului, n'avea la bază decât textul Vulgatei; astfel, pentru pedanții

3) *J. Fitz-Maurice Kelly,* Histoire de la littérature espagnole (Paris, 1904), p. 141.

4) *Kluge,* op. cit., p. 64.

5) *Al. Biese,* Deutsche Literaturgeschichte (München) Bd. I, p. 239.

www.dacoromanica.ro

epocii era o mare desfătare de a şti că au subt ochi transpunerea într'o limbă mai accesibilă a sacrosanctei biblii greceşti.

Nu se poate pretinde că prin Biblia din Wartburg s'a realizat prin limbă unificarea Germaniei, ridicându-se prestigiul limbii vulgare, aşa cum a fost ridicat acel al limbii franceze ceva mai târziu, graţie lui Joachim du Bellay; dimpotrivă, pentru umaniştii germani limba autochtonă continua a fi considerată neaptă să redea subtilităţile cugetării[6]): adevărata limbă literară era tot cea latină şi toţi oamenii de cultură îşi traduceau numele în latineşte ori greceşte: Paulus Speratus, Nikolaus Decius, Erasmus Alberus, Melanchton, Hylakomylus, Regiomontanus, Mutianus Rufus, etc.

Mai mult chiar, acest act al traducerii de către Luther n'a constituit nici măcar o eliberare din formalismul scolastic şi obscur al bisericii tradiţionale; părintele Reformei germane n'a făcut altceva decât să urmeze tendinţa preconizată de maeştrii săi, călugării augustini; se ştie că la sinodul din Toulouse (1229), biserica mireană hotărî interzicerea traducerii bibliei în limbile vulgare, propusă de călugării ordinelor mistice franciscani şi augustini; în ciuda interdicţiei, augustinii nu-şi părăsiseră niciodată năzuinţele lor în această direcţie.

Astfel, reforma luterană nu prezintă niciun element înoitor în istoria gîndirii omeneşti; e o simplă verigă din şiragul unui proces firesc de emancipare, proces desvoltat cu mult înaintea lui Luther în alte părţi de lume: în Anglia lui Wiclef, în Boemia husită, în Flandra misticului Gerhardt Groot. In domeniul dogmatic, Luther iarăşi n'a inovat prea mult, ci s'a mărginit să trateze — cu mare talent de polemist şi cu o deosebită forţă de convingere, trebuie s'o recunoaştem, însă fără argumentaţia riguroasă şi bogăţia de documentare a lui Erasm — anumite probleme din opera Sfîntului Paul, care constituiau obiectul de predilecţie al cercetătorilor augustini, părinţii săi spirituali. A trebuit să vină Calvin, pentru ca logica sa implacabilă şi spiritul său a-tot-pătrunzător să scoată din materialul inform al cugetării lutheriene ideia originală şi s'o înalţe la valoare de doctrină.

6) Ibid. pp. 298—9.

www.dacoromanica.ro

Pentru imperiul german, reforma a fost un factor destructiv, lipsindu-l pentru totdeauna de un important element de unitate sufletească; deosebirile de religie pricinuiră sângerosul „Bauernkrieg", când prinţii reformaţi au călcat în picioarele cailor ogoarele ţărăneşti şi au nimicit mănăstirile, unice focare de cultură din Germania acelei epoci; din cauza acestor divergenţe de păreri în materie religioasă — cel mai adesea simple pretexte spre a masca interesele materiale [7]) — întreg secolul a fost pentru Germania un război civil neîntrerupt, avînd a culmina în secolul următor cu războiul de treizeci de ani. Fără îndoială, aprigul temperament combativ al lui Luther a izbutit să preschimbe în crez de înoire spirituală câteva idei care nu-i erau proprii (propovăduirea bibliei în limba vulgară, cercetarea textelor autentice greceşti — traducerea din Alcala de Henares despre care am pomenit mai sus, utilizase şi versiuni ebraice, copte, siriace, armene — reformarea lăuntrică a bisericii romane „în cap şi în membre", într'un cuvînt concepţii de circulaţie internaţională încă din sec. al XV-lea: le găsim la Hus, la Philippe de Mézières, în mişcarea Lollarzilor). Naţiunea germană l'a preocupat pe Luther prea puţin; el n'a fost personalitatea reprezentativă a acestui neam în imperiul cosmopolit al lui Carol-Quintul, după cum greşit îl înfăţişează Lamprecht [8]), ci conflictul dintre părintele Reformei şi împăratul burgund şi catolic, pe temeiul rassei şi religiei, a fost mai mult aparent decât real. Emanciparea intelectuală şi mai puţin l'a preocupat pe fratele Martin: reforma lui nu se integrează în Renaştere (aşa cum au încercat să demonstreze Köstlin, Kuhn, Berger, Funck-Brentano) ci dimpotrivă a fost reacţia spiritului medieval popular, spirit creştin în sensul bisericii primitive, contra splendidului neo-păgânism al Renaşterii şi a concepţiei sale de viaţă „inimitabilă" şi de perfecţionare clasicizantă.

R. CIOCAN

---

7) Pentru aspectul politic al problemei, a se consulta paginile referitoare la mişcarea lutherană din lucrarea d-lui *A. Oţetea* „Renaşterea şi Reforma" (Bucureşti, Ed. Fundaţiilor Regale, 1940).

8) Deutsche Geschichte, V[1], pp. 288, 298—9.

www.dacoromanica.ro

NOTE CU PRIVIRE LA ANTIOH CANTEMIR

S'au împlinit — la 11 Aprilie 1944 — două veacuri de la moartea în capitala Franței, a fiului de Domn moldovean, poetul și diplomatul Impărăției rusești, Antioh Cantemir.

Ca scriitor și ca diplomat, personalitatea sa a angajat pana multor cercetători, ale căror contribuții, atât în istoriografia rusă cât și în a altor țări, devin tot mai complete, pe măsură ce informațiile documentare sunt date la iveală [1]).

---

1) Cea dintâi biografie a lui Antioh Cantemir a fost publicată de abatele Guasco (Londra 1749) ca introducere la opera sa poetică, tradusă în franțuzește. In prescurtare, se găsește dată de Negruzzi în românește, prin filieră rusă. *(Scrieri,* ad. 1872, t. II, pp. 139—158). In limba rusă, cum era și firesc, lucrările despre Antioh Cantemir sunt numeroase. Bibliografia lor, aproape completă, este dată de Marcelle Ehrhard, *Le Prince Cantemir à Paris (1738—1744),* Paris 1938, o excelentă teză de doctorat susținută la Lyon, la pp. 225-228. La noi, în afară de prescurtarea lui Negruzzi, există un articol scris de Ghenadie al Râmnicului, *Principele Antioh Cantemir,* publ. în Revista Nouă, II (1889) pp. 1—8 și 140—147, articol prelucrat după studiul istoricului rus V. Stojunin, *Knjaz Antiokh Cantemir v Parize,* publicat în Vestnik Evropy, 1880, August, pp. 577-620 și Sept. pp. 173-222. Stojunin utilizează depeșile trimise de Cantemir guvernului său la Petersburg cât și unele documente din *Arhiva Voronzov* (t. I—V). N. Iorga, *Știri despre Dimitrie Cantemir din scrisori ale fiului său Antioh,* publ. în Convorbiri literare, 1904, pp. 866—871. Ștefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia* (A. A. R. 1925, pp. 443—451). — Emil C. Grigoraș, *Antioh Cantemir și Românii* (ziarul „Cuvântul", 1938, nr. 2771). — Al. Iordan, *Teofil Bayer, nu Antioh Cantemir* (în Adevărul literar, 1933, nr. 625). — Idem, *Ceva despre Antioh Cantemir* (în Viața Românească, 1934, nr. 17—18, pp. 92—95). — I. G. Dimitriu, *Din corespondența lui Antioh Cantemir cu*

www.dacoromanica.ro

Cum cercetările în arhive sunt departe de a fi fost epuizate [2]) iar materialul informativ publicat n'a fost încă în întregime utilizat pentru lămurirea tuturor problemelor — mai cu seamă cele de istorie diplomatică — atingătoare de activitatea lui [3]), reluarea subiectului pe baza materialului nou, inedit și publicat, capătă de la sine justificare.

Născut în Constantinopol la 18 Septembrie 1709 [4]), fiul cel mai mic al lui Dimitrie Cantemir și al Casandrei Cantacuzino, nu va avea parte să trăiască pe pământul Moldovei decât un timp prea scurt, căci în urma înfrângerii de la Stănilești, în vara anului 1711, tatăl său este nevoit să ia drumul refugiului împreună cu întreaga familie [5]). Așa se face că ne-

---

Voltaire (Preocupări literare, 1938, pp. 241—48). — A. Zacordonet, *Antioh Cantemir* (Cetatea Moldovei, nr. 3, 1940 și nr. 2, 1941). — Scarlat Preajbă, *Câteva cuvinte despre Antioh Cantemir* (Preocupări literare, 1941 și extras). — Al. Kindel, *Maria, fiica lui Dimitrie Cantemir* (Viața Basarabiei, III, nr. 7—8). — V. Mihordea, *Antioh Cantemir, diplomat al Rusiei țariste,* în Curentul, din 23 August 1941; Constantin A. Stoide, *Traducerea românească a satirelor lui Antioh Cantemir* (Revista critică, 1933, pp. 91—92), etc.

2) Multe lucruri noi aduc studiile recente ale d-lui G. Lozinski: *Le prince Antioh Cantemir poète français* (Revue des Études Slaves, 1925, pp. 238—243); idem, *Trois épisodes de l'ambassade de Cantemir à Paris* (Le Monde Slave, Martie 1925, pp. 402—421); idem, *Le prince Cantemir et la police parisienne* (1741) publ. în Le Monde Slave, 1925, pp. 223—242. Cf. articolul nostru, *Dimitrie Cantemir în presa timpului* (Curentul, din 7 Iulie 1935).

3) Material publicat, dar neutilizat în totul, se găsește în marea colecție de documente a Academiei rusești *Sbornik Imp. Russkago istoriceskago Obscestva,* în cele cinci volume ale *Arhivei Voronzov,* în Maikov A. K., *Materialy dli Biografii A. D. Kantemira,* Petersburg 1930, etc.

4) Marcelle Ehrhard, *Le Prince Cantemir à Paris,* p. 17. — Atât Ghenadie al- Râmnicului în articolul citat, cât și Ștefan Ciobanul în *Dimitrie Cantemir în Rusia,* p. 443, dau data de 10 Septembrie 1708. Guasco, *o. c.,* p. 15, dă 10 Septembrie 1709 (stil vechiu).

5) După 1711, Petru cel Mare a plănuit aducerea în Rusia și a celorlalți membri ai familiei Cantemir. In înțelegere cu ambasadorii francezi din Petersburg și Constantinopol a fost întocmit proiectul aducerei lui Antioh Vodă din capitala Turciei, pe un vas francez, proiect ce nu s'a realizat căci fratele lui Dimitrie rămâne să slujească mai departe pe

www.dacoromanica.ro

potul răzeșilor fălcieni, în loc să rămână lângă tronul înaintașilor, care de bună seamă trebuia să fie și al lui, deschide ochii în cuprinsul Impărăției rusești [6]).

Anii de formație.

Rămas orfan de mamă la vârsta când avea cea mai mare trebuință de îngrijirile ei, s'a bucurat totuși de atenția pe care Domnul în exil a înțeles s'o dea educației copiilor săi, cu pro-

---

țar pe malurile Bosforului și să moară tot acolo la 1727 *(Sbornik imp. russkago storiceskago obscestva,* vol. 40, pp. 369 și 397, vol. 49, pp. 119 și 207). — Incercarea de a fi adus în Rusia Antioh Vodă este prezentată în articolul nostru *Mărturii contemporane despre Dimitrie Cantemir,* publicat în „Vremea", 2 Martie 1941, nr. 592, pp. 8—9. — Fiii lui Antioh Vodă, Constantin și Dimitrie, au plecat în Rusia la 1736 (T. G. Bulat, *Legăturile familiare din Țara Românească ale ultimilor Cantemirești,* în Arhivele Basarabiei, I, 1929, p. 37); fiul cel mai mare, Ioan, a rămas în țară, moștenitor al întregii averi (Document publicat în revista *Ioan Neculce,* vol. IV, p. 183, nr. XCVIII). Cf. *Uricarul,* XXIII, pp. 276—277 și Sever Zotta, *Despre Neamul Cantemireștilor,* în Revista Arhivelor, vol. I, p. 318; Manstein, *Mémoires,* II, Lyon 1772, pp. 10—13. — In 1755 un ukaz al Impărătesei Elisabeta stabilește că toate moșiile date de Petru cel Mare lui Dimitrie Cantemir să fie transmise fiilor săi rămași în viață, iar moșiile dăruite de Impărăteasa Ana lui Antioh să se ia îndărăt și să se adauge la moșiile împărătești. La 1780, toată averea Cantemireștilor, cu 11 mii de robi, a revenit ultimului descendent, colonelul Dimitrie Cantemir (Zamfir C. Arbure, *Despre averea familiei Cantemir în Rusia,* publ. în Revista pentru istorie, vol. XI, 1910, pp. 187—88). Cu moartea colonelului Dimitrie Cantemir, în Iunie 1820, s'a stins această familie. Zamfir Arbure spune că averea a trecut la Stat. Dar Nicolae Kretulescu în *Amintiri istorice* (Buc. 1940, p. 63) spune că ultimul descendent a lăsat averea prin testament fraților Câmpineanu din Țara-Românească și surorilor acestora.

6) Cu privire la faptul dacă războiul de la 1711 a fost pentru Moldova un răsboiu național, părerile istoricilor sunt împărțite. Iorga *(Istoria Românilor,* VI, p. 473) crede că acțiunea lui Dimitrie Cantemir ca și a lui Toma Cantacuzino a fost personală. Minea, din contra, în *Despre Dimitrie Cantemir* (Iași, 1927, pp. 358, 369, 376 și 387) crede că atunci s'a clarificat situația generală politică în sensul opiniei publice moldovenești. Chestiunea comportă o analiză mai amănunțită. Ceeace rămâne stabilit este atașamentul Cantemireștilor pentru politica lui Petru cel Mare și speranța că ei vor recăpăta Moldova sub protecția lui.

www.dacoromanica.ro

fesori vestiţi ca Anastase Condoidi [7]), (ce făcuse studii în Italia), Ivan Iliinski [8]) şi alţii. Dotat cu o inteligenţă ascuţită, Antioh a fost un copil precoce. Când nu avea decât zece ani, la 26 Octombrie 1719, uimeşte un întreg cerc de intelectuali prin cuvântarea ţinută la Academia teologică din mânăstirea Zaiconospascaia [9]).

După moartea tatălui său, întâmplată în August 1723, situaţia fraţilor Cantemir ajunge destul de grea, atât din cauză că mama lor vitregă, remăritată imediat cu un principe din casa Hessa-Homburg, în serviciul Rusiei şi foarte sărac [10]), caută să le răpească cea mai mare parte a mijloacelor de traiu intentându-le un interminabil proces, cât şi datorită legiuirilor ruseşti de atunci care lasă toată averea unuia din fii.

Sora lui mai mare Maria, va fi acea care de acum înainte se va ocupa de continuarea educaţiei lui Antioh, fiind singurul rămas pe lângă dânsa [11]). Învăţata fiică a lui Dimitrie Cantemir — care a avut pentru fratele mai mic o tandreţă maternă nedesmințită în timpul vieţii — îşi dădea seama că dintre toţi

---

7) Anastase Condoidi, refugiat cu Cantemir în Rusia, a fost profesor la Academia din Moscova iar mai târziu a devenit arhiepiscop de Vologda (Ştefan Ciobanu, *o. c.*, p. 393; Guasco, *o. c.*, p. 29).

8) Ivan Iliinski a jucat un rol însemnat în formaţia literară a lui Antioh. Prima lui lucrare, *Simfonia asupra Psaltirii* a fost făcută sub directa influenţă a lui Iliinski (Ciobanu, *o. c.*, p. 395).

9) Al. Iordan, *Ceva despre Antioh Cantemir*, în Viaţa Românească, 1939, nr. 17—18, p. 92.

10) Marcelle Ehrhard, *o. c.*, p. 19. — Şt. Ciobanu, *o. c.*, p. 445. Guasco, *o. c.*, p. 40.

11) Din prima căsătorie, Dimitrie Cantemir a avut opt copii, dintre care cinci i-au supravieţuit. Maria, cea mai mare, Matei, Constantin, Şerban şi Antioh. O altă fată, Smaragda, a murit la 1718. Din a doua căsătorie i-a trăit o fată, tot Smaragda, care, căsătorită cu un diplomat era în 1758 la Paris. In *Arhiva Voronzov*, V, p. 78, găsim: „Outre les Russes qui étaient à Paris, il y avait encore une personne très marquante, c'est le prince Démétre Galitzin qui a été depuis ambassadeur à Vienne, avec son épouse, fille de Cantemir, hospodar de Valachie. L'Impératrice leur a permis de passer quelques années dans les pays étrangers pour le rétablissement de leur santé. En 1758 ils se trouvaient à Plombières, d'où ils revinrent en automne. La princesse, qui avait de grands biens,

www.dacoromanica.ro

fraţii, Antioh moştenise în cel mai mare grad, de la tatăl său, gustul pentru carte. De altfel acesta, în 1724, adresează Împăratului o petiţie[12]) în care-i cere permisiunea să meargă la studii în străinătate, cerere care nu ştim pentru ce a rămas neîncuviinţată. Şi-a continuat studiile în Rusia cu academicienii străini, fiind elevul lui Daniel Bernoulli la matematică[13]), al lui Bolfinger la fizică, al lui Bayer[14]) la istorie şi al lui Gross la filosofie. In orientările sale, a adâncit de preferinţă cultura clasică latină şi clasicismul francez, cum ne informează însemnările pe care personal le-a făcut pe un calendar din 1728. Paralel, încearcă activitatea literară şi gustul pentru satiră[15]).

Prin moartea lui Petru cel Mare, cu toate că în formaţia lui Antioh Rusia conta ca patrie sincer adoptată, se simte dispariţia unui binefăcător, singura raţiune a prezenţei Cantemireşti-

---

tenait une très bonne maison à Paris. La célèbre M-lle Clairon était souvent chez eux. La princesse avait de l'amitié pour elle; le peintre Carle Vanloo fit, à la requisition de M-me Galitzin, le portrait de M-lle Clairon, dans le rôle de Médée... La fameuse Anastasie, connue depuis sous le nom de M-me Ribus, était fille de chambre de la princesse; elle l'avait placée quelque temps auprès de M-lle Clairon pour la former".

12) Petiţia lui Antioh se găseşte publicată în Ştefan Ciobanu, o. c. p. 510, nr. LXII. Antioh vrea să studieze istoria, geografia şi dreptul, apoi matematica pentru care simte înclinări.

13) Pasiunea pentru matematici îl va stăpâni şi după plecarea din ţară. O scrisoare dela 18 Februarie 1735, când era ambasador la Londra către lordul Harrington, ministrul de externe al Angliei, confirmă: „Comme le porteur de la présente, monsieur Jean Thomas, cy-devant capitaine d'artillerie au service de Sa Majesté britannique, est actuellement à mon service comme mon maître de mathématique, je prie très humblement votre excellence de le faire enregistrer dans la liste de mes autres domestiques" (Maikov, *Materialy dla Biografii A. D. Kantemira,* Petersburg, 1903, p. 27, nr. 28). Cu privire la această carte să se vadă darea de seamă a lui N. Iorga, în *Convorbiri literare,* 1904, p. 866 şi următoarele.

14) Orientalistul Teofil Bayer, născut la Königsberg în 1694 a fost profesor de antichităţi greceşti şi romane la Petersburg, unde a murit în 1758. In anul 1783 s'a publicat la Moscova în limba rusă *Istoria vieţii şi faptelor Domnului moldovean Prinţul Constantin Cantemir,* compusă de răposatul profesor al Academiei de ştiinţe din Petersburg, Beer, cu traducere rusă şi cu adăugarea unei genealogii a Principilor Cantemir.

15) Marcelle Ehrhard, *o. c.,* p. 20.

www.dacoromanica.ro

lor în cuprinsul imensei Impărăţii. Atât origina lui străină cât şi predispoziţia pentru cultura clasică, moştenită de la tatăl său îl puneau în situaţia să vadă şi mai mult nepotrivirile cu unii oameni din societatea în care trăia, situându-l în mod firesc de partea opoziţiei, adică în rândul acelora cari voiau să apere şi să continue opera lui Petru cel Mare [16]).

In fruntea partidului opoziţionist se găsea învăţatul arhiepiscop de Novgorod, Teofan Procopovici care, în timpul dar mai cu seamă după moartea Impăratului, a fost acuzat de erezie [17]). Tânărul principe Cantemir era printre cei mai apropiaţi partizani ai săi, dedicându-i una dintre primele lui încercări în versuri, o *Epodos consolatoria* [18]). Arhiepiscopul îi răspunde tot în versuri, îndemnându-l să lupte pe calea scrisului contra mişcării de reacţiune. In acest scop Antioh, care n'are încă 20 de ani, compune primele sale două satire. Până la plecarea din ţară va mai scrie alte trei, apoi fabule, epigrame şi scrisori, schiţând şi un poem epic asupra morţii lui Petru cel Mare. Aceste satire nu sunt numai primele lucrări de valoare ale literaturii ruseşti, dar şi documente preţioase pentru istoria moravurilor din acea epocă.

Moartea prematură a lui Petru al II-lea [19]) aduce la tronul Rusiei pe Ana Ivanovna [20]), în ale cărei graţii intră atât Maria Cantemir — numită Doamnă de onoare, cu autorizaţia de a locui la Moscova — cât şi Antioh. Maria visa în acest timp, pentru fratele său preferat, o căsătorie strălucită cu frumoasa şi spirituala principesă Varvara Cerkaski, al cărei părinte — ajuns mai târziu cancelar al Impărăţiei — poseda averi imense şi mare trecere în lumea oficială [21]). Dorinţa Mariei nu s'a îm-

16) Guasco, *Satyres de monsieur le Prince Cantemir avec l'histoire de sa vie*, Londra 1749, pp. 52—53.

17) Privitor la polemica dintre Dim. Cantemir şi Teofan Procopovici. cf. Şt. Ciobanu, *o. c.*, pp. 408—412.

18) Guasco, *o. c.*, pp. 234—272, Satira III, lui Teofan.

19) Petru al II-lea l-a avansat pe Antioh ofiţer în regimentul Preobrajenski. (Guasco, *o. c.*, p. 39).

20) Care domneşte dela 1730—1740.

21) A. Tereşcenko, *Essai sur la vie des grands dignitaires qui ont*

www.dacoromanica.ro

plinit, cu toate că Varvara l-a așteptat mulți ani pe Antioh, din cauza puținului interes pe care mama fetei l'a arătat necontenit în această chestiune [22]).

Ambasador la Londra.

La sfârșitul anului 1731, când avea vârsta de 22 de ani, Cantemir a fost numit rezident pe lângă Curtea Angliei. Numirea se datorește atât preferinței arătată de Impărătească și favoritul ei Biron [23]), cât și dorinței unor curteni de a vedea îndepărtat un rival ale cărui însușiri i-ar fi pus în umbră [24]). Antioh, care ținea de mult să aibă ocazia de a se cultiva în străinătate, își vede acum visul împlinit, căci are posibilitatea să se încadreze fără nicio piedică în mișcarea științifică și literară a timpului său. Deasemeni guvernul rus, în frunte cu cancelarul Ostermann, făcea o alegere dintre cele mai nemerite. In lipsă de experiență diplomatică, tânărul rezident la curtea Londrei aducea o inteligență fină și cultivată, apoi calități de distincție și tact, care vor asigura succesul delicatei sale misiuni [25]).

---

dirigé les affaires étrangères en Russie. St. Petersburg, 1837, II, p. 49 (Apud Ehrhard, *o. c.*, p. 23).

22) Guasco, *o. c.*, p. 91.

23) Ghenadie al Râmnicului *(o. c.*, Revista Nouă, II, p. 2) dă data numirii la Londra 31 Decembrie 1731. — Insărcinatul de afaceri francez, Magnan, raportează din Moscova, ministerului de externe la Versailles, la 22 Noembrie 1732: „...La Czarine a nommé pour son résident auprès du roi de la Grande Bretagne le jeune prince Cantemir de Valachie" *(Sbornik imp. Russkago,* vol. 81, p. 260). Cantemir mulțumește lui Biron, într'o scrisoare cu data de 31 Martie *(Ibidem,* vol. 73, p. 3).

24) Kindel, în articolul citat despre Maria Cantemir scrie: „Diplomatul Ostermann, cancelarul Rusiei, poate cu scopul ascuns de a scăpa de o persoană care știa prea multe, propune lui Antioh Cantemir postul de reprezentant al Rusiei la Londra" (Viața Basarabiei, III, p. 435). La fel spune și Guasco, *o. c.*, p. 56.

25) Marcelle Ehrhard, *o. c.*, p. 25, după V. N. Alesandrenko, *Agenții diplomatici ruși la Londra în sec. XVIII*, Varșovia, 1897; V. Stojunin, *Prințul Antioh Cantemir la Londra* în Vestnik Evropy, 1867; V. Timiriazev, *Diplomații ruși din secolul al XVIII-lea în Anglia*, în Istoriceskii Vestnik, 1898, toate în limba rusă.

www.dacoromanica.ro

Reluarea relaţiilor diplomatice între Anglia şi Rusia, întrerupte din 1720, prezenta greutatea îmbunătăţirii raporturilor, care-au fost destul de încordate în ultimii ani. Apropierea era totuşi posibilă, datorită atât intereselor comerciale ale ambelor ţări cât şi politicei franceze în Europa [26]).

Antioh a părăsit Moscova la 1 Ianuarie 1732 şi după ce s'a oprit câteva zile la Berlin, un timp mai îndelungat la Haga pentru a primi sfaturile unui diplomat experimentat, contele Golofkin şi a face cumpărături de cărţi [27]), soseşte la Londra în ziua de 30 Martie, unde va sta şase ani, socotiţi ca timpul cel mai fericit din viaţa lui. A găsit în capitala Angliei o atmosferă de cordialitate apreciată de sensibilitatea lui, pe care o va regreta mult când se va muta la Paris.

Dacă recunoaşterea titlului de împărătească pentru suverana sa şi alianţa militară au fost puncte de program nerealizate în timpul celor şase ani, a obţinut în schimb, la 1734, încheierea unui tratat de comerţ. In 1733 a primit instrucţiuni să stărue ca Anglia să trimită în Baltica o flotă pentru a intimida Franţa şi a o împiedeca să vie în ajutorul lui Stanislas Leszczinski, susţinut de guvernul din Versailles. Neputând face aceasta, guvernul englez a recunoscut, la cererea Rusiei, pe August al III-lea, electorul Saxoniei, ca rege în Polonia şi a trimis, tot atunci, la Petersburg, un ministru plenipotenţiar în persoana lordului Forbes, în locul rezidentului în funcţiune. Ca o răsplată a realizărilor de până atunci, Antioh este ridicat — la 30 August 1733 — la rangul de ministru plenipotenţiar al Rusiei la Londra [28]).

Datorită firii lui studioase, cunoaşterea societăţii şi a stării de lucruri din Anglia rămâne pentru Cantemir mai mult livrescă. In afară de obligaţiunile misiunii sale, n'a făcut nici

---

26) Idem, *ibidem*.

27) Guasco, *o. c.*, p. 60: „Etant en Hollande, son principal soin fut de faire un bon choix de livres. Il chargea en même temps un libraire de la Haye d'imprimer la Description historique et géographique de la Moldavie, ouvrage manuscrit de son père". — Cartea însă nu s'a tipărit atunci.

28) Ghenadie al Râmniculuì, *o. c.*, p. 4. Guasco, *o. c.*, p. 51.

www.dacoromanica.ro

cel mai mic efort pentru noi legături cu societatea engleză. Departe de a se plânge de rezerva Londonezilor, el se arată, din contra, mulţumit că e lăsat în pace. In cercul unui număr de Italieni învăţaţi, cu care se simţea în intimitate, a căutat Antioh să-şi desăvârşească formaţia sa intelectuală, ajungând în capitala Angliei să vorbească limba italiană ca şi cum ar fi fost limba sa maternă [29]).

La plecarea din ţară, a luat cu dânsul opera tatălui său în manuscris, redactată în latineşte [30]) *„Istoria creşterii şi descreşterii curţii aliosmăneşti"*, care forma pe atunci singurul isvor de informare şi documentare ştiinţifică asupra istoriei Turcilor. Regina Carolina a Angliei, care purta mult interes trimisului Ţarinei, aflând despre acest manuscris, a îndemnat să se dea o ediţie în limba engleză, care în traducerea lui Nicolae Tyndal a apărut în 1734 [31]).

Situaţia diplomatică a Rusiei în politica europeană pe vre-

---

29) Guasco, *o. c.*, p. 63.

30) A fost plănuită de către Petru cel Mare, pe când Dimitrie Cantemir trăia încă, la 1721, o ediţie rusească de Dimitrie Grozin (Iorga, *Istoria literaturii române*, II, 1928, p. 444, nota 1). Referitor la aceasta găsim într'o scrisoare a lui Antioh din Londra, 2 Septembrie 1737 către Gross, următoarele, vorbind de Iliinski: ...„Il est aussi sûr, qu'il avoit entre ses mains les originaux de l'histoire turque de mon père, la traduction russe de cet ouvrage copiée par un certain Demetri, traducteur de l'école mathématique de la marine"... (Maikov, *Materialy*, pp. 89-90, nr. 79).

31) Ştefan Ciobanu, *o. c.*, p. 447. Guasco, *o. c.*, p. 66. S'ar putea spune că anul apariţiei acestei opere într'o limbă apuseană de mare circulaţie este începutul celebrităţii pentru cei doi Cantemireşti: Dimitrie şi Antioh. Tradusă în mai multe limbi şi recenzată în multe reviste de atunci, Istoria Imperiului otoman a impus mai mult ca orice numele Cantemir cercurilor ştiinţifice din Apus. — Iată cum vorbeşte prietenul şi primul său biograf despre interesul pe care Antioh îl purta operei tatălui său cu ocazia exerciţiilor de limbă italiană: „Pour s'en rendre familiers les tours de phrase et les expressions, il commença a traduire en italien, sous les yeux de Mr. Ralli, l'Histoire Othomane de son père; mais d'autres occupations ne lui permirent pas de l'achever et depuis il m'a chargé d'en faire une traduction complète qui est restée manuscrite. J'en fis faire en même temps la traduction française qui a été imprimée à Paris en 1743" (Guasco, *o. c.*, pp. 63—64).

www.dacoromanica.ro

mea războiului care se termina cu pacea de la Belgrad, nu era dintre cele mai de invidiat. Ea nu mai avea relaţii oficiale cu Franţa din timpul războiului de succesiune la tronul Poloniei (1733) când contele Plélo, asediat în Dantzig, este ucis de ostaşii feldmareşalului Munich [32]). Din această cauză, ca să-i creeze greutăţi, guvernul din Versailles caută să-i ridice peste tot inimici în cale. In 1734, la instigaţia ambasadorului francez din Constantinopol, Villeneuve, Hanul Tătarilor declară războiu Rusiei şi pradă Ukraina [33]). Apoi, imediat ce războiul din Occident între Franţa şi Austria a fost întrerupt prin preliminariile de la 3 Octombrie 1735, cu cedarea Lorenei, afacerile orientale au luat pentru politica franceză o importanţă de primul plan. In acest scop, guvernul lui Ludovic al XV-lea desfăşoară multă energie ca să susţină pe Turci contra coaliţiei austro-ruse şi să decidă pe Suedezi la o bruscă ofensivă asupra Petersburgului [34]).

Se cunoaşte tenacitatea cu care diplomaţia rusească a pregătit îndelung revanşa înfrângerii de la Prut. In afară de alianţa cu Şahul Persiei, Thomas-Koulli-Khan şi cu Impărăţia Austriei în 1726, rolul celor doi fraţi Cantemir, Dimitrie în Rusia şi Antioh rămas la Constantinopol, pentru captarea simpatiei popoarelor creştine din cuprinsul Statului otoman este acum bine stabilit [35]). In această direcţie Petru cel Mare, printr'o intuiţie genială care face mai mult decât sute de bătălii câştigate — scrie Albert Vandal — a ştiut să dea o formă precisă aspiraţiunilor acestor popoare, ataşându-le ortodoxiei triumfă-

---

32) E. J. B. Rathery, *Le comte de Plélo*, Paris, 1876, cap. XIII şi XIV.

33) Flassan, *Histoire de la diplomatie française*, Paris 1811, t. V, p. 101.

34) „Les affaires orientales prennent, alors, une importance de premier plan, et, la politique française déploie des efforts tenaces pour soutenir l'Empire ottoman, menacé par les Russes et par l'Autriche (Septime Gorceix, *Bonneval Pacha et le jeune Racoczy*, în Mélanges Iorga, Paris 1933, p. 350).

35) Cf. Ştefan Ciobanu, *o. c.*, pp. 479 (doc. XXVI), 481 (doc. XXIX), 496 (doc. XLVIII), 498 (doc. L), 510 (doc. LXIII), 515 (doc. LXIV) şi 527 (doc. XXI).

www.dacoromanica.ro

toare a Moscovei și fondând astfel supremația morală a poporului său asupra creștinilor din Orient[36]). Faptul acesta pătrunsese îndeajuns și în conștiința opiniei engleze[37]), dar cabinetul din St. Jammes se interesa mai puțin decât cel din Versailles de chestiunile orientale.

Conflictul a isbucnit în 1736 și cu toată încercarea de mediație a Austriei pe care Turcii au respins-o[38]), planul războiului întocmit de Munich și comunicat Impărătesei Ana printr'un raport[39]), va fi pus în aplicare după ce nici congresul de la Nimerov al celor trei puteri interesate nu va duce la vreun rezultat[40]).

Antioh Cantemir privește cu simpatie începerea acestui războiu, căci vede în el momentul de eliberare a țării peste care trebuia să domnească sub protecția Impărăției rusești. Cu această ocazie scrie o odă pe care o trimite prințului Cercaski, ca să fie prezentată țarinei Ana[41]). In audiența pe care sora lui o are la Impărătească, află că aceasta îl laudă pentru felul

---

36) A. Vandal, *Une ambassade française en Orient sous Louis XV*, Paris, 1887, p. 247.

37) La 28 August 1736, ambasadorul englez din Constantinopol, Everard Fawkener, raporta: „I am of opinion the Moscovites have had a good white vlews of driving the Turks from hence and establishing here. The Czar Peter had thoughts of it, and there is a notion even among the Turks that he had made a vow to be buried in Santa Sophia. He was desirous of attaking them again in concert with Emperor, but he did not, wanting help. He was to the last managing correspondences with the Greek subjects, who are very numerous in the European Turkey, and accustoming them by degrees to look upon him as the head and Protector of that Church and Nation. This design has been carried on since. The Bulgari who inhabit Thrace are a brave, sturdy people, and not only of the same religion, but speak a dialect of the same tongue". (Aleksandrenko, *o. c.*, II, pp. 75—76).

38) In consiliul de războiu turc (Dar-i Sura) ținut la 4 Septembrie 1736, Bonneval-Pașa a fost de părere că „prendre l'Autriche pour médiateur, c'est se confesser au renard" (Vandal, *o. c.*, p. 264).

39) Publicat în Arhiva Voronzov, II, pp. 500—501.

40) V. Mihordea, *Contribuție la istoria păcii de la Belgrad*, Craiova 1935, p. 4 și 25. Vanda, *o. c.*, p. 290.

41) Kindel, *o. c.*, p. 448.

www.dacoromanica.ro

cum a știut să se impună la Curtea regelui Angliei, fiind în special bine văzut de regina Carolina [42]). Maria amintește fratelui său perspectiva ce se deschide prin acest războiu familiei lor, căreia ar urma să i se dea tronul Moldovei; în scrisoarea de la 29 Iulie 1736 îi spune între altele lui Antioh: „Dorința mea cea de căpetenie este de a avea cu Dvs. o întâlnire. Noi am trăit numai o jumătate din viața noastră și de acum ea depinde de voia și îndurarea lui Dumnezeu. Poate noi vom vedea cândva patria noastră de odinioară și în pace vom trăi veacul nostru, fiecare în așa fel, cum va dori. Dar mie mi se pare că acel care va deveni stăpânitor al unei țări întregi, va trebui să-și ia asupra sa povara guvernării. Așa că dacă Dumneavoastră veți fi sortit să deveniți prințul moștenitor al țării noastre, veți fi nevoit să vă luați rămas bun de la viața singuratică de filosof" [43]).

Față de impetuositatea cu care diplomația franceză stânjenea interesele rusești în conflictul cu Poarta, Cantemir a primit dispoziția din partea guvernului țarinei să o atenueze în capitala Angliei și mai mult, să caute o modalitate pentru a se ajunge la reluarea relațiilor franco-ruse. Intr'unul din rapoartele sale către Impărătească el arătase deja că pentru împăcarea Rusiei cu Poarta, Englezii ar lucra cu plăcere, dar că amestecul Curții franceze le pricinuește multe neajunsuri [44]).

Având și nevoia de a consulta un oculist, Antioh se servește de acest pretext și pleacă în vara anului 1736 la Paris, cu instrucțiuni de la Ostermann, să tatoneze, prin legăturile sale personale, posibilitatea unei apropieri politice între cele două țări [45]). Prin intermediul doctorului Gendron a făcut cunoștința marchizei de Monconseil [46]) — cu care va rămâne în legături

42) Aceste aprecieri le transmite principesa Maria fratelui său în scrisoarea de la 30 Noembrie 1736, adăugând: „Eu, închinându-mă, am mulțumit Maestății Sale. Dar nu numai mie mi-a fost dat să aud de la Maestatea Sa asemenea cuvinte; le-au auzit și alții, cu altă ocazie; aceasta vă face onoare" (citat de Kindel, *o. c.*, p. 440).

43) Ștefan Ciobanu, *o. c.*, p. 441. Cf. Kindel, *o. c.*, p. 448—449.

44) Ghenadie al Râmnicului, *o. c.*, ibidem, p. 5.

45) Marcelle Ehrhard, *o. c.*, p. 34.

46) „J'ai fait sa connaissance lors de mon premier voyage en France en 1730, et, depuis, elle me rend service autant qu'elle le peut".

www.dacoromanica.ro

de prietenie — a cardinalului de Polignac şi a prinţului de Carignan[47]). Ajutat de marchiză a putut pătrunde intenţiile ministrului Chauvelin, conducătorul politicei externe a Franţei până în 1737 şi a reluat legăturile cu fostul ambasador la Londra, Chavigny, cu care a început conversaţiile pentru restabilirea relaţiilor franco-ruse. Intr'o scrisoare către acesta, din 24 Martie 1737, Antioh arată între altele motivele care au determinat Rusia să intre în războiu cu Turcia şi precizează că scopurile urmărite de guvernul ţării sale nu vin în contradicţie cu politica franceză[48]).

Negocierile diplomatice au dus la un acord pentru reluarea legăturilor. în primăvara anului 1738, acord uşurat întru câtva de încheierea păcii franco-austriace la Viena[49]). Doctorul Gendron îi scria încă de la 11 Februarie că la Paris s'a răspândit svonul de numirea lui ca ministru plenipotenţiar al Rusiei în capitala Franţei[50]). Ca să răsplătească zelul cu care Cante-

47) Londra, 18 Februarie 1737. Cantemir către marchiza de Monconseil: „Pour monsieur le cardinal de Polignac et le prince de Carignan, je les laisse faire tout ce qu'ils veulent; il suffit que je n'aye pas manqué à mon dévoir en les remerciant de toutes les politesses que j'ai reçues pendant mon sejour à Paris" (Maikov, *Materialy*.. p. 75, nr. 86).

48) ...„Je prends la liberté de vous avouer, monsieur, que ma cour est entrée dans cette guerre seulement pour se faire justice de tant de dommages et injures qu'elle a souffert de la part de la Porte pendant 30 années consecutives, et pour se procurer une surête solide pour l'avenir. Du reste, elle n'a point d'idées vastes et de vues ambitieuses, de sorte qu'en obtenant ce qu'elle souhaite et qui est fort raisonnable, elle ne souhaite pas même que de finir une guerre qu'elle estoit forcée à entreprendre malgré soi" (Maikov, *o. c.*, pp. 79—80, nr. 90).

49) Antioh scria din Londra la 1 August 1737 marchizei Monconseil, referindu-se la preliminariile de la 30 Octombrie 1735: „L'accommodement entre nos deux cours est déjà fait depuis longtemps à Vienne, comme je viens de l'apprendre" (Maikov, *o. c.*, p. 88).

50) Paris, 11 Februarie 1738, Gendron către Antioh Cantemir. „Il se repand icy un bruit que bientôt vous viendrez en France en qualité d'ambassadeur plenipotentiaire, si cette nouvelle est vraie, je m'en rejouis, je terminerai aissement ce qu'il convient de faire pour l'entière guerison de vos yeux" (Maikov, *o. c.*, pp. 101-102). In *Ephemérides Daces*, II, p. 130, Dapontes, secretarul lui Constantin Mavrocordat, notează că în Septem-

www.dacoromanica.ro

mir a realizat intenţiile guvernului său, ţarina îl va designa pe el în postul de reprezentant al Rusiei la Paris, conferindu-i şi titlul de Şambelan [51]), nu fără opoziţie la Petersburg, unde se insista pentru trimiterea tânărului conte de Munich, fiul mareşalului, care atunci era însărcinat de afaceri la Aachen [52]). Ministrul Prusiei pe lângă ţarină va însemna şi mai târziu în rapoartele sale ecoul nemulţumirilor din cercurile diplomatice ruse cu privire la ocuparea postului de ambasador în capitala Franţei [53]).

Ambasador la Paris.

După ce este primit de regele Angliei în audienţă de plecare, Antioh părăseşte Londra şi soseşte la Paris la 19 Sep-

brie 1738 a trecut ca ambasador rus de la Londra la Paris, „feciorul cel mai mare al lui Cantemir".

51) *Journal historique de Verdun,* t. LV, p. 400. — Marcelle Ehrhard, *o. c.,* p. 41.

52) Ambasadorul prusian la Petersburg Mardefeld, raporta regelui său la 15 Martie 1738: „Ewrer Königlichen Majestät allergnädigstes Rescript vom 1-ten Martii, betreffend die Absendung des Printzen Cantemirs nach dem frantzösichen Hoffe, habe im tiefsten Respect erhalten und verhoffe, sobald ich den Hertzog von Curland und den Graffen von Ostermann werde gesprochen haben, darüber einen zuverlässigen Berieht... abstatten zu können". (Iorga, *Acte şi fragmente,* I, 353). La 1 Aprilie acelaş Mardefeld raporta: „Das hiesige Ministerium will nichts von der designation des Kneesen Cantemirs nach Paris wissen; allein ich habe in Erfahrung gebracht, dass, sobald der französische Hoff jemand werde ernandt haben, um als Abgesandter anhero zu kommen, der junge Graff von Munnich ohne Austand vom Acken nach obgedachten Hoffe abreisen werde". (Ibidem). La 19 Iulie acelaş raporta că Antioh Cantemir este strămutat din Londra la Paris. *(Ibidem,* p. 354).

53) Mardefeld raportează la 22 Noembrie 1738: „Der hiesige Hoff ist weder von der Capacitaet noch der conduite des Knesen Cantemirs zufrieden, und soll derselbe, sogleich nach der Anherokunfft des frantzösichen Ministri rappelliret; wie die Rede gehet, der junge Graff von Münnich an seiner Stelle nach Paris geschicket werden". (Ibidem, p. 355). La 6 Ianuarie 1739 transmite regelui Prusiei: „Der hiesige Hoff ist mit der conduite des Kneesen Cantemirs nicht zufrieden, und soll denselben der im Haag subsistirende Graff Kollowkin, sogleich nach der Anherokunfft des monsieur de Vaugrenan, ablösen. *(Ibidem,* p. 356).

www.dacoromanica.ro

tembrie 1738, cu instrucţiuni de a duce la bun sfârşit „afacerea începută de el“ [54]). Aici va avea de luptat cu o serie de greutăţi care i-au fost necunoscute la Londra.

In afară de opoziţia continuă a cancelarului Ostermann în propria lui ţară[55]), din partea guvernului francez atât cardinalul de Fleury, primul ministru, cât şi secretarul de Stat la afacerile străine, Amelot de Chaillu [56]), nu i-au arătat mare încredere, considerat fiind ca reprezentant al unei ţări aliate cu Austria, duşmana de totdeauna a Franţei. Legăturile sale cu cercurile intelectuale din această ţară, începute din vremea primei lui călătorii la Paris, l-au ajutat să împrăştie neîncrederea şi să ajungă la unele rezultate favorabile în negocierile diplomatice.

In timpul acesta armatele ruseşti erau învingătoare contra Turciei şi Munich ocupa Moldova. Câtă speranţă nu punea fiul lui Dimitrie Cantemir în acest fapt, el care era socotit de toţi ai săi ca cel mai vrednic de a primi moştenirea tatălui lor, tronul ţării eliberate de supuşenia otomană! Pecetea domnească, având pe ea capul de zimbru, apare acum pe toate rapoartele pe care le trimetea la Petersburg [57]). Insă nădejdea lui va fi repede curmată de înfrângerile repetate pe care armatele austriace le suferă din partea Turcilor, înfrângeri considerate ca un succes pentru diplomaţia franceză.

---

54) Până la 1740 Cantemir a locuit în rue du Colombier, faubourg Saint-Germain. Pe urmă închiriază hotelul d'Auvergne, rue Saint-Dominique (actualmente nr. 28) (Lozinski, *Le Prince Cantemir et la Police parisienne,* în Le monde slave, 1925, p. 227).

55) Cf. articolul lui Ghenadie al Râmnicului (după Stojunin) în Revista nouă, II, p. 5.

56) Amelot de Chaillu va fi ministru de externe de la 1737—1744.

57) Marcelle Ehrhard, *o. c.,* p. 70. Participarea lui Antioh la succesele armatelor ruseşti în Moldova se vede şi din scrisoarea pe care Fleury o trimite lui Ostermann din Issy 4 Octombrie 1739: ...„Il parait qu'on n'était pas encore instruit dans le camp du Grand Vizir de la prise de Chotin et de la victoire que le feld-marechal comte de Munich avait remportée sur les Turcs. M. le prince Cantemir dont je ne puis trop louer la probité et la bonne foi, m'en a paru très content, et cela me suffit pour m'en rejouir aussi“. *(Sbornik imp. russkago,* vol. 86, p. 115).

www.dacoromanica.ro

Planul lui Bonneval la Constantinopol de a urmări pe orice cale o completă sdrobire a Austriei este zădărnicit de Antioh care primește ordin să lucreze contra intereselor lui sau cel puțin cele ale familiei sale [58]). Influențat de ambasadorul țarinei, cardinalul de Fleury, mare demnitar al Bisericii, nu poate admite distrugerea unui Stat catolic de către necredincioși. Ideea lui este acum de a oferi o mediație care, punând capăt războiului, va asigura Franței mediatoare o situație fără egal în Europa. Villeneuve la Constantinopol va primi înalta misiune de a realiza această intenție [59]).

Când condițiile păcii de la Belgrad vor fi oneroase pentru Rusia, câștigătoare a războiului, care părăsită de Austriaci și amenințată de Suedezi va trebui să părăsească cuceririle făcute și să dărâme Azovul, triumful acesta al diplomației franceze va constitui o decepție amară pentru Cantemir. Ecoul acestei amărăciuni îl vedem și în scrisoarea către colegul său de la Londra, vestindu-i încheierea păcii [60]).

---

58) Biograful și prietenul lui intim, abatele Guasco, care a trăit împreună cu Antioh aceste momente, scrie următoarele: „Cantemir eut la satisfaction de conduire à une heureuse fin la négociation de la paix avec les Turcs, où la France intervint comme médiatrice en 1739. Par là, le prince Cantemir, fut lui même ministre d'une paix qui étoit absolument contraire à ses intérêts, ou au moins à ceux de sa famille; puisque, si les conquêtes que le comte de Munich avait faites sur les Ottomans, avoient eu leur effet, la famille de Cantemir serait entrée en possession de la Principauté de Moldavie, qui était du nombre des pays conquis, et qui, par le traité de Pierre le Grand avec Demetrius Cantemir, père d'Antiochus, devoit-être héréditaire dans sa famille". (Guasco, *o. c.*, p. 80).

59) Septime Gorceix, *Bonneval Pacha et le jeune Racoczi*, în Mélanges Iorga, Paris 1933, p. 357.

60) La 9 Octombrie 1739, Cantemir scria lui Scerbatov la Londra: „Les circonstances de la paix ne nous sont pas encore connues en detail; il m'a été seulement communiqué par le cardinal qu'elle aurait pour base le traité de 1700 et que la ville d'Azov devait être détruite et devastée, les Turcs ayant comme nous la permission de construire des forteresses, chacun sur ses frontières respectives. Vraiment, les infidéles ne pouvaient en aucune façon s'attendre à des conditions aussi avantageuses que celles que leur a obtenus la précipitation irréflèchie de Neipperg" *(Sbornik Russkago,* vol. 73, p. 213).

www.dacoromanica.ro

Trebue adăugat că în armata feldmareşalului Munich care a cucerit Moldova, se găseau şi fiii lui Antioh Vodă, Constantin cu gradul de brigadier şi Dimitrie (maior) în fruntea unui regiment de Moldoveni [61]). Acest detaşament moldovenesc a participat la multe acţiuni după trecerea Nistrului [62]). Puţin timp după ocuparea Iaşilor, Munich va propune alegerea lui Constantin ca Domn, sub rezerva ratificării de către Ţarină a acestui act [63]).

Faţă de speranţele pe care Cantemireştii le puneau în

---

61) „Avant d'entrer en campagne, le maréchal de Munich, avec l'agrement de la cour, avait formé un régiment de Valaches. Le colonel de ce régiment étoit un prince Cantemir, proche parent du prince Cantemir hospodar de la Moldavie, et le même qui suivit Pierre I-er en Russie, lors de la malheureuse campagne de Pruth, l'an 1711. Tous les Moldaviens qui arrivoient, furent placés dans ce régiment" (Manstein, *Mémoires*, II, Lyon, 1772, p. 10).

62) Pentru cei doi Cantemireşti şi isprăvile lor vorbeşte amănunţit Neculce în *Cronica* lui (Ed. Procopovici, Craiova 1936, pp. 465—469). Armata rusească ce a luptat în Moldova a fost recompensată în mod special. La 29 Ianuarie—9 Februarie 1740, marchizul de La Chétardie, trimisul francez în Rusia, raporta lui Amelot: „Les détachements au nombre de 3400 hommes, des trois régiments des gardes à pied et de celui des gardes à cheval, qui ont fait la campagne contre les Turcs, étaient entrés l'après-midi revenant de la Moldavie; la Czarine passa dans sa galerie où tous les officiers de ces détachements étaient rassemblés, se fit apporter un verre de vin et but à leur santé. Elle ordonna en même temps qu'on distribue 20 mille roubles aux soldats et cavaliers et une médaille d'argent à chacun. Chaque officier a eu une médaille d'or, et persuadé que ce ne sera pas la seule recompense qui leur sera accordée". *(Sbornik russkago*, vol. 86, p. 205).

63) In *Storia dell'anno pe 1739*, II, pp. 140—146, găsim: „Li 15 [Septembrie] ammise questo generalissimo [Munich] alla sua tavola gli stati del Principato, e nel di seguente conchiuse con essi una convenzione in cui stabilissi che dovesse in Provincia eleggere da ora inanzi l'Ospodaro, il quale verrebbe poi dalla sovrana di Rusia confermato. Il populo si mostró universalmente propenso ad esaltare a quella dignità il principe Cantimiro, come discendente da una famiglia che avea i suoi natali nella Moldavia, e governo in altri tempi con riputazione di equitá e prudenza il principato". (Mihordea, *Contribuţie la istoria păcii de la Belgrad*, Craiova 1935, p. 34, nr. 16).

www.dacoromanica.ro

succesul armatei rusești, vestea încheierii păcii dela Belgrad, venind ca o lovitură de trăsnet, a pus capăt visului de a mai ocupa vreunul din ei tronul înaintașilor.

Pentru Antioh, contactul cu această forță uriașă a veacului al XVIII-lea care era diplomația franceză, a fost un moment hotărîtor în orientarea lui. Prea sincer pentru un diplomat, legat în mod firesc de Anglia și Impărăția habsburgică, aliatele Rusiei, cu toate însușirile lui sufletești, nu s'a putut face simpatic oamenilor de Stat francezi. In plus, vedea cum sub ochii săi guvernul pe lângă care era acreditat începuse a-și micșora prestigiul din cauza războiului de succesiune la tronul austriac.

Ecoul nedreptății ce el credea că s'a făcut Rusiei la pacea din 1739 se va găsi mult timp în corespondența oficială, punând o oarecare distanță între persoana sa și diplomații lui Ludovic al XV-lea [64]).

După ce este primit de rege în audiență oficială la 4 Oc-

64) La 18 Aprilie 1740 Villeneuve raporta din Constantinopol lui Amelot: „Il est certain que la cour de Russie ne peut avoir d'autre objet, en affectant de se louer de mes bons offices que celuy de nous rendre suspects aux Suèdois. M. le Prince de Cantemir démasque cette politique, quand il donne au zèle qu'il m'impute pour la Russie le nom de partialité. Ce terme est si fort, qu'il seroit aisé de répondre à M. de Cantemir que qui trop prouve, ne prouve rien, et véritablement c'est quelque chose d'assez extraordinnaire de me voir taxer de partialité pour la Russie, dans les négociations d'une paix par laquelle cette puissance n'est pas obligée seulement de démolir Azoph, ce qui étoit tout ce que les Turcs exigeoient et ce qu'on n'avoit jamais assez leur faire espérer; mais est forcée encore de renoncer aux avantages de la déroute générale des Turcs devant Chakzim et à toutes ses conquêtes dans la Moldavie, et par laquelle enfin les limites sont réglées d'une façon directement opposée aux intentions de cette cour". *(Bibliothèque Nationale,* ms. français 7191, fol. 710). Iar din partea marchizului de La Chétardie, de la Petersburg, cu data de 9/20 August, acelaș an, cardinalul de Fleury primea următoarele: „M. le prince Cantemir, ou n'est pas sincère, ou cherche à disculper sa nation quand il dit qu'elle s'apprivoisera. Je pourrais même lui prouver qu'il n'a jamais été avant son départ assez à portée de connaître sa cour pour juger des inclinations et de l'espèce de ceux qui la composent". *(Sbornik russkago,* vol. 36, p. 485).

www.dacoromanica.ro

tombrie şi 29 Noembrie 1740 [65]) — în această din urmă dată ca să anunţe moartea ţarinei Ana — Antioh voia să vină pentru un timp în ţară şi în acest scop cere guvernului rus un concediu, spre a-şi aranja unele chestiuni familiare. Concediul nu i s'a aprobat, găsindu-se necesară prezenţa lui la Paris în împrejurările politice de atunci, când Europa stătea sub ameninţarea isbucnirii războiului pentru moştenirea lui Carol al VI-lea. A primit în schimb titlul de consilier secret şi suma de douăzeci de mii ruble, pentru acoperirea cheltuielilor cu ocazia recepţiei dată la ambasadă în ziua urcării pe tron a Impăratului Ivan [66]).

Neîncrederea miniştrilor francezi în persoana lui Cantemir, motivată de legăturile pe care în mod firesc acesta le avea cu reprezentanţii puterilor ostile curţii din Versailles, a determinat poliţia franceză să-l pună sub observaţie în mod discret, măsură ce se aplica dealtfel şi altor străini de seamă [67]). Detectivi speciali raportau siguranţei statului toate mişcările ambasadorului [68]).

Socotindu-l mai „Austriac" şi mai „Englez" decât toţi miniştrii străini acreditaţi la curtea franceză [69]), Amelot comu-

65) *„Nouvelles de la cour"*. Depuis le 23 de septembre la cour est à Fontainebleau où le Roi donna le 4 d'Octobre une audience particulière au prince Cantemir, ambassadeur extraordinnaire de la Czarine". *(Journal historique de Verdun, t. XLVIII, p. 195)*. Apoi, „Le 29 Novembre le prince Cantemir, ambassadeur extraordinnaire du Czar, eut en long manteau de deuil une audience particulière du roi, et il fit part à sa Majesté de la mort de la Czarine. Le roi a prit le deuil en violet le 1-er du décembre. *(Ibidem,* t. XLIX, p. 70).

66) Kindel, *o. c.*, p. 449.

67) Cf. T. G. Bulat, *Poliţia lui Ludovic al XV-lea şi Radu Cantacuzino,* în Revista istorică, 1920, pp. 229—235.

68) G. Lozinski, *Le Prince Cantemir et la police parisienne.* în Le Monde Slave, 1925, pp. 223—247.

69) La 21 Ianuarie 1742, Amelot scria lui La Chétardie: „Je ne dois point vous laisser ignorer que de tous les ministres étrangers qui sont ici, il n'y en a point qui soit si anglais et si autrichien que le prince Cantemir; je ne voit point que la révolution de Petersburg ait rien changé à ses inclinaisons, et je ne presume pas qu'en aucun cas ses relations puissent être à nostre avantage" *(Sbornik russkago,* vol. 100, p. 53).

www.dacoromanica.ro

nică lui La Chétardie în Rusia, să se intereseze de cuprinsul rapoartelor pe care Cantemir le trimite acolo și să caute a le copia conținutul înainte de a ajunge în mâna celor cărora le sunt adresate, lucru îndeplinit întocmai de ambasador [70]. Drept consecință, La Chétardie propune ca, în cazul când persoana lui Cantemir, prin relațiile sale, încurcă socotelile diplomației franceze, el să intervină pentru a fi rechemat. Dar crede mai nemerit să ceară a fi transferat în altă țară, deoarece predilecția pe care o are pentru el cancelarul rus, prințul Cercaski, ar dăuna intereselor franceze [71]).

In Iunie 1742 Antioh scria contelui Lestok la Petersburg să susțină față de Impărăteasa Elisabeta o cerere a familiei pe care sora sa Maria o va prezenta, în legătură cu darurile de moșii făcute de țarina Ana și netraduse în practică nici după zece ani. In această scrisoare subliniază atașamentul familiei sale pentru persoana lui Petru cel Mare [72]). Cam în acelaș timp

---

70) Petersburg, 27 Ianuar 1742. La Chétardie către Amelot: ...„Le confident, dont les sentiments ne se démentent jusqu'ici en aucune manière, a trouvé, en se conformant à l'ordre que la Czarine lui avait donne de décacheter et d'examiner toutes les lettres adressées au comte d'Osterman, que le prince Cantemir lui faisait recemment un détail dont il a cru devoir me faire part. Il m'a remis pour cet effet les originaux des trois piéces dont je joins ici copies, en me priant qu'il ne fut fait aucune mention de lui. Je m'empresse d'autant plus de vous en donner connaissance que l'homme dont il s'agit, ne semble pas, par le portrait qu'on en fait, mériter aucun ménagement et qu'il peut être bon de savoir, quelles sont les choses si utiles et de si grande conséquence pour la Russie qu'il voulait communiquer à M. d'Ostermann"... *(Ibidem,* vol. 10, p. 60).

71) Petersburg, 24 Febr. 1742. La Chétardie către Amelot.... „Dans le cas où les affections personelles de M. le prince Cantemir continueraient à l'emporter assez sur les sentiments présents de sa cour, pour craindre l'effet de ses relations, vos ordres me fourniront le moyen de travailler peut-être avec succès à le faire rappeler; mais il sera essentiel, en même temps, de ménager pour lui une autre destination. Son retour ici et l'aveugle prédilection du grand chancelier prince de Czerkassky pour lui, pourraient être nuisibles à nos intérêts"... *(Ibidem,* vol. 100, pp. 85—86).

72) Paris, 4/15 Iunie 1742... „Ma soeur aura l'honneur de vous expliquer son affaire plus en détail, et vous trouverez, Monsieur, qu'elle ne requait que l'accomplissement d'une grâce que l'impératrice défuncte nous

www.dacoromanica.ro

se observă la reprezentanţii diplomaţiei franceze, pentru o clipă intenţia de a reveni la sentimente mai bune faţă de el [73]).

Cantemir s'a resimţit mult de pe urma eforturilor pe care i le cerea greaua lui misiune în capitala Franţei. Un început de tuberculoză, complicată cu o afecţiune la ficat, cu toate că a consultat toţi medicii din Paris, a făcut mereu progrese, în cât la începutul anului 1744 puterile încep să-i slăbească. In scrisoarea către contele Lestok arată că boala avansează. A adus şi la cunoştinţa Impărătesei acest fapt, cerând un concediu de şase săptămâni să se ducă în Anglia pentru cură de ape minerale, fiind şi mai obişnuit cu medicii englezi. Ar prefera o călătorie în Italia, pentrucă acolo aerul este mai bun iar la Neapole natura însăşi vine în ajutor; n'a îndrăsnit să ceară acest lucru Impărătesei, întrucât i-ar trebui cel puţin patru luni de concediu şi bani mai mulţi [74]). Pentru acest fapt a scris şi lui La Chétardie, rugându-l să intervină pe lângă ţarină. Din

---

a accordée pour les services de notre père et qui a été toujours remise pendant dix ans, peut-être parce que la Providence a voulu que ce fut la fille de Pierre le Grand qui relevât une famille qui a abandonné ses biens et sa patrie pour les services de ce prince incomparable"... (Maikov, *o. c.*, p. 174).

73) Amelot scria lui Allion, la Petersburg la 3 Mai 1743: „Il s'en faut beaucoup que la conduite que le prince Cantemir a tenue dans ce pays-ci ait donné des raisons de prendre en lui une entière confiance". (Lozinski, *o. c.*, p. 227, nota 1).

74) Paris, 12 Ianuarie 1744. Antioh Cantemir către contele Lestok: „Depuis quatre ans j'ai consulté tous les médecins de Paris et j'ai employé les remèdes qu'ils m'avaient ordonnés sans succès. A la fin en ayant assemblé dernièrement les cinq meilleurs de cette ville, ils sont convenus qu'ils ne sauraient me permettre aucun secours de leur art, et ils m'ont conseillé pour dernière reserve beaucoup de règime et voyages pour me dissiper"... A cerut împărătesei permisiunea să absenteze „au comencement du printemps pendent six semaines et de me faire un tour en Angleterre, tant à cause des eaux minérales qui y se trouvent, que de l'habilité de médicins de Londres. Je prefererais cependent le voyage d'Italie, puis que l'air y est meilleur et qu'a Naples on trouvé tout sorte de secours de la nature; mais comme pour ce voyage il me foudrait au moins quatre mois et somme plus considérable, je n'ay pas osé le demender a Sa Majesté Imperiale". (Maikov, *Materialy*, p. 200, Nr. 221).

www.dacoromanica.ro

scrisorile acestuia către Amelot [75]) şi către Antioh [76]), aflăm că ţarina i-a aprobat să se ducă în Italia; în ceeace priveşte mijloacele, salariul lui fiind mai mare decât al celorlalţi trimişi ai Rusiei în străinătate [77]) iar cheltuieli de reprezentare nu crede să fi avut în ultimul timp, îi este suficient să stea patru luni la Neapole.

Cantemir n'a mai plecat pentru că răspunsul la cerere a venit târziu iar boala i-a micşorat puterile necontenit, astfel că la 11 Aprilie a închis ochii pentru totdeauna [78]). Amelot, în scrisoarea către La Chétardie în care-i anunţă această veste spune că de mult timp nu mai era speranţa de a se vindeca. El îl regretă mai mult pentru bunătatea caracterului şi calităţile spirituale decât pentru prietenia ce-ar fi avut-o faţă de Francezi, căci era mai Englez decât dacă s'ar fi născut la Londra şi după părerea lui ar fi trimis în Rusia rapoarte defavorabile politicei franceze. La Chétardie să aibă grijă de felul cum se va face alegerea celui ce va fi numit în locul lui Antioh [79]).

---

75) Cu data de 8 Februarie. *Sbornik russkago,* vol. 105, p. 182.

76) Cu data de 20 Februarie/2 Martie a fost trimisă în pachetul pentru Amelot şi a ajuns după moartea lui Antioh. *(Arhiva Voronzov,* t. I, pp. 525—526).

77) Cu toate că în Oct. 1741, pentru etichetă, a fost redus la rangul de ministru plenipotenţiar de către ţarina Elisabeta, primul său biograf adaugă: „Je ne dois pas oublier que par une grâce particulière elle conserva au Prince Cantemir l'appointemens d'ambassadeur". (Guasco, *o. c.,* p. 90).

78) „Le 11 d'Avrile, Samedi de la semaine de Pâques, vers le six heures du soir, il se sentit manquer, et invoquant le nom de Dieu par le signe de la Croix, qu'il ne put finir, il mourut à l'âge de 34 ans et sept mois". (Guasco, *o. c.,* pp. 133—134).

79) Paris, 13 Aprilie 1744, „Il est plus à regretter pour la douceur de son caractère et les qualités de l'esprit que par rapport à son amitié pour nous, car il était plus anglais que s'il fut né à Londres et il n'a jamais cherché qu'à donner en Russie les plus mauvaises impressions contre la France. Il est bien important que vous donniez tous vos soins pour le choix de celui qui sera destiné à le remplacer". *(Sbornik russkago,* vol. 105, p.254). In presă, moartea lui Antioh este anunţată pe scurt: „Le prince Cantemir, Conseiller privé et chambellan de la Czarine, mi-

www.dacoromanica.ro

Antioh Cantemir şi societatea franceză.

Legăturile adevărate ale lui Antioh sunt însă cu societatea franceză, căci funcţiunea lui însăşi îl obliga să reprezinte cum se cuvine pe suverana sa în viaţa mondenă a oraşului unde era acreditat. Conştient de origina sa domnească [80]), el avea prea mult mândria rangului de ambasador pentru a se lăsa depăşit de insuficienţa mijloacelor materiale pe care i le punea la dispoziţie guvernul său [81]).

In saloanele ambasadei din str. Sf. Dominic, unde atracţia o făcea magnifica sa bibliotecă personală [82]), a dat el o mare recepţie urmată de bal costumat, în ziua de 11 Iunie 1842 pentru a sărbători încoronarea ţarinei Elisabeta [83]), la care a participat tot ce a fost mai distins în lumea parisiană [84]). La această recepţie a venit să-l onoreze familia de Noailles, căreia, pe baza consideraţiunilor de prietenie, îi va dedica în 1743, traducerea în limba franceză a istoriei imperiului otoman [85]), făcută de abatele de Joncquières. Tot în legături de prietenie a fost şi cu ducesa d'Aiguillon [86]) căreia Antioh i-a dedicat un

nistre plenipotentiaire de S. M. Cz. auprès du roi, mourut à Paris la 11 [avril] âge de 35 ans". *(Journal Historique de Verdun,* t. LV, Mai 1744, p. 400).

80) Guasco, *o. c.,* p. 129.

81) Marcelle Ehrhard, *o. c.,* p. 191.

82) „Il a laissé un cabinet des mieux choisis en livres, tant français, qu'italiens, anglais, latins et grecs". (Guasco, *o. c.,* p. 142).

83) Elisabeta a venit la tron la 15 Noembrie 1741 şi s'a încoronat la 25 Aprilie 1742. *(Arhiva Voronzov,* V, pp. 9—10).

84) Guasco, *o. c.,* p. 121. Scrisoarea lui Antioh către contele Lestok din 1/12 August 1742. (Maikov, *Materialy,* pp. 177—78, Nr. 195). Descrierea pe larg în Ehrhard, o. c., pp. 192—196.

85) „A Son Excellence Monseigneur le comte de Nouailles"... „C'est à la haute estime que ce prince a pour vous, Monseigneur, que le public est redevable de voir votre nom à la tête de cette histoire, après celui du prince de Moldavie, son illustre auteur". *(Hist. de l'Empire ottoman,* 1743, vol. I, Epitre).

86) Madrigalul, compus din două strofe, care se termină cu „Grâce à d'Aiguillon j'ai vu que la beauté est le moindre des dons de plaire" are preţios pentru noi semnătura: „Antiohus Cantemir, Prince de Moldavie". *(Élites de poesies fugitives,* Londra-Paris, 1764, t. II, p. 69).

www.dacoromanica.ro

madrigal și traducerea franceză a satirelor sale [87]). Prin intermediul marchizei de Monconseil ajunge la primele legături politice cu oamenii de Stat francezi [88]). Primul biograf al lui Cantemir, abatele Guasco, relatează că celebra Madame de Geoffrin s'a certat cu el pe motivul că, scriind viața prințului și vorbind despre persoanele de sex frumos cu care a avut legături, n'a menționat-o [89]).

Cu savantul Maupertuis, ajuns membru onorar al Academiei din Petersburg, Cantemir se vedea în fiecare zi. Prin intermediul lui și al abatelui Guasco, a cunoscut pe Montesquieu, cu care a avut de multe ori discuții [90]). Datorită relațiilor cu

---

87) Lozinski, *Le prince Antioh Cantemir, poète français.* Revue des Ét. Slaves, 1925, p. 238.

88) La 17 Martie 1737, Antioh trimite de la Londra, marchizei de Monconseil *Istoria Imperiului otoman.* (Maikov, *Materialy,* p. 78). La 1 August, același an, îl scrie următoarele: „Je n'ai pas encore de nouvelles de M. Rousset; ainsi je ne sais pas combien il est avancé dans la traduction de l'histoire turque, mais je m'imagine qu'il sera bien près de la fin, car il y a plus de six mois qu'il l'a entreprise. Avec tout-cela, si quelqu'un autre à Paris en vouloit faire une autre traduction, cela ne pourra pas préjudicier l'édition de Hollande; au moins j'ai remarqué que presque tous les ouvrages qui sortent à Paris sont d'abord reimprimés en Hollande. Je viens de recevoir de Constantinople les portraits de deux derniers grands Seigneurs, qui manquent dans l'ouvrage, que je ne ferai pas imprimer, si vous m'écrivez, que quelqu'un ait entrepris la traduction de l'histoire chez vous, pour pouvoir embellir son édition avec ses deux estampes nouvelles. J'aurois souhaité lui pouvoir envoyer l'original latin, mais il n'est plus entre mes mains, puisque je l'ai cédé à M. Tindal, qui a fait la traduction anglaise". (Maicov, *Materialy,* p. 88).

89) *Lettres familières du président de Montesquieu, baron de la Brède, à divers amis d'Italie,* 1767, p. 239, nota.

90) Lozinski scrie despre Cantemir că „son amitié avec Montesquieu n'est peut-être qu'une légende qui repose sur l'interpretation erronée d'une lettre de ce dernier" și citează scrisoarea către abatele Guasco din 1 August *(Lettres familières,* p. 48): „Vous trouverez partout des amis pour remplacer celui que vous avez perdu; mais la Russie ne remplacera pas si aisément un ambassadeur du mérite du Prince Cantemir", *(Le prince Cantemir poète français,* Ibidem, p. 239 și nota 4). Însă Montesquieu mai are și alte mențiuni despre Cantemir în corespondența lui. A se vedea și notița din *Revista Istorică,* 1938, pp. 381—382.

www.dacoromanica.ro

ambasádorul, se spune, şi nu fără temeiu, că filosoful francez ar fi fost influenţat de titlul cărţii tatălui său despre Turci, pentru a intitula opera sa de seamă *„Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains"* [91]). Montesquieu s'a amestecat până şi în viaţa particulară a lui Cantemir [92]), iar admiraţia acestuia pentru gânditorul francez se vede în schiţarea unei traduceri a operei *„Lettres persanes"* în limba rusă [93]).

Datorită preferinţei pentru Montesquieu, Cantemir n'a simpatizat pe Voltaire, cu care a avut o interesantă corespondenţă privitoare la unele inexactităţi din Istoria lui Carol al XII-lea [94]).

In anturajul oamenilor de litere a scris el ultimele două

---

91) „Montesquieu... cum am spus şi altădată, luase de la Cantemir ideea „creşterii şi scăderii" societăţilor politice". (Iorga, în *Revista istorică*, 1928, p. 122). Cf. şi studiul lui Marcel Romanescu despre Dimitrie Cantemir şi Marsigli, în *Omagiu lui Constantin Giurescu*, 1944.

92) Montesquieu scria în Martie 1742 abatelui Guasco: „L'ambassadeur vous salue. Il commence à ouvrir les yeux sur son amie; j'y ai un peu contribué et je m'en felicite parce qu'elle lui faisoit faire mauvaise figure". *(Correspondence de Montesquieu*, Paris, 1914, I, p. 368. (Citat de M. Ehrhard, *o. c.*, p. 214).

93) Guasco, *o. c.*, p. 142.

94) Cf. *Histoire de Charles XII* (ed. Şaraga, p. 220). Intr'o scrisoare către Monconseil, Antioh se exprima la 29 Noembrie 1739, în termenii următori despre Voltaire: „Cet auteur-là m'a paru dans la plupart de ses ouvrages un homme qui se pique d'écrire sur les matières qu'il n'entend pas. Son histoire de Charles XII est un roman au lieu d'une histoire et ses lettres sur les Anglais, sont des discours qu'il a entendus aux cafés de Londres". (Maikov, *Materialy*, p. 64). Voltaire, într'o scrisoare către Antioh, la 18 Martie 1739, aprecia astfel opera tatălui său: „Je trouve dans l'histoire ottomane, écrite par le prince Demetrius Cantemir, ce que je vois avec douleur dans toutes les histoires: elles sont les annales des crimes du genre humain. Je vous avoue surtout que le gouvernement turc me parait absurde et affreux. (Ibidem, p. 136). Vorbindu-i despre simplitatea vieţii moldoveneşti, Antioh scria lui Voltaire în Martie 1739: „Puisque vous connaissez ma race, vous me permettez que j'observe la simplicité du pays d'où je tire mon origine... Mon père avait reçu du grand seigneur deux diplômes (dont j'ai encore les originaux à Petersburg) pour les principautés de Moldavie et de Valachie, mais il n'est jamais entré en possession de cette dernière". (Maikov, *ibidem*, p. 138).

www.dacoromanica.ro

satire — a şaptea şi a opta — şi a tradus în versuri scrisorile lui Horaţiu [95]).

La îndemnul abatelui Guasco [96]), a făcut o traducere italiană a satirelor, pe care acesta le-a transpus în franţuzeşte [97]). A tradus în italiană Istoria imperiului otoman, care nu s'a editat însă niciodată în această limbă [98]). Lui i se atribue cu multă certitudine biografia tatălui său *„Vie de Demetrius Cantemir Prince de Moldavie"*, cu care se încheie ediţia franceză a Istoriei imperiului otoman [99]). Tot în acelaş timp termină traducerea „Istoriei" lui Iustin, tratatul de versificaţie rusă, etc.

Pe lângă importanţa poetică şi preocupările de literatură, Antioh nu neglija nici latura ştiinţifică a pregătirii sale. La Londra lua lecţii de matematică. La Paris a studiat algebra, făcând şi un tratat în limba rusă [100]). Nu a lăsat la o parte nici experienţele de fizică.

A dus, după cum se vede, o viaţă armonioasă, împăcând pe

---

95) Lozinski, o. c., p. 238.

96) Abatele Octavian de Guasco (1712—1781), a fost membru al Academiei de Inscripţii. Născut la Pignerol (Piemont) a venit în Franţa la 1730, unde s'a împrietenit cu Montesquieu şi în urmă cu Antioh Cantemir. Maria Tereza i-a servit o pensie şi în 1751 un bogat canonicat (Tournay). Despre el, Casanova spune cu oarecare răutate (Memorii, III, p. 256) că „prea puţin favorizat de darurile lui Plutus urît, se ocupa de mijlocirea amorurilor trecătoare ale unei Doamne din Veneţia, Querini, cu diplomaţii străini la Paris (Kamnitz, Sinzendorf, etc.). In afară de traducerea operei poetice a lui Cantemir şi biografia acestuia, a scris *Dissertations historiques, poètiques et littéraires,* 1756, 2 vol. în 8°.

97) *Satyres de monsieur le Prince Cantemir, avec l'histoire de sa vie.* Traduction en français, Londres 1749. O altă ediţie în 1750. O traducere germană a fost făcută de baronul Spilker în 1752. In limba rusă, aceste satire se vor edita în 1762. In româneşte, pe la jumătatea secolului trecut, Costache Negruzzi şi Alecu Donici au dat traducerea lor (cf. Negruzzi, *Scrieri,* II (1872, pp. 139—307).

98) P. P. Panaitescu, *o. c.* (în Revue des Études Slaves, 1926, p. 249, nota 1). Traducerea germană s'a tipărit la Hamburg în 1745, sub supravegherea orientalistului Meninski. (Iorga, *Istoria literaturii române,* II, 1928, p. 444, nota 1).

99) *Histoire de l'Empire ottoman,* Paris, 1743, t. IV, pp. 467—488.

100) Guasco, *o. c.,* p. 107.

www.dacoromanica.ro

cât se poate obligaţiile profesionale cu predilecţia din ce în ce mai mare pentru preocupările spirituale. Liniştea omului de ştiinţă părându-i-se tot mai mult de preferat carierei strălucitoare de diplomat, el nutrea speranţa ca la înapoierea în Rusia să ajungă preşedinte al Academiei din Petersburg [101]).

Viaţa sentimentală a lui Antioh a lăsat şi ea destule mărturii documentare. Amintirea Varvarei Cerkaski, care după moartea tatălui ei s'a măritat cu contele Şeremetev, menţionată un timp în corespondenţa cu sora sa, s'a stins încetul cu încetul, încât, când a ajuns la Paris, era uitată fără nici un regret [102]). Signorina Bertoldi, care la Londra a ocupat câtva timp inima ambasadorului, făcând să ajungă svonul în Rusia că Antioh e însurat cu o cântăreaţă italiană [103]), era plecată în Italia.

Datorită însemnărilor pe care poliţia franceză le-a făcut asupra lui Antioh se poate reconstitui acum în amănunte şi romanul său sentimental din capitala Franţei [104]). Se ştie acum că la Paris a avut prietenie cu o tânără franceză numită Anglebert, continuată mai mult timp şi care s'a rupt datorită intervenţiei personale a lui Montesquieu [105]). Din această legătură au rezultat doi copii, cărora Antioh s'a îngrijit în testamentul său să le lase mijloace ca să primească o bună educaţie [106]).

---

101) Idem, *ibidem*, pp. 37 şi 96.

102) Guasco, *o. c.*, pp. 93—94.

103) In scrisoarea către Voronzov din Decembrie 1742, Cantemir relata: „Ma soeur m'écrit que quelqu'un a imaginé de repandre dans Moscou la bruit que je serais marié ici à une chanteuse italienne... Non seulement je ne suis pas marié, mais je n'entretiens de rapports avec aucune jeune fille". (*Arhiva Voronzov*, vol. I, p. 346).

104) Biblioteca Arsenalului, fond Bastille, dosar 10285. Cf. Lozinski, *Le Prince Cantemir et la police parisienne, ibidem*, p. 226.

105) V. mai sus pasajul citat din Montesquieu, *Correspondance*, I, p. 346.

106) „I eut deux enfants d'une jeune parisienne, auxquels il a assuré une éducation et une subsistance convenable". (Guasco, *o. c.*, p. 120). Un raport al poliţiei din 24 Noembrie 1741 spune: ....„On a appris que la ditte demoiselle estoit grosse de cinq à six mois des oeuvres de ce prince du second enfant de luy et qu'elle en a eu un autre cy devant avec

www.dacoromanica.ro

Ei n'au mai trăit însă decât puţin timp după moartea prinţului [107]). Tânăra Anglebert a scris familiei Cantemir cerând să fie ajutată şi aceasta în amintirea lui Antioh, i-a trimis o sumă însemnată [108]).

*
* *

Ducele de Luynes notează în memoriile sale că înainte de a muri, Cantemir ar fi raportat ţarinei faptul că în tot timpul boalei n'a primit niciun fel de atenţie, fie din partea regelui, sau a vreunuia dintre miniştri. Această scrisoare a avut ca efect disgraţierea ministrului de externe, Amelot [109]).

Maria Cantemir şi cu fraţii ei a aflat de moartea lui Antioh abia la sfârşitul lunei Aprilie 1744 [110]). Cel care a girat ambasada până la numirea unui titular, a fost secretarul ei, Gross [111]).

Pe adresa altui funcţionar al ambasadei, I. Pernet, au trimis membrii familiei două scrisori, una cu data de 8 Noembrie, însoţite de o „lettre de change" de 1600 ruble pentru cheltuielile ce le va necesita trimiterea corpului lui Antioh în Ru-

---

un particulier". (Citat de Lozinski, *Trois épisodes de l'ambassade de Cantemir, à Paris*, Le Monde Slave, 1925, p. 407).

107) In Septembrie 1745, d-ra Anglebert scria: „Le sort implacable m'a ravi mes pauvres petits que j'ai vu mourir sur mon sein".

108) Lettre de M-lle Anglebert à la famille Cantemir. (Lozinski, o. c., *ibidem*, p. 413).

109) „Huit ou dix jours avant sa mort, il avait écrit à l'impératrice de Russie; il lui mandoit qu'elle devoit songer à envoyer un autre ambassadeur en France parce qu'il sentoit qu'il mouroit bientôt; il ajouta qu'il croyoit être obligé de l'informer de la manière dont ses ambassadeurs sont regardés et traités en cette cour; que depuis qu'il étoit malade, il n'avoit reçu aucune marque d'attention, ni du Roi, ni d'aucun de ses ministres, ni de qui que ce soit de la Cour. Cette lettre fut envoyée à la Czarine avant la disgrâce de M. Amelot, et l'on croit qu'elle y a beaucoup contribuée". *(Mémoires du duc de Luynes*, t. V, p. 438).

110) Kindel, *o. c.*, p. 450.

111) „Cantemir avait comme secrétaire Henri Gross, qui lui succéda en qualité de chargé d'affaires de Russie à Paris. (Lozinski, *Le prince Cantemir et la police parisienne, ibidem*, p. 239, nota).

www.dacoromanica.ro

sia, căci el a lăsat prin testament să fie îngropat alături de tatăl său [112]).

Din scrisoarea de răspuns pe care personalul legației ruse o trimite familiei [113]) aflăm că expedierea rămășițelor pământești ale ambasadorului nu se poate face pe uscat, din cauza marilor taxe ce-ar fi de plătit la trecerea prin fiecare localitate [114]). Au hotărît să angajeze un vas olandez la Rouen și să expedieze totul pe apă, convinși fiind că cheltuielile de transport nu vor depăși suma de 1200—1500 ruble. Dar expedierea nu se poate face mai înainte de luna Mai a anului viitor, fiindcă de la acea dată înainte marea devine mai liniștită și plutirea este cu mai puține riscuri. Il vor asigura, ca să nu rămână „păgubași" dacă vasul s'ar scufunda [115]). In acest vas ar mai putea expedia și lucrurile mai de preț care ar ocupă un volum mai mic, cum ar fi lingeria, covoarele, vesela de argint, tablourile, etc. Restul mobilei și alte lucruri de mai puțină valoare, pentru care ar costa mai mult transportul, ei sunt de părere să fie vândute pe loc. Acelaș lucru și pentru trăsurile prințului, afară de o „berlină" care e în stare nouă [116]).

---

112) „Il déclara par son testament, qu'il mouroit dans la communion de son église et il ordonna que son corps, après avoir été ouvert, serait embaumé et transporté en Russie, pour être inhumé dans le Monastère où son père a été enterré". (Guasco, *o. c.*, p. 133).

113) Este nedatată, dar menționează pe cele primite, una din 8 Noembrie vorbește de „Mai prochain". Deci datarea poate fi: Decembrie 1744.

114) „Nous vous repetons au sujet du corps du Prince deffunt que c'est une chose en quelque façon impratticable que de l'envoyer par terre, par ce que dans les pays catholiques Romains les curés de paroisse devant lesquels on passe un cadavre sont en usage et en droit d'exiger un péage plus ou moins considérable selon la qualité du personnage, ce qui non seulement entraineroit à des depenses considérables, mais encore à être arrêtés à chaque ville ou village où l'on serait obligé de passer".

115) „On pourra faire assurer la valeur de tout ce qu'on embarquera moyenant une prime de quatre à cinq pour cent, moyenant quoy vous seriez à l'abry de perdre si le vaisseau venait à perir".

116) In scrisoarea de la 25 Mai/3 Iunie 1745 pe care Gross o trimite lui Voronzov, spune: „A l'inventaire de Mr. le Prince Cantemir on a vendu il y a trois semaines une berline dont il s'était servi cinq ou six

www.dacoromanica.ro

Cu privire la bibliotecă, după cum a hotărît şi familia, au dispus vânzarea ei la licitaţie. Insă, pentru ca să vină amatori s'o cerceteze, sunt de părere să mai aştepte până în Februarie când se măresc zilele [117]). Dar secretarul Gross a primit ordin de la ministrul Bestujev să nu facă vânzarea fără aprobarea lui, deoarece ar putea s'o cumpere pentru el sau pentru Impărătească [118]).

Scrisoarea mai vorbeşte de modalitatea lichidării datoriilor făcute de Antioh şi propune ca însoţitor al sicriului pe un tânăr student rus care în schimbul unei mici retribuţii va veghea la tot ce i se va încredinţa [119]).

Rămăşiţele pământeşti ale lui Antioh au sosit la Moscova în Septembrie 1745 şi au fost depuse în biserica de jos din mânăstirea grecească Sf. Neculai, lângă mormântul lui Dimitrie Cantemir [120]).

---

fois en tout, peint et doré aux gobelins, garni de velours cramoisy de Venice à ramages, 5061 livres; cependant elle avoit conté au prince environ 8 m. livres". (*Arhiva Voronzov,* Moscova 1870, t. I, p. 409).

117) „A l'égard de la bibliothéque nous nous disposons en conséquence de votre ordre d'en faire faire une vente publique ce qui est ici le moyen d'en tirer le plus grand prix, mais comme la saison est si mauvaise et les jours si courts, les amateurs ne se transportent pas volontiers, et nous nous proposons pour le bien de votre intérêt de faire cette vente à la fin du mois de février". La sfârşitul scrierii aflăm că „Les livres ont été estimés par deux libraires à 6862". Numărul cărţilor ar fi fost „de 847 de scrieri, 1000 de volume". (Kindel, *o. c.,* p. 442).

1118) „A l'égard des livres, le sieur Gross, l'un de nous, a ci-devant reçu ordre de monsieur de Bestouchef, votre ministre, de ne les pas vendre jusques à ses ordres, c'est pourquoi il desire que vous l'avertissez de votre intention, afin qu'il y donne son consentement sans lequel Mr. Gross craindrait de se compromettre s'il procedait à la dite vente, et dans le cas ou Monsieur de Bestouchef serait envieux de cette bibliotheque, ou pour lui, ou par Sa Majesté Impériale"...

119) „Il y a ici un jeune étudiant Russien qui paraît un garçon sage et qui sera propre à accompagner le corps du prince deffunt, nous pensons qu'il se contentera d'une retribution modique". Scrisoarea este semnată de trei membri ai legaţiei: C. de Borio, H. Gross şi I. Vernet şi e publicată în *Arhiva Voronzov,* t. I, pp. 396—399.

120) Kindel, o. c., p. 451.

www.dacoromanica.ro

Deşi mort la o vârstă aşa de tânără, Antioh rămâne o mare figură a secolului al XVIII-lea. Ca diplomat a participat la evenimente hotărîtoare în politica veacului atât pentru ţara lui de adopţiune cât şi pentru cea de origină, pe care n'a uitat-o. Ca scriitor, a trăit şi s'a format în anturajul celor mai mari oameni de litere din vremea lui, iar pentru începuturile literaturii moderne a Rusiei a avut acelaş rol pe care Petru cel Mare l'a avut în politica acestui Stat [121]).

Pentru noi, faptul că vorbea limba strămoşilor [122]), că s'a îngrijit de editarea şi traducerea operelor tatălui său care au făcut cunoscut în Apus atât numele familiei cât şi al ţării peste care a domnit, că a aspirat să ajungă pe tronul de la Iaşi dacă împrejurările i-ar fi fost favorabile şi că chiar în 1742 el semnează una din poeziile sale „Prince de Moldavie", constitue destule motive să-l revendicăm deopotrivă cu ţara căreia i-a închinat opera vieţii lui.

---

121) „Antioh Catemir a fost pentru literatura rusă ceeace a fost Petru cel Mare pentru Statul rus" (Ştefan Ciobanu, *o. c.*, p. 450). „Si jamais les Russes ont un Parnasse, ils en regarderont à juste titre le Prince Cantemir comme le fondateur". (Hurmuzaki, Doc. Supl. I, vol. III, p. 13).

122) Prietenul său care-l cunoştea de aproape, scrie: „Il parlait le Russien, le Moldave, le Latin, l'Italien, le François, et le Grec moderne, il entendoit l'Ancien Grec, l'Esclavan, l'Espagnol et l'Anglais". (Guasco, o. c., p. 138).

www.dacoromanica.ro

ANEXĂ

Istoria Imperiului otoman în traducere franceză s'a bucurat din momentul apariţiei de o primire favorabilă în presa timpului [1]).

Prezenta dare de seamă pe care o publicăm a apărut într'o revistă franceză din provincie *Mémoires de Trevoux,* chiar în anul, am putea spune în timpul, apariţiei cărţii.

Deşi nu e semnată, credem că autorul nu poate fi decât abatele Guasco. Prieten, de aceeaş vârstă cu Antioh, colaborator cu el la traducerea italiană a acestei opere, abatele nu putea lăsa acest eveniment literar nesemnalat.

El dă întâi o substanţială şi exactă biografie a lui Dimitrie Cantemir, după biografia făcută de Antioh, care va fi publicată în vol. IV, ce nu apăruse în momentul când analiza vol. I şi deci nu o putea avea decât direct de la autor. Apoi, recenzentul menţionează că Descrierea Moldovei era atunci sub presă în Olanda, fapt care-l găsim şi în biografia pe care o va face lui Antioh.

Are însemnătate prin faptul că a apărut concomitent cu opera lui Cantemir, cât şi prin frumoasa prezentare pe care o face acestei cărţi. Nefiind cunoscută decât de contemporani şi nu de mulţi, poate fi socotită ca un document inedit.

O publicăm păstrând ortografia.

Histoire de l'Empire Ottoman, où se voyent les causes de son aggrandissement et de sa décadence, avec des notes très-instructives. Par S. A. S. Démètrius Cantemir, Prince de Moldavie: traduite en François par M. de Jasquières, commandeur, chanoine régulier de l'Ordre Hospitalier du S. Esprit de Montpellier. Tome I [volumele următoare vor fi anunţate în celelalte numere ale revistei] *à Paris, chez Barois fils, Quai des Augustins, à la Ville de Nevers 1743. Avec approbation et privilége du Roi.*

---

1) Cf. articolul nostru *Dimitrie Cantemir în presa timpului,* publicat în Curentul de Joi 11 Iulie 1935.

www.dacoromanica.ro

„L'auteur de cette histoire n'est point un historien à gages et à titre d'office; c'est un Prince illustre par la splendeur de sa naissance, par la dignité de sa vie privée, par son érudition dans les langues Orientales, et par les différentes situations où il s'est trouvé dans le monde; son desintéressement égale son amour pour la vérité: il étoit à portée de la sçavoir, et il a le courage de la dire; avant que de donner un extrait de son Histoire Ottomane, on ne sera pas faché de voir un abregé de la sienne. Le preface du traducteur et celle de l'illustre historien, seront encore la matière de cet extrait.

Le Prince Cantemir naquit le 26 Octombre 1673, il fit honneur au nom qu'il portait et dès les premières années qu'il fut à la cour Ottomane, il donna des présages de ce qu'il devoit être un jour. Envoyé à Constantinople et ôtage, il n'y demeura pas oisif, il y apprit le Turc, le Latin, le Persan et l'Arabe, il y brilla par les progrès qu'il fit dans la musique, par les notes qu'il introduisit le premier parmi les Turcs, et par plusieurs pièces de sa composition, qu'on chante encore aujourd'hui avec plaisir, et qui sont très-goutées des connoisseurs de la Nation.

Il perdit le prince Constantin son père en 1693: il ne brigua pas sa principauté, mais il y fut nommé par les nobles Moldaves; il se flattoit que la Porte confirmeroit le choix de la noblesse; mais la politique n'aime pas dans la disposition de ces places, tout ce qui peut y donner un air de succession; l'argent qui fait dans cette cour un trop violent contrepoids l'emporta sur les services du père et sur les vertus du fils. Le Sultan nomma un autre prince et Démètrius fut contraint de quitter sa patrie et de retourner à Constantinople, sejour ordinaire des fils des princes de Moldavie.

Quand son frère Antiochus fut prendre possession de cette principauté, il l'accompagna, et peu du temps après il épousa Cassandre, fille de Serban Cantacuzène, qui avoit été Prince de Valaquie; son frère fut déposé, et il le suivit encore à Constantinople. C'est le troisième sejour qu'il fit en cette ville; il mit a profit le tems qu'il y passa, il cultiva les gens de

www.dacoromanica.ro

lettres, lut les historiens Turcs, étudia les moeurs du pays et s'y perfectionna dans toutes les connoissances dignes d'un Prince.

En 1710 la Porte jetta les yeux sur luy et le fit prince de Moldavie. Nicolas Mavrocordato ne convenoit pas à cette place, il n'avoit que de la science et il falloit des vertus martiales. Démètrius avoit l'un et l'autre dans un souverain dégré, et le choix qu'on fit de sa personne, fut comme le tribut que méritoit sa vertu. A peine étoit-il arrivé à Iassy, capitale de la Moldavie, qu'il eut ordre de faire construire un pont sur le Danube, pour le passage de l'armée des Turcs: on lui fit encore de la part du Vizir un compliment qui ne lui plut pas; c'étoit de ne pas manquer à envoyer l'argent qui lui étoit dû, en reconnaissance de son élèvation à sa principauté. Le prince en fut extrèmement choqué, et il résolut de se venger du vizir, et de rompre avec cette cour mercénaire, et de soustraire sa patrie à la domination tyrannique des Turcs.

La fortune favorisa son dessein; Pierre le Grand, Czar de Moscovie en profita, et lui proposa son alliance à des conditions très-avantageuses; Démetrius y donna les mains, et fit son traité. On scait la suite de cette histoire. Il suffit de dire que le Czar manquant de vivres sur le Pruth, fut obligé de faire avec les Turcs une paix désavantageuse. Démetrius y perdit sa principauté; mais le Czar y acquit une gloire immortelle, il refusa constamment de livrer aux Turcs le prince Cantemir, qu'ils lui redemandoient, ses paroles sont dignes d'un héros chrétien. *Je m'ai gardé, dit-il, de livrer un prince qui a quitté sa principauté pour l'amour de moi. Nous n'avons de propre que l'honneur, y renoncer, c'est cesser d'être Roi.*

Le Czar combla le prince Cantemir de biens et d'honneurs. Il le fit prince de Russie avec le titre d'Altesse Sérénissime, exempt de toute jurisdiction, et responsable au Czar seul.

En 1713 son épouse Cassandra mourut à Moskow, l'esprit et la beauté en avoient fait une des princeses les plus accomplies de l'Europe. En 1718 il vit par hazard la troisième fille du prince Trubeskoy: c'étoit la plus grande beauté de son siècle, il en fut frappé, et il l'épousa. En 1720 Démetrius suivit

www.dacoromanica.ro

le Czar en Perse, il fût par terre jusqu'a Derbent. Une frégate portait ses equipages, elle fit naufrage; son cabinet, ses mémoires, ses livres, entr'autre un manuscrit qui contenoit l'histoire depuis le faux prophête Mahomet, jusqu'a Ottoman premier empereur de Turcs; ouvrage qui lui avoit couté bien des veilles, tout fut perdu.

Fatigué de tous ces voyages, le prince tomba malade, il ne fallut pas l'avertir du danger, il n'envisagea plus que sa fin prochaine, il fit son testament, reçut les sacremens de l'église, et mourut le 21 d'août 1723, laissant à sa famille et à ses amis de grands exemples de christianisme. Il eut de sa première femme six fils et deux filles; de la seconde, une fille unique. Deux fils et une fille moururent avant lui, et quatre fils et deux filles lui survêcurent, Mathieu, Constantin, Şerban, et Antiochus, Marie et Smaragde. Antiochus le dernier de ses fils, prince d'un grand mérite, a été plenipotentiaire de Russie, auprès du roi Georges d'Angleterre, et est aujourd'hui ambassadeur en France. Il y a apporté le manuscrit latin de l'Histoire ottomane et c'est sur ce manuscrit que la traduction française a été faite. Démetrius a laissé un grand nombre d'ouvrages, dont voici les principaux:

1. *L'histoire de l'aggrandissement et de la décadence de l'Empire ottoman, en latin manuscrit.*
2. *Systême de la religion mahometane,* écrit et imprime en Russie, par les ordres du Czar Pierre le Grand, à qui il est dedié par l'auteur, folio.
3. *Le monde et l'âme,* imprimé en Moldavie en grec et en moldave; c'est un livre de sentimens moraux en forme de dialogues [2]).
4. *Histoire ancienne et moderne de la Dacie,* grand infolio, en langue moldave, manuscrit. Le même en latin fut perdu dans la mer caspienne.
5. *Etat présent de la Moldavie en latin,* avec une grande carte du pays. Il est à present sous la presse en Hollande, în 4°.

---

2) *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea* (Iaşi 1698).

www.dacoromanica.ro

6. *Historie de la Création* avec des observations physiques en latin. C'est un manuscrit in-folio intitulé Theologo-Physica.
7. *Histoire des deux maisons de Brancovan, et de Cantacuzène,* en moldave, manuscrit 4°.
8. *Histoire des Mahometans depuis le faux prophète Mohomet, jusqu'au premier Empereur turc,* perdu dans la mer caspienne.
9. Un livre d'*airs* selon la musique turque, in 4°.
10. *Introduction à la musique turque,* en moldave, în 8°.

Il a laissé plusieurs traités imparfaits sur la morale et sur l'histoire. Il parloit le Turc, le Persan, l'Arabe, le Grec moderne, le Latin, l'Italien. le Russien, le Moldave; il entendoit fort bien l'ancien Grec, l'Esclavon et le François. Il étoit membre de l'Académie de Berlin, et l'Empereur d'Allemagne l'avoit crée prince de l'Empire.

On voit à la tête de cette Histoire une préface du traducteur. Elle est également modeste et intéressante, il y parle peu de lui-même, et fait quelques réfléxions sur l'histoire qu'il traduit.

Il nous donne d'abord une image de la décadence des Empires; tel est, dit-il, le spectacle que nous présente aujourd'hui l'Allemagne. On vit du fond de ses parties septentrionales sortir autrefois ces essaims de barbares qui donnèrent le coup mortel à l'Empire romain en Occident. Les Francs qui fondèrent en même tems notre monarchie, eurent la gloire, quelques siècles après, de faire revivre cet empire, dans la personne de notre glorieux Charlemagne. La maison de ce prince n'occupa le trône impérial ,qu'un peu plus de 100 ans, les Allemands concentrèrent chez eux un titre qui auroit du être le patrimoine de nos rois; en fin la maison d'Autriche se l'appropria pendant plusieurs siècles, se rendit hérèditaire et elle vient de s'éteindre.

Il fait ensuite une espèce de paralelle entre l'histoire Romaine et l'histoire Ottomane. Depuis les Romains, l'univers n'a point vu de puissance qui ait égalé celle des Ottomans, on les voit envahir les restes de l'Empire romain s'élèver sur les dé-

www.dacoromanica.ro

bris du célébre Genghizkan, subjuguer tous les potentats de l'Asie, et donner naissance à ce formidable Empire, qui a pris enfin la place de celui des Grecs à Constantinople. Quelle rapidité de victoires! Ils volent de conquêtes en conquêtes, ils soumettent l'Asie, rendent l'Afrique tributaire et font trembler toute l'Europe. La puissance des Ottomans n'est-elle pas une image de celle des Romains? On veut qu'il ne manque rien au paralelle; ce n'est plus ce peuple belliqueux issu de ces braves Tartare, dont le nom seul fit trembler l'Univers. C'est à present une nation qui a mêlé son sang avec celui des nations subjuguées, qui a pris le luxe et la molesse des vaincus, et qui vaincue elle-même tant de fois, n'épouvante plus ses vainqueurs; le Grand Seigneur n'est plus qu'un idole, que les janissaires et le Mouphti détrônent quand ils veulent. Le Grand Vizir est un autre idole que le peuple ne respecte guère, et que le Grand-Seigneur ne soutient, qu'autant qu'il n'est pas obligé de l'immoler à la fureur du peuple. La puissance de cet Empire n'est plus que dans la milice et dans le peuple et c'est une source inépuisable de séditions qui l'affoiblissent.

On pretend ici que la levée du siège de Vienne est l'époque de la décadence de l'Empire de Turcs, et qu'il leur en est resté un certain effroi, dont ils ne sont pas encore revenus, il ne paroît pas que le paralelle soit bien juste. Les Romains, ces maîtres fameux de l'Univers ne sont plus, et les Ottomans font encore une assez belle figure; mais ils ne sont plus au jugement de l'auteur, ce qu'ils ont été, ils lui paroissent avoir entièrement dégénéré de leur ancienne grandeur; c'en est assez pour annoncer leurs disgrâces futures et pour imputer à leur Empire une sorte de décadence, et c'est le dessein du prince, auteur de cet ouvrage.

Personne n'étoit plus propre à nous donner une pareille histoire. Elevé dans les intrigues et dans les mystéres d'Etat, il a reconnu le fort et le faible d'une nation qu'il a long temps pratiquée, et il a eu tous les moyens possibles de s'instruire à fond de tout ce qui la concerne; sçavant dans les langues orientales, il a puisé dans les sources domestiques, il n'a parlé que d'après les écrivains mahométans, et il est si plein de leurs

www.dacoromanica.ro

idées, qu'il emprunte même un peu trop souvent leurs expressions turques.

On trouvera peut-être à redire qu'il préfére toujours les auteurs turcs aux étrangers, et surtout aux chrétiens. Dans ce conflict d'opinions il auroit pu prendre un juste milieu, et cette régle de critique aurait paru judicieuse; un ecrivain impartial doit également se défier des récits médisans que la passion suggere, et des louanges outrées que l'adulation prodigue; le prince Cantemir est tout à fait eloigné de ces deux excés, et il ne défére au temoignage des Turcs, que parcequ'il les croit mieux instruits de leurs propres affaires, que des étrangers. Il ne paroit jamais plus croyable que quand il parle de lui-même, il le fait avec modestie et avec dignité, et on trouve dans lui ce caractère de bonne foi, et ce fond de noblesse, qu'ont d'ordinaire les ecrivains d'un rang dintingué. S'il quitte le service des Turcs, c'est qu'on lui a manqué de parole: nul reproche, nul trait de colére; il ne se plaint point en homme vulgaire, il se venge en prince.

On voudra bien lui passer certaines expressins qui pourroient scandaliser, telles sont *la couroune du martyre,* dont il qualifie quelque fois la mort d'un prince, et quelques autres semblables; ce n'est pas le prince Cantemir qui parle, ce sont les Turcs, suivant les préjugés de leur fausse religion.

Quelle différence entre l'histoire de Mahomet, écrite par le comte de Boulainvilliers [1], et celle des empereurs ottomans par le prince Cantemir. Le premier nous a donné un roman, et le second une histoire; l'un écrit en philosophe et l'autre en chrétien; on sent dans l'un l'auteur qui moralise à perte de vue, et qui ne fait la vie de Mahomet que pour faire une satyre du Christianisme, et l'apologie de son héros: on voit dans l'autre un analiste sçavant, dont l'histoire est un enchaînement de faits, et qui se prête si peu aux réfléxions, qu'à peine y trouvent-elles la moindre place. Si l'on en croit M. de Boulainvilliers, Mahomet est l'instrument dont Dieu s'est servi. 1°. Pour faire perir

1) *La vie de Mahomed,* Amsterdam 1731, 2-e edit., IV—442 p. în 8° BN. O²g 156 bis A. (N. E.).

www.dacoromanica.ro

et confondre les mauvais chrétiens de l'Orient, 2°. Pour renverser les trophées des Romains et des Grecs, 3°. Pour soumettre les Persans, et en fin pour porter la connaissances de l'unité de Dieu depuis l'Inde jusqu'à l'Espagne, et y détruire tout autre culte que le sien. Selon le prince Cantemir, ce bel édifice fondé par Mahomet, est menacé d'une chûte prochaine, et la religion mahometane n'a fait tant de progrès, que parce qu'elle favorisoit le libertinage de ceux qui l'embrassoient.

Après la preface du traducteur on trouve celle de l'illustre historien, il éclaircit trois points; le premier regarde le compte de l'Hégire; le second le nom turc et la nation turque; le troisième, l'origine de la race ottomane.

C'est une chose si sacrée, qu'il n'y a point de dispute parmi les Arabes et les Turcs sur le compte de l'Hegire, ou s'il y a quelque defférence entre eux, elle n'est que d'un jour au plus, les uns commençant le premier mois de la première année de l'Hégire par le jeudi, selon les règles astronomiques; et les autres par le vendredi, selon l'ordre politique; notre auteur apporte la raison de ces deux manières de suputer, c'est que Mahomet nullement versé dans l'astronomie, donna pour le commencement de la nouvelle lune cette régle générale: Quand vous verrez la lune, ,commencez le Ramazan, quand vous verrez la lune, celebrez le Beiram. Or, la nouvelle lune n'étant jamais visible le premier jour, il ne doit point paraître surprenant, que les mahométans ayent pris le 2-e jour de la lune pour la nouvelle lune même, et reglé conséquemment l'ordres des mois, des jeûnes et des fêtes,; c'est encore aujourd'hui l'usage de la nation, et j'en ai été témoin oculaire, dit notre auteur. Quoique les Turcs soient en état à présent de calculer assez juste le jour, et même la minute précise de chaque nouvelle lune, ils ne commencent jamais leur Ramazan ou leur Beiram, que quelqu'un n'ait attesté qu'il a vû la nouvelle lune. On envoye tous les ans par ordre du Sultan, des députés sur une haute montagne, qui leur sert d'observatoire, pour remarquer quand la nouvelle lune paraîtra: trois se détachent, l'un déclare qu'il a vû la nouvelle lune, les deux autres attestent sa déclaration, et à l'instant même le Ramazan ou le Beiram est pro-

www.dacoromanica.ro

clamé. L'auteur fixe la première année du régne d'Ottoman à l'an de l'Hégire 700, qui répond à l'an 1300 de l'ère chrétienne.

Il explique ensuite le mot Turc, et quelle est la nation des Turcs. Les auteurs sont tellement embrouillez sur cet article, et il faudrait dévorer tant de noms barbares, qu'on ne sçauroit trop abreger ce qu'il en dit, il tire ce qu'il nous en apprend de Saadi Effendi, fameux auteur des annales Ottomanes. Ce nom, selon lui, fut donné aux habitans de la grande Tartarie, qui vivent dans les plaines de Copehac; et parce que ces hommes sont assez beaux, qu'ils ont le visage blanc, avec des yeux et des sourcils noirs, on les appella Turcs; les Perses donnérent ensuite ce nom à toute la nation des Tartares, mais ce fut à cause de la laideur de ces peuples comparés aux Perses; de sort que le mot Turc qui désignoit un nation remarquable par sa beauté, devint un terme d'ironie, qui ne signifie plus que des hommes distingués par leur laideur. La Porte ottomane conserve aujourd'hui la même délicatesse, elle dédaigne d'être appellée la cour turque, le terme turc étant un mot bas et populaire, au lieu que celui d'ottoman porte avec lui l'idée de la politesse et des belles manières.

Notre auteur ne veut pas qu'on confonde les Turcs avec les Turcomans, il traite d'erreur grossiére la faute des géographes anciens et modernes, qui leur donnent pour habitation commune le même pays de Turkestan. Le judicieux Saadi est encore son garant, et il veut que l'ignorance des Européens dans les langues Orientales, et la ressemblance des mots les ait trompés au préjudice de la vérité.

Le prince Cantemir entre ici dans un grand détail sur l'origine de la maison ottomane. Tout versé qu'il est dans l'histoire littéraire des peuples d'Orient, il avoue que la vérité a peine à se faire voir au travers de tant de fables qui l'obscurcissent: la flatterie a son langage, la jalousie a aussi le sien, dont il faut également se défier. Il rapporte sans partialité les différents opinions sur la tige des ottomans. Les uns leur donnent l'origine la plus illustre; d'autres leur font puisser leur sang dans les sources les plus viles; les uns élèvent leur Empire sur les ruines de la puissance des Tartares, les autres leur don-

www.dacoromanica.ro

nent pour auteurs, une bande de voleurs. Il réfute les uns et les autres. Il ne fait pas grand cas de Nicephore Gregoras, son style sec, et ses répétitions ennuieuses l'ont apparemment rebuté. Philippes Loucier est plein de fictions, il court sans cesse après le merveilleux, il forge une longue suite de Kans chez les Tartares, et il ne s'accorde ni sur les dates, ni sur les faits. Les conjectures de Chalcondyle sont plus applaudies; George Phrantzes lui paroit une source suspecte, et il lui reproche bien des écarts; les hardiesses et les méprises de Jean Gaudier sont vivement relevées, et on le taxe d'avoir donné pour véritable, ce qu'il a tiré d'une mèchante chronique turque au sujet de la race ottomane. Il copie mal les noms des peuples et des particuliers, et il se trompe presque toujours sur la date des événemens.

En fin notre auteur expose son sentiment. Il serait inutile de la suivre dans toutes les routes et dans toutes les expéditions qu'il fait faire à Solyman, il suffit d'indiquer qu'il reconnoit ce prince pour la tige des empereurs turcs. Quels étaient ses ancêtres? Il n'est pas aisé de le deviner. On convient qu'il étoit de la plus noble famille d'entre les Scytes Oguzians, que son fils Erdogrul fut un prodige de valeur, qu'Erdogrul fut père d'Ottoman, qu'Ottoman jetta les fondemens de cet Empire si formidable à l'univers, donna son propre nom à ses sujets, et fut le premier appelé Empereur des Ottomans. L'auteur d'après l'historien Saadi, sans se charger du poids d'une discussion si obscure, nous trace la généalogie des Ottomans et en transcrit tous le noms, depuis Ottoman jusqu'à Iaphet, fils de Noë.

Il observe qu'il y a deux branches principales sorties de la tribu Oguziane, celle des Ottomans et celle des Alisenghizians; que cette dernière branche a donné des Kans aux Tartares de Crimée, dans une succession non interrompue et que c'est une loi établie par les Sultans, que si la race mâles, il faudroit choisir un empereur dans la maison Alisenghiziane, l'Empire Ottoman ne pouvant tomber en quenouille, les Alisenghizians y ayant un droit incontestable par le sang, qui est commun aux deux familles Oguzianes.

www.dacoromanica.ro

Il est étonnant que M. de la Martinière [2]) ait écrit le contraire avec tant d'assurance [3]); ...On jugera de la décision du docte géographe, en la confrontant avec celle du prince Cantemir, à qui la tradition du pays et la lecture des historiens turcs ont appris là-dessus tout ce qu'on en peut sçavoir. C'est dit-il, une loi vivante dans les esprits, qu'au cas que la ligne masculine vint à manquer, il faudroit choisir un empereur dans la maison des Kans des Tartares; nous en avons, ajoûte-t-il, une preuve toute récente dans la sédition, qui s'éleva de mon tems contre sultan Mustapha: on appréhendoit que pour n'être pas détrôné, il ne fit étrangler son frère, son oncle, son neveu et tous les princes du sang ottoman.

...Après ces deux prefaces, on trouve une espèce de dictionnaire turc, pour servir à l'intelligence de l'histoire. On auroit bien fait de supprimer et le dictionnaire et les noms, et les passages turcs, cette bigarure sent trop le scoliaste, et ne convient pas à une histoire dont le fil ne doit pas être embarrassé, qui forment une espèce de mosayque, déparent l'ouvrage, et ne quadrent pas avec un traduction françoise.

Il n'en est pas de cet ouvrage, comme de tant d'autres, qui portent le nom d'histoire, et qui ne sont que de romans. Ce n'est point un titre trompeur; le prince Cantemir tient ce qu'il promet. Il n'assure point ce qui est faux, il ne supprime point ce qui est vrai; sçavant, judicieux, impartial, il ne se rend jamais suspect, ni de faveur, ni de haine. Les faits, qu'il raconte sont tirés des mémoires les plus sûrs, et les plus autentiques. Il arrange avec méthode, il expose avec fidélité, il nome avec clarté, les batailles, les sièges, les combats sont décrits sans partialité. Il distingue ce qui est l'ouvrage de la fortune ou de la valeur, de la témérité ou de la prudence.

Il développe les actions, il peint les acteurs, il ne cherche point à embélir l'objet pour divertir les lecteurs, il ne cherche

---

2) Auguste Bruzen de La Martinière, geograf al regelui Spaniei (1662—1746) a scris între altele *Introduction à l'histoire moderne, générale et politique*, 7 vol. 1721.

3) Urmează un lung pasagiu privitor la teoriile lui La Martinière.

www.dacoromanica.ro

d'autre mérite, que celui de dire la vérité, et de la faire bien entendre.

Il a mis à la fin du régne de chaque empereur des notes très curieuses et très instructives. Il auroit bien fait de les enchasser dans le corps de l'histoire, elle en auroit été moins maîgre et moins décharnée, les réflexions qu'il y fait, et les anecdotes qu'il y a insérées auroient enrichi l'historien et le lecteur auroit été charmé de les y trouver. Les harangues qu'il met dans la bouche des Sultans et des visirs, sont trop longues, mais elles ont de la force et de l'énergie, il fait mourir un peu trop dévotement des empereurs barbares, et il canonise leurs vertus trop gratuitement.

Cette histoire est divisée en deux parties. La première fait voir l'agrandissement de l'Empire Ottoman; la seconde sa décadence. La première est bien exécutée; la seconde heureusement ebauchée et il seroit à souhaiter que les évènemens répondissent à cette annonce prophétique. L'ouvrage contient quatre volumes. Le premier renforme les regnes d'Ottoman, d'Orchan, d'Amurat premier, de Bajazet premier, deux interregnes, l'un sous Soliman, et l'autre sous Muza, les régnes de Mahomet premier, et d'Amurat second.

Le second volume commence à Mahomet second, le plus glorieux prince qui ait été assis sur le trône des Ottomans, et que nous pouvons appeller le plus heureux qui ait été dans l'univers. Suit Bajazet second, Selim premier, et Soliman premier.

Dans le troisième volume, on trouve les régnes des Selim second, d'Amurat troisième, de Mahomet troisième, d'Ahmet premier, de Mustapha premier, d'Othman second, d'Amurat quatrième, d'Ibrahim et de Mahomet quatrième, un des plus grands et des plus malheureux princes qui ait porté la couronne imperiale.

Le quatrième volume renferme les regnes de Soliman second, de Mustapha second, d'Achmet troisième. On ne parle point de Mahmoud, aujourd-hui régnant.

L'auteur commence son histoire par l'irruption des Tarta-

www.dacoromanica.ro

res sous Solyman Schach, il laisse toutes les fables que l'on a semnés à plaisir sur un sujet aussi embrouillé, il dit un mot de conquêtes de ce fondateur de la race Ottomane, il nous le représente à la tête de cinquante mille Tartares, la victoire guide ses pas, un succès étonnant couronne ses efforts, il pénètre jusqu'a l'Euphrate, ce fut le terme de sa bonne fortune, il voulut passer ce fleuve à la nage, il pousse son cheval, et emporté par le torrent, il se noya.

..On n'attend pas de nous un extrait de toute cette histoire, il seroit trop long et ne seroit pas assez intéressant. Ceux qui figurent sur la scène ne nous sont guère connus, les lieux où elle se passe, nous sont encore moins familiers. Les noms des Mahomets et des Bajazets, ne nous enchantent pas, comme ceux des Césars et des Pompées; on verroit peut-être avec dégout dans le commencemens de cette histoire, certaines actions qui font horreur et qui ressentent encore beaucoup la barbarie; mais n'est-ce pas être trop délicat que de n'en pouvoir souffrir le récit. Il n'est point d'histoire, qui de tems en tems ne nous présente de ces images affreuses? La Roumain même n'en est point exempte. Romulus ne tua-t-il pas son frère de sa propre main?

...On trouvera dans cette histoire de quoi se dédommager de ce désagrément, si c'en est un. On y verra une grande variété d'objets d'incidens, d'intrigues, de lignes, d'intérêts opposés, un tissu de guerres et de combats, qui fatiguent quelquefois, mais l'auteur sçait l'art de les diversifier par des episodes de politique, et par des faits curieux, qui rendent la scene plus vive et plus animé. Nous n'entrerons pas dans le détail des évènemens qui y sont renfermés; nous nous contenterons d'indiquer ce qui nous a paru de plus propre à faire connoitre cette histoire; le caractère de quelques empereurs, quelques époques considérables, quelques morceaux détachés de leurs regnes et le choix que nous allons faire de quelques notes curieuses, donneront une juste idée du gout de l'historien, et du style du traducteur.

Le portret d'Orcan feroit honneur à un prince chrétien, il n'y a point d'éloges que les Turcs ne répandent à pleines

www.dacoromanica.ro

mains sur cet Empereur, brave, sobre, juste, liberal, ils lui donnent bien des vertus morales, qui nous paroissent d'une espèce très équivoque; il est vrai qu'elles sont de tous les pays, mais il ne faut pas les prodiguer; c'est les avilir, que de les mettre à si bas prix; le chagrin qu'il eut de la mort de son fils Solyman, qui tomba de cheval et se tua, lui causa la sienne, il mourut en vrai musulman et son âme s'envola, dit notre auteur, dans les regions de l'éternité...

...Il nous paraît que sous Amurat second, le prince Cantemir ne rend pas assez de justice au fameux Scanderbeg. Les historiens chrétiens, nous dit-il, ont bien exalté ses exploits. Il fut effectivement un grand homme, l'auteur le peint toujours en petit. Amurat est son héros et Scanderbeg est toujours battu. Une double desertion lui attira l'indignation d'Amurat, il avoit, dit notre auteur, non seulement violé sa foi envers le Sultan, mai encore renoncé sans raison à la religion mahometane. C'est faire trop d'honneur à l'Alcoran, que de mettre la raison de son côté. Il n'y en eut jamais pour l'embrasser, et il y en a toujours pour y renoncer.

Mahomet II porta la puissance ottomane encore plus loin que ses prédécesseurs... il subjuga douze royaumes, et prit plus de deux cens villes. Toutes ces nouvelles possessions le rendirent le prince le plus puissant de l'Europe; et comparable aux plus grands héros, si ses débauches n'avoient pas terni ses plus belles actions; notre auteur les fait valoir, mais-il semble qu'il n'ose toucher à ses vices. Comment peut-il dire qu'il ne manquoit pas aux devoirs de sa religion, il n'en connoissoit, et n'en pratiquoit aucune. Il ne dit pas un mot de ses cruautés, ni de ces quatorze pages, qu'il fit éventrer pour un melon dérobé, ni de cette belle Greque qu'il frappa de son cimetere et étendit morte à ses pieds, parce qu'on le soupçonnoit de la trop aimer...

...L'histoire de Bajazet, second du nom, n'a rien de fort remarquable. Notre auteur en fait un dévot musulman... Il avoit un frère nommé Zizime... Je ne sçai pourquoi l'auteur ne parle pas de la lettre qu'il [Zizime] écrivit à son frère, conçue à peu près en ces termes: „Si je fais un crime en me refugiant chez les chrétiens, et surtout chez les chevaliers de Rhodos, nos

www.dacoromanica.ro

ennemis mortels, c'est toi qui me force d'y chercher un azyle pour sauver ma vie; si Mahomet notre père avoit prevu que tu dusses un jour flétrir de la sorte l'honneur du nom musulman, il auroit été ton bourreau lui-même; j'espère que le ciel me vengera de ta tyrannie, et que notre grand Prophete hâtera les supplices que tu mérites".

...Cette mort [de Zizime] fut un mystère... Notre auteur le fait mourir d'un genre de mort inconnu à toute France et à toute l'Italie. Il pretend que ce fut un renégat italien qui lui coupa la gorge en le rasant... Il s'évade, part pour Constantinople et la mort du jeune prince ottoman confirmée, lui mérite la dignité de grand vizir. Est-il possible qu'une pareille scene ait été ignorée dans le lieu même où elle se passa, et que les historiens Turcs ayent eu des mémoires que personne n'a vus.

Vers le milieu du régne de Mahomet quatrième, commence le second partie de cette histoire, où l'auteur fait voir la décadence de l'Empire ottoman; c'est à la levée du siège de Vienne qu'il en fixa l'époque. Les arrangemens, les préparatifs, les tentatives, les attaques, les approches de l'armée, les desseins du grand vizir, les remontrances, les oppositions des Bachas, sont ici fort amplement détaillées, et on lira dans les notes et dans cette relation historique un grand nombre d'anecdotes, qu'on ne trouve point ailleurs; ce ne fut point Tekeli qui conseilla le siège de Vienne, comme le prétendent les auteurs chrétiens. Consulté sur cette expedition c'est ainsi qu'il parla: [suit un long extrait de ce qu'il parla].

...Les auteurs chrétiens assurent que dans cette déroute [la retraite des Turcs], le grand étendard de Mahomet fut pris et envoyé au souverain Pontife, mais notre auteur dans une de ses notes, affirme le contraire.

...Le quatrième tome renferme les règnes de Solyman second, d'Achmet second, de Mustapha second et d'Achmet troisième, prédécesseur de Mahmoud, aujourd'hui régnant.

Notre auteur, dans une note, nous détrompe d'une erreur. La plûpart des Européens, dit-il, qui donnent des descriptions de la Cour ottomane, assurent que les muets sont souvent em-

www.dacoromanica.ro

ployés à mettre sécrétement à mort les victimes de la mauvaise humeur des Sultans. C'est une pure fable, ces commissions ne sont point de leur ressort et les muets n'ont d'autre emploi dans le palais que de tenir la portière fermée, quand le Sultan parle dans la chambre en particulier avec le Vizir, ou quelqu'autre grand, et d'empecher que personne n'approche.

Nous finirons ici l'extrait de cette histoire. Elle est remplie de détails intéresants, de notes curieuses et de remarques critiques, qui prouvent que l'auteur étoit également bon politique, habile guerrier et sçavant historien, mais il est plein d'observations excellentes; le style du traducteur est net et soutenu, mais il n'est pas élègant, il est ferme et énergique, mais il est quelque fois trop bas et trop familier; ses transitions ne sont pas heureuses, elle ressemblent trop à celle de Mezeray [1]). Voyons un peu etc... Vous avez lû, etc. Vous ne lirez plus, etc... Ces dialogues de l'historien avec le lecteur ont mauvaise grâce et ne conviennent point à la majesté de l'histoire".

(Mémoires de Trevoux, 1743, Septembrie pp. 2329—2352, Octombrie pp. 2263—2673, Noembrie pp. 2738—2749).

V. MIHORDEA

1) Istoric francez din secolul al XVII-lea. A scris o istorie a Turcilor după Halcocondil.

www.dacoromanica.ro

CHESTIUNEA CELEI MAI VECHI ORGANIZAŢII OSTĂŞEŞTI LA ROMÂNI — VITEJII ŞI ARIMANII.

I

Pentru a duce o rază de lumină în negura primului Ev Mediu al nostru, N. Iorga a întemeiat *ipoteza* existenţei Românilor populare pe teritoriul de formaţie şi de răspândire al poporului român; că el ar fi trăit dela început în cadrele unor autonomii sau formaţiuni politice modeste, în genul celor ce s'au ivit pe teritoriul apusean al Imperiului roman, din momentul desagregării lui şi până la consolidarea regatelor şi „republicilor". Existenţa unor formaţiuni similare nu se probează la Români până în secolul XI, când apar Vlahiile, care şi ele se explică de autor la fel cu autonomiile din Apus, prin *teoria* Românilor populare. Ipoteza vine deci să complinească lacuna pentru epoca dintâi. Intrebarea dacă Românii, în primul ev mediu, au avut, fără soluţie de continuitate, o organizaţie ostăşească, ar veni în sprijinul acestei ipoteze, şi anume, în legătură cu organizaţii similare la vecinii noştri din Sud-Est.

A pune o chestiune în istorie nu este lucru uşor şi ea nu poate aduce servicii dacă limităm orizontul cercetării la un teritoriu anumit şi la un singur cerc de cultură. Mai cu seamă în ţara noastră, unde patru culturi se interpenetrează. Puind cum se cade chestiunea, deslegarea nu cere de cât metodă şi osteneală; greşit pusă, o legiune de cercetători o pot încurca mai rău, cum s'a întâmplat cu problema colonatului roman, care este prima formă a şerbiei cu durată până în sec. XIX. Lipsa de perspectivă în situarea chestiunei a împiedecat, timp de 50

www.dacoromanica.ro

de ani, silinţele juriştilor şi istoricilor să dea rezultate apreciabile, iar luminarea ei n'a venit până ce orizontul n'a fost lărgit la întreg spaţiul mediteranian, prin ajutorul, mai ales, al studiilor papirologice.

O obligaţie de metodă ar fi pentru chestiunea noastră îndreptarea cercetării spre un câmp mai larg de documentare, anume spre acela al linguisticei şi folclorului, pentru a pune la contribuţie terminologia populară, tradiţia nescrisă şi balada. Acest domeniu, mai puţin luat în seamă sub raportul acesta, este plin de riscuri, dar nu mai puţin interesant. Bine'nţeles chemarea de-al străbate revine filologilor, cari sunt datori a pune la îndemână rezultatele de care istoricii au nevoe.

La rându-i, critica istorică nu îngădue a se lua cele povestite în tradiţie (faptele mărunte, exterioare), drept fapte istorice, mai ales pe cele culese din tradiţia orală. Normative sunt sfaturile celor mai sceptici dintre „metodiştii' Istoriei, Ch. V. Langlois şi Ch. Seignobos, cari tratează „legenda ca un bloc, în care este o părticică de adevăr ce se poate analiza în părţile sale", dar cu rezerva că în ea nu putem găsi decât „concepţiile poporului, nu faptele exterioare la care el a asistat". Aceste concepţii, sunt fapte psihologice de imaginaţie, şi ele îşi construesc obiectele cu elemente din realitate, văzute de autor — poporul — în jurul său. Pentru epocile lipsite de documente, metoda istorică a admis încercarea de a recurge la opere literare, la poeme epice — cum este, în cazul Greciei vechi, folosirea poemelor omerice. Metoda impune însă, celui ce vrea să descopere şi să folosească aceste date ale legendei, o serie de condiţii riguroase la care nu ne vom opri.

Pe această cale, dela „Incercarea" lui Alex. Philippide, în 1881, de a prezenta „starea socială a poporului român în trecut", întemeiat pe datele literaturii populare, confruntate, în a doua parte a micului său studiu, cu datele documentelor propriu zise, — de la acesta deci şi până la studiile de folklor ale lui Ovid Densuşianu şi ale elevilor săi s'a creiat o ştiinţă nouă la noi. Studii mai noi [1]) au arătat că se poate creia o bază se-

1) P. Caraman, *Contribuţii la cronologisarea şi geneza baladei populare la Români* (Anuarul Arh. de Folklor, I—II, 1932—33).

www.dacoromanica.ro

rioasă folosirii eposului popular de către istorici. Cu aceiaşi pătrundere ar trebui studiate unele balade, precum aceea a lui Mihu Copilul, şi o serie din cele mai vechi colinde sau mai bine zis cele mai vechi motive din ele în legătură cu viaţa ostăşească.

II

Dacă ipoteza existenţii Românilor populare în prima parte a evului mediu la Români se va consolida, urmează că şi organizaţia ostăşească să aibă aceiaşi vechime —, ca fiind un factor indispensabil oricărei formaţiuni politice —, şi invers.

Intr'un pasagiu din „Cronica pe scurt" a lui Constantin Stolnicul (Kogălniceanu I, p. 120—1), se exprimă pentru întâia oară ideea „colaborării", îndată după 275, cu barbarii, idee pe care, influenţat sau nu de cronicar, Nicolae Iorga a desvoltat-o în interesanta teorie a „colaborărilor" şi a „simbiozei" cu barbarii. Dela Stolnic deci până la Iorga, ideea Românilor autonome şi a colaborării lor cu barbarii şi-a făcut un stadiu îndelungat în istoriografie. Ea a fost fundată pe temeiuri romane mai vechi de către un istoric francez, care admite coexistenţa autonomiei romanice cu formaţiile „gotice efemere" şi cu „Slaviile frăţeşti" [2]).

Firește că înlăuntrul acestor Românii se poate presupune o participare activă a întregului popor la acţiunile militare. Sunt însă motive puternice care ne fac să admitem specializarea unei categorii, formarea de timpuriu a unei oştiri de profesiune, care se bucura de avantagii corespunzătoare în ordinea socială. Analogia cu miliţia din Românniile apusene, pe lângă unele ştiri culese din literatura populară ar duce la această ipoteză. Miliţia din autonomiile italiene este de origine romană târzie, din timpul când, între celelalte caste profesionale, se organizase şi casta militarilor, compusă din militari activi şi veterani. In Românniile italiene miliţia zisă şi *exercitus* era pusă sub tribuni şi duci. Intrebarea este dacă şi la noi a existat

2) J. Tourneur-Aumont, *La Roumanie et l'idée romaine de frontière*. art. în „Mélanges N. Iorga", 1933.

www.dacoromanica.ro

oastea în această epocă şi de ce origine este ea? La ce dovezi, apoi, ne putem adresa, în lipsă de documente?

In privinţa aceasta tezaurul nostru linguistic oferă un material bogat din care spicuim următorii termeni de origine latină sau de formaţie română din teme latine: a) relativ la profesiunea ostăşiei şi speciile ei: oaste, oştime, ceată (lat. şi sl.), mână de oameni, ostaşi, oşteni, juni, feţi şi feciori (în vechime cu sens de ostaşi), măestru, călariu, călăraşi, călărime, călărăşie, călărăşime, pedestri, pedestraşi, pedestrime, etc. b) obiecte de luptă sau în legătură cu ostăşia: armă, armătură, arc, săgeată, spată, scut, secure, fuşte (=toiag gros şi suliţă), furcă, bucium, corn de vânat, ghioagă (= buzdugan), măciucă, din cari derivă speciile de luptători: arcari (fabricanţi), arcaşi, săgetători, spătari, scutari, fustaşi, măciuci şi măciucaşi, etc. c) acţiunea: a oşti, ostăşie, oştire, oştenie şi oştenire, a înarma, a se întrarma, a încălăra (pedestri urcă pe cai), a se pedestrì (călării devin pedestri), măcel, a măcelărì, a săgetà, a bate, a lupta, a înfrânge, a învinge, a vincì, a avea de furcă, a asuprì, a cuceri, a cuprinde, a răpune (=a cuceri), a prăda, a pune şi arunca jugul, a desbate din jug, a despune (=a stăpâni), descălecat (=întemeere de stat), a încura caii, prinsură (=captivitate), veghe, priveghiu, pace. d) Capi de oaste erau *juzii* sau *judecii* şi „oştenitorii", dacă ultimul cuvânt nu e o plăsmuire a lui Dimitrie Cantemir.

O altă serie de termeni din viaţa militară şi-au schimbat sensul primitiv pe care-l aveau în l. latină, trecând în alte sfere de activitate, mai cu seamă la păstori: de ex. „turmă" (din turma = trupă, batalion), „scutar". Tot aşa s'a întâmplat cu fossatum, care după R. Grosse însemna întăritură de frontieră, „limes", sau chiar cartier general pentru o secţiune din limes, şi a dat la noi *sat;* cu „tenda"= cort, din care avem tinda, „catunus", care la origine însemna tabără, ne-a dat cătun. O evoluţie în sens contrar avu însă „civitas", unitate administrativă cu autonomie municipală în sec. IV—VI, care la popoarele romanice va însemna un „centru urban", dar la Români devine termen militar însemnând fortăreaţă, sub diferitele ei forme: *cetate, cetăţea, cetăţue.*

www.dacoromanica.ro

III

Acest tezaur de termeni ostășești s'ar putea spori de către filologi, cari sunt datori a-l curăța de ingredientele aduse de vremi și a-l explica. El nu se putea păstra în limbă fără ca noțiunile exprimate să reflecteze activitatea corespunzătoare. Dar puterea lui probantă nu se justifică numai prin persistența până în sec. XIV și XIX, ci și prin aceea că el se aliază, în folclor și în tradițiile orale cu imaginile vii ale unei vieți ostășești, sau cu unele datini păstrate până azi, dar a căror origine se poate urca până în primul ev mediu.

Intr'o conferință ținută cu acest subiect [3]) am adus unele pasagii din balade și colinde spre a preciza imaginea vieții ostășești a poporului român, manifestarea lui pe acest teren și spre a funda ipoteza că ea datează din primul ev mediu. Ne îndoios însă că cel dintâi cuvânt este al criticei literare, care trebue să preceadă, spre a elabora materialul, și a-l clasa după epoci. O viață vânătorească intensă răsare din strofele baladelor și colindelor. Vânători călări, înarmați ca ostașii, fac adevărate expediții după fiarele sălbatice. Colindele și orățiile de nuntă ce par mai vechi decât balada fac și ele elogiul vieții vânătorești. Se descriu în ele întreceri la alergări de cai ținute periodic, de Bobotează și de Sân-Toader. De altfel datina de „a încura" caii, s'a păstrat în Oltenia și Muntenia și la ea se alătură credința în „caii lui Sân-Toader" din Banat, datina „junilor" de la Brașov și altele la fel.

Cu deosebire baladele ni dau icoana unei categorii de ostași de profesiune, numiți *juni, feți, voinici, viteji*. De semnalat anumite colinde care au ca motiv „alegerea de Domn" [4]) ce se face de către oastea compusă din „ostași bătrâni"; ei vor învăța pe viitorul Domn arta călăriei și armelor. Interesant aici, mai cu seamă pentru vechimea motivului, este faptul că nu boierii caută sau aleg pe Domn; ei nu există pentru autor, deși sunt amintiți în numeroase colinde și balade. Ca în Roma

3) *Formarea vitejilor la Români*, 1942.

4) G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, 1885, p. 49, etc.

www.dacoromanica.ro

veche unde comiţiile centuriate aleg pe magistraţii anuali, în aceste Românii, căci numai din epoca lor ar putea să dateze motivul, oştile au cuvânt la alegerea de Domn, sau mai bine zis de jude. Termenul de Domn va fi înlocuit aici pe cel de jude, a cărui funcţiune era în unele părţi chiar anuală. Astfel Vlahii din Croaţia alegeau, în sec. XIV, în fiecare an, la sfântul Gheorghe, pe juzi, „după legea românească"; ei au organizaţie militară, fiind împărţiţi în trei căpităname, conduse de căpitani români, probabil voevozi, cu titlul de „supremi judices", şefi ai juzilor, şi autonomia lor formează o Valahie[5]). Aceasta era o Românie, subordonată regelui ungur, la fel cu Maramureşul. Dat fiind caracterul ostăşesc al unora dintre aceste Vlahii, cum erau cele două mai sus amintite, ele seamănă într'o măsură şi cu organizaţia Cazacilor dela Nipru, în care intrau foarte mulţi Moldoveni. Confederaţia cnezilor Bolohoveni, mai veche încă, intră în aceiaşi grupă, după cum şi aceea a Tigheciului, pe care tradiţia culeasă de Cantemir o socoteşte mai veche ca domnia moldovenească şi vestită prin virtutea ostăşească a Codrenilor.

Caracteristică, pentru formaţiile de ostăşie liberă de mai târziu, în epoca domniei, este balada lui Mihu Copilul, în care eroul apostrofează pe „levinţii" lui Ianoş cu două epitete: „Voi, vitejilor, haraminilor!" — ambii termeni luaţi în sens de categorie ostăşească, prima încetăţenită la noi, a doua nu. Avem aici dovada resonanţei la noi a unor vechi instituţii militare.

IV

Instituţia *vitejilor* este cunoscută şi nu voi stărui asupra ei; cuvântul de origine slavă, poate înrudit cu germ. wiking, are circulaţie la toate popoarele sud-estice, afară de Albanezi şi Greci. Radu Rosetti a citat pasagiile din „Siedelungen" de A. Meitzen, care i-a studiat[6]). Ei apar la Wenzii din Misnia, sub forma *withasii,* witsezi, weiczhessi, ca ostaşi servind călări *(in equis servientes),* dar şi conducând o grupă de sate, îndatoraţi,

5) A mea, *Expansiunea Românilor,* 1943, p. 54.

6) R. Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii,* p. 50, n. 3.

www.dacoromanica.ro

ca și cnezii români din Galiția, cu serviciul militar către senior. Ei formau deci mica nobilime a Wenzilor, decăzută în urma cuceririi germane. Teoria curentă este că prin intermediul Maramureșenilor, descălicători de țară, clasa „vitezi"-lor s'a constituit și în Moldova unde ea și-a schimbat curând numele în *curteni*. Cronica lui Ureche spune că Iuga-Vodă „au început a dăruire ocini prin țară la *voinicii* ce făceau *vitezii* la oști". N. Iorga explică pe „voinici", ca ostași de rând, pedestri, iar pe „viteji", ca ostași de elită, cavaleri, înzestrați cu o moșie [7]). De unde, și pe ce cale au împrumutat Românii ardeleni pe „vitezi", n'avem indicii.

Din mărturiile aduse mai sus, existența unei clase de ostași de profesiune, pedestri, sau călări ,este probabilă la Români, în epoca ce precedă întemeerea țărilor, în secolele XI și XII. Designați cu un termen românesc, pe care nu-l putem preciza, categoria s'a menținut și după ce influențe streine au dat Românului termenii de *voinic* și *viteaz,* iar el a dat vecinilor pe cel de ostaș („ustași" la Croați). Termenii slavi au acoperit într'un timp pe ai noștri tot așa cum s'a întâmplat cu jude și cnez. Unele tradiții scrise din acel timp, ca Notarul Anonim și poema Nibelungii, arată că la Vlahi era o asemenea oaste călăreață. In documentele sârbești cercetate de d-l Silviu Dragomir se disting în Serbia „Vlahii kelatori" (cărăuși) de „Vlahi voinici" adică ostași, îndatoriți aceștia cu serviciu militar față de rege.

In statele organizate ostașii de profesiune sunt înzestrați cu pământ pentru a se întreține singuri. Ianăș Viteaziu primea dela Roman-Vodă trei sate pe Siret cu drept de transmitere până la a patra generație sau până la stingerea familiei, iar donația, făcută „pentru slujba credincioasă", e trecută de Gh. Popovici în categoria moșiilor donative sau de răsplată („vâslujenii") [8]). D-na Valeria Costăchel a dat o privire nouă cu vederi largi, folosind toată literatura, asupra „beneficiului" în

7) N. Iorga, *Istoria Armatei,* I, p. 70.
8) G. Popovici, art. *Prinos Sturza,* p. 366.

www.dacoromanica.ro

Sud-Estul european [9]), stăruind în deosebi asupra sistemului „pronoia" din ultima epocă bizantină. Beneficiul apare însă din epoca romană [10]), dar alături de el se desvoltase, în aceiași epocă, sistemul loturilor „limitanee" pentru trupele ce păzeau granița. Sunt două sisteme deosebite, care se vor desvolta pe rând în Imperiul Bizantin.

Originea înzestrării unei categorii militare cu beneficii sau loturi militare (κλῆρος) se ridică până la casta războinicilor (μάχιμοι) de sub vechii faraoni; după acest model au întocmit Lagizii puterea lor militară în valea Nilului, compusă în special din *cleruhi* macedoneni și traci, înzestrați cu un lot militar. Imitând această instituție, împărații romani din epoca a doua au creiat trupele teritoriale de graniță, un fel de landwehr (în genul regimentelor de grăniceri din Ardeal înzestrate cu composesorate), ale căror moșii se numiau *fundi limitanei,* iar trupele: *ripenses* și *limitanei.* Ca ostași ereditari ei fac parte din casta militară. Organizația se continuă în prima fază bizantină, după creiarea themelor, sub numele de „stratioți", cari sunt un fel de moșneni militari sau răzeși, datori a face ostășie. Regimul „loturilor stratiotice" este reglementat cu preciziune în secolele X și XI și se iau măsuri de apărare spre a împiedeca acapararea lor de către „puternici". Ele sunt ereditare și transmisibile, prin testament sau succesiune ab intestat, numai în lăuntrul grupului comunal, și cu obligația serviciului militar *(strateia).* Dreptul de *protimesis* este pus ca un zid de apărare față de aviditatea latifundiarilor, prin legislația protectoare a dinastiei macedonene. Procesul înghițirii lor însă de către marea proprietate în cursul sec. XII n'a putut fi împiedecat și clasa decade. Tocmai atunci începe a se desvolta sistemul *proniei;* era un fel de „ultima ratio" în măsurile luate de Imperiu spre a-și creia o nouă forță militară, după ce clasa stratioților dispăruse. Mica proprietate era astfel sacrificată și desvoltarea marei proprietăți, prin sistemul proniilor este încurajată. Con-

9) In *Revista Istorică,* an. 1944. Studiul lui Mutafciev, *Voiniskizemi,* din 1923 a fost discutat de Fr. Dölger în *Byz. Zeit.,* 1926.

10) A. Marinescu Nour, *Beneficiarii, studiu de epigrafie latină,* 1932.

www.dacoromanica.ro

secințele acestei schimbări în politica imperială, pe timpul Comnenilor, a dus la feudalizarea într'un fel a societății și la reintroducerea sau la extensiunea șerbiei. Stăpânind lotul său de mărime mijlocie, în hotarul unei comune agrare cu caracter devălmaș, *stratiotul* nu era un ostaș de rând ci un călăraș bine armat, în genul *răzeșilor* Moldovei și al *călărașilor* sau *roșiilor* munteni, cari se poate, printr'o imitație oficială târzie, să reproducă pe stratiotul bizantin.

Intru cât privește însă o influență directă a sistemului stratioților asupra ostășiei românești din secolele XI-XII, să ne aducem aminte că Imperiul bizantin stăpânea, după anul 1000, întreg malul drept al Dunării, dela Belgrad până la Mare și că instituția era în floare tocmai în această epocă. *Proniarii* însă corespund „vitejilor" sau curtenilor din Moldova, și probabil că organizația spahiilor otomani să-i fi imitat.

V

Ce sunt *haraminii?* Explicând cuvântul numai în sensul pejorativ de hoț și haiduc, L. Șăineanu îl derivă din „harami", cu același sens, în toate limbile balcanice, (aram în l. sârbă), în legătură cu „harambașa", ambii termeni de circulație sud-estică, dela Greci până la Unguri [11]); nu cunoaște pe „serdarii harambași", căpetenii militare la Românii emigrați din Bosnia turcească în Croația, prin sec. XV [12]). Dar formele: aram (alb.), „aramiia" și „aram"-basa ne trimet la „arimanii" italieni studiați de Aldo Checchini [13]). *„Arimania,* instituție ce se urcă la dominația longobardă", „reproduce exact organizația loturilor

11) L. Șăineanu, *Influența Orientală,* II, p. 208: „Haramin 1. hoț de codru și în special haiduc (în poesia pop. română și balcanică)... din „harami", brigand, voleur; bulg. serb. haramija (aramija), ung. haramia, ngr. Χαραμίδης, latro". Odobescu: „haramini levinți cu sânețele gata de foc".

12) A mea, *Despre Morlachi,* 1921, p. 19.

13) Aldo Checchini, *I fondi militari romano-bizantini considerati in relazione con l'arimania* — cunoscut după notițe ce mi-a comunicat d-l profesor N. Bănescu.

www.dacoromanica.ro

militare de graniță" la Bizantini, deși botezate cu un termen germanic. Impotriva lui Ch. Diehl, Checchini, susține că sistemul loturilor militare a existat și în Italia bizantină, și el s'ar dovedi în documente prin termenii *stratia* și *servitium dominicum*, sarcină militară ce apasă în genere asupra proprietății; este știut apoi că se formase și o clasă specială militară, numită „militia" sau „exercitus", în toate orașele Exarhatului. Siliți la un război perpetuu, spre a se menține în Italia, Longobarzii au luat în regatul lor, începând cu legile lui Astaulf din 750, măsuri asemănătoare celor bizantine. Propriu zis, *arimania* nu apare în documente, sub acest nume, decât după căderea regatului longobard. Bunurile „arimani"-lor erau proprietatea fiscului dar, odată cu pulverizarea suveranității în epoca feudală, ele trec în stăpânirea comunelor-orașe. Impărații continuă totuși a lua măsuri pentru protecția acestor bunuri, ca Henric III, care interzice în 1055 alienarea lor: *non liceat ipsam erimaniam suam vendere... potentioribus.* — Exact acelaș lucru se legiferase însă, în secolul precedent, în Bizanț, de repetate ori, privitor la conservarea loturilor stratiotice.

Autorul descopere și alte caractere asemănătoare între cele două instituții: dreptul titularului de a poseda și o avere nesupusă sarcinei militare, dreptul de preferință (protimesis) la succesiunea acestor bunuri și înscrierea lor într'un registru militar, constituirea ostașilor într'un corp special (în Italia lombardă: „aramannorum corpora"). „Nu numai organizarea arimaniei se dovedește identică cu aceea a loturilor stratiotice, dar și scopul instituției este identic", zice autorul. Ele sunt constituite „cu scopul de a îngriji de apărarea granițelor". Se arată apoi așezarea lor în jurul cetăților expuse la atac, pe Pad și Adige, apoi în Trento și Friul, unde aveau să reziste și contra Avarilor. „Tot regatul longobard era înconjurat de o linie de arimanii în momentele diferite ale expansiunii sale, pentru apărarea hotarelor". Dar în epoca independenței italiene, sub puterea episcopilor, principilor și mânăstirilor, instituția degeneră: loturile s'au mărunțit și sarcinile fiind mai mari ca avantagiile, arimanii le părăsesc; ele sunt concedate după aceea

www.dacoromanica.ro

ca niște drepturi feudale, în schimbul unor prestițiuni anuale în bani sau în natură.

Nu ni se spune ce s'a întâmplat cu arimanii. Circulația termenului, care îi amintește, la toate popoarele din Sud-Est ne îndeamnă să presupunem că mulți se vor fi angajat ca mercenari, sau tot în condiția de arimani, în posesiunile venețiene care se întindeau din Istria până în Moreea; acolo ei se puteau contopi cu „stradioții" albanezi moșteniți de Republică dela Bizanț. Numele lor însă a avut răsunet până în balada noastră. El ne aduce o dovadă strălucită a circulației unor termeni într'un spațiu anumit, fără ca instituția înseși, lucrul corespunzător să vină odată cu numele. Ea a putut să fie imitată mai înainte de a veni termenul respectiv, sau mai târziu, și chiar din altă parte decât locul de unde ne-a venit, pe alte căi, numirea ei.

N. A. CONSTANTINESCU

www.dacoromanica.ro

PATRONATUL ŞI DOMNIA

Patronatul a jucat un rol covârşitor atât în istoria noastră, cât şi la formaţiunea Statelor, proprietăţii şi dreptului nostru vechiu. Cu toate că sunt destule date documentare din care să se vadă că această instituţiune a fost aplicată la noi faptul a rămas aproape neobservat.

Vlad Dracul, stând în Ardeal, înainte de a deveni Domn, scrie Braşovenilor: „Voi ştiţi cum a fost treaba lui Martin şi acum a venit la Domnia mea şi şi-a dat capul său subt picioarele Domniei Mele, ca să fie slugă credincioasă a Domniei mele. Drept aceia vă dau vouă de ştire, că la ori cine-ii este avutul său cri cât va fi să il întoarceţi şi să nu i se piarză nici un fir de păr că este sluga credincioasă a Domniei mele“ [1]). Basarab cel Tânăr, aflat şi el în Ardeal la data scrisorii, cere acelorași: „care câţi voinici voesc să iasă ca să slujească Domnului nostru craiului, apoi voi să nu-i băntuiţi şi să nu-i lăsaţi să-i prade pe ei sau să-i stânjenească, cum i-au prădat înaintea voastră, căci nici vouă nu este cinste nici craiului, pentru că ei vin să slujască vouă şi craiului şi eu cu dânşii“ [2]). E vorba de pribegii din Muntenia, care vin să se angajeze în serviciul lui Basarab şi prin aceasta, implicit, în serviciul Regelui Ungariei.

Sunt formule stereotipe, în documentele noastre vechi, care trebuie să aibă o importanţă deosebită ca să fie formulate expres: „Oamenii noştri“, „sluga noastră credincioasă“, „S'au plâns înaintea noastră oamenii noştri jupan Sinadin şi jupan

1) Tocilescu, 534 Documente Slavo-Române No. 52, pag. 52.
2) Idem, No. 109, pag. 103.

www.dacoromanica.ro

Mihnea“ [3]), „Oamenii Domniei mele Popa Vlaicul, Ilca din Buzău şi Duşuman“ [4]) „credincioasa noastră slugă jupan Neag Paharnicul“ [5]) „acel siromah al meu“ [6]) „această slugă a noastră Todor şi cu fraţii lui“ [7]).

Celebra corespondenţă a lui Ştefan cel Mare cu boierii râmniceni şi buzoieni ne dă date importante pentru lămurirea problemei pe care am pus-o; Ştefan cel Mare scrie: „am luat Domnia mea la mine pe fiul Domniei mele Mircea Voevod şi n'am să-l las de la mine ci am să stau pentru binele lui ca pentru al meu, eu însumi cu capul meu, cu boierii mei şi cu toată ţara mea că să-şi dobândească baştina sa... şi aşijderea cui îi va fi voia să vină la Domnia mea şi la fiul Domniei mele Mircea Voevod îl vom milui pe acela şi-l vom păzi şi-l vom cinsti“ [8]). La aceasta se răspunde: „învaţă-ţi ţara cum să te slujască iar de noi să te păzeşti domn avem mare şi bun.. pe capete vom veni şi vom sta lângă domnul nostru Basarab Voevod până ce vor cădea capetele noastre“ [9]).

Se vede că între Domn şi ţară sau între Domn şi slugile lui există un fel de contract de serviciu, mai bine zis anume obligaţiuni de a presta servicii, care amintesc, dacă nu sunt chiar identice cu raporturile între Domnii noştri cu suzeranii lor regii Ungariei sau ai Poloniei. Roman al II-lea în tratatul său cu Vladislas al Poloniei se exprimă astfel: „de nimeni nesilit ci din bun şi înţelept sfat al slugilor noastre credincioase şi al panilor noştri credincioşi şi cu învoirea întregei ţări a Moldovii fără nici o silă, am făgăduit şi făgăduim cu credinţă şi cu dreptate curată, să slujim slujbă credincioasă cu copiii noştri care sunt acuma şi care vor fi în viitor şi cu boierii noştri şi cu

3) Idem, No. 163, pag. 156.
4) Idem, No. 170, pag. 163.
5) Idem, idem.
6) Idem, No. 176, pag. 168.
7) Costăchescu, *Documente Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, No. 4, pag. 13.
8) Tocilescu, *op. cit.*, No. 493, pag. 543.
9) Idem, No. 397, pag. 399.

www.dacoromanica.ro

slugile noastre şi cu toată ţara Moldovii neînvinsului Vladislav“ [10]).

Diferită ca formă dar identică din punct de vedere al fondului cu cele de mai sus e declaraţia lui Bogdan al Moldovii din 1450: „..făgăduim iubitului nostru părinte Ianăş Voevod de Huneadie, Guvernator al întregii crăimi a Ungariei şi altora, ca să ne fie nouă Domnia sa părinte şi Domn, iar noi să fim Domniei sale în loc de fiu şi de slugă... şi dacă va fi trebuinţă Domniei sale de noi, noi să stăm pe lângă Domnia sa şi cu căpiteniile noastre şi cu boierii noştri şi cu ţara noastră şi cu oştile noastre şi cu tot sfatul nostru cel bun... şi să slujim Domniei sale cu credinţă şi Coroanei Ungureşti... Şi sântem sub mâna Domniei sale iar Domnia sa ne va apăra sub mâna Domniei sale şi ne va feri de duşmanii noştri“... [11]). Lapidar de tot ne apare conţinutul tratatului lui Neagoe Basarab cu Ludovic al Ungariei: „prin această carte de jurământ de credinţă cum să fiu drept înălţimei sale Laioş Craiului credincioşi şi drepţi şi cu dreaptă slujbă...“ [12]) deşi fondul este exact acelaş ca şi la celelalte două documente de mai sus.

Pasagiile citate fac să reiasă în mod evident identitatea între situaţia, mai bine zis raporturile existente între Domn şi supuşii lui, ca şi între Domn şi suzeranul lui. Intre unii şi alţii pare să existe un contract de locaţiune de servicii; atât serviciile prestate cât şi contravaloarea lor au un caracter special. Toată ţara e în serviciul Domnului, Râmnicenii boieri, cnezi şi siromahi scriu lui Ştefan cel Mare să-şi înveţe el singur ţara sa cum să-l slujească, pentru că ei ştiu ce servicii au de îndeplinit şi cui sunt datori să îndeplinească acele servicii. Roman şi Bogdan al Moldovii, ca şi suzeranii lor respectivi, cunosc faptul că ţara este în serviciul lor şi încheind contractul stipulează condiţiile lui obicinuite.

Care sunt aceste condiţiuni? Ştefan cel Mare spune acelui care ar intra în serviciul lui: „îl vom milui pe acela, îl vom

10) Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, No. 165, pag. 607—609.
11) Idem, No. 222, pag. 757.
12) Tocilescu, *op. cit.*, No. 271, pag. 263.

www.dacoromanica.ro

păzi şi îl vom cinsti". Vlad Ţepeş într'o scrisoare adresată Braşovenilor pentru voinicii cari vor intra în serviciul lui: „Domnia mea îl voi milui şi-l voi hrăni" [13]). Acelaş lucru este stipulat şi în tratatele lui Bogdan şi al lui Ştefan al Moldovii cu Ioan Corvinul: „iar Domnia sa ne va apăra sub mâna Domniei sale şi ne va feri de Duşmanii noştri"... sau: „Ianoş Voevod să ne miluiască şi să ne apare de toţi duşmanii noştri" [14]). Prin urmare acela căruia urmează a i se presta serviciile ia asupra sa obligaţiunea de a apăra sau a păzi şi apoi de a hrăni şi de-a milui.

Să vedem acum în ce constau aceste obligaţiuni. In raporturile între State, adică în actele de comendaţiune ale Domnilor noştri ne putem imagina uşor cum se va executa obligaţiunea de a-i apăra de duşmani iar, pentru modul cum îşi îndeplineau Domnii această obligaţiune faţă de supuşii lor lucrurile apar destul de clar din documente şi nu e nevoie să recurgem la imaginaţie.

Am văzut mai sus că Martin, devenind sluga lui Vlad Dracul, prin acest fapt ultimul se simte obligat să intervină pe lângă Braşoveni: „la oricine îi este avutul său ori cât va fi să îl întoarceţi şi să nu i se piardă nici un fir de păr că este slugă credincioasă a Domniei mele". Alexandru Aldea scrie acelorași Braşoveni: „trimit pe boierul meu Neagoie şi cu acei oameni cărora le este strâmbătate de la voi şi de la oamenii voştri şi vă spui dacă voiţi să trăiţi în pace cu mine apoi înapoiaţi ori ce este la voi iar oamenilor mei strâmbătate să nu fie". Intervenţiile Domnilor Moldovii în acelaş sens se termină stereotip cu formulele latine: „Sin autem eundem nullum damnum pati permitemus" [16]), „Alias ipsos dampnum pati non paciemur" [17]).

Intervenţii mai drastice ne explică mai bine rostul şi valoarea acestei obligaţiuni pentru Domni. Iată cum intervine Vlad Dracul pe lângă Braşoveni într'o chestie mai gravă: „...am

13) Tocilescu, *op. cit.*, No. 106, pag. 100.
14) Costăchescu, *op. cit.* No. 224, pag. 764.
15) Tocilescu, *op. cit.* No. 29, pag. 36.
16) Costăchescu, *op. cit.* No. 179, pag. 645.
17) Idem, No. 187, pag. 674.

www.dacoromanica.ro

avut un om bun în Târgovişte pe Zamvel iar oamenii voştri din cetate i-au eşit în cale şi l-au ucis şi au luat averea lui... de nu-mi veţi da într'o săptămână pe vrăjmaş şi acea avere, ce voi face împotriva acelei cetăţi şi împotriva voastră acele toate să le ceară Dumnezeu de pe sufletele Voastre pentru că dacă aş şti că am să mor încă nu voi lăsa pieirea omului meu bun ci voi fi dator să vă bat cu foc curând" [18]). Tot el scrie acelaraşi: „...să aibă siromahii mei dreptate de la ei, căci nu voi lăsa să piară ei cu ruşine" [19]).

Se vede că această obligaţie de apărare şi pază este obligaţie de protecţie. Ceia ce face pe unii să intre în serviciul domnului este protecţia pe care poate s'o acorde. Această capacitate de a acorda protecţie efectivă este de esenţa Domniei. Vlad Dracul preferă să moară decât să sufere ruşinea ca cei aflaţi sub protecţia lui să suporte vreo vexaţiune sau nedreptate pentru că este vorba de însăşi raţiunea lui de a fi. De aceea foarte des somaţiunile scrise se transformă în fapte. Multe din războaiele Domnilor noştri ar rămâne neexplicate fără această obligaţie şi dacă nu ne-am da seama de valoarea ei pentru Domn, care trebue să dovedească că e în stare să aplice imediat sancţiuni de aşa natură încât nimeni din afară să nu mai îndrăznească să se atingă de protejaţii lui. O sancţiune mai benignă este zăberirea pe care o vedem atât de des pomenită în tratatele de comerţ, retenţiunea bunurilor cetăţenilor Statului unde protejaţii Domnului au suferit pagube, până când nu se primesc despăgubirile sau reparaţiunile datorate, sau în contul lor.

Aceaşi obligaţie de protecţie se exercită de Domn în interior, atât pentru supuşii lui cât şi pentru acei ai Statelor cu care are convenţii comerciale.

In interior puterea executivă este exercitată de slugile Domnului; cine a suferit vre-o strâmbătate trebue să se adreseze lui pentru a pune în mişcare organele de execuţiune. Ca consecinţă a obligaţiei de protecţie, care după expresia lui Vlad Dracul, mai sus citată, este obligaţia de dreptate, la prima plângere

18) Tocilescu, *op. cit.* No. 58, pag. 58.
19) Idem, No. 63, pag. 61.

www.dacoromanica.ro

Domnul acordă imediat sancţiunea, prin ceia ce se chema carte de volnicie. Cel lezat este repus imediat în drepturi. Dar dacă pârâtul este şi el în drept de a recurge la protecţia domnească conflictul vine spre lichidare înainte Domnului, nevoit să judece de partea cui este dreptatea. De aceia aceste cărţi de volnicie conţin o clauză stereotipă, „iar cui i se va părea cu strâmbul să vină să stea înaintea mea“ [20]). Dacă cel care a obţinut cartea nu e un om drept, cartea îi este revocată şi acel contra căruia a fost dată se îndreaptă.

Să lăsăm de o parte drepturile isvorâte din convenţii care sunt puţin interesante pentru problema ce ne-o punem. Inainte însă de a trece la analizarea celorlalte obligaţiuni domneşti, nu putem să nu observăm că prima şi cea mai importantă nu este decât transpunerea pe plan privat a unor obligaţiuni pe care astăzi le considerăm de drept public. Obligaţia de protecţie, este ceia ce astăzi formează dreptul de justiţie, poliţie şi chiar, într'o oarecare măsură, acela de a avea raporturi cu Statele streine.

Am mai văzut pomenindu-se între obligaţiunile domneşti şi aceea de a hrăni şi a milui pe aceia care se pun sub protecţia lor. In ce constau aceste obligaţiuni?

Prima poate să fie înţeleasă şi ad litteram, adică este probabil şi sunt destule documente şi pasagii din cronici din care să se vadă că Domnii dădeau efectiv de mâncare Curţii şi casei lor, adică celor apropiaţi. In socotelile unui pretendent obscur şi nenorocit cum era Miloş Voevod putem să aflăm cât costa întreţinerea „curţii“ lui, după cum în socotelile lui Brâncoveanu putem afla acelaş lucru.

Dar e mai important faptul că drept hrană se dădeau drepturi care erau în patrimoniul Domnului, de exemplu Mircea cel Mare, dând mânăstirii Cozia vama de la Genune, pentru timpul cât va trăi el şi fiul său Mihail, arătând că face aceasta: „ca să fie de hrană dumnezeieştilor călugări cari vor fi şi vor petrece în acea sfântă mânăstire“ [21]). Vlad Ţepeş, confirmând

20) Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, IV, No. 75, pag. 97, citâm exempli gratia.

21) Panaitescu, *Doc. Ţării Româneşti*, No. 31, pag. 109.

www.dacoromanica.ro

moşia Troieneşti aceleiaş mânăstiri, arată că a făcut acest lucru: „în slujbă şi pentru hrană sfinţilor şi dumnezeieştilor călugări iar domniei mele spre vecinică pomenire“ [22]). In fine Radu cel Frumos, într'o scrisoare adresată Braşovenilor, între altele arată: „quia idem Mancha est in domo nostre die ac nocte studet nobis exhibere servitia fidelissima, et sibi dedimus septem villa ad nutriendum“ [23]).

Dreptul de vamă dela Genune precum şi drepturile pe care le are Domnul asupra moşiilor arătate sunt date pentru hrană. E uşor de văzut că în realitate nu este decât un fel de a plăti un salariu pentru servicii prestate mai ales după cele relatate de Radu cel Frumos, şi că acest salariu are un caracter temporar ce ar fi putut să fie fixat pentru timpul vieţii donatorului cât şi pentru timpul cât se îndeplineşte serviciul. Folosinţa dată lui Mancha are un caracter precar şi este revocabilă la voinţa celui care a acordat-o.

Dar Domnul mai are obligaţia şi de a milui, care, cum vom vedea, în speţă diferă de aceea de a hrăni. In Letopiseţul de la Bistriţa avem exemple de ce era mila: îl vedem pe Ştefan cel Mare la 1475 şi la 1481, după ospăţ, împărţind daruri şi scule scumpe ostaşilor, boerilor şi vitejilor săi. Lucrul apare mai concret din documente. Mila se arăta prin dăruiri de moşii şi drepturi, astăzi numite regaliene .Mircea cel Mare, dând o moşie, scrie: „Şi nimenea din boierii sau slugile mele să nu îndrăznească să se atingă de miluirea şi darul meu, ci să lase pe Micul şi pe Stoia să ţină în pace această moşie pentru slujba lor credincioasă“ [24]). Tot el, într'un tratat cu Braşovenii: „să nu se ia vamă de la Braşoveni fie că este cumpărat acel cumerc fie că el este milă dată“ [25]). In documentele de donaţii de moşii din Moldova lucrul este exprimat clar prin clauza stereotipă: „văzându-l cu dreaptă şi credincioasa slujbă faţă de noi, l-am

22) Idem, No. 96, pag. 237.
23) I. Bogdan, *Relaţiile cu Braşovul*, No. 270, No. 237.
24) Tocilescu, No. 3, pag. 6.
25) Panaitescu, *op. cit.*, No. 14, pag. 65, 67.

www.dacoromanica.ro

miluit cu osebita noastră milă și i-am dat în țara noastră a Moldovii un sat..." [26]).

Darul și mila au un caracter irevocabil, moșia, mai bine zis drepturile acordate asupra teritoriului unui sat, sau drepturile regaliene cedate, se dau pentru totdeauna; e o excepție la regula generală a hranei, care este salariu, și ca atare temporară și revocabilă, fiind legată direct de serviciu. De aceia în hrisoavele care fac obiectul acestei mili se înserează clauza expresă: „jure perpetuo irrevocabiliter" în Ardeal, „uric cu tot venitul" în Moldova, „ocină și ohabă" în Muntenia, și în plus se arată că drepturile donate trec prin succesiune urmașilor beneficiarului. In realitate deci este o perpetuare a beneficiului, ca să întrebuințăm termenul obicinuit în Apus, transformarea unei rente acordate drept salariu în rentă perpetuă, transformarea beneficiului în fief. Această specificare ne arată însă că regula generală era de a se acorda beneficii, adică folosința cu titlu precar, și ca excepție de la regula generală se acordă privilegiu („privilie" în documentele moldovene) de a poseda beneficiul „jure perpetuo irrevocabiliter".

Răsplata diferea după cum difereau și serviciile, siromahii, pauperii prestau și ei servicii în schimbul delniţelor, sesiunilor pe care le aveau pentru hrană. Principial, raporturile de obligațiuni între oamenii dintr'o clasă sau alta față de Domn nu difereau și nici raporturile Domnului față de ei. Erau clase de protegui̯ți după considerația de care se bucurau în ochii Domnului și serviciile pe care le îndeplineau. Cei mai apropiați formează casa [27]) Domnului, sunt slugile, cu ele: „noi Domnii cu slugile ținem țara" [28]) spune Basarab cel Tânăr. Slujba este aparatul de Stat; Petru Rareș nu mai poate ține țara: „părăsit de toată slujba ce avea" [29]). Cu cât serviciile lor sunt mai

26) Citez exempli gratia Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, No. 3, 4, 9, etc. lucrul fiind cunoscut.

27) Miron Costin, ed. I. Petre, pag. 91 „oameni de casa Ieremiei Vodă".

28) St. Dragomir, *Relațiile cu Sibiul*... Anuar, Cluj 1926, p. 21.

29) C. Giurescu, *Letop. Țării Moldovii*, p. 142.

www.dacoromanica.ro

importante, răsplata e mai mare. Căpătând drepturi cu clauza „jure perpetuo" ei devin boieri, schimbă de categorie socială.

Ceea ce caracterizează convenţiunea nu este felul serviciilor, ci o clauză, câteodată expresă, de care aceasta este afectată, ca serviciile, obligaţiunile ce le au de îndeplinit Domnul faţă de oamenii lui şi oamenii lui faţă de dânsul, să fie drepte şi credincioase.

Ca la încheierea ori cărei convenţiuni şi ori cărui act, părţile au voinţa liberă s'o încheie sau nu, cu toate că consecinţele ei pentru un om al vremurilor de pe atunci sunt cunoscute. Domnul capătă prin efectul patronatului o situaţie de superioritate, cealaltă parte intră într'o stare de complectă dependenţă, căci din toate punctele de vedere viaţa ei începe să fie la discreţia Domnului. Acesta dă hrană când vrea şi câtă vrea, în contract nu se stipulează nici valoarea acestei hrane şi nici forma în care se va da, totul în această privinţă depinde de Domn. Tot de dânsul depinde şi protecţia cu toate manifestările ei, justiţie şi poliţie, etc. şi aparatul de Stat este al lui. Nu există nici o posibilitate de a-l constrânge să-şi îndeplinească obligaţiunile, mai ales când ele sunt nedeterminate şi au mai mult caracterul unei promisiuni. Omul se dă astfel Domnului şi devine al lui. Numai sentimentul de dreptate şi credinţă poate să-l facă pe Domn să aibă o comportare umană şi să-şi îndeplinească obligaţiunile care şi le-a luat. Cu toate acestea necesitatea de a găsi un protector sau hrană este mai puternică şi e posibil că în marea majoritate a cazurilor se putea ajunge la un modus vivendi chiar cu Domnii cei mai răi. E posibil de asemenea ca practica îndelungată a acestui fel de contracte să fi ajuns a fixa reguli de la care nu se abătea nimeni. Iară elementul om, fiind producător de valori, din interes, stăpânul făcea tot posibilul să-l reţină în serviciul lui şi să nu-l forţeze să denunţe contractul, lucru pe care îl putea face oricine. Rămâne însă ca esenţial, că acei care recurgeau la comendaţiune se bizuiau pe un element moral şi că însăşi convenţiunea încheiată forma mai mult o legătură morală, decât un contract în sensul actual al acestui cuvânt. Căci şi obligaţiunile slugii, omului, erau bazate pe credinţă. Ca inferior, el trebuia să as

www.dacoromanica.ro

culte şi să execute ceia ce i se ordona. Domnul se bizuia şi el, că legătura morală contractată, în afară de interes va determina sluga să-şi îndeplinească obligaţiunile.

După cum se ştie, acest fel de convenţiune nu este exclusiv românească şi e foarte veche, o găsim şi la Celţi şi la Romani, ca şi la alte popoare indo-germanice şi, după cunoscuta teorie a lui Fustel de Coulanges, a format fundamentul sistemului feudal [30]).

Tot la dânsul găsim cea mai amănunţită descriere a instituţiunii.

La Romani ea poartă numele de *patrocinium commendatio;* a fi în slujba cuiva sau în credinţa cuiva s'ar exprima în latineşte cu termenii: *esse in patrocinium, in clientelam, in fidem;* acţiunea se definea prin verbul *se commendare* sau *se dedere* [31]). Slugile şi oamenii purtau diverse nume; cele mai populare sunt acele de clienţi, amici, chiar convivi şi în fine comiţi. Domnul este *Dominus* sau *patronus* [32]). Cu năvălirile barbare, la termenii de mai sus se mai adaugă şi alţii, comendaţiunea este şi *mundeburdium, mundium, defensio,* clienţii sunt *suscepti, dedititios, hommo alterius, hommo,* (in dedititionem) *gassindi* sau *vassi* [33]). Parte din termeni rămân şi în vocabularul dreptului feudal. Fondul instituţiunii rămâne neschimbat, cel slab recurge la cel puternic, pentru a căpăta protecţiune şi apărare, fie în justiţie, când sunt judecători, fie, atunci când nu sunt, şi nevoia de apărare este mai mare. Patronul, Dominus, îi procură clientului, susceptului, etc. şi mijloacele de existenţă, hrana, fie direct, fie dându-i un teren spre cultivare, fie bani cu împrumut. Pământul şi banii se dau cu titlu precar, adică oricând patronul poate să ceară şi să ia înapoi ceiace a dat, căci ceia ce dă este un beneficiu (mai târziu nutritura), o binefacere cu titlu temporar. In schimb clientul are obligaţiile lui

30) Fustel de Coulanges, *Les origines du système feodal,* Paris 1890, ed. Camille Jullian.

31) Fustel de Coulanges, *op. cit.,* p. 207.

32) Idem, p. 209—213, vezi şi Jérôme Carcopino, *La vie quotidienne à Rome,* p. 294.

33) Fustel de Coulanges, *op. cit.,* p. 244—245 şi 248—249.

www.dacoromanica.ro

definite prin termenii *observare et colere,* datora respect şi ascultare, noţiuni şi servicii nedefinite, pentru că era sub autoritatea patronului, făcea parte din al său *domus.* Limita obligaţiunilor reciproce nu era fixată. Clientul era „in fide", se abandona, se dădea (se dedere) patronului, era la discreţia lui.

Cu timpul, adică la începutul evului mediu, se fac contracte scrise; în formularele lui Marculfe se găsesc specimene după care instituţiunea poate fi cunoscută în cele mai mici detalii [34]).

Nu e locul să insistăm prea mult asupra evoluţiunii acestei instituţiuni în imperiul roman din Apus sau din Răsărit (unde purta numele de προστασία). Din definiţiile pe care le-am dat după Fustel de Coulanges cred că nu poate să fie nici o îndoială că convenţia ce se încheia de Domnii noştri cu slugile sau oamenii lor era patronatul.

E interesant de observat că aproape în majoritate terminologia noastră în această materie este latină. Domnul este Dominus, termin consacrat pentru definirea patronului. A se da: „Mihoci de la Dubrovnic... şi s'au dat Domnului nostru Voevodului şi este orăşan". [35]). „Apoi voi ne scorniţi vorbe rele că ne am fi lepădat de Domnul Craiu şi ne am dat Turcilor" [36]) nu este alt ceva decât „se dedere". Omul meu, oamenii noştri, oamenii altora, *meus hommo, hommo alterius...* Binefacerea se întrebuinţează pentru a arăta un împrumut în Ardeal, Moldova şi în Basarabia; a face bine cuiva cu bani, însemna a împrumuta pe un termen nedeterminat, exact la fel cum dădea patronul

---

34) Ca să nu insistăm prea mult asupra acestei chestiuni, care este destul de cunoscută, reproducem după Fustel de Coulanges un asemenea specimen de scrisoare a viitorului susceptus: „Domino magnifico illo... ego ille... Dum omnibus habetur percognitum qualiter ego minime habeo unde me pascere vel vestire debeam, ideo petţi pietati vestrae et mihi decrevit voluntas ut me in vestrum mundeburdum tradere vel commendare deberem; quod ita feci. Eo videlicet modo ut de victu et de vestimento juxta quod vobis servire et promereri potuero, adjuvare vel consolare debeas... Et dum ego in caput advixero ingenuile ordine tibi servicium vel obsequium impendere debeam" (pag. 269—270).

35) Tocilescu, *op. cit.,* No. 453, pag. 454.

36) Idem, No. 27, pag. 33).

www.dacoromanica.ro

bani cu titlu precar clientului [37]). Comândul, contract cunoscut şi uzitat mai ales în Moldova şi Basarabia: bătrâni îşi trec averea unei rude mai tinere, care îşi ia obligaţiunea morală de a-i hrăni şi întreţine până la moarte şi în cazul ei să-i înmormânteze cu toată pompa cuvenită. Prin trecerea averii şi a grijei de persoana lor asupra altuia, ei se pun în comendaţiunea acelei persoane; termenul „comând" este exact acela pe care l'au întrebuinţat şi Romanii în acest caz [38]). Oameni de casă, a fi în puterea cuiva, sunt de asemenea termeni din acelaş vocabular al patronatului.

Şeful Statului în principatele noastre nu este Voevodul, ci Domnul. Domnul este şi Voevod, dar Voevodul, ca să fie şef de Stat, trebue să fie Domn. La 1435, când se împacă urmaşii lui Alexandru cel Bun, Iliaş şi Ştefan voevozi, iată ce scrie Ştefan Regelui Poloniei, suzeranul lor: „Noi Ştefan voevod facem cunoscut cu această carte a noastră... că orice ură am avut contra fratelui nostru mai mare Iliaş Voevod, Domnul ţării Moldovei, despre aceasta noi şi cu toţi slujitorii noştri cugetând cu gând bun şi am făcut credincioasă supunere Domnului nostru şi fratelui nostru mai mare Iliaş voevod, Domnul ţării Moldovei, ne am apropiat cu blândeţe şi ne am închinat ca Domnului nostru şi unui frate mai mare şi vroim să-i slujim credincios şi să-i fim de folos ca Domnului şi frate mai mare [39])· Ştefan se intitulează numai Voevod, şef al Statului, Domn este fratele său mai mare Iliaş, cu care s'a împăcat, căruia se închină şi se obligă a sluji ca unui Domn, el ne având această calitate. Ca consecinţă

37) De comparat expresiile din documentele noastre: „Să se ştie că mi-a făcut D-lui bine cu bani atât în ţară streină în Braşov cât şi în ţară taleri 470". I. C. Filjtti, Arhiva G. Gr. Cantacuzino, No. 77, p. 13 (1725). „Iordachc le-a făcut bine la nevoile lor dându-le ughi 600 cu zapis de la mâinile lor" (1652), idem, p. 142, No. 422. „Fecistis mihi beneficium de terra vestra " (Form. C. 160). „Constat me accepisse per hanc caucione ad prestitum beneficium... in argento solidus tantos (Form. Andeg. 22 şi 7). Cjtat apud Fustel de Coulanges, *op. cit.*

38) Dreptul de succesiune al fiului celui mai mic asupra casei părinteşti trebuieşte pus în legătură cu comândul.

39) Costăchescu, *op. cit.*, No. 191, p. 680.

40) Idem, No. 192, p. 681.

www.dacoromanica.ro

a acestei situaţii, Iliaş Voevod, ca Domn, dă fratelui său Vasluiul, etc. scriind Regelui Poloniei: ...„am dat iubitului nostru frate Ştefan Voevod din ocina noastră“ [40]) căci ca Voevod nu poate face acest lucru [41]).

Ar fi logic să conchidem că Statul era o organizare domnească, nu voevodală, şi, cum domnia era legată de patronat, să ajungem la concluzia că patronatul şi domnia au creat Statul. Este o coincidenţă numai că Domnii noştri sunt şi Voevozi, pentru că sunt Domni care nu sunt Voevozi, mai ales în Ardeal, după cum sunt Voevozi care nu sunt Domni, atât în Ardeal cât şi în principate. E posibil însă ca la noi fundatorii Statelor să fi fost Voevozi înainte de a fi Domni şi au dorit şi a rămas în tradiţie menţinerea acestor două funcţiuni asupra şefului Statului, după cum e posibil ca Voevozii şefi de Stat să fi adoptat această titulatură pentru a se deosebi de alţi Voevozi. Este cert însă că patronatul, comer daţiunea, nu numai că au fost cunosscute de noi, dar la noi, ca şi în Apus, au fost baza organizării de Stat.

A. CAZACU

41) Documentele din 25 Iunie 1441 şi 7 Iulie 1441 publicate de d-l Damian Bogdan, *Acte Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* nu schimbă situaţia în drept.

www.dacoromanica.ro

DREPTUL FEUDAL ŞI „PREADALICA".

Formele vieţii sociale ale evului mediu românesc sunt încă puţin cunoscute. Cercetările întreprinse în această direcţie sunt stingherite de insuficienţa mărturiilor istorice. Pentru acoperirea acestei lacune ne vine în ajutor materialul documentar al popoarelor vecine, cu care Românii au conlocuit în decursul secolelor. Astfel, pe bază de comparaţie, prin constatarea unor manifestări asemănătoare, care cercetate paralel, se complectează între ele, proiectăm lumina acolo unde n'avem decât crâmpeie de izvoare şi dela lucruri înţelese intuitiv trecem pe un teren sigur.

Caracterul comun al instituţiilor din Sud-Estul Europei a fost semnalat mai de mult. Prof. Nicolae Iorga i-a consacrat un studiu întreg, arătând că Românii în Balcani nu constitue un grup izolat, strict românesc, ci fac parte dintr'un bloc al popoarelor, ce s'au dezvoltat pe baza aceloraşi tradiţii primind influenţe similare [1]). Adâncind acest punct de vedere şi limitând cercetările la o singură epocă, din care se desprind anumite aspecte feudale, am încercat studiul unor instituţii agrare cu caracter feudal. Folosind materialul documentar al popoarelor slave, printre care în mod special al Serbiei, Marelui Principat al Lituaniei şi Rusiei, precum şi rezultatul cercetărilor efectuate până acuma în acest domeniu, s'a putut constata că două instituţii feudale, din cele mai importante, ca *beneficiul* şi *imunitatea* au jucat un rol important şi în Sud-Estul Euro-

1) *Le caractère commun des intitutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1929, pp. 12—14.

www.dacoromanica.ro

pei. Materialul documentar românesc propriu zis oferă şi el un larg câmp de cercetare pentru asemenea probleme. Actele interne ale Ţării Româneşti şi Moldovei, pentru secolele XIV şi XV formează un număr impresionant faţă de ţările vecine. Aceste acte, emanate din cancelaria Domnilor români, sunt acordate persoanelor laice şi celor eclesiastice. In covârşitoarea lor majoritate ele se referă la proprietatea de pământ, fapt care dintr'odată fixează atenţia noastră asupra raporturilor agrare din acea vreme şi denotă dela început rolul însemnat ce l-au jucat.

Actele vorbesc în mod curent de „ocinile", adică de pământul de moştenire, care reprezintă deplina proprietate. Tot din aceste documente se desprinde noţiunea pământului de danie, denumit atât de sugestiv în actele lituaniene „danina". Se crede de obiceiu, că acest pământ de danie era stăpânit în condiţiuni identice cu cel de moştenire. Actele însă ne duc la altfel de concluzii.

In primul rând trebuie luat în considerare faptul că în prima jumătate a sec. al XV-lea, la acordarea sau confirmarea unei proprietăţi de danie era *precizată „durata stăpânirii"*, omisă, de obiceiu, când era vorba de pământ de moştenire. In al doilea rând trebuie de subliniat *caracterul convenţional* al acestei proprietăţi. In acte era precizat că acest fel de proprietate era *„dobândită cu slujbă"*; iar posesorii aveau denumire de slugă domnească, specifică pentru tot Sud-Estul Europei. Câteva documente muntene conţin o preţioasă indicaţie şi anume că serviciul era de natură militară. Actele moldoveneşti ca regulă, nu dau nici un fel de indicaţie despre ce fel de serviciu este vorba, deşi în cuprinsul unui document termenii *slugă* şi *slujbă* sunt repetaţi de câteva ori. Intr'un document, identic ca formă şi conţinut cu celelalte acte de proprietate, se strecoară însă o precizare cu totul neobişnuită: Posesorul proprietăţii şi tot neamul lui în baza actului de danie vor stăpâni pământul atâta timp *„cât vor fi în ţara noastră şi vor sluji nouă şi copiilor noştri"*. Deci prestarea vreunui serviciu era la baza acestei proprietăţi de danie. Caracterul convenţional al unei asemenea proprietăţi, care capătă aspectul unei salarizări, sin-

www.dacoromanica.ro

gură posibilă în condiţiunile timpului, este întărit de faptul că dreptul de posesiune era urmat şi de acordarea imunităţii. S'ar părea dealtminteri că nu atât exploatarea agricolă, cât încasarea veniturilor sub formă de prestaţii, dări şi amenzi judiciare reprezenta principala sursă de venit.

Era în firea lucrurilor ca această proprietate convenţională să transmită copiilor drepturile de care s'au bucurat ei. Şi într'adevăr vedem cum în Ţara Românească, în a doua jumătate a sec. al XV-lea, prorietatea dată cu termen devine ereditară.

Dreptul de moştenire, câştigat cu timpul, al proprietăţii de danie rezultă din studiul actelor; sunt destule cazuri [2]) din care reiese că „ocinile" pentru care Domnul acordă confirmarea, la origine au fost proprietăţi de danie. Cel mai caracteristic caz în această privinţă îl reprezintă hrisovul din 1489, dat de către Vlad Călugărul lui Bolea şi Ion pentru ocina lor din Plăcicoiu. Ocina era întărită de Domnul ţării „pentrucă le este a lor veche şi dreaptă moşie din moşi strămoşi, dobândită dela alţi Domni mai de mult" [3]). Termenul de „veche ocină" apare curent în actele muntene, referindu-se la proprietate, care la origine a fost o donaţie domnească şi reprezenta răsplata pentru serviciul prestat faţă de domnie.

Cu toate acestea, chiar atunci când proprietatea de danie devine ereditară, cu dreptul de a fi înstrăinată, ea păstrează şi mai departe unele caractere de proprietate convenţională, Domnul rezervându-şi dreptul în anumite cazuri de a retrage proprietatea donată. Acest drept de retract suveran Domnul îl păstrează în următoarele cazuri: 1) trădarea, care se manifestă mai des în refuzul de a participa la acţiunile militare ale Domnului; 2) dreptul de a răscumpăra posesiunea, când titularul ei are intenţie de vânzare; 3) anumite cazuri de dezerenţă masculină, denumite în actele Ţării Româneşti cu termenul „preadalica".

---

2) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, I, nn. 117, 170, 171.

3) *Ibid.*, p. 376.

www.dacoromanica.ro

Termenul „preadalica" apare în mod curent în actele muntene între anii 1459 şi 1557 [4]). El este caracteristic cancelariei Domnilor Ţării Româneşti, fiind semnalat dealtfel şi în actele bulgăreşti [5]); a făcut obiectul unor discuţii controversate, fără ca istoricii să cadă de acord asupra semnificaţiei lui.

B. P. Haşdeu, pe baza traducerilor vechi ale hrisoavelor, considera termenul „preadalica" de origine slavă, derivând dela verbul prodatj — a vinde.

I. Nădejde era de altă părere, susţinând că termenul vine din latineşte, praeda, prin canalul unguresc, sub forma de prédal — a prăda [6]).

Ilie Minea şi d-l Boga nu admit derivaţia ungurească a termenului, presupunând că el vine direct dela praedium, care a pătruns în limbajul actelor muntene, după căderea Constantinopolului, datorită Grecilor refugiaţi [7]).

Ultimul studiu asupra acestui termen aparţine d-lui Vasilcoiu, care îl crede de origine slavă, format din unirea adjectivului „dalecă" — depărtat şi prefixul pre, care împreună înseamnă preadepărtat [8]).

Termenul „preadalica" apare de obiceiu în formula „preadalica să nu fie" şi care reprezintă o clauză foarte frecventă în actele Ţării Româneşti. Folosind traducerile termenului propuse mai sus am avea: „Vânzarea să nu fie" după Haşdeu, „Să nu se ia de domnie" după Nădejde şi „Intre ei prea îndepărtat să nu fie" după d. Vasilcoiu.

---

4) I. Minea şi L. Boga, *Cum se moşteneau moşiile în Ţara Românească la sfârşitul sec. al XVI-lea?* (In „Cercetări Istorice", 1936, XII—XVI, n-le 1—2, p. 10).

5) D. P. Bogdan, *Originea clausei „Predalica v nih da neast" din documente slavo-române,* (*Revista Ist. Rom.*, 1933, III, fasc. II—III).

6) In *Pandectele Române,* V, (1926), p. 200. Articolul a fost semnalat de către d-l I. C. Filitti în „Preadalica să nu fie", (*Revista ist. Rom.*, 1932, vol. II, fasc. IV).

7) Minea-Boga, *o. c.*, p. 28—29.

8) „Preadalica" în legătură cu o clauză necunoscută de vechiul drept românesc: succesio mortis causa, (*Conv. Lit.*, LXXIII, n-rele 7—12 1940, p. 748).

www.dacoromanica.ro

In ceea ce priveşte explicaţia acestei clauze oarecum toţi cercetătorii cad de acord, indiferent de chipul în care ei traduc termenul „preadalica", că prin întrebuinţarea acestei formule Domnul arată că renunţă la dreptul de a prelua posesiunea şi o lasă în stăpânirea urmaşilor, care conform obiceiului n'ar mai avea drept.

I. Nădejde este primul care încearcă să explice această clauză de drept românesc medieval punând-o în strânsă legătură cu concepţiile feudale ca: dominium, eminens şi beneficiu. El crede că în principiu la fiecare schimbare de proprietar, Domnul avea dreptul să ia îndărăt proprietatea. El spune că „primitiv regula asta se aplica la aşa zisele beneficia, danii domneşti" [9]), mai ales dacă ţinem seamă de faptul că aceste danii au fost date cu termen şi numai mai târziu au devenit danii pe vecie. Nădejde compară această stare de lucruri din Muntenia cu cea din Ungaria şi constată prezenţa acestui principiu medieval şi acolo, cunoscut sub numele de „retract suveran". In conformitate cu acest principiu, proprietăţile donative puteau fi transmise numai descendenţilor masculini ai donatorului, şi în lipsa acestora revin donatorului. Pentru orice abatere dela această normă, trebuia să fie cerut asentimentul Domnului. D-l I. C. Filitti, relevând aceste constatări, ale lui I. Nădejde, adoptă punctul său de vedere.

Ilie Minea şi d-l Boga, într'un studiu foarte amplu, cu indicarea completă a izvoarelor şi examinarea tuturor cazurilor, în care intervin abaterile dela dreptul comun de moştenire, nu ajung totuşi la soluţii hotărîtoare, înclinând oarecum către soluţia dată de I. Nădejde.

Mai rămâne interpretarea propusă de d-l Vasilcoiu, care pornind dela explicaţia nouă a termenului ca — preadepărtat — străin, îi dă şi un nou conţinut. In introducerea clauzei „preadalica" cu Vlad Ţepeş, el vede o influenţă a dreptului de proprietate moldovean asupra regimului de proprietate particulară în Muntenia. Ca şi în Moldova se caută să se extindă dreptul de succesiune nu numai asupra coborîtorilor direcţi, ci asupra

9) Nădejde, *o. c.*, p. 200.

www.dacoromanica.ro

întregului neam al decedatului, iar formula cu „preadalica" o traduce astfel: „între ei preadepărtat să nu fie" [10]). In concluzie d-l Vasilcoiu deduce că Moldova stăpânită de formele juridice feudale a extins influenţa sa şi asupra Munteniei, care era stăpânită de formele de drept bizantin.

Interpretarea d-lui Vasilcoiu nu aduce soluţionarea definitivă a problemei. In primul rând nu se ţine seamă de strânsa legătură între proprietatea donativă şi „preadalica". Este adevărat însă că procesul de distribuire a proprietăţii de danie în Ţara Românească este greu de urmărit, deoarece actele muntene s'au păstrat pentru epoca mai târzie, când acest proces a fost încheiat. Cu totul altfel se prezintă lucrurile în Moldova, unde actele din secolele XIV şi XV oglindesc însăşi procesul în formaţie al proprietăţii donative. Totuşi actele Ţării Româneşti conţin destule dovezi sigure că procesul de distribuire a proprietăţii de danie a avut loc şi în principatul dela Nord de Dunăre, lucru afirmat cu atâta tărie şi de către d. D. Arion, în recenta sa lucrare cu privire la proprietatea donativă [11]). De altfel, de mult s'a format convingerea că „unitatea de concepţie juridică între cele două ţări este desăvârşită" [12]). Şi trebue de adăogat că elementul feudal n'a lipsit în dezvoltarea juridică a ambelor principate.

Am analizat pe rând toate interpretările propuse până acuma în legătură cu clauza „preadalica să nu fie". Am văzut că toţi cercetătorii au înţeles la fel sensul acestei clauze: extinderea dreptului de succesiune asupra întregului neam. Dificultatea de explicare se iveşte atunci când se caută motivul pe baza căruia Domnul ţării avea dreptul de reluare a proprietăţilor funciare în anumite cazuri de dezerenţă masculină. Numai în cadrul principiilor juridice feudale, pe care l-a încercat I. Nădejde, lucrurile căpătau o explicare logică, care era întă-

10) Vasilcoiu, *o. c.*, p. 748.

11) *Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti pe pământ la începuturile Voivodatelor.* (Ac. de Ştiinţe Morale şi Politice, Mem. Secţ. de Drept Român, Tom. 5, Bucureşti, 1943.

12) G. Fotino, *Ce este vechiul drept românesc,* Buc., 1939, p. 12.

www.dacoromanica.ro

rită de elementul de comparaţie obţinut din studiul instituţiilor popoarelor vecine. I. Nădejde şi-a limitat baza de comparaţie la vecina Ţării Româneşti, Ungaria, care a reprodus în cea mai mare măsură formele feudale ale Apusului. Credem că această bază nu este suficientă. Poporul românesc în evul mediu a trăit în strâns contact, la Nord şi la Sud, cu popoarele slave. In lumea aceasta slavă şi chiar în Imperiul bizantin au circulat destule idei feudale, care s'au infiltrat statornic în structura statelor din Sud-Estul Europei. In explicarea manifestărilor de ordin social în evul mediu românesc, acest cadru general nu trebuie neglijat.

De aceea pentru a încerca o nouă interpretare a clauzei „preadalica să nu fie", trebue să ne reîncadrăm în lumea principiilor feudale, sugerate de I. Nădejde. Insăşi etimologia termenului „preadalica", care fără îndoială este de origină slavă, contribuie la confirmarea interpretării propuse de I. Nădejde. „Predalica" este un substantiv derivat dela verbul *prĕdati* [13]) care are înţelesul de a preda, de a restitui. Acest înţeles este atribuit verbului de către dicţionarele de seamă pentru studiul limbii slave vechi ca; Miklosich, Sreznevskij şi Slovarj cerkovno slavcanskogo i russkogo jazyka. Verbul prĕdati este compus din verbul dati şi prefixul prĕ. Sunetul l apare la persoana a treia a perfectului — dali, prĕdali (prima formă adli, atât de des întrebuinţată în actele Moldovei, din care formă credem că s'a derivat substantivul „preadalica". Verbul prĕdati se întâlneşte şi el în următoarele texte, în actele Ţării Româneşti: „Domnia mea am predat din partea casei Domniei mele şi din partea oraşului Domniei mele" [14]) şi „am predat sufletul meu mănăstirii..." In actele moldoveneşti verbul prĕdati apare într'un act din 1407 cu un conţinut cu totul special. La contopirea a două mânăstiri, cea dela Neamţ cu cea dela Bistriţa, stareţul Domenţian este însărcinat de Domnul ţării să

13) Miklosich, *Lexikon paleoslovenico-latinum,* p. 722; Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevne russkogo jazyka,* p. 1629; *Slovarj cerkovno slavjanskago i russkago iazyka,* III, 904.

14) Panaitescu, *Actele Ţării Româneşti,* p. 102 şi p. 214.

www.dacoromanica.ro

preia dela boierul Petru Ureacla toate bunurile mânăstireşti: „Şi acolo trimitem pe boerul domnesc al Voevodului, pe jupan Petru Ureacle, ca să predeie totul ce se găseşte în aceste mai sus numite mănăstiri în mâinele popei Chir Domenţian, fie cărţi, fie odăjdii, fie vase, toate dela mare până la mic..." [15]). In actele ruseşti Sreznevskij semnalează verbul prědati în următorul text: „Muri Riurik şi predă domnia lui Oleg" [16]). In toate aceste texte sensul verbului este acelaş *de predare,* de restituire. Deaceea şi în formula „preadalica să nu fie" am înlocuit aceste termen: „restituirea să nu fie".

Formula „preadalica să nu fie" nu apare decât în actele laice. Prima dată o constatăm într'un act din 1459. Folosirea acestei formule înlocueşte formula cu precizarea duratei de stăpânire, curentă până atunci în actele Ţării Româneşti. In prima jumătate a sec. al XV-lea actele prin care se acordă sau se confirmă o proprietate de danie conţin şi o menţiune relativ la precizarea termenului de stăpânire. De obiceiu termenul este fixat în felul următor: „cât va trăi Domnia Mea" sau „cât va trăi Domnia Mea şi cât vor trăi primii născuţi fii ai Domniei Mele" [17]). Cu toate că proprietatea de danie manifestă tendinţa de a deveni ereditară, ea este dată cu termen. Incepând însă cu 1445 această formulă dispare treptat şi în 1464 este ultima dată când o întâlnim [18]). După această dată în acte se menţionează că proprietatea va fi stăpânită de către copiii, nepoţii şi strănepoţii posesorului. Câteodată în loc de copii sunt trecuţi fiii. Insă în majoritatea cazurilor sunt menţionaţi copiii. Deci este evidentă tendinţa posesorilor de a-şi extinde dreptul de succesiune asupra întregului lor neam.

Aproape simultan cu dispariţia precizării termenului de stăpânire (1464), apare clauza, „preadalica să nu fie" (1459). Formula este nelipsită din hrisoavele prin care se constată că succesiunea proprietăţii nu respectă principiul masculinităţii şi

15) Costăchescu, *Documentele moldoveneşti,* I, p. 53.
16) Sreznevskij, *o. c.,* p. 1629.
17) Panaitescu P. P., *o. c.,* nr. 53 şi nr. 104.
18) *Ibid.,* p. 104.

www.dacoromanica.ro

se cere autorizarea Domnului ca să-l ocolească, recurgându-se la tot felul de mijloace, aranjamente şi combinaţii ca: înfierea, unirea de moşii, înfrăţirea.

Legătura strânsă între principiul din care izvorăşte clauza „preadalica să nu fie" şi însăşi concepţia juridică a proprietăţii de danie, se învederează din cercetarea unei serii de acte.

In 1472, Radu cel Frumos confirmă unui grup de proprietari partea lui Mânjea din Duşeşti „pentrucă ei au dobândit-o cu slujba dela părintele domniei mele dela bătrânul Vlad Voevod". Posesorii dau Domnului un cal, iar 12 boieri depun mărturie că Duseştii reprezintă ocina lor veche. La sfârşitul documentului, chiar după ce sunt trecuţi martorii, cu care de obiceiu documentul este încheiat, este adăogată clauza cu preadalica: „predarea la ei să nu fie, ci să fie ocinile celor rămaşi, altfel să nu fie" [19]).

In 1484, Vlad Călugărul întăreşte lui Misail Spătarul o treime din moşia Ruşi pe care „jupan Mihai a dobândit-o cu dreaptă slujbă dela Domnia Mea... şi oricui i s'ar întâmpla dintre dânşii mai înainte moartea iar la ei predarea să nu fie" [20]).

In 1492, Vlad Călugărul întăreşte fraţilor Barbu Banul, Pârvu Vornicul şi Danciu vel Vornic cu fiii lor, moşia Potelul „pentrucă le-a dobândit jupân Barbu Banu şi cu fraţii săi prin bună, dreaptă şi credincioasă slujbă dela Domnia Mea". Urmează formula cu preadalica [21]).

In 1532, Vlad Vodă Inecatul dăruieşte lui Hamza, mare Ban de Jiu, Craiova toată cu tot hotarul, cu toate satele, seliştele, ţiganii, morile, bălţile şi viile, cât au ţinut Barbu şi Preda Ban căci au dobândit cu dreaptă şi credincioasă slujbă şi cu vărsare de sânge" [22]). Urmează formula cu preadalica. Acest ultim act este şi mai interesant. El prezintă o danie.

Două acte, care urmează, cuprind termenul praedalica sub

---

19) Panaitescu, *o. c.*, I, nr. 117.

20) Panaitescu, *o. c.*, I, nr. 151.

21) Arhivele Statului, m-rea Bistriţa, XIV, orig. slav şi traducere veche. (Citat după Minea-Boga, *o. c.*, „Cercetări Istorice", an. X—XII, 2, p. 159).

22) Ac. Rom. 17/LXXXIV, or. slav. (Citat după Minea-Boga, *ibid.*).

www.dacoromanica.ro

o formă nouă. In 1482, Vlad Călugărul întăreşte unui grup de proprietari moşia Micești, care la origine a fost proprietate de danie a lui jupân Stoica: „Pentrucă a dobândit-o jupân Stoica dvornic dela Basarab cel Tânăr cu slujba dela Domnia Sa şi iarăşi apoi dela Domnia Mea. Incă au *venit 12 boieri şi au dat-o cum că este preadalică domnească,* iar Domnia Mea am dat-o lui Stoica dvornic. Iar jupân Stoica a dat-o celor mai sus scrişi în faţa Domniei mele, căci i-au fost slugi, iar Domniei mele i-au dat doi cai, de au cumpărat-o“ [23]). Din text rezultă că posesiunea lui Stoica Vornicul, primită în schimbul serviciilor prestate, reprezintă o praedalică domnească, adică o moşie pe care Domnul avea dreptul să şi-o recapete. Cu consimţirea Domnului, care renunţă la dreptul său, Stoica o trece dregătorilor săi care capătă pentru ea un act de confirmare. Domnului i se dau 2 cai şi „au cumpărat-o“.

In 1478 Basarab cel Tânăr întăreşte slujitorilor săi jumătate din Zăvideni „pentrucă au venit 12 boieri şi au mărturisit în faţa domniei mele că este o ocină domnească. Astfel le-a vândut domnia mea pe un cal bun de 800 de aspri“ [24]). Documentul de faţă nu întrebuinţează termenul „preadalica“, însă el se subînţelege pe lângă expresia *„ocina gospodarsca“,* fiind urmată de aceleaşi procedee ca şi în actul precedent: darea calului şi efectuarea unei vânzări simbolice din partea Domnului.

Prin urmare prin introducerea clauzei „preadalica să nu fie“ Domnul ţării asigura pe slujitorii săi că proprietatea funciară acordată lor rămâne în familie şi după moartea titularului, indiferent de felul în care se aranja moştenirea. Intr'un act chiar este menţionat că „la dânşii preadalica să nu fie câtă vreme se va afla dintr'înşii măcar o fiică“ [25]). In felul acesta se permite ocolirea normei comune de moştenire în sistemul proprietăţii donative.

In realitate însă, în momentul încetării prestării serviciului decade şi dreptul asupra posesiunii. De aceea se cere asentimen-

23) Panaitescu, *o. c.,* nr. 144.
24) *Ibid.,* nr. 133.
25) *Ibid.,* p. 359.

www.dacoromanica.ro

tul Domnului prin actul de confirmare. După principiile dreptului feudal, la fiecare schimbare de domnie şi la fiecare schimbare de posesor, contractul se desface şi trebuie reînnoit. Stăruie chiar ideea că această reînnoire nu este de drept ci ea trebuie solicitată şi plătită chiar cu vreun dar faţă de Suzeran.

Această plată, cu timpul, se transformă într'o adevărată taxă care, capătăt numele semnificativ de „răscumpărare" sau relevium, iar posesorul decăzut din dreptul său trebuie să şi-l răscumpere [26]).

Această reînnoire a dreptului asupra pământului donat, la fiecare mutaţiune, fie de Suzeran fie de posesor, este desemnată şi în actele Ţării Româneşti prin acţiunea de „cumpărare". La instalarea noului posesor, în acte de obiceiu se precizează că noul stăpân dă Domnului unul sau doi cai „de au cumpărat" [27]). Preţul de răscumpărare în Ţara Românească este de regulă în cai, dar câteodată se dă şi o cupă sau o lance.

Expresiunea de a cumpăra dela Domnie nu însemnează de sigur o cumpărare reală, după cum a arătat d-l D. Arion; ea este o cumpărare fictivă, darea calului fiind o donaţiune omagială. Aceasta se poate constata şi din următorul caz: în 1481 are loc vânzarea unei moşii al cărei preţ real era de 400 aspri, 1 cal şi doi boi; dar Domnului nu i se da decât un cal [28]).

Această donaţiune omagială are „semnificarea, din partea fiecărui nou proprietar al unui bun, a recunoaşterii stăpânirii supreme, „eminente", a Voevodului asupra bunului său ca şi asupra întregului teritoriu al ţării" [29]).

Prin urmare proprietatea de danie, chiar atunci când câştigă dreptul de moştenire, la fiecare schimbare de Domn sau de titular, are nevoie de confirmare din partea Domniei. Deasemenea în sarcina ei rămân îndeplinirea îndatoririlor cu

---

26) L. Halphen, *L'essor de l'Europe (XI-e—XIII-e siècles)*, Paris, 1932, p. 10.

27) D. Arion, *Incercarea asupra dominiului eminent din principatele Munteniei şi Moldovei în secolele XIV şi XV. (Inchinare lui N. Iorga)*, Cluj, 1931, p.

28) Panaitescu, *o. c.*, nr. 141.

29) D. Arion, *o. c.*

www.dacoromanica.ro

care erau obligaţi predecesorii lor. La fel rămân în vigoare şi anumite norme de îngrădire a drepturilor la moştenire, reclamând restituirea posesiunilor. Acesta este cazul de dezerenţă masculină, femeile neputând presta serviciul militar. De aceea se recurge la tot felul de reglementări de moştenire masculină: fie frate, fie nepot de frate, fie ginere, fie persoană adoptată, fie fraţi de cruce, ca în felul acesta să împiedice restituirea proprietăţii de danie.

Tălmăcirea formulei ca „predarea să nu fie" confirmă sensul care se desprinde din studiul actelor: menţinerea proprietăţi în mâinile urmaşilor decedatului, chiar şi în lipsa de moştenitori direcţi. Trecând la explicarea acestei clauze, o considerăm ca o normă juridică ieşită din cadrul concepţiilor de drept feudal. Şi mai mult chiar, prezenţa ei este o dovadă în plus în ceea ce priveşte caracterul convenţional şi temporar al proprietăţii de danie. Introducerea acestei clauze în a doua jumătate a secolului al XV-lea arată procesul de transformare al caracterelor ei principale: câştigarea dreptului de moştenire. Procesul analog a fost semnalat şi în Serbia medievală. Acolo, „ponoia", o posesiune convenţională şi temporară, s'a transformat în „baştină", proprietate de moştenire, „ocina" în limba actelor Ţării Româneşti.

In lumea feudală a Apusului acest drept de retract suveran, în caz de dezerenţă masculină, făcea parte din practica juridică a timpului, fiind cunoscut sub termenul juridic de *reversio,* ceea ce însemna restituire. Termenul slav praedalica având înţeles tot de restituire, are aceeaşi semnificaţie cu termenul latin reversio.

Cum şi pe ce cale s'au introdus aceste influenţe din Apusul îndepărtat în Principatele româneşti? Cum s'a ajuns la adaptarea termenilor similari? E greu de răspuns. Nu ştim cum a fost înainte de înfiinţarea Statelor româneşti. Caracterul feudal al Statului moldovenesc îndată după înfiinţare, pare a fi foarte semnificativ. Poate că în trecutul Moldovei, în preajma înfiinţării Statului, se pot bănui anumite înjghebări politice despre care nu au rămas decât prea puţine urme.

V. COSTĂCHEL

www.dacoromanica.ro

NOTE DESPRE CÂȚIVA BOIERI AI LUI VASILE LUPU (DIN FAMILIA CARADJA).

Izvoarele contemporane ne vorbesc despre patru fraţi, Ioan, Costea, Apostolache şi Pavlache Caradja [1]), cari jucau un rol atât în Moldova cât şi în Muntenia pe vremea lui Vasile Lupu şi Matei Basarab.

A. *Ioan,* Iani sau Ienache, Vel Postelnic în Moldova la 1591 [2]) şi mai târziu boier în Muntenia la 1642 [3]), reface biserica Sf. Sava din Iaşi, în anul 1625, după cum arată pizania greacă care se citeşte precum urmează în traducere: „Această minunată şi slavită biserică dumnezeiască s'a înnoit din temelie de către preaevlaviosul boier Ioan Postelnicul, nepotul cinstitului domn Scarlat din Constantinopol, fiind egumen Ieroteiu ieromonahul din mult renumita insulă Cipru, şi căpetenia maestrului Grigorie din Ţarigrad, în anul 7133 (1625), Maiu s'a mântuit" [4]). Paul de Alep spune pe de altă parte că cupolele bisericii Sf. Sava, unice în felul lor în acele părţi, erau zidite „de un artist originar din Constantinopole, numit Yanaki, ocupând poziţia unui arhitect al Domnitorilor Moldovei [5])". Că inscripţia pizaniei este exactă, se confirmă prin faptul că tatăl

---

1) A se vedea notele lui Ioan C. Filitti în *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino,* pp. 254—255 şi p. 51.

2) *Hurmuzaki-Iorga,* XI, p. 227.

3) Iorga, *Stud. şi Doc.,* V, p. 298 şi Fotino. Ἱστορια I, p. 100.

4) Iorga, *Inscripţii din Bisericile României,* II, p. 138 şi Dossios, *Stud. Greco-Rom.,* II, p. 69.

5) *Travels of Macarius,* ed. Belfour, London, 1836, I, p. 50.

www.dacoromanica.ro

lui Ienache, Dimitraşco Caradja, avea o soră Elena, căsătorită cu vestitul Scarlat Beglicgi. Printre copiii născuţi din această căsătorie era şi Roxandra, mama lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul [6]). Fiind mai târziu boier în Muntenia, Ienache Caradja întemeiază, înainte de 1633, mânăstirea Sf. Arhangheli din Vai-de-ei (Slobozia), Ialomiţa [7]). Paul de Alep scrie, în anul 1659, precum urmează: „De acolo merserăm la o monăstire a Sf. Mihail şi a ingerilor, supranumită Slobozia Yanaki, adică: legăturile libere ale lui Yanaki. Acest Yanaki este acelaş care fondă monâstirea Sf. Sava la Iaşi, în Moldova. Se povesteşte că el cumpăra prizonieri cazaci şi tătari, oameni şi femei, îi libera şi îi instala în împrejurimile acestei monâstiri în calitate de servitori: astfel îi numesc în valah Slubugia, adică liberaţi" [8]).

In anul 1780 Banul Constantin Caradja vizitează Slobozia şi scrie în „Efemeridile" sale: „Ne-am dus la Slobozia lui Ienachi, sat şi monâstire a unui Postelnic Ienachi Caradja" [9]).

Ienache fu înmormântat în ctitoria sa Sf. Sava din Iaşi. Paul de Alep spune: „în peretele spre miază-zi al bisericii sunt trei ferestre mare, cu zăbrele de fier şi boltite, aproape de mormântul lui Yanaki, arhitectul, închis într'o împrejmuire de fier, cu icoane şi o candelă care arde întotdeauna" [10]).

B. *Costea* sau Constantin, dela care se coboară toţi membrii actuali ai familiei Caradja [11]). Era Vel Postelnic în Muntenia [12]). Cronica zisă a lui Constantin Căpitanul Filipescu relatează cele ce urmează [13]): (anul 1638) „Deci într'această

---

6) Filitti, *loc. cit.*

7) Iorga, *Stud. şi doc.*, VII, p. CXIX şi V, p. 298, Melchisedec, *Notiţe ist. şi arheol.*, p. 244 şi Karadja în *Rev. Ist.*, VI, p. 61.

9) *Călătoriile Patr. Macarie*, trad. Popescu-Ciocănel, IV, pp. 3—4.

9) *Hurmuzaki*, XIII, p. 99.

10) *Travels of Macarius*, ed. Belfour, I, p. 51.

11) Fiul lui Costea, Gheorghe, Vel Postelnic, căsătorit cu Roxana Diplovatatzi, dintr'o familie bizantină astăzi stânsă, era străbunul lui Ioan Caradja Vodă. Cf. Iorga, *Byzance après Byzance*, pp. 16 şi 53.

12) Filitti, *op. cit.*

13) Citez ed. publ. de Laurian şi Bălcescu în *Magazinul Istoric pentru Dacia*, I, p. 297. V. şi Iorga, *Ist. Rom.*, VIII, p. 71.

www.dacoromanica.ro

vreme, fiind un Vizir foarte prieten lui Vasilie Vodă, l'au părât (pe Matei Vodă) ca să măzilească pe Mateiu Vodă care au și făcut, de au trimis Skimni Aga, învățându-l, îndată ce va da cărțile de mazilie să apuce pe boieri cu vorbe bune și cu făgăduiele de Vasilie Vodă, mai vârtos că Costea avea pe frații lui, pe Banul Pavlache și pe Apostolache, boieri mari, să grăiască cu ei să întoarcă și pe ceilalți. Mateiu Vodă însă prinzând veste dela Poartă au trimis câțiva căpitani cu steagurile lor la Copăceni de aștepta pe Skimni Aga să-l ție acolo. Și îndată ce au sosit, s'au dus căpitanii de i'au cerut cărțile, el înjura și nu vrea să le dea. In cea după urmă le au luat fără voie. Iar Costea Caradja, omul lui Vasilie Vodă fiind conăcitu peste Argeșu de ceea parte de o lature, (că tot se temea), dacă au văzut aceasta au încălicat cu doi feciori ai lui, și au luat Argeșul în jos, și pen Ciocănești [14]) au trecut la Durostor (Silistra), și s'au dus la Vasilie Vodă de i-au spus patima și isprava ce au făcut. Mateiu Vodă dacă au cetit cărțile, și au văzut că sunt de mazălie, au trimis de au adus pe Skimni Aga și l'au așezat la un loc de au șezut până s'au așezat iar Domniea. Deci au trimis de l'au adus și l'au dăruit bine și l'au trimis la Țarigradu. Și nici cu aceasta Vasilie Vodă n'au putut strica nimic lui Mateiu Vodă...".

Reiese deci că Constantin cu doi din frații săi lucrau pentru mazilirea lui Matei Basarab și pentru înlocuirea lui în Scaun prin Vasile Lupu.

S'au păstrat o serie de scrisori ale învățaților Ioan Baptist Typaldo din Cefalonia, Ioan Bubuli din Creta și ale Doctorului Dimitrie Pepano din Hios adresate lui Constantin Caradja [15]). „Florile Heliconului" ale lui Typaldo, din 1680, sunt dedicate tot lui, arătând că era bibliofil ca atâția alți membri ai familiei [16]), începând cu străbunul său Ioan Caradja, care trăia la

14) Ciocănești se află la 24 km. la V. de Silistra.

15) Probabil acestui boier și nu bunicului său omonim, cum a crezut Filitti, *loc. cit.*

16) Karadja, *Sur les bibl. du Sud-Est Européen* în *Rev. Hist. du Sud-Est Européen,* XIII (1935) și în *Rev. Ist.*, VI (1920).

www.dacoromanica.ro

Fanar pe la 1500 şi din cărţile căruia s'a păstrat în Biblioteca Vaticanului un manuscris grec din secolul al 14-lea, cuprinzând operele Sf. Ephraem [17]).

Constantin Caradja moare la 29 August 1684 [18]).

C. *Apostolache,* Vel Ceaşnic 1667, Vel Comis, Vel Păharnic şi Vel Spătar în Moldova la 1673, căsătorit cu Voica sau Voichiţa Cocorăscu ot Ojăgeni [19]). Ctitor al mânăstirii Apostolache (Săcuieni, Prahova) în 1595. Proprietar al moşiilor Togeni şi Făcăeni (Ialomiţa) [20]). Togeni este vechea denumire a satului Hagieni, aşa numit după Apostolache, care era „Hagi", fiindcă întreprinse un pelerinagiu la Ierusalim în anul 1653.

D. *Banul Pavlache,* Vel Spătar în Muntenia în 1631 [21]), şi apoi, pe la 1646—1647, Capukehaya al lui Vasile Lupu la Constantinopole, unde fu ucis, la 24 Noembrie 1650, de nişte Ieniceri, după instigaţia Domnitorului, care simţea în el un rival pentru tron [22]).

Lăsa două fiice: Stanca dela Ogrejeni şi Elena, măritată cu Postelnicul Radu Golescu, fiul lui Stroe Vornicul Leurdeanu şi apoi cu Ioan Vestiernic din Piteşti [23]).

Acest Pavlache pare a se fi bucurat de o poziţie strălucită la Fanar. Mitropoliţii îl primesc ca supraveghetor al bisericii ortodoxe, în anul 1646. Despre palatul său la Haskeuy pe Cornul de Aur, aproape în faţa Fanarului, ne vorbeşte Paul de Alep într'un pasagiu rămas până acum neobservat şi pe care-l

---

17) Semnătura † Ιωαννης τοὺ καρατζα în Ms. Vatic. graec. 442, f. 198. V. *Catalogul lui Rob. Devreesse,* tom. II, p. 187, Tip. Vaticanului, 1937. Informaţia o datorim Părintelui V. Laurent.

18) Filitti, *loc. cit.*

19) Filitti, *loc. cit.* şi Iorga, *Stud. şi doc.,* VI, p. 87 şi VII, pp. 75, 317 şi 367.

20) Comunicare verbală a răp. Regent Const. Sărăţeanu şi *Marele Dicţionar Geogr.,* sub numele „Apostolache".

21) Iorga, *Stud. şi Doc.,* VII, p. 272 şi IV, p. 244 şi *Hurmuzaki, XIV,* pp. 189—191.

22) Iorga, *Basile Lupu comme successeur des empereurs d'Orient* în *Bullet. de la Sect. Hist. de l'Acad. Roum.,* II, p. 121.

23) Iorga, *Docum. Cantac.,* p. 111 şi Filitti, *loc. cit.*

www.dacoromanica.ro

traducem precum urmează [24]): (anul 1652) „Am vizitat biserica Sf. Paraschiva la Haskeuy [25]) în ziua de Vinerea Mare. Stăpânul nostru Patriarhul a fost condus la mormântul răposatului Pavlache (Caradja) care era Capukehaya a lui Vasile Bey din Moldova. Fiind vinovat de vre-o trădare, domnitorul a dispus ca să fie ucis. Am fost apoi duși la otelul sau mai bine zis minunatul său palat, clădit peste apă pe stâlpi uriași de lemn, după obiceiul palatelor din Constantinopole. Cuprinde un număr extraordinar de încăperi și apartamente, dimpreună cu o baie zidită în întregime de marmoră. Grădinile conacului sunt o minune, fiind înzestrate cu canaluri de irigație, toate făcute de ciment colorat. Mai este și o biserică în grădină, întreaga proprietate fiind așezată cu vedere spre mare".

Cei patru boieri menționați par a fi avut două surori:

E. *Asanina,* măritată cu Toma Vlasto, Mare Retor al Patriarhului din Fanar [26]), și

F. *Bălașa* [27]).

Despre viața acestor două surori, nu s'a descoperit până acum nimic.

CONSTANTIN I. KARADJA

---

24) Ed. Belfour, I, p. 26.

25) In cimitirul acestei biserici vestite, se află înmormântați mulți Fanarioți cunoscuți, ca de pildă Alexandru Mavrocordat Exaporitul și Domnitorul Grigorie Callimachi, decapitat în 1769. V. Karadja despre călătorul suedez Bjoernstahl în *Rev. Ist.*, VI, p. 56.

26) Filitti, Tablou genealogic al fam. Caradja, anexat la *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino* și p. 298 din acea lucrare și Rangabé, *Livre d'Or de la Noblesse Fanariote,* ed. II, p. 75. Familia Vlasto, originară din Creta în sec. al XIV-lea, s'a aliat cu mai multe familii domnitoare române (Cantacuzino, Ghika, Callimachi și Caradja) și juca un oarecare rol în Principate în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea (v. Filitti, *loc. cit*).

27) V. Filitti, *loc. cit.*

www.dacoromanica.ro

IN JURUL UNUI POEM AL LUI MIRON COSTIN

Când, după înfrângerea lui Petriceicu-Vodă, Miron Costin, împreună cu alţi boieri ai Divanului domnesc, porni în pribegie la Poloni, din porunca lui Sobieski şi cu toată cinstea cuvenită, el fu găzduit în castelul regal de vânătoare de la Daşov. Acolo, supt imboldul vechilor sale concepţii politice, învăţatul cărturar, care vedea în Poloni un sprijin pentru mântuirea ţării sale de Turci, scrise în limba polonă a învăţăturii sale două lucrări — una în proză şi cealaltă, cu aproape acelaş cuprins, în versuri — cu scopul de a informa pe Poloni despre ţara sa frumoasă şi bogată, dar greu încercată de soartă.

Astfel Miron Costin intră şi în literatura polonă.

Se cuvine deci să precizăm care este poziţia lui în literatura polonă, lucru care, chiar în cele mai serioase istorii ale literaturii române, nu a fost expus în mod destul de clar [1]). Totodată, avem ocazia să stabilim locul acestui poem în întreaga operă a lui Costin şi în literatura românească.

I

Prima din operele pomenite mai sus, „Cronica ţării Moldovei şi Munteniei", ocupă un loc anumit în istoriografia polonă,

1) Opera aceasta a fost reeditată şi analizată de prof. P. P. Panaitescu. El a descris manuscrisele, a comparat cele două versiuni ale poemului, a precizat izvoarele folosite de Costin şi a cercetat ediţii şi traduceri anterioare, însă cuprinsul poemului şi valoarea lui literară au fost analizate abia în treacăt.

www.dacoromanica.ro

loc pe care însuşi Miron Costin ţine să-l precizeze: ea cuprinde istoria ţării vecine, dând asupra ei informaţii care lipsiseră până atunci, şi îmbogăţind astfel istoriografia polonă cu încă o operă de valoare.

Mai interesant şi mai important este însă rolul celeilalte opere polone a lui Miron Costin: „Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească", cunoscută supt titlul, mai scurt, de: „Poema polonă".

Poema se compune din trei părţi [2]). In prima e vorba despre „neamul moldovenesc şi despre prima lui descălecare de către Traian", în a doua de „risipirea coloniilor lui Traian de către Tătari şi de locuinţa Românilor în munţi", iar în a treia despre „a doua descălecare a Moldovei şi Munteniei după alungarea Ţătarilor",

Poema cuprinde deci istoria Moldovei de la Traian, dar nu până la epoca lui Costin, ci se întrerupe la al doilea descălecat, fiindcă — după cum spune autorul — cetitorul polon, în vederea căruia a fost scrisă opera, poate găsi ştiri despre istoria mai nouă la cronicarii săi, ca de pildă la Kromer, Bielski, Strykowski şi Piasecki.

Este deci o „istorie în versuri", fără vreo acţiune sau intrigă. Insă, afară de „istoria pură", sunt şi unele încercări descriptive, între care descălecatul lui Dragoş în Moldova are un rol însemnat.

Pe când celorlalte evenimente Costin le acordă un loc restrâns, acestei istorii i-a consacrat peste o sută de rânduri [3]), pierzând astfel orice proporţie. Aceasta este una din principalele greşeli ale operei; Costin nu s'a preocupat de loc de compoziţie.

După frumoasa invocaţie:

„Despre patria înlăcrămată şi despre bieţii locuitori
„Ai ţării Moldovei voi povesti..."

2) El mai cuprinde la început dedicaţia operei lui Jan Sobieski şi lista izvoarelor, iar la sfârşit rezumatul şi o informaţie despre dregătoriile Ţării Moldovei.

3) Partea I-a are în total 184 de rânduri, partea a II-a 174, iar a III-a 388.

www.dacoromanica.ro

ne-am aştepta la o mare operă descriptivă. Dar din toate acestea avem numai un fragment. Intr'adevăr frumos este doar începutul părţii a doua şi descălecatul lui Dragoş; restul nu este decât istorie versificată, şi aceia încă întreruptă pe neaşteptate prin trimeteri la cronicarii poloni [4]), ceiace scuză pe autor, dacă vrea să dea numai o informaţie, despre Moldova, Polonezilor, dar nu-l scuză în nici un caz pe poet, care ne promite — în invocaţie — cu totul altceva.

Intre aceste două părţi: descălecatul lui Dragoş şi tot restul poemei este o diferenţă izbitoare. Descălecatul este descris într'adevăr poetic şi „epic"; tot restul însă, plin de diferite aluzii şi digresiuni, lasă mult de dorit, dacă-l considerăm ca operă literară.

II.

Să examinăm mai întâi „descălecatul lui Dragoş".

La începutul operei sale, Miron Costin pomeneşte izvoarele pe care le-a întrebuinţat. Pentru al doilea descălecat citează: Vieţile şi Analele Domnilor, păstrate în mânăstiri, pe Eustratie Logofătul şi pe Ureche.

Ca să deosebim propria contribuţie a lui Costin de ceiace i-au dat predecesorii, să vedem cum arată istoria lui Dragoş la Ureche:

„Scrie la letopiseţul moldovenesc la predoslovie de zice că, dacă au ucis acei vânători acel buour, întorcându-se înapoi, văzând locuri desfătate au luat pre câmpi într'o parte şi au nemerit la locul unde este acum târgul Sucevei. Acolo mirosindu-le fum de foc, şi fiind locul despre apă, cu pădure minunată, au pogorît pre mirodenia fumului la locul unde este acum Mânăstirea Eţcani. Acolea pre acelaş loc au găsit o prisacă cu stupi şi un moşneag bătrân de păzia stupii, de seminţie au fost rus şi l-au chemat Eţco, pre carele, dacă l-au întrebat vânătorii, ce omu-i şi din ce ţară este, el au spus că este rus din ţara leşască. Aşişderea şi de loc l-au întrebat, ce loc este acesta

4) „De acum, cetitorule, binevoitor, te trimit sigur la autorii tăi".

www.dacoromanica.ro

şi de ce stăpân ascultă. Eţca au zis că este un loc pustiu şi fără stăpân, de-l domnesc fierile şi pasările, şi se tinde locul în jos până în Dunăre, iară în sus până în Nistru, de să hotăraşte cu ţara leşască, şi este un loc foarte bun de hrană. Inţelegând vânătorii acest cuvânt au sârguit la Maramureş de şi-au tras oamenii săi într'această parte, şi pre alţii au îndemnat, şi au descălecat întăiu supt munte, şi s'au lăţit pre Moldova în jos. Iară Eţca prisăcarul, dacă au înţeles descălecarea Maramurăşenilor, îndată s'au dus în ţara leşască de au adus Ruşi mulţi, şi i-au descălecat pre apa Sucevei în sus şi pre Siret despre Botoşani" [5]).

Din această bucată, care nu este decât o simplă relatare, de altfel şi ea nelipsită de oarecare farmec, Costin a izbutit să facă o descriere plină de adevărată poezie.

In povestirea lui Costin, Dragoş, hotărît să se stabilească în ţara nou descoperită, caută un loc, pe cel mai potrivit, şi îndată el şi tovarăşii săi:

....văd cum fumul cenuşiu, în'nalt,
Dimineaţa, în zorii zilei liniştite, ca un stâlp, drept până'n nouri
Se ridică. Ei se opresc miraţi: în astfel de pustietăţi,
Cine poate locui? Fără foc, fum în peşteri singuratece
Nu se face; spre fum deci se îndreaptă, ne-scăpându-l din ochi,
Se coboară la vale, şi călăuziţi de fum văd
Un pârâu nou şi mândre dumbrăvi
Vesele. Indată străbătând pădurea şi ocolind desişuri
Ajung acolo unde focul fumega,
Şi găsesc un moşneag bătrân în prisacă.
El acoperea stupii, şi căuta împrejur
Să dreagă câte ceva, se uita dacă cumva
Vreo matcă nu scoate albinele, îndrepta fagurii
Sau scotea ceara chihlimbarie, îndemnând albinele
La o muncă mai iute. Dar, iată, aude: „Binec, ome!"
Bătrânul tresare. Ei îl întreabă. El: „Neznaiu, bohme!" [6])

5) Grigore Ureche Vornicul şi Simion Dascălul, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Ed. C. C. Giurescu, Craiova, 1939, pp. 10—11.

6) „Nu pricep, pe Dumnezeu".

www.dacoromanica.ro

Ei mai încearcă, ba prin vorbe, ba prin semne,
Dar el, turburat de asemenea oaspeți, fiind
Necercetat de când locuia acolo,
Nu știe ce să zică la toate acestea. Îl duc la fruntașul lor [7]);
Prin tălmaci îl întreabă: de când stă acolo
Și de unde este? Spune: „Iacko ze Sniatyna;
„Od kilka lit zaszonszy tut, pasiczku maiu,
„A nikoho oprucz was teper nie widaiu“ [8]).
Dragoș povestește despre noua descălecare a sa.
Cum toate piedicile din partea Tătarilor nu mai există,
Dacă are oameni de-ai lui, să-și aducă rudele;
Le dărueste și le lasă moștenire
Toate pământurile de lângă râu,
Făcându-i moștenitori a tuturor locurilor dimprejur.
Moșneagul mulțumește pentru vorbele binevoitoare
Și-i făgăduiește să aducă aci toate rudele sale.
Și se ține de cuvânt bătrânul. Tot neamul său
De la Pocuția, din Sniatyn, îl aduce în această țară,
Pentru noile așezări...

Ceiace la predecesori era o simplă relatare, Miron Costin a prefăcut într'o operă de adevărată valoare, datorită formei descriptive pe care a dat-o tablourilor naturii, caracterizării personagiilor, dialogurilor pe care le-a introdus cu îndemânare și cuvintelor alese în care totul este redat.

Din nenorocire nu întreg poemul este egal cu această parte. Iată câteva fragmente din partea întâia:

Deja în lumea'ntreagă puterea romană decădea
Din pricina cruzimii tiranilor, iar puterea războinică a Dacilor
Prindea să se ridice; prin incursiuni,
Prin năvăliri ei pustiau provinciile romane

---

7) La Dragoș, prin urmare.

8) „Sunt Iațco din Sniatyn;
„Acum câțiva ani am venit aicea; am o prisacă
„Și afară de voi n'am văzut pân'acuma pe nime“.

www.dacoromanica.ro

Italia însăși o cotropiau, liberi de orice pedeapsă,
Incât ridicau și tributuri, și se părea că pe veșnicie va fi
Așa cum era, forța lor întrecând puterea Romei, pe timpul lui
Domițian.
Insă după dânsul Roma și-a ales stăpân pe Traian.
Pe jumătate amorțite, membrele țării au reînviat datorită lui.
Oștiri nenumărate: șase sute de mii
. . . . . .
Porniră contra Dacilor.
. . . . . .
Era la Romani obiceiul că de vedeau regiuni
Incă nelocuite, sau neascultătoare
. . . . . le supuneau cu ai lor
Oameni credincioși, aduși de acasă, și acolo-aduceau
Nu numai slujitorii, dar și pe țărani
Și îi așezau în gospodării noi.
Așa a făcut și Traian, vestitul împărat roman.

In acest fragment, ca și în tot restul poemului, Miron Costin redă numai istoria versificată, o scurtă prezentare a trecutului țării. Avem aci nu o descriere, ca în fragmentul mai sus citat, cu Dragoș-Vodă și Iațco prisăcarul, ci o simplă relatare.

Dar nu acesta este singurul defect al poemei; sânt și diferite digresiuni care încurcă textul, digresiuni în care Costin încearcă a da informații despre limbă, despre proveniența numelui de „Munteni", și altele de felul acesta. Iar la sfârșitul cărții, autorul strică tot, trimițând pe cetitor la informații care se găsesc la istoricii poloni.

Cele mai reușite fragmente sunt în partea a treia a poemei, iar cea mai slabă este partea a doua, lipsită de un fir continuu și complect încurcată.

In descrierea descălecatului lui Dragoș, Miron Costin a desvoltat cu deosebită îndemânare motivul vânătoarei, care-i da firul conducător al întregei istorii ce urmează. Acelaș lucru l-a încercat și cu istoria, tot atât de interesantă, a lui Negru-Vodă, care îi oferea prilejul de a da diferite descrieri ale Mun-

www.dacoromanica.ro

teniei, dar aci n'a desvoltat subiectul, ci s'a mărginit doar la o schiță.

Cât de frumos ar fi putut fi poemul, dacă Costin ar fi desvoltat la fel cu fragmentul lui Dragoș și celelalte evenimente pomenite: intrarea lui Traian în Dacia și întâlnirea lui cu Decebal, iar, mai departe, năvălirile Tătarilor (chiar dacă, în lipsa izvoarelor, le-ar fi prezentat în mod inexact)!

De unde provine această inegalitate între părțile poemului?

Poate autorul a fost uneori lipsit de inspirație? Sau poate i-a lipsit timpul? Poate nu i-a permis starea sufletească?

III.

Cea mai de seamă podoabă a operei stă în diferitele descrieri ale naturii, originale și pline de farmec, de relief și culoare. Cele mai frumoase se găsesc în partea a treia, unde Costin descrie călătoria lui Dragoș.

Acolo, afară de scena întâlnirii cu prisăcarul Iațco, avem și o vânătoare de zimbru și o călătorie prin locuri neumblate, ceiace a permis autorului perindarea prin fața ochilor lui Dragoș (și a ochilor noștri), a atâtor peisagii ale țării pe care o străbătea împreună cu tovarășii săi:

„Merg, pe urmele zimbrului, în adâncul munților.
Drumul lor trece pe lângă un pîrâu necunoscut. Pornesc
Incurajați în căutarea urmelor fiarei,
Către care-i conduce cățeaua Molda, care le sporea
Pofta de vânat; oriunde zimbrul se ascundea,
Fie în desișuri, fie în stânci, fie oprindu-se
Și lăsând pe gonași să treacă înainte,
Ea, simțind în nări mirosul fiarei,
Lătra, și cu glasul ei răsunător aduna
Pe războinicii risipiți, ca și cu o trompetă dând
Singură semne și știri despre fiara ascunsă.
Tinerii au înconjurat locul, iar zimbrul văzându-se
Descoperit de neobosiții săi urmăritori

www.dacoromanica.ro

Străbătu cercul în care l-au închis; însă ei iarăşi
Pe urmele lui îl gonesc. Trec şi munţii Carpaţi
Şi de pe coama munţilor înalţi privesc
Spre viitoarea ţară a Moldovei, spre luncile Prutului
Şi veselele câmpii curate dinspre Nistru.
Ochii privesc larg câmpiile ca o pânză de fum
Sau chiar ca întinsul Oceanului.
Splendidul Nistru îşi are izvoarele în ţările coroanei polone.
Este cu totul altfel decât Nilul, mai frumos,
Acolo unde desparte Podolia în două, el curge
Printre stânci sculptate de natură; nu este ca Nilul celebru
Inconjurat cu trestie, nici aşa de mare ca Dunărea neastâmpărată,
Care în umbra umedă a pereţilor strâmţi poartă războiul cu Phoebus
Şi razele sale, sub stâncile aplecate ascunzându-se de cer;
Ţânţarul, duşmanul somnului oamenilor, acolo nu trăeşte.
Iar unde apare malul, jos, la vaduri
El pare a fi labirinte, sau grădini crescute pe apă,
Sau sprîncenele unei frunţi senine,
Sau fruntea senină ca cerul a unui rege măreţ.
Dacă zeiţele din fabulele greceşti ar fi aflat
De aceste ţinuturi, ar fi venit desigur aice din Olimp.
Peste tot câmpii-îmbelşugate, păşuni întinse;
Care alte ţări din lume se pot asemui cu aceasta?
Din acest regat iese şi Prutul bogat, trecând
Prin câmpii mănoase şi şesuri întinse.
Iar tu, Egipte, zadarnic te lauzi că recoltele tale
Le ai mai bogate decât acelea pe care le are Prutul în regiunea lui..
Aci jumătate de copeică dă şapte măsuri de grâu,
Ceiace abia ai pe marginele pustiurilor tale nisipoase;
Din orz, ovăz, şi secară se culeg unsprezece măsuri
Intr'un an îmbielşugat, iar meiul peste douăsprezece.
Tu ce ai mai mult, de te lauzi cu ocrotirea Cererei,
Afară de zahărul care-ţi creşte în ţările tale?
Aci iapa adesea naşte doi mânzi, oaia fată deodată

www.dacoromanica.ro

Trei miei, iar vaca tânără de trei ani dă un viţel. Şi pe tine
Bârlade, râu roditor, e greu să te uit
Cum curgi măreţ printre avuţiile tale,
Tu care dai plăcerile raiului, curgând cu miere şi lapte!
Mai departe ei văd şi pădurile, pe unde curg rîurile
Şesuri întinse şi încotro 'ndreaptă ochii
Văd pământuri ce seamănă a grădini roditoare
In împrejmuirile lor pătrate [9]). Intorcându-şi ochii spre Răsărit
Ei se minunară de o astfel de ţară,
Cu câmpiile ei cu flori-roditoare, asemenea cu raiul.
Aşadar când pierdură orice nădejde
De a mai dobândi zimbrul, o altă dorinţă i-a cuprins.
Privesc locurile, pornind mai departe de-alungul rîului,
Şi, iată, din munţi ei ies în largul curatelor câmpii.
Aci deodată căţeaua începu să latre cu glasul ei cunoscut.
Indată toţi se repeziră la sunetul acesta pe care l-au înţeles.
In stânga rîului era o pădure deasă
Ce avea în marginea ei o prăpastie; acolo zimbrul obosit
Se odihnea liniştit, fără putere din prìcina fugii,
Dar el n'a înşelat nările căţelei agere.
Tinerimea dornică de pradă năvăli în jurul lui
In cerc tot mai strâmt, iar animalul simţind instinctiv pericolul vieţii,
Nu ieşi în câmp din desiş; atuncea tinerii năvăliră
Cu unelte de fier, unii cu topoare
Ungureşti, iar alţii cu furci zise zohatîna,
Şi acolo au doborît zimbrul.

Avem astfel aci descrierea naturii moldovene, şi în sfârşit o scenă din viaţa oamenilor de la ţară: vânătoarea, descrisă larg, cu amănunte care ne arată obiceiurile zimbrului şi modul de urmărire al fiarei. Afară de scena de vânătoare, din viaţa de la ţară avem numai acel tablou fermecător, când prisăcarul Iaţco îşi îngrijeşte stupii.

Intr'un loc Costin povesteşte că tinerii vânători au fost

9) Este deci un peisagiu care n'a existat pe vremea lui Dragoş!

www.dacoromanica.ro

într'atât de răpiţi de frumuseţea ţării, încât aproape uitaseră de zimbru, şi erau gata să-l scape.

Dar nu numai tinerii vânători au fost cuprinşi de admiraţie în faţa acestui peisagiu pitoresc, ci şi autorul însuşi. Costin a uitat într'o clipă de zimbru, de Dragoş şi tovarăşii lui, şi s'a lăsat furat de amintirea ţării sale iubite, cu câmpiile-i roditoare, ce se întindeau de-alungul rîului Bârlad:

„ . . . şi pe tine
Bârlade, rîu roditor, e greu să te uit,
Cum curgi măreţ printre bogăţiile tale".

Cetind versurile acestea, ne amintim de acelea ale unui alt poet, scrise tot departe de ţara lui:

„Azi frumuseţea ta, cu toată podoaba,
O văd şi-o descriu, căci mi-e dor de tine" [10].

A doua calitate a operei lui Costin este puterea de caracterizare a personagiilor.

Intemeietorul Moldovei, Dragoş, ni se presintă aşa cum trăeşte el, în Maramureş, într'un sat liniştit unde firea lui nu-i permite să mai rămâie; el simte un imbold care-l împinge în lumea largă, spre o viaţă vrednică de un domnitor înăscut.

Toată tinerimea îl recunoaşte unanim ca fruntaş, numai mama sa îl reţine, ne-vrând să-l piardă pentru totdeauna.

Dar într'o zi s'a întâmplat ce trebuia să se întâmple: un accident, ivirea zimbrului, l-a scos din satul său natal. Pornind la vânătoare, el descopere o ţară nouă, care până acum nu era a nimănui, dar de acum va deveni a sa. Ca un stăpân se adresează el tovarăşilor săi, le declară că se va stabili acolo, reţine pe cei cari vreau să-l asculte, iar pe ceilalţi îi alungă:

„...Dragoş: O tineri!
Aci e patria noastră", strigă el, „nu mai este nevoie
Să ne sfătuim, eu nu mă mai întorc înapoi de aci,
Unde voi ridica din nou locuinţele strămoşilor noştri.

10) A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*.

www.dacoromanica.ro

Chiar acum jur că o voi face, şi trimet de veste acasă,
Iar cine dintre voi gândeşte altfel, îndată îl trimet
Inapoi!". Glăsuiesc toţi: „Iţi jurăm şi noi
Că vom locui aci, cu tine, pe veci!"

Atunci, ca semn al acestei noi aşezări, au luat capul de zimbru şi l-au pus pe un stâlp. Astfel Dragoş a luat conducerea tovarăşilor săi.

Mai departe, când l-au întâlnit pe Iaţco, şi nimeni nu putea să scoată o vorbă de la dânsul, l-au dus la Dragoş, care nu numai că a deslegat limba bătrânului înspăimântat, dar simţindu-se deja stăpân al ţinutului — nou-venit — el oferă pământ acelui care locuia acolo de atâta vreme, şi îi promite ocrotirea sa.

De la început şi până la sfârşit, Dragoş este arătat în continuu ca un om superior şi ferm, un adevărat conducător, în stare să impună voia sa altora şi să întemeieze un Stat.

Al doilea personagiu, mai amănunţit descris, este moşneagul Iaţco.

Iată-l umblând prin prisacă, şi cu dragoste îngrijindu-se de albine. Singuratec, desobişnuit de chipurile omeneşti, surprins de vizitatori neaşteptaţi, cu prudenţa care i-a îngăduit o viaţă atât de lungă, el se preface, faţă de aceşti străini, că nu înţelege nimica şi răspunde numai: „Neznaiu bohme" (Nu pricep, pe Dumnezeu!). Alta nimic n'au mai scos de la el tinerii vânători, nici prin vorbe, nici prin semne. L'au condus atunci la Dragoş, şi acesta i-a dat încredere moşneagului, care a început să vorbească. Dragoş i-a spus de aşezarea cea nouă, oferindu-i ocrotire, izbutind astfel nu numai să-i inspire încredere lui Iaţco, ba încă să-l trimită la ai săi spre a-i aduce şi pe ei în aceste ţinuturi.

Poemul ne face cunoscută şi pe mama lui Dragoş, care înţelesese cine e tânărul ei şi aştepta cu inima strânsă clipa inevitabilei porniri în lumea largă a acestui fiu iubit, clipă care ştia că trebuie să vină.

Cât despre tovarăşii lui Dragoş, aceştia sunt gata la

www.dacoromanica.ro

orice, dar fiind conduşi, ei singuri n'au nicio iniţiativă; sunt numai, ca toţi tinerii, dornici de aventuri, de viaţă nouă şi uşoară

Atât se cuprinde în acest fragment al poemului, desvoltat şi lucrat. In restul, abia schiţat, după cum lipsesc descrierile naturii, tot astfel lipseşte şi o caracterizare a personagiilor.

Cu toate defectele poemului, chiar partea aceasta, unde e numai istorie în versuri, se ceteşte uşor şi cu plăcere. Aceasta datorită nu numai conţinutului, care prin sine e interesant (vechea Romă, decadenţa ei, cucerirea Daciei, năvălirile Tătarilor), dar şi faptului că Miron Costin dă aci o mulţime de informaţii, într'o formă concisă, fără prisos de vorbe goale, care ar putea obosi pe cetitor, încercând să explice totul în mod cât de simplu şi clar.

Acolo numai unde apar diferite digresiuni, ca de pildă lămuririle de ordin lingvistic, şi altele, interesul celui care ceteşte Poemul lui Costin numai ca operă literară, scade imediat, şi e firesc.

Opera e scrisă în versuri de treisprezece silabe, fraza nu se termină aproape niciodată într'un singur rând, ci trece în cel următor, rândurile rimează succesiv, două câte două. Sunt destule greşeli într'adevăr, dar care se explică prin faptul că poemul a fost scris de cineva a cărui limbă maternă nu era limba polonă.

Greşelile acestea sânt compensate însă prin alte calităţi:

autorul introduce descrieri ale naturii;

întrebuinţează o sumă de comparaţii alese, neuzate;

introduce dialoguri;

individualizează limba personagiilor (Dragoş şi Iaţco);

introduce cuvinte şi pasagii în limbi străine (dialogul cu Iaţco), de un efect pur baroc (macaronism). Alături de cuvinte latine şi ruseşti, sunt şi cuvinte ungureşti şi româneşti („Binec, ome!", şi altele);

introduce motive clasice: zei şi eroi:

„Muză sarmată, iartă-mă că nu pot îndestula
Pe fiii tăi frumos crescuţi,

www.dacoromanica.ro

Cărora, deşi i-ai alăptat la sânul tău,
Le-ai mai dat, cu multă cheltuială, şi doici,
Chemând pe zeiţele din Heliconul depărtat,
Şi toate cântăreţele câte sânt prin jurul Helespontului,
Precum şi pe fecioarele Aretuze şi pe Pieridele din partea Siciliei,
Şi n'aţi lipsit nici voi, Diane din Asiria.
Pe când aceste zeităţi zburau
Peste ţara Moldovei, spre regatul
Slăvit şi liber, pe mine mă îndurerau
Scene nemaiauzite, ca tiraniile lui Neron,
Prădăciuni şi cruzimi de nepovestit".

Evocări asemănătoare se găsesc şi în altă parte, ca de pildă în descrierea frumuseţilor Moldovei, citată mai sus, unde Costin spune că:

„Dacă zeiţele din fabulele greceşti ar fi aflat de acest ţinut
Ar fi venit de sigur aci din Olimpul lor".

Acestea erau accesorii, necesare, după părerea poetului şi epocii pentru ca dintr'o simplă descriere să facă o operă artistică, superioară.

Costin introduce şi aluzii ştiinţifice, care erau menite să arate că avea destulă învăţătură pentru a se putea ocupa de poezie în stil mare. Afară de numeroase digresiuni istorice, avem şi geografie (comparaţia Nistrului cu Nilul, şi altele), precum şi filozofie:

„...natura, cea dintâi,
A lucrurilor nu piere, ci totdeauna
Se păstrează în parte..."
(Aristoteles)

Intr'un loc găsim ca podoabă şi o încercare retorică, ce merită o deosebită atenţie:

Aşa cum uriaşe clădiri stau pe temelii,
Aşa cum, puternice, durează în apartamentele lor.

www.dacoromanica.ro

Labirintele, după cum înfloresc, când au îngrijire,
Livezile dătătoare de fructe, după cum holdele se umplu
Din belşug, când dau de un gospodar
Muncitor, şi de un vrednic vătaf, —
Iar corabia, cum plutește pe mare? Bine, cât timp e bun
Cârmaciul; iar turma e întreagă din munca păstorului
Neadormit

— aşa şi ţările stau întregi
Graţie regelui însuşi, sub a cărui cârmuire
Regatele cresc în putere şi-şi măresc graniţele lor.
Prin anarhie, ţările mari de o aţă subţire
Atârnă..."

Avem aci o îngrămădire de exemple, din care în fine e scoasă învăţătura: forma oratorică cu perioade, pe la sfârşit şi cu contraste.

Acest singur fragment, curios în felul său, e poate cea mai bună dovadă că Miron Costin avea de gând să scrie ceva mai presus decât o simplă, scurtă „istorie în versuri".

Pe lângă atâtea lucruri frumoase şi fermecătoare, Costin ne dă şi altele, care jignesc în mod neplăcut simţul nostru estetic: pe marginea povestirii despre expediţia lui Traian, el dă şi o descriere a boalelor de piele şi a disenteriei. In alt loc povesteşte, în mod realist, cum o fată frumoasă a devenit mama lui Negru-Vodă.

Acest realism este caracteristic epocii în care trăia şi scria Miron Costin.

O deosebită atenţie merită limbajul poemului.

Fragmentul cel mai bine prelucrat al operei este călătoria lui Dragoş, scrisă într'un limbaj strălucit, plin de culoare şi cu oarecare — să zicem, greutate. Este plin de miez, plin de savoare, datorită în primul rând îngrămădirii comparaţiilor şi parabolelor: câmpiile Moldovei sunt ca fumul sau ca întinsul Oceanului; Nistrul, altul decât Nilul; Nistrul, în albia sa stâncoasă, luptă cu Phoebus şi razele lui, malul râului se aseamănă cu labirintele, grădinile pe apă, sau cu sprincenele frunţii ve-

www.dacoromanica.ro

sele a unui rege măreț; Moldova este mai bogată decât Egiptul; în regatul Cererei nu sunt recolte mai bogate; împrejurimile Bârladului dau plăcerile raiului; pământul seamănă cu o livadă înflorită; câmpiile „născătoare-de-flori" seamănă cu raiul...

Toate aceste comparații sunt scoase dintr'un singur pasaj de patruzeci de rânduri!

Avem și o sumă de adjective, care dau textului un pitoresc deosebit, plastică și viață: câmpiile curate sunt vesele; holdele îmbelșugate; țânțarul e piedica somnului; cățeaua latră cu glas răsunător ca de clopot...

Efectul este încă mai mare prin faptul că poetul are o frază clară, lipsită de cuvinte goale, mărginită la ceia ce este strict necesar, descrieri în general simplificate, fără amănunte; în sfârșit un limbaj concentrat:

„...Invingătorul Traian stătu
Pe malul Dunării; el strânse muncitori din regiune
Și ridică un pod din piatră peste apă, ca o minune,
Unde până 'n ziua de azi stau stâlpii lui, în țara Munteniei.
Dar nu sfârși ací Mars cel sângeros cu Decebal,
Ce se împotrivi cu oșteni grozav de ageri sub munți,
Acolo unde e granița Daciei superioare și a celei muntene,
Sau a Daciei inferioare; acesta este numele vechiu al țării
Moldovei. Acolo iarăși luptă îndârjit cu Decebal,
Regele Dacilor, cu atâta aprindere,
Că pân'ce nu pieri singurul lor rege pe câmpul de luptă
Romanii nu putură îndepărta pe Daci
Din isprava lui Mars...

. . . . . .

Dacii, strămoșii ...Sașilor, cari țin azi cele șapte cetăți,
Orașe frumoase ce nu sunt mai prejos de cele italiene și ungare
Prin podoabele lor, ele au și drepturile lor deosebite.
De la aceste șapte orașe vine și numele țării

. . . . . .

In aceste vremuri Atila cu ai săi Maghiari
Năvăli în aceste părți ale lumii
Intemeind țara ungurească, și lumea multe rele
Pretutindeni avu să îndure.

www.dacoromanica.ro

Costin s'a folosit des și de comparații exagerate, datorită cărora însă el pune în relief lucruri caracteristice, poemul e plastic și de un anumit dinamism.

Vocabularul lui Miron Costin e bogat: când e vorba de fiara care simte căţeaua, sau de codrii pe care-i străbate Dragoș cu tovarășii săi, sau de atâtea alte lucruri, poetul găsește câte două-trei cuvinte pentru a exprima acelaș lucru; peisagiile capătă astfel, din folosirea unui vocabular încă neuzat, un deosebit farmec și multă culoare.

Dar în afară de cuvintele obișnuite, el născocește chiar unele noi, traduse literar din românește *(osiadlosci* — așezăminte), sau prin polonizarea formei cuvintelor străine *(arkasze* — și *kalarasze),* sau prin unirea cuvintelor într'unul singur (câmpiile sunt „flori-roditoare", livezile „dătătoare-de-fructe").

IV

Se ivește întrebarea: în legătură cu ce curent literar putem pune opera lui Miron Costin?

Firește, numai cu un singur curent: acela al Barocului.

Printr'o ciudată neînțelegere, acest scriitor, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și care era elevul Iezuiților, al acelor răspânditori, și chiar creatori activi ai Barocului, el, care a stat în Polonia pe vremea când Barocul începuse să intre deja în a treia epocă a sa — epoca decadenței — Miron Costin este așezat, în cele mai serioase istorii ale literaturii române, în cadrul Renașterii și al Umanismului [11]).

---

11) Această greșală, ca și atâtea altele, se datorește lipsei de cunoaștere a literaturii, a culturii și a istoriei Poloniei — a acestei țări vecine, cu care România a fost legată atâtea veacuri prin așa de strânse legături, cum nu a mai fost cu nici o altă țară. Tragica perioadă din istoria Poloniei, a luptelor necontenite din secolul al XX-lea și lipsa autorității, pe care numai un Stat independent o are, a pricinuit această scădere a cunoștinței limbei polone în România; istoricii români, căutând informații despre literatura polonă, trebuiau să folosească informații de mâna a doua, din cărți străine, totdeauna insuficiente și incomplecte, foarte deseori chiar învechite.

Intr'o istorie a literaturii române se spune că: „literatura polonă

www.dacoromanica.ro

Când am analizat limbajul şi calitatea artistică a poemului, am găsit unele trăsături caracteristice tocmai pentru Baroc, ca: introducerea cuvintelor străine (macaronismul) [12]; căutarea cuvintelor rare; căutarea efectelor, ca, de pildă, introducerea perioadelor retorice şi a dialogurilor; abuzul „ştiinţei"; abuzul „Olimpului" şi a accesoriilor clasice; lipsa simţului estetic şi tendinţele realiste (pasagiile despre boli); abuzul comparaţiilor; lipsa simţului de proporţii, atât în compoziţie cât şi în atitudinea faţă de oameni (într'un loc Costin spune: „Precum Dumnezeu se mulţumeşte cu un Kirie Eleison..., aşa şi tu, rege, care eşti locţiitorul lui Dumnezeu pe pământ, primeşte graţios această mică istorie").

Prin intermediul Poloniei, Miron Costin cunoştea curentele literare europene, iar cu literatura polonă era în legătură încă din tinereţe.

In şcolile iezuite nu numai că s'a apropiat de opera scrii-

---

din secolul al XVII-lea era însă stăpânită de spiritul Renaşterii, era o înflorire de toamnă în regiuni îndepărtate, a acestui sănătos curent de reînoire". Despre această confusie vezi: T. Gostyński: *Istoria Literaturii polone* (încă în manuscris).

Renaşterea s'a ivit în literatura polonă încă din sec. al XV-lea, datorită precursorilor Umanismului în Polonia: cardinalul Zbigniew Olesnicki (mort în 1455), Mikolaj Lasocki (mort în 1450), Jan z Ludziska grzégrz z Sanoka (mort în 1477). Filip Buonaccorsi, zis Kallimach, fondatorul în 1489 al Academiei Umanistice „Sodalitas Vistulana" din Cracovia, istoricul Jan Dlugosz (mort în 1480), Jan Ostrorog (mort în 1505), Adam Swinka, poet dela curtea lui Wladislaw Jagiello, şi altora.

Renaşterea în Polonia trece prin trei perioade: prima se termină cu suirea pe tron a lui Sigismund I, în 1506, plina Renaştere durează până la moartea fiului său, Sigismond-August, în 1572, iar Renaşterea târzie se întinde până în prima jumătate a domniei lui Sigismond al III-lea, vasăzică până la sfârşitul sec. al XVI-lea.

Trăia încă cel mai mare poet al Renaşterii polone, Jan Kochanowski (1530—1584), când a apărut primul poet baroc, Mikolaj Sep Szarzynski (1550—1581).

Deci şi Barocul a început în secolul al XVI-lea. Aşadar, cum poate fi vorba de Renaştere şi Umanism în Polonia, în sec. al XVII-lea?!

12) Avem chiar un întreg dialog în două limbi străine; română şi rusă — dialogul cu Iaţco.

www.dacoromanica.ro

torilor poloni — pe care o cunoştea bine, cum au arătat-o cercetările asupra operei sale literare — dar trebuia să facă şi compoziţii literare, ca şi toţi ceilalţi elevi [13]).

Incă în secolul al XV-lea, un poet polon, Mikolaj Hussowski, scrisese „Carmen de Statura, feritate et venatione bisontis", iar mai recent, în epoca lui Miron Costin, Jan Kmita compuse poemul vânătoresc „Łów Dyanny" (Vânătoarea Dianei).

In poema lui Miron Costin tocmai partea centrală, cea mai importantă, cuprinde descrierea vânătoarei zimbrului de către Dragoş şi tovarăşii săi.

Trăsătura caracteristică literaturii polone dela Renaştere până la Romantism, şi chiar mai departe, este idealizarea vieţii la ţară, ţăranul fiind arătat într'o lumină cât se poate de favorabilă. Idealizarea aceasta şi descrierea ţării în culori aurii, se întâlneşte şi la Costin (cu toate că singur el povesteşte într'un loc prădăciunile şi cruzimile pe care Moldova le-a îndurat atuncea).

Secolul al XVII-lea a deşteptat curiozitatea pentru ţările străine, şi în literatura barocă apar astfel diferite opere descriptive, nu numai ale regatelor europene, dar şi ale regiunilor îndepărtate, de pildă, a Indiilor, până la care ajung acuma călători poloni. Şirul acestor poeme l-a început Strzykowski. Găsim în ele şi descrieri ale naturii, şi informaţii istorice, şi descrierea obiceiurilor locale. Poema lui Miron Costin — după cum el singur o mărturiseşte —, are drept scop să dea Polonilor informaţii despre Moldova. Este deci una din şirul acelor poeme descriptive care apar în epoca aceasta în Polonia, unde tocmai atunci erau la modă „istoriile în versuri", dintre cari cea mai vestită e „Wojna domowa..." (Războiul Civil) a lui Twardowski. Costin cunoştea şi poema lui Twardowski şi alte opere de genul acesta, ca, de pildă, a lui Jarosz Otminowski (care descrie tocmai expediţia militară în Moldova). Cum se ştie, poemul lui Twardowski a avut o influenţă deosebită asupra operei lui Cos-

13) Efectul acestor exerciţii se vede şi în poem, când, pe la începutul părţii a doua, încearcă introducerea perioadelor.

www.dacoromanica.ro

tin [14]). Poema lui Miron Costin rămâne deci în legătură şi cu aceste „istorii în versuri" polone.

V.

Cel mai curios lucru e însă că poetul român se află în strânsă legătură şi cu istoriozofia, care se desvoltă în literatura Barocului polon. Mai mult chiar, Miron Costin are acolo şi o contribuţie proprie.

Polonia, în secolul al XVII-lea, cea mai întinsă ţară din toată Europa, şi cea mai mare putere militară din tot Estul ei, acoperită de glorie în luptele cu Turcii, avea un rol deosebit — rol care în curând a fost preluat de Uriaşul rusesc, destul de puternic întărit în secolul al XVIII-lea.

Tocmai pe vremea când Miron Costin alcătuia poema sa, rege al Poloniei era liberatorul Vienei Jan Sobieski, căruia poeţii sârbi Bogasynowicz şi Kanawelicz i-au închinat entuziastele lor opere [15]).

Era deci firesc, ca şi Costin, care a simţit personal puterea braţului său regal, să se apropie de concepţia că Sobieski este trimisul lui Dumnezeu, spre a cruţa lumea de nedreptăţile turceşti.

Născută în secolul al XVI-lea, s'a desvoltat în secolele următoare ideia că Polonia are o datorie: aceia de a apăra Europa de Turci, şi libertatea în general; din ideia aceasta s'a desvoltat pe la începutul secolului al XIX-lea „mesianismul" polon.

Unii autori, în secolul al XVIII-lea, susţineau că apărarea creştinătăţii este nu numai privilegiul Poloniei, dar şi datoria ei, şi dacă Polonii nu împlinesc rolul pe care i l-a încredinţat Dumnezeu (fiind deci „naţiunea aleasă"!), ei vor avea să îndure o pedeapsă grea.

Insuşi Sobieski, după victoria dela Viena, adresându-se în scris Papei, i-a spus: „Veni, vidi, Deus vincit", iar unul dintre poeţii poloni s'a apucat să scrie o epopee, pe care a intitulat-o: „Opera lui Dumnezeu sau cântecele Vienei eliberate...".

---

14) Vezi: P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă*, pag. 90 şi 219.

15) Bogasynowicz, *Asediul Vienei;* Kanawelicz, *Regele Jan Sobieski.*

www.dacoromanica.ro

Miron Costin, elevul credincios al Iezuiţilor, cari propovăduiau acest crez, într'o introducere în proză, pe care a pus-o în fruntea poemei, închină regelui opera în cuvinte pline de înflăcărare:

„Dar precum Dumnezeu în cer, ai cărui locţiitori aci pe pământ sunt regii, primeşte dela oamenii mari şi sfinţi oraţiuni frumoase şi întinse, aşa cum primeşte şi dela un om simplu un Kirie Eleison, aşa şi măria ta regească, domnul meu cel milostiv, fiind locţiitorul lui Dumnezeu, să binevoieşti a primi cu îngăduinţă această mică istorie..."

In cursul poemei avem într'un loc pasagiul următor:

...Şi din veacurile acestea
Fiecare poate să citească ce schimbătoare e lumea,
Cum din hotărîrea dumnezeiască împărăţia romană
A căzut. Şi cine poate să facă ceva, dacă Dumnezeu hotărăşte
Graniţele împărăţiilor şi schimbarea stăpâneşte
In lume...?

Este deci concepţia că, după voia lui Dumnezeu, lumea aceasta este schimbătoare şi perioade fericite urmează după cele nenorocite. Nimeni nu este în stare să facă ceva, dacă nu vrea aşa Dumnezeu. Avem, deci, un fel de fatalism creştin.

Dar cum pe Sobieski Costin îl consideră drept locţiitor al lui Dumnezeu, el îl imploră să vină şi să scape această ţară frumoasă şi nenorocită, Moldova, de suferinţele pe care le îndura dela Turci.

.... când salvarea noastră
Dumnezeu a început-o cu dreapta ta, mare rege Ioane...

La ideia că Sobieski trebuie să salveze Moldova de pieire, Costin se mai întoarce odată, terminând poemul prin cuvinte împrumutate dela Iesuiţi:

A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam].

Astfel opera lui Miron Costin întăreşte şi desvoltă ideia despre misiunea specială a Poloniei faţă de alte popoare.

www.dacoromanica.ro

VI.

Poemul lui Miron Costin nu a fost apreciat până acum așa cum se cuvine, nici în literatura polonă, nici în cea română, nici în întreaga operă a autorului.

In secolul al XVI-lea și al XVII-lea, Polonia era un avant-post al culturii apusene în Europa orientală și, afară de Italia, Franța, Spania, Anglia, și Germania, poate, nici o altă țară n'a avut o literatură mai bogată, în această epocă, decât ea.

Era pe vremea când al șaselea poet polon, Maciej Sarbiewski, primea cea mai înaltă distincție poetică a timpurilor Renașterii și a Barocului: cununa de lauri; când poetul Waclaw Potocki creia ceeace până acuma lipsise în literatura polonă, și anume: o epopee mare de peste unsprezece mii de versuri; când poetul Andrzej Morsztyn scria neîntrecutele sale sonete erotice; când hatmanul Stanislaw Zolkiewski și regele Ioan Sobieski scriau capodoperile epistolografiei; pe vremea când trăiau: eminentul memorialist Jan Pasek, Westpazjan Kochowski, cel mai mare poet al epocei Barocului și Samuel Twardowski, autorul poemului „Răsboiul Civil...“ (care a servit drept model lui Miron Costin); când autorii erau așa de mulți, încât se spunea că în secolul al XVII-lea „în Polonia scriau toți“, și printre acești nenumărați autori se afla totuși un număr însemnat de scriitori de adevărată valoare.

Care este deci locul lui Costin printre acești scriitori?

M'am străduit să arăt că această operă a lui Miron Costin nu este terminată, ci reprezintă doar o încercare de a scrie un poem descriptiv cu tendințe mai mari, căci fragmentul cu Dragoș-Vodă (precum și începutul părții I-a și părții a II-a) se deosebește de tot restul poemului într'un mod izbitor.

Dacă întreg poemul ar fi fost de calitatea fragmentului pomenit mai sus, fără îndoială că el ar fi găsit un loc între cele mai însemnate opere ale literaturii Barocului polon, iar Costin ar fi fost socotit drept un mare autor polon, dar așa...?

Este în literatura polonă, tot din vremea aceasta, un poem cu valori deosebite, pomenit și mai sus: „Opera dumnezeiască sau cântece despre Viena eliberată...“ a lui Westpazjan

www.dacoromanica.ro

Kochowski. Este o încercare de epopee, închinată victoriei lui Sobieski. Dar, din nenorocire, opera nu este terminată şi n'avem din ea decât partea dela început, — câteva „cântece" şi, în consecinţă, rolul ei este mic: o încercare, o dovadă a aspiraţiilor şi posibilităţilor autorului.

Despre poemul lui Costin nu putem spune altceva, decât ceeace spunem şi despre „epopeia" lui Kochowski: autorul a dovedit că era în stare să scrie o operă de adevărată valoare, dar... nu a ajuns a o face.

Dealtfel, această operă a lui Costin este interesantă pentru istoria literaturii ca document al stilului, al limbii, precum şi a culturii polone, care cucerise pe acest mare scriitor străin [16]).

Care este locul acestui poem în toată creaţia lui Miron Costin?

Este opera cu cele mai mari valori „pur literare", şi deci pentru „literatură", în înţelesul mai strict, ea are o însemnătate mai mare decât operele sale în proză.

Care este locul acestui poem în istoria literaturii româneşti?

Dacă se dă un loc aşa de însemnat creaţiilor altor scriitori români, alcătuite în limbi străine, ca de pildă: cronicilor slavoneşti, precum şi operelor lui Cantemir şi Milescu, care n'au valoarea „literară" pe care o are „Istoria în versuri polone".

---

16) In istoriile literaturii polone, afară de un singur autor, profesorul A. Brückner, despre poem şi despre autorul lui nici nu se pomeneşte. Chiar Brückner a spus despre opera aceasta doar câteva cuvinte neînsemnate (vezi A. Brückner, *Dzieje literatury polskiej w zarysie*, Warszawa, 1921, t. 1, pag. 302), şi cuvintele pe care le găsim acolo nici nu sunt ale lui Brückner, ci ale lui Miron Costin însuşi, luate din prefaţa „Istoriei în versuri...": „această... istorie mică, expusă într'un stil stângaciu...". Printr'o neînţelegere, în multe, şi chiar în cele mai serioase istorii ale literaturii române, găsim cuvinte de felul acesta: „Cunoscutul istoric al literaturii polone Al. Brücker o pune alături de cele mai bune produse similare ale literaturii polone în veacul XVII" sau: „Acest poem scris în felul poemelor istorice, foarte gustate în Polonia... e considerat de unii istorici literari, ca una din cele mai importante scrieri ale literaturii polone din veacul XVIII"!

www.dacoromanica.ro

se cuvine să se dea un loc cuvenit și acestui poem al lui Miron Costin.

Da! limba în care e scris poemul este polonă, străină, dar rămân descrierile naturii, caracterizarea personagiilor și toate podoabele stilistice.

Fără îndoială, faptul că până acuma lipsește o traducere cu totul satisfăcătoare [17]), a împiedecat răspândirea poemului și aprecierea adevăratelor lui calități [18]).

Se cuvine deci, atât pentru valoarea operei, cât și pentru datoria pe care o avem față de marele ei autor, să se facă o nouă traducere și să se dea poemului locul ce i se cuvine în istoria literaturii.

T. GOSTYŃSKI

---

17) Despre traducerea lui B. P. Hasdeu, care „este foarte des complect greșită", vezi P. P. Panaitescu, *o. c.*, pag. 19. Traducerea nouă, făcută de către prof. P. P. Panaitescu, este foarte îngrijită, dar d-sa a transformat opera în proză și a rotunjit frazele, așa încât textul nu este cu totul la fel, pierzând mult din farmecul său.

18) O apreciere cuvenită a acestei opere a dat prof. Ștefan Ciobanu în cursurile sale universitare (vezi *„Istoria literaturii...* v. 111, pag 173). Domnia sa însă, a întrebuințat textul polon și cărți polone de istoria literaturii polone.

www.dacoromanica.ro

COZANI, UN ORĂȘEL DIN VESTUL MACEDONIEI GRECEȘTI

In locurile unde căile de comunicație sunt rare din cauza formei pământului și acolo unde mâna omului cu toată îndemânarea nu poate croi drumuri noui, cele existente au fost îmbunătățite. Depe urma lor centrele de susținere, punctele de popas s'au desvoltat prin importanța deosebită ce li s'a dat.

Orășelul Cozani, din Vestul Macedoniei, este o răspântie de drumuri mari.

Pe șoseaua care duce dela Salonic spre Larissa și pe aceia care o ia prin defileul Bistrița-Cailar spre Grebena, — vestitul centru al Românilor din Pind — Cozanii au avut în trecut mare însemnătate, atât ca inel de legătură, cât și ca centru comercial. Astăzi importanța lui este mult redusă.

Data înființării orașului se pierde în negura timpurilor. Din inscripțiile arheologice găsite în împrejurimile orașului rezultă că este așezat într'o regiune unde în antichitate existau mari centre populate. Date mai precise referitoare la istoricul orașului există din evul mediu; înflorirea lui însă, ca centru administrativ, comercial și industrial, începe odată cu cucerirea orașului de către Turci.

In timp ce industria principală a Cozanilor, încă din secolul al XVI-lea, era cea textilă, și în special a lânei, comerțul se întindea peste hotarele Orientului grecesc, în Germania, Ungaria și Austria, unde în secolul al XVII-lea, mulți Cozaniți se stabilesc în acest scop.

www.dacoromanica.ro

In jurul anului 1612 populaţia oraşului s'a mărit simţitor, adăpostind mulţi locuitori din Thessalia şi Epir, dintre care unii erau Greci, iar ceilalţi de origină română.

Dealtfel, zeci de ani dearândul au coborît toamna Românii cu turmele din Pind până în câmpia din apropierea oraşului, aducând cu ei şi produsele lor. In piaţa activă a târguşorului le schimbau cu obiecte ce nu se puteau găsi pe culmile munţilor. Ghetele, sandalele şi opincile făcute de meşteşugarii oraşului erau vestite până departe. Aproape acelaş renume îl aveau însă şi produsele industriei pastorale, aparţinând numai Macedo-Românilor, industrie organic închegată, datorită unei tradiţii seculare. O atmosferă de încredere şi sprijin reciproc trebuie să fi domnit în acele timpuri între localnici şi cei dintr'alte părţi.

In felul acesta era în vigoare de mult o legătură strânsă între viaţa patriarhală a culmilor pleşuve, cu dărniciile lor păstoreşti, şi cercurile restrânse de harnică industrie burgheză. Această industrie căpătase o desvoltare atât de mare, sub dominaţia turcească, încât făcuse faima oraşului. Mărfurile produse întreceau cu mult nevoile locale, aşa că o mare parte din ele erau exportate şi vândute în alte părţi ale vastului imperiu otoman.

Ceeace nu putea cuprinde orăşelul între zidurile sale, natura şi priceperea oamenilor au aşezat în afară. Nu departe de Cozani, în defileul lung Bistriţa-Cailar, săpat în dealuri pleşuve, se găseau Coinarii, târg mare, înfiinţat de Sultanul Murad II pe la sfârşitul sec. al XIV-lea prin aducerea de colonişti turci dela Konia, din Asia-Mică. In apropierea acestuia se găsea satul Caliuni, vestit pentru cultivarea şofranului [1]).

Transportul mărfurilor până la Cozani se făcea prin „caravane" de catâri. Cei mai pricepuţi şi bogaţi proprietari de cai erau tot Macedo-Românii, care duceau poveri preţioase spre toate centrele de desfacere ale Peninsulei balcanice. Aşa fiind, popasurile erau tot atâtea adăposturi şi reîntremări pen-

1) A. N. Hâciu, *Aromânii*, p. 222; *ibid.* Pouqueville: *Voyage dans la Grèce*, Paris 1820, vol. II, pp. 427 şi 431.

www.dacoromanica.ro

tru depărtări mai mari și plaiuri anevoioase. Târgușorul a fost, prin mulțimea întocmirilor sale și poziținea lui la drumul mare, punct de popas și de reîntremare, apoi loc de schimb între produse diferite și centru de bogăție și propășire.

Sprijinit pe munții dela Kastania (Verria), mărginit la Răsărit de culmile Sarandaporului nu este de mirare dacă muntele revine la fiecare pas în cuprinsul orășelului.

Străzile înguste petrec prin suișuri domoale câte o pantă de deal, sau o ușoară adâncitură de vale.

Sus, pe culmea unei coline din imediata vecinătate, străjuiește o capelă pitorească. Mai jos, din fiecare parte a orașului se vede turnul primăriei, pătrat ca o cetățuie. Deasupra, în văzul tuturor, strălucesc arătătoarele aurite ale ceasornicului. Când îl vezi pentru prima dată îți dai seama că ai de-a face cu oameni harnici, cărora le place să aibă lucruri mai deosebite decât connaționalii lor. Construcții de felul acestora se găsesc mai rar în Macedonia și chiar în restul Greciei.

Călători străini prin Cozani.

Descrierile de călătorii făcute în diferite timpuri și în diferite împrejurări, nu pot reda înfățișarea exactă a locurilor văzute, deoarece fiecare din călătorii trecuți printr'o localitate sau regiune oarecare, au văzut-o altfel și nu și-au dat silința să o descrie în toate amănuntele. Interesul care i-a pornit n'a fost același și nici talentele sau cunoștințele lor n'au fost egale. Mai trebuie să adăugăm și o anumită sinceritate, care trebuie să existe întreagă, neumbrită de nici o patimă.

Multe din regiunile Peninsulei balcanice se deosebesc mult de ținuturile noastre. Totuși, vizitându-le, nu putem spune că am observat granițe, stabilite prin existența caracterelor deosebite. Trecerile, între o parte și cealaltă, se fac pe nesimțite. O lume mai săracă, mai simplă, dar și mai patriarhală în întocmirile ei, își trăiește existența acolo, dimpreună cu amintirea antichității, o lume, înfrățită cu necazul, dar și cu nepăsarea. Multe terenuri sterpe zac în părăginire, cât și

www.dacoromanica.ro

zeci de meleaguri neîntrebuinţate sunt arse de soare şi bătute de vânturi.

Şi prin alte părţi s'au văzut pământuri sărace ridicate prin muncă anevoioasă — făcută chiar împotriva naturii —, la împliniri rodnice; dar aici sărăcia naturală a solului şi hărnicia oamenilor nu pare să se împace de loc. Amândouă sunt foarte reduse în câteva regiuni ale Greciei. Au în schimb acele aşezări pitoreşti, care cuprind frânturi din natura cea mai sălbatică, scăldate în culori nenumărate de curcubeu ceresc.

Una din aceste regiuni, de o frumoasă şi unică aşezare geografică, este aceia dela Cozani. Fiind punct de trecere şi de popas, — cum am spus şi mai sus —, mulţi călători trebuie să fi trecut pe acolo în toate timpurile. Totuşi puţini au fost aceia cari au şi scris despre ea.

Printre primii, dacă nu primul călător străin care trece prin acele meleaguri, este englezul Edward Browne [2]).

Fiul lui Sir Thomas Browne, un stâlp al medicinei britanice din sec. al XVII-lea, Edward, a învăţat rând pe rând de toate. Impins de o curiozitate fără margini a pornit să facă cercetări în Parisul strălucirilor Regelui Soare, în bibliotecile imperiale ale Vienei, în minele Ungariei şi la curtea Sultanului din Thessalia. Spirit practic, exact şi pedant, a însemnat cu multă sinceritate cele văzute. Insemnările lui însă sunt lipsite de constatări mai adânci, sau de păreri care pot trezi gânduri şi aduce concluziuni.

---

2) Browne, Ed., *A brief Account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessalia, Austria, Styria, Carinthia - Carniola, a. Friuli as also some observations on the Gold, Silver, Copper, Quick-Silver, Mines, Baths, a. Mineral Waters, in those parts with the Figures of some Habits a. Remarkable places*, by Edw. B. of the College of London, Fellow of Roy. Soc. Physician in Ordinary to H. M. London. Printed by T. R. for Benj. Tooke, a. are to be Sold at the Sing of the Ship in St. Pauls Church-yard, 1673, in-8⁰, 144 (-148) p. Altă ediţie a cărţii apare la Londra în 1677. Călătoria prin Macedonia şi Thessalia, care ne interesează, este publicată şi în vol. in fol. dela 1685, Londra, dimpreună cu toate călătoriile sale, cărora le datoreşte de fapt popularitatea. O traducere germană sub titlul *Reise durch Serbien in 1669*, este tipărită la Nürnberg în 1686. Autorul este citat şi de M. Beza în articolul *English travellers on the Vlachs*, London, 1920, extr. din *Notes a. Querries*.

www.dacoromanica.ro

Pela 1670, Browne trece şi prin regiunea Cozani, în drum spre Larisa; totuşi nu pomeneşte niciuna din localităţile pe care le găsim astăzi însemnate în hărţi. Autorul ne spune că a trecut prin Injecora ajungând la Savitza, „un loc important unde casele creştinilor sunt aşezate în partea de sus, iar casele Turcilor în partea de jos a oraşului". Mai vede un castel aşezat pe o stâncă foarte înaltă. După toate probabilităţile localitatea amintită ar putea fi Servia, situată la câţiva kilometri de Cozani, păzind vestitul defileu dela Sarandaporon. Călătorul englez spune că după ce a trecut prin Savitza a străbătut o strâmtoare semănând „cu o poartă mare şi un râu mic care forma o trecere bruscă, fiind o adevărată cheie a regiunii". Prin asemănare Browne îşi aduce aminte de peisagiul La Chiusa în Alpii Juliani, între Venzone şi Ponteva. Stâncile periculoase şi potecile prăpăstioase pe care merge îl fac să-şi dea seama de primejdiile nesfârşite, mai ales când vede în fundul prăpastiilor schelete de cai prăbuşiţi, „mai puţin norocoşi decât ai lor". Dincolo de această regiune puţin ademenitoare, Englezul vede la stânga lui Olimpul şi ajunge după câtva timp la Elasona. După toate aceste amănunte credem a nu greşi susţinând că este vorba de fapt de strâmtoarea Sarandaporon. Pentru a întări afirmaţiunea noastră, să ne fie permis a cita o descriere a aceleiaşi strâmtori făcută de cunoscutul cercetător francez Ami Boué [3]). „Sarandaporos sau Sarantopo" îşi are izvoarele în munţii dela poalele Olimpului şi în Liabonica-Slanina, în apropiere de trecătoarea ce duce dela Servia la Elassona. Apele care vin dinspre Olimp curg spre Nord-Vest, iar cele care vin depe culmile situate la Răsăritul trecătorii, curg spre SE. şi SV. Impreunarea acestor pârae schimbă direcţia Răsărit la Vest, primind un afluent dela NV. şi intră într'un canal lung de o milă şi jumătate, care este strâmtoarea dela Sarandaporon, pe care o treci de patru ori. Apa curge într'însul în curbe spre S—SV. pe o albie flancată de stânci de 400—700 picioare,

3) Boué, Ami, *Die europaïsche Türkei (La Turquie d'Europe,* par A. Boué, Paris, 1840), *Deutsche Hrsg. W. d. Boué, Stiftungs-Komission der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien.* 1 Bd. mit dem Bildnisse der Verfassers, Wien, 1889, T. Tempeski, 1.674 p. 11. 564 p.

www.dacoromanica.ro

acoperită de stejari mari, verzi. Deasupra acestor prăpăstii stâncoase se găsesc platforme împădurite, aşa încât hoţilor le este uşor să coboare şi să atace călătorii pe neaşteptate, cât şi a se retrage în siguranţă şi a ajunge de aici pe coamele Olimpului".

De altfel trecătoarea Sarandaporon a fost în toate timpurile din cauza formelor ei prăpăstioase graniţa naturală între cele două provincii, Macedonia şi Tessalia.

Din cele spuse de Boué despre râul Sarandaporos reiese că este de părere că acesta a tăiat prin eroziune strâmtoarea. Impresionat de caracterele prăpăstioase şi sălbatice ale strâmtorii, Browne totuşi a fost primul care a notat cu deosebită emoţiune şi nenumăratele primejdii ce ascundea. Pouqueville, vestitul consul francez la Janina pe vremea lui Ali Paşa, a trecut şi el prin această strâmtoare, sau cum o numeşte el „defileu" [4]) „foarte frecventat odinioară". Despre râul Sarandaporos, pe care îl crede egal cu Titareso, spune numai că udă această „gură" (gorge) periculoasă, „curgând peste stâncile şi pădurile care sparg şi voalează cursul apelor sale spumegânde pe o distanţă de două leghe".

Cu puţin înainte Pouqueville trecuse prin Cozani, venind dinspre Grebena. Oraşul nu i-a făcut nici o impresie. Îi dă 2500 de locuitori, dar nu găseşte nimic deosebit din punct de vedere arheologic [5]). Probabil a rămas prea puţin timp în oraş, fiind grăbit. Multe lucruri interesante ne spune însă despre împrejurimi. Colibele „Coniarizilor" de ex. le găseşte patriarchale, fiind locuite de Turci, mulţumiţi de felul lor de traiu, fără altă dorinţă decât o viaţă paşnică [6]).

Câţiva ani mai târziu, colonelul englez William M. Leake, trece şi el prin regiunea Cozani. Ca topograf şi arheolog o vede cu alţi ochi decât consulul Pouqueville [7]). Vine dela Kastania, adică dinspre Verria, trece prin satele Khádova, Ghiostépe şi prin trecătoarea îngustă cu acelaş

4) Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, Paris, 1820, vol. II, p. 429.

5) *Ibid.*, vol. II, p. 427.

6) *Ibid.*, amintit de noi şi la început.

7) Leake, W. M., *Travels in northern Greece*, London, 1835, vol. III, pp. 297—304.

www.dacoromanica.ro

nume, ajungând la Cozani într'o dimineață, pela orele 10.30'. Găsește că are 600—700 de case, un bazar bun și un târg în fiecare Sâmbătă, mai ales pentru populația din împrejurimi. Amintește rolul pe care l-a avut în comerț și pe care nici în vremea lui nu l'a pierdut încă. Cu deosebită mulțumire descrie casa celui mai bogat negustor la care a stat și observă că majoritatea comercianților au plecat din cauza persecuțiunilor turcești. Ei s'au așezat în Germania, dar mai ales în Ungaria [8]).

Ca lucru de deosebită valoare arheologică, vorbește mai pe larg de o lespede mare, pătrată, de piatră, pe care a găsit-o în casa episcopului. O piatră funerară din epoca romană; după felul inscripției, de pe la sfârșitul secolului I după Chr. Pare să fi făcut parte d'intr'un monument ridicat în amintirea unei Cleopatre de soțul ei Crispus și fiica ei Crispina. De altfel, crede cercetătorul englez că, fiind descoperit alături de alte pietre funerare, dovedește limpede că orășelul este de străveche origine, deși el personal a căutat în zadar să găsească alte antichități ca, de pildă, resturi de ziduri, monumente, case vechi, etc. Explicarea acestui fapt, puțin obișnuit pentru o așezare de veche tradiție, ne-o dă ceva mai departe [9]). Insuși Cozaniții din timpul său susțineau că piatra din împrejurimi era prea sfărâmicioasă și nu se putea tăia în blocuri mari. Aceasta credem că era cauza și în antichitate.

Alt călător, de data aceasta german, este Heinrich Barth. El trece prin Cozani după 1860 [10]), descriind destul de fidel impresiile culese. Este încântat, în primul rând, de turnul orășelului, — probabil fiindcă se vedea de departe și era foarte impunător; îl numește chiar „cea mai frumoasă clădire din Turcia". Străzile le găsește frumoase și curate, casele împodobite și impunătoare. Nu se poate mira și sătura în

8) *Ibid.*, p. 299.

9) *Ibid.*, pp. 303—304.

10) Barth, H., *Reise durch das innere der europäischen Türkei von Rusciuk über Philipopel, Rilo (Monastir) und den Thessalische Olimp, nach Saloniki, im Herbst 1862*, Berlin. Dietrich Reimer, în 8°, 1864; 232 p.; despre Cozani pp. 163—165.

www.dacoromanica.ro

deajuns de privelişte a ce se poate avea din turn, — aceasta, probabil, fiindcă el însuşi era un mare admirator al naturii şi al priveliştilor pitoreşti. Il numeşte loc fericit pe suprafaţa pământului, căci „cei din Cozani pot fi de fapt mândri nu numai pe turnul lor, spune el, ci şi pe priveliştea ce o oferă, căci altă privelişte mai admirabilă a Olimpului, cum se ridică drept deasupra peretelui sud-estic al văii Carasu şi Volustana, — poarta propriu-zisă a Tessaliei, — nu se poate avea dintr'alt loc". Autorul face chiar o schiţă exactă a peisajului, exprimându-şi dorinţa ca mâna mai îndemânatică a unui pictor să-l completeze. Fire de artist, bun desenator, Barth a prins admirabil în această schiţă pitorescul regiunii şi dominantele oraşelului macedonean, aşa cum se înfăţişau unui călător atent.

Până aproape de zilele noastre, n'am găsit alt pelerin străin, care să fi descris anume oraşelul. Tot un german, şi anume Franz Spunda, îl cercetează prin 1937—38 [11]). I se pare modern şi sgomotos. Antichitatea n'ar fi lăsat urme, iar partea turcească a oraşului este dărâmată, având puţine case cu cerdacuri de lemn. Grădinile sunt „adevărate paradise" bogate în vegetaţie şi în bunătăţi. Demne de văzut sunt, după el, numai tinichigii şi cismarii. La mânăstirea depe deluşorul din apropiere, îl impresionează un grup de eleve foarte frumoase, dar de „o prostie înspăimântătoare". Pare să avem de a face cu un turist neobosit, căruia nu-i lipseşte nici talentul şi nici spiritul de observaţie. Sub ocupaţiune germană, Cozanii au avut parte şi de războiu. Având o poziţie strategică importantă a fost apărat, ceeace nu l-a oprit să fie bombardat, în Aprilie 1941, cu ocazia retragerii grăbite a trupelor greco-britanice. Urmele de neînlăturat ale acestei operaţiuni au rămas ca o amintire reală a campaniei.

Cursul normal al vieţii oraşelului a fost de sigur curmat. Umilii şi mărunţii lui meşteşugari, papugii, tinichigii, cafegii sau vânzători de mărunţişuri, n'au mai putut să-şi

---

11) Spunda, Franz, *Griechenland, Fahrten zu den alten Göttern*, Mit 64 Bildtafeln. Leipzig Insel Verl., 1938, 415 p.; despre Cozani p. 327.

www.dacoromanica.ro

vadă de lucru. Urmele bombardamentului se pot vedea și astăzi. Câteva case distruse, ogrăzi și curți părăsite, sunt mărturiile soartei nemiloase.

Am vizitat și noi Cozanii, în trecere spre Grebena, la începutul lunii Octombrie 1941, fiind detașați la Liceul Român din Grebena și trebuind să ne prezentăm neapărat la post. In acest lăcaș singuratic a trebuit să poposim două nopți. Obosiți de o călătorie lungă, făcută într'o mașină hodorogită și supra-aglomerată, am găsit cu greu drumul unei camere libere, cu pereții căzuți și un pat nevoiaș. Toate ace tea au fost însă răsplătite a doua zi, printr'un soare pătrunzător și o priveliște splendidă. N'a lipsit nici prezența ocupanților vremelnici, — aceea a soldaților germani, — care curățiau câțiva cai în curtea unei cazărmi din marginea orașului. Viața orașului își urma normal cursul. Micii meșteșugari, cu capetele plecate și sufletul mâhnit, își vedeau mai departe de ocupațiunile lor. Din când în când, câte un camion militar italian, încărcat cu provizii, sau soldați, se oprea dinaintea cafenelelor și restaurantelor, soldații grăbindu-se să găsească ceva pentru a-și astâmpăra foamea și setea. Pe atunci, la câteva luni după ocupație, proviziile nu erau complet secătuite. Cu multă bunăvoință și rugăminți neîncetate mai ieșiau la iveală câte puțină pâine și ceva „caș", adică brânză.

Orașul era, — ca și Grecia întreagă, — sub ocupație germană. Cu vreo șase luni înainte, adică în Aprilie 1941, liniștea lui fusese turburată de coloane nesfârșite de tancuri, de mașini și de oameni, care plecau în grabă spre Sud. Bubuitul tunului și sgomotul războiului s'a auzit bine de tot, din imediata apropiere.

Importanța culturală.

Dar dacă acestea au fost clipele de neliniște și de sbucium, Cozanii au avut parte și de zile de odihnă în care s'a putut desvolta dorul de carte și de învățătură. Școala grecească de aici era vestită și reușise să formeze o tradiție de cultură importantă pentru Macedonia întreagă. A fost înființată pela 1665, având parte de cei mai aleși dascăli, ca

www.dacoromanica.ro

Prea Sfințitul Leontiades din Castoria. Intre 1728—1733 a predat istorie și literatură antică la aceeași școală. După câțiva ani de întrerupere, negustori și oameni cu dare de mână, de fel din Cozani, dar plecați prin țări străine, redeschid școala pe baze mai largi. O conducere pricepută reușește să concentreze un număr apreciabil de puteri didactice meritoase. Școala este numită „stoá", — loc de întâlnire al celor distinși. Dragostea de carte se răspândește prinzând rădăcini tot mai adânci. Prin 1768—1772 alți negustori înstăriți, stabiliți, de această dată, în Ungaria înființează o altă școală. Imprejurări potrivnice îi taie scurt firul existenței. Nici cealaltă n'a fost cu mult mai norocoasă din cauza revoluției lui Orlof, care îi stânjenește mult activitatea normală.

Din documentele timpurilor, păstrate la câteva mânăstiri din apropiere, se poate vedea că numărul celor care au învățat cu deosebită râvnă, întregindu-și apoi cunoștințele la școlile mai luminate ale Apusului, a fost destul de mare. Presupunem că un însemnat număr din acești elevi zeloși au fost Macedo-Români, băeții aspri, dar hotărîți ai Munților Pindului, veniți direct prin Grevena, la Cozani, sau așezați prin apropiere.

Cercetări viitoare vor stabili, probabil, pe bază de date precise adevărul celor afirmate mai sus, aducând mai multă lumină într'un capitol interesant de expansiune culturală, de valoare aproape egală acelei *„Atene a Turciei" (I Athina tis Turkocratias)*, cum a fost numit Metzovo, cu drept cuvânt.

Unul din cei mai străluciți elevi ai Cozanilor a fost, credem, doctorul Nicolae Nikokles. Fiu de învățător, el studiază greaca veche în orașul natal și la Târnavo, în Tessalia. Devenit profesor de greacă timp de cinci ani de zile la Koritza, Nikokles se reîntoarce la Cozani, unde încearcă fără rezultat câteva afaceri. Numit învățător la Megarova, lângă Bitolia, pleacă pentru perfecționare de studii la Atena, unde reușește să obțină o bursă de studii în Germania. Inscris la doctorat și urmând timp de patru semestre lucrări de specialitate la Universitatea din Göttingen, ia doctoratul cu teza *De Albanesium sive Schkipetar origine et prosapia*, în anul 1855. Expunând noui puncte de vedere, a produs vâlvă în lumea știin-

www.dacoromanica.ro

ţifică. Cunoscutul cercetător german Fallmereyer îi răspunde cu argumente serioase în lucrarea *Das albanesische Element in Griechenland* [12]).

Din generaţia trecută fac parte alţi doi Cozaniţi, de care pomeneşte W. Leake [13]). Unul este doctorul G. Sakellário, medicul lui Ibrahim-Paşa dela Berat (Albania), om de cultură vastă, traducătorul călătoriei lui Anacharsis şi al altor opere vestite. Celălalt este cumnatul său, Papa Kharísmio, care a scris mai mult cărţi, printre care şi un *Pantheon* pentru uzul şcolilor greceşti.

Au mai fost de sigur şi alţi fii ai Cozanilor, care s'au distins pe tărâmul literelor şi al artelor; numai timpul îi va scoate însă la iveală.

Ca centru cultural de seamă, cartea a fost stimată şi preţuită în toate timpurile în orăşelul macedonean. De prin mânăstirile regiunii, din bibliotecile şcolilor, din donaţiunile particularilor, s'au strâns o seamă de documente, manuscrise şi cărţi deosebit de valoroase pentru istoria Macedoniei. Ele formează biblioteca primăriei Cozani, fiind date în păstrare unui director capabil şi binevoitor.

Punctul de popas, nodul de drumuri, oraşul meşteşugarilor harnici, centrul cultural de veche tradiţie, — Cozanii, îşi va menţinea rolul avut în trecut, dar alţi călători mai fericiţi, care îl vor cerceta în timpuri mai bune, vor găsi, de sigur, prilej mai binevenit, să-l proslăvească aşa cum se cuvine.

CAIUS JIGA

12) München, 1857, p. 31 şi urm.
13) W. Leake, *ibid.*, vol. III, p. 301.

www.dacoromanica.ro

TEOTIM, EPISCOP DE TOMIS.

Sfântul Ieronim pomeneşte în *De viris illustribus,* printre scriitorii bisericeşti, şi pe Episcopul *Teotim* al Tomisului din Sciţia, care a scris mai multe tratate teologice în formă de dialog şi despre care e informat că mai are şi alte lucrări: „Theotimus Schytiae Tomorum Episcopus in morem dialogorum (al. dialecticorum) et veteris eloquentiae breves commaticosque tractatus edidit. Audio eum et alia scribere“ [1]).

Istoricul bisericesc *Sozomen* [2]) scrie despre acest Episcop următoarele: „Teotim conducea în acel timp biserica din Tomis şi toate bisericile din Scitia. El fusese crescut în practica vieţii călugăreşti şi dăduse barbarilor ce locuiau pe ţărmurile Dunării o atât de înaltă idee de virtutea sa, încât ei se obişnuiseră a-l numi Dumnezeul Romanilor. Se zice că, fiind călător într'o zi aproape de ţara lor, văzu în depărtare nişte barbari, ce veneau spre Tomis. Cei ce erau cu dânsul crezură că sunt pierduţi şi începură să-şi deplângă nenorocirea lor. Iar el se pogorî de pre cal şi îşi făcu rugăciunea sa. Barbarii trecură fără să-l vadă. Fiindcă aceste popoare făceau adeseaori năvăliri în Sciţia, el îi

---

1) *De scriptoribus ecclesiasticis.* 131. *(Opera.* Paris, 1706, T. IV. p. 128). F. R. Netzhammer. *Creştinătatea în vechea Tomi.* Baia Mare, 1904, p. 25. Otto Bardenhewer. *Geschichte der Altkirchlichen Literatur.* Band III. Freiburg im Breisgau, 1923, p. 605. Raymund Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha.* Bukarest, 1918, p. 39. E. Venables, *Dictionary of Christ Biography.* London, 1887, p. 1011. N. Lupu, *Mucenici şi Sfinţi Părinţi din ţările noastre. Observatorul,* 1932, An. V, p. 392.

2) *Istorie bisericească,* de Sozomen. Traducere în românește de I. P. S. Sa Iosif Gheorghian. Bucureşti, 1897, p. 309 (Cartea VII. cap. 26). Copiez textul cu ortografia de azi.

www.dacoromanica.ro

făcu ceva mai blânzi prin darurile şi prin măgulirile sale şi prin dulceaţa caracterului ce avea de a vorbi şi de a se ospăta cu ei. Unul dintr'înşii, închipuindu-şi că el avea multă avere, căută într'o zi să-l facă prizonier şi pentru acest sfârşit, rezemându-se pe scutul său, după cum avea obiceiul a face când vorbia cu inimicii săi, ridică braţul spre a-i arunca o frânghie peste gât şi a-l târî. Insă braţul său rămase ridicat şi neschimbat până ce tovarăşii săi au vorbit lui Teotim în favoarea sa şi până ce Teotim a rugat pe Dumnezeu a-l ierta. Se zice că el a avut întotdeauna lungi plete, precum le avea când a început să adopte viaţa călugărească. El era foarte cumpătat şi foarte moderat în felul de a bea şi mânca. El nu avea oră regulată pentru ospăţurile sale. Le făcea când se simţea însetat sau flămând. Acesta e şi obiceiul unui adevărat filosof, de a nu se pleca la aceste fapte, decât a asculta de necesitatea naturii, fără a căuta în acestea plăceri".

Acelaş istoric bisericesc mai spune că: „Episcopul de Sciţia avu curajul de a nu condamna [pe Origen]şi a zice lui Epifanie că nu se putea fără nelegiuire a desonora memoria unui scriitor care murise de mult timp în împărtăşirea Bisericii, nici a desaproba fără cutezanţă judecata favorabilă ce făcuseră cei vechi pentru doctrina sa. După ce vorbi astfel, el scoase o carte a lui Origen ce o adusese şi cetind din ea un pasagiu foarte folositor învăţământului credincioşilor el zise: acei cari blamează această doctrină, blamând'o, blamează şi izvorul de unde e scoasă" [3]).

Acestea s'au petrecut la 402, când Epifanie, „prelat viclean" cum îl numeşte Sozomen, cerea depunerea Sf. Ioan Gură de Aur. Pasagiul [4]) din Sozomen e citat de Bolandişti: *Acta Sanctorum,* vol. II, p. 755, Baronius. *Anales* ad annum 400 c. 73, ad annum 402, c. 8. 12. Il citează şi Aurelius Cassiodorus [5]). Pala-

3) *Idem,* p. 335. Cartea VIII, c. 14.

4) F. R. Netzhammer, *Creştinătatea în vechea Tomi,* p. 28.

5) Migne P. L., Tomus LXIX, c. 1162.

www.dacoromanica.ro

dius afirmă că Sf. Teotim a fost la Constantinopole [6]) în anul 403.

Socrat, supranumit Scolasticul [7]), istorisește că Sf. Teotim a apărut pe Origen. Iată ce a spus el la Contantinopole, când unii episcopi voiau să-l condamne pe Origen: „Eu nu voiesc să desonorez memoria unui om care a murit și nu sunt atât de îndrăzneț spre a condamna niște opere pe care nu le-au condamnat predecesorii noștri. După aceea deschise o carte a lui Origen, o ceti, și demonstră că doctrina ce conținea era conformă doctrinii Bisericii. Așa vorbi, în acești termini: cine necinstește aceste cărți, nu bagă de seamă că necinstește Sfânta Scriptură, din care el și-a extras principiile. Iată răspunsul pe care îl făcu lui Epifanie Teotim, prelat foarte recomandabil prin pietatea și prin sfințenia vieții sale".

Istoricul bisericesc Nicefor [8]) îl pomenește că e de origine barbară (scit, nu grec). Sfântul Ieronim spune că Sf. Teotim a fost scriitor bisericesc. E pomenit și în *Sacra Parallela* [9]). E pomenit în rândul Sfinților [10]).

Mai există un al doilea Episcop de Tomis, cu numele Teotim. Bardenhewer [11]) crede că e identic cu Sf. Teotim. Al doilea Teotim a trăit mai târziu. A participat la conciliul universal

---

6) *Dialogus de vita S. Joanni Chrisostomi*, c. 13. Migne S. G. Tom. XLVII, c. 47. Despre autenticitatea lui Paladius: P. R. Coleman Norton, *Paladii Dialogus de vita S. Joanni Chrisostomi*. Cambridge, 1928. La: Fliche-Martin, *Histoire de l'Église*. Vol. IV. Paris, 1937, p. 129 (în notă).

7) *Istorie bisericească* de Socrat Scolasticul. Traducere de Iosif Gheorghian, București, 1899, p. 299. (Cartea VI, cap. 12).

8) F. R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 26.

9) Otto Bardenhewer, *op. cit.*, vol. III, p. 605.

10) *Acta Sanctorum Joannis Bolandi*. Antwerpiae, 1643, la N. Lupu, *Observatorul*, 1932, p. 392. *Martirologium Romanum. Gregorii Papae XIII*. Taurini-Romae. MCMXXVII, p. 124.

11) *Op. cit.*, vol. III, p. 605. Citez ediția a doua din 1923. Despre Teotim II nu găsim alte date. Din faptul că scrie tocmai Impăratului, care îi cere părerea, ne place să credem că ierarhul din Dobrogea se bucura de mare autoritate.

www.dacoromanica.ro

(ecumenic) de la Calcedon, din 451. De la acest Episcop al Constanței de altădată se păstrează o scrisoare latină către Împăratul Leon.

Anno Domini DLVIII.
Theotimus Junior
Tomitanus Episcopus.

Notitia (Mich. Lequien. *Oriens Christ.* Tom. I. p. 1215). Leo Augustus de Proterii Alexandrini nece cunctis Orientis metropolitis scripsit, atque adeo Theotimo reverendissimo episcopo Tomitano. Cujus extat responsiria ad illum Epistola hac inscriptione: Domino piisimo, etc.

Theotimi epistola ad Leonem Imp.
(Mansi. Conc. tom. VII, p. 545).

Domino piissimo et Chrisianissimo imperatori nostro Leoni, Theotimus humilis, Schytiae regionis Episcopus.

Decet tuam pietatem, venerabilis imperator Auguste, Ecclesiarum tranquillitate gaudere et tribulationes populi conturbati et tempestates tranquillissimis vestris allocutionibus ad pacis jura transferre. Propterea siquidem vos Deus coelitus divino nutu suo munivit, ut ea quidem qui sana sunt, imperiali potestate integra semper salvaque custodiatis; quae vero vexata sunt atque corrupta, vestrae pietatis medicina curetis, nihil itaque Deo amabilius est, nihil acceptius, quam ut illa vos sapiatis, quae a Dei Patris sapientia didicistis; et illa doceatis, quae ab ipsis fidei vestrae incunnabulis saluberrime estis eruditi. Et quoniam sacratissimis vestris sylabis admonuistis, ut quae sapimus de sancto Chalcedonensi concilio, nostris litteris referamus ad vestrae notitiam pietatis: cognoscat Vestra Serenitas, quaoniam nihil amplius, nihil minus quam quae in Chalcedonensi [12]) concilio a sanctis. Patribus integre atque perfecte definita sunt credimus, aut consentimus. Neque enim alius nos ultra sapere, quam ea quae tantorum Patrum termino sanctus Spiritus erudivit. Unde, mansuetissime imperator et ego et om-

12) Veteres libri, *quam quae in Ephesino.*

www.dacoromanica.ro

nis Ecclesia Dei sic sapimus et in consensu nostro sanctorum Patrum definitiones fide et devota confessione firmamus. De Timotheo vero sic sapimus: quoniam secundum virtutem precum adhuc vivo existente episcopo, impudenti intentione ab excomunicatis est ordinatus et excomunicatum ecclesiastica regula eum esse decernit: negue manus impositionem illarum episcoporum in sancta Ecclesia permittit quamdam habere virtutem, qui Christi fidem violantes, ordinationes impositam, sibimet amiserunt. Nunc igitur nostrae confessionis verbum facientes saluberrimis vestris auribus manifestum, deposcimus Dominum nostrum Jesum Christum, ut vestrum imperium catholicae fidei robore confortatum et crucis virtute munitum, ab gnetur. Optamus vestram tranquillitatem semper custodire dignetur. Optamus vestram tranquilitatem semper custodire disemper incolumen et coronam imperii vestri intemeratam et impollutam multis annis nobis divinitas donare dignetur, Domine sacratissime et venerabilis Imperator[14]).

IOSIF E. NAGHIU

13) Veteres libri et edit. *prudentia.*

14) Migne P. G., Tomus LXXXV, c. 1359—1360.

www.dacoromanica.ro

EPITAFUL SFÂNTULUI IOAN CAPISTRAN

Sfântul Ioan Capistran se înscrie şi în istoria bisericească a ţării noastre. Intocmai ca Petru Eremitul, el a propovăduit cruciata în Transilvania [1]). După părerea lui Bogdan Petriceicu Haşdeu [2]), a fost ctitorul mânăstirii catolice de la Târgovişte. Se crede că moaştele lui ar fi la mânăstirea Bistriţa din Oltenia [3]). După Atanasio Masci, Sfântul Ioan Capistran a fost înmormântat în biserica Franciscanilor din Vilak, în Ungaria [4]). A murit la 1456. In 1515 Papa Leon al X-lea aprobă să i se facă cult public. Papa Alexandru al VIII-lea îl canonizează în 1690. In 1885 Papa Leon al XIII-lea îi dă o sărbătoare, pentru tot pământul. In cinstea Sfântului Ioan Capistran s'a compus acest epitaf în versuri latineşti:

De S. Joanne a Capistrano I Ord.
Epitaphium.

Hic tumulus servat praeclara laude Joannem
Gente Capistrana: fidei defensor et auctor,

---

1) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, Cavalerii. Bucureşti, 1937, p. 136; *Notes et extraits*, vol. IV, p. 136; *Poporul italian în trecut şi în prezent*, Bucureşti, 1931, p. 58. Despre Sf. Ioan Capistran: Lud. bar. von Pastor, *Storia dei Papi* (trad. Mons. Angelo Mercati), vol. I, p. 476. N. Bihl, *De ignoto patronymico S. Iohannis a Capistrano. Arch. Franc. Hist.* 1940, An. 38. *Documenti inediti su S. Giovanni de Capestrano e sulla cappella edificata nel luogo della sua prigionia, al castello di Brufa, presso Perugia. Studi Francescani*, 1940. J. C. Hafer, *Johannes von Capestrano. Francisk. Studien*, 1938, An. 25.

2) *Istoria mânăstirii catolice de la Târgovişte. Archiva Istorică a României*, 1876, An. I. P. 2, p. 46.

3) N. Theodorian-Carada, *Revista Catolică*, 1914, An. IV, p. 175.

4) *Vita di S. Giovanni da Capestrano*. Napoli, Tipogr. D'Auria, 1914, p. 187.

www.dacoromanica.ro

Ecclesiae tutor, Christi tuba, tum Ordinis ardens
Fautor, in orbe decus: tum vericultor et aequi,
Et vitae speculum, doctrinae maximus index:
Laudibus innumeris jam possidet astra beatus.

In biserica din Vilak e următorul epitaf în amintirea Sfântului:

Obiit sacer iste, caduca commutans, aeterna mercans,
Cruce signatus Crucifixo jam associatus[5]).

Pe o icoană a Sfântului Ioan Capistran, din anul 1690, găsim epitaful:

Divo ipsimet Joanni Capistranensi
Ordinis Minorum normae et propagatori,
Inclyto Sanctissimi Nominis Jesu Defensori,
Iustitiae vindici, haeresum exestirpatori,
Invictissimo sacrorum exercituum ,
Duci et oppressori Turcarum.

IOSIF E. NAGHIU

5) Giuseppe Abate, *Inni e sequenze francescane Miscellanea Francescana*, 1942, Vol. XLII, p. 168.

6) *Idem*, p. 169.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE

UN ACT DE NUMIRE DE PREOT CATOLIC IN MOLDOVA DE ACUM O SUTĂ DE ANI

Fr. Antonius de Stefano ex Ordine Minorum Sancti Francisci Conventualium Miseratione Divina et Sanctae Sedis Apostolicae gratia Episcopus Bendensis eques inclitorum ordinum S. Sepulchri, ac Coronae Ferreae Praefectus atque Visitator Apostolicus Missionum Moldaviae.

Dilecto Nobis in Domino Nostro Jesu Christo Rev. P. — Ordinis Nostri Missionario Apostolico Salutem et Pastoralem Benedictionem. Ut potiori spirituali bono Christi fidelium Nostrae Pastorali Solicitudini cocreditorum magis magisque consulere valeamus, tenore praesentium et auctoritate super universas Moldaviae Missiones a Sacra Congregatione De Propaganda Fide Nobis demandat a Tibi praefato Rev. P. — Ordinis Nostri quem morum integritate, scientia, prudentia omnibusque ad animarum curandum solamen requisitis pollere satis superque Nobis innotuit, facultatem facimus Parochiam — pagosque ipsi adjacentes administrandi cum omnibus honoribus, privilegiis atque oneribus, quibus caeteri Administratores Paraeciarum hoc in Principatu degentes frui solent atque onerari. Recordare tamen agnos Dominici Ovilis Tuae solertiae subditos, blanditiis, bono exemplo, sana doctrina atque verbis caritate Apostolorum, quorum munus exerces, ignitis Tuum esse allicere, pascere, exhortari, arguere, ut, a Te religiose instructi in defectionis a nostra Catholica Fide non versentur discrimine: sed per viam mandatorum Dei currentes, ad immarcescibilem gloriae coronam una Tecum pervenire queant. Sicque pro animarum cura constitutum declaratum volumus, mandamus, ut Fideles,

www.dacoromanica.ro

ad quos spectat, aeque egregis sui dilecti regimine suum Tibi praestat auxilium. Datum Jassiis ex Aedibus Nostris die — Mensis — Anno Domini.

(Semnătura în original).

(Sigiliul).

IOSIF E. NAGHIU

CÂTEVA DOCUMENTE VASLUIENE [1])

(urmare)

III

1817 Aprilie 27. Cercetare la faţa locului cu carte de blăstăm, pentru o bucată de loc pretinsă de către răzăşi spatarului Avghirie Cuza din Crăciuneşti.

Cu mila lui Dumnezău noi Scarlat Alexandru Calimah V(oe)v(o)d domn ţării Moldavviei. Facem ştire prin această al (sic) noastră domniască carte de giudecată că, nemulţămit arătându-să dumnealui spa(tariul) Arghiri Cuza cu socotinţa giudecăţii dumlorsale veliţâlor boeri cuprinsă la anafora din trecutul anu şi luna Săpt., poroncit-am de s'au scos pe dumnealui Spat(ariul) şi la divan de faţă înaintea noastră şi a tot sfatul cu înpotrivnicii răzăş de moşie Crecuneştii de pe Răbrice, dela ţânutul Vasluiului, dumnealui slugeriu Costandin Leonardi i Baş ciauş Grigori Iurăşcu i postelnicelu Gavril Buzdugan i Tănase Tăban i Enachi Darii zăt Tăban i Zoiţa lui Petriman şi alţii a lor niamul Iurăşcescu şi Grigorie Angheluchi prin vechil fratele său Iancul şi Toader Deiaconu sân Andronachi i Savva şi Gheorghi Tudosăştii i Marie fata lui Timuş Fărămă şi alţii ai lor niamul Fărămăsc. Şi după cetire anaforalei întrând însumi Domnie-mea cu amăruntul în pătrunzătoare cercetare a pricinii şi a tuturor scrisorilor arătate dispre amândoao părţâle şi în faţa giudecăţii noastre, deci pentru câte părţi din moşie Crăciuneştii s'au lămurit cu hotărâre giudecăţii din 1805 a divanului şi a răposatului domnu Alexandru Costandin Moruz Voevod de a rămâne atât în vecinică stăpânire dumisale câtu şi în vecinică stăpânire răzăşilor din amân-

1) V. vol. XXX (1944), p. 112 şi urm.

www.dacoromanica.ro

doao niamurile Iurăşceşti şi Fărămeşti, după cum pre largu să arată la anafora şi la asămene cărţăle de giudecată a domniisale ce s'au dat atunci la amândoao părţăle, cuvânt dar nu rămene nici unii părţi. Căci şi o parte şi altă atât în vreme aceia câtu şi la înfăţoşările ce-au avut amândoao părţăle înainte noastră în trecutul anu şi acum s'au arătat mulţămit cu hotărâre acei giudecăţ şi nici mai pot ave loc în vreo giudecată pretenţii, adică nici a dumisale spat(ariul) nici a răzăşilor asupra acelor părţi hotărâte şi lămurite prin aratata giudecată; decât numai în asupririle ce vor fi suferit la părţăle de moşii o parte dispre alta, în urmă piste ace hotărâre a giudecăţii pomenitului Domnu li s'au slobozit şi în anul trecut şi acum dela giudecata noastră amânduror părţălor aş căuta preţul prin drumul giudecăţii divanului. Pentru care părţi lămurite atunce la 1805 cu giudecată divanului şi a pomenitului domnu, atât prin cercetare dumilorsale veliţălor boeri, cuprinsă la anafora, cât şi prin cercetare noastră de acum dovedindu-să a fi rămasă în stăpânire dumisale spat(ariul) numai aceste părţi, adică: a patra parte din tot satul Crăciuneştii, ce o ave cumpărate părintele dumisale spat(ariul) cu zapis din 1772 Dechemv. 15 dela Ilinca giupâniasa lui Ioniţă Gheuca 2 spat(ariul) în preţ drept 140 lei datorie soţului ei. A şăsa parte din toată parte lui Chiriiac Fărâmă danie părintelui dumisale spat(ariul) cu zapis din 1768 Aprilie 1 dela Ruxanda, fata lui Chiriiac Fărâmă, şi dela soţul său Iordachi. Parte lui Ioniţă Fărâmă şi a soţii sale Mariei ce cu zapis din 1781 Fevruarie 26 au fost vândut-o ia unui Costandin Sluger i Vasâlachi postelnicel, dela care-i dumnealui spat(ariul) cu protimisâs a rudeniei au răscumpărat. Cum şi în stăpânire răzăşilor Iurăşceştii asămine rămasă aceste părţi, adică: parte lui Grigoraş ficior lui Ion Iurăşcu cu(m)părătură lor cu zapis din anii 7274 Octomv. 20 dela însuş Grigoraş Iurăşcu din tot locul şi cu vad de moară în Răbrice; parte Axinii, fata lui Dumitraşco Fărâmă, cumpărătură lor cu zapis din 1769 Ghenarie 20 dela însuş Axinie şi dela fiica sa Tofana toată parte lor ce să va alege în Crăciuneşti de baştină, de cumpărătură, de danie şi de schimbătură din tot locul şi cu vad de moară în Răbrice. Parte Măricuţii fata Drăguţii, nepoata Măricuţii strănepoata Antonicăi fetii

www.dacoromanica.ro

Iremii Băisanului ce să cere de dumnealui spat(ariul) cu'n zapis din 7219 Martu 10, ce scrie că au dat danie parte ce-au avut în Crăciunești vărului său Ioan, supt cuvânt că acel zapis l-ar ave dumnealui după cl'ronomie și nefiind acel zapis pus în lucrare în trecire de 94 ani au dat giudecata ace parte să o stăpâniască tot răzășii precum au stăpânit-o și până în vreme acei giudecăț. Parte Il'ncăi fata lui Irimie Bălușcă care dovedindu-să atunce vândută dumisale spat(ariul) drept 20 lei de bărbatul ei Vasâle, cu zapis din 1800 Apr'lie 10, au răscumpărat-o în fața acei giudecăț. Doao pământuri în Crăciunești cumpărătură lui Tudosâi cu zapis din 7276 Mai 19 dela cumnatul său Ion Fărâmă. Iar pentru parte Mariei fata lui Timuș Fărâmă ce o ave dumnealui spat(ariul) danie dela dânsa și dela bărbatul ei Toader cu zap's d'n 1782 Iulie 12 ce să cere atunce de răzăș supt cuvânt că parte acelui zapis fiind a fimei(.) bărbatul său fără știre ei ar fi dat-o danie, dar după arătare răzășilor că numita încă să află în viață și nevăzându-să vech'lă d'n parte ei la mâna răzășilor giudecata nu i-au putut da ascultare ce dumnealui spat(ariul) să stăpâniască și ace parte, rămâind că dacă aceiaș fimei va fi având vreo nemulțămire să-ș caute pr'n drumul giudecății.

Așizdire și pentru parte Nastasiei fata lui Ion Iurașcu sora lui Gr.goraș Iurașcu ce să cere de dumnealui spat(ariul) cu un zap's de dan'e 1779 Fevruar'e 15 dela Ioniță i Vasâle i Catrina și Dinul f.ciorii Nastasâei și a preotului Iordachi Silav și răzășii cu anafora din 1766 Ghenarie 4 și alte scrisori arătate în giudecată voia a dovedi că maica numițâlor nu ș-ar fi plătit parte de cheltuială la dizbatere moșii și că parte ei după ace anafora au rămas în stăpânire Iurășceștilor. Numiții iarăș din potrivă vrând atunce pr'n giurământ să încredințăză cum că muma lor ș-ar fi dat parte din cheltuială, și nefiind deplină dovadă nici lor căzându-l'-să giurământ diind dovații (sic) li s'au dat lor voi atunce dela giudecata pomenitului Domnu Moruz să scoată carte de blăstăm n'amului Iurășcesc și de vor priimi-o că nu ș-au tras ei sau părinții lor parte atunce danie lor rămâne stricată, iar nepriimind fiindcă însuș ia-'- în fața acei giudecăț și-au întărit de bună danie lor va rămene parte mamei lor în stăpânire dumisale spat(ariul) cum

www.dacoromanica.ro

pre largu să cuprinde la aceiaș anafora a veliților boeri și la cărțâle de hotărâre giudecății a pomenitului domnu. In urma cărie hotărâre a giudecății s'au văzut la mâna răzășilor și carte domnească tot dintr'acel anu Săptv. 7 după jaloba lor cu plângire că dumnealui spat(ariul) după ce au avut cu dânșii giudecată la divan în trecuta lună Avgust pentru alegire părților din moșiile Crăciunești și Hilimonești între dânșii și între dumnealui spat(ariul) d'ntr'amândoao moșiile s'au dat hotărâre mergând dumnealui acolo nu numai că nici într'un chip nu i-ar fi îngăduit a stăpâni cât de puțină parte în Hilimonești, dar încă și niște iarbă i-ar fi găsât și ei di-au cosât pe acel hotar li-ar fi luat-o în tărie sa gonindu-i cu țâganii i alți oameni a dumisale și cu niște câini zăvozi, din care groază fugind unii dintre dânșii ar fi scăpat prin apă și prin pădure, iar alții după trii zâle ar fi nimirit pela casăle lor. Apoi ar fi mersu dumnealui în satul lor cu aceiaș oameni toț și gonindu-i țâganii ar fi agiunsu pe unul dintre dânșii Grigori Iurașcu, căruia i-ar fi luat doi boi supt cuvânt să-i plătiască imașul pentru a patra parte ce are dumnealui în Crăciunești, din care pricină ar fi rămas de i s'ar fi prăpădit toată strânsura pe câmpu, sărăcindu-l cu totul și cercetându ei dreptate atât pentru acele și pentru alte osăbite pagubi ce li-au pricinuit și mai înainte câtu și pentru ace a patra parte ce are dumnealui în Crăciunești hotărâtă de mai înainte fiind la mijlocul moșii cu aceia ar fi călcându și părțâle lor cele de alături, și care nu numai că nici un folos nu cunoscu și păgubăsc ven'tul părțâlor lor, dar mai vârtos totdiauna ar fi în supărări și în pricini cu dumnealui și cu oamenii dumisale, iarăș cerându ei punire la cale. Și că pomenitul domnu Moruz V(oe)vod atunce a să încredința de tot adivărul fără îndoială pentru toate arătările jăluitorilor prin aceiaș carte domniască rânduește pe dumnealui spat(ariul) Vasâle Miclescu, fiind la ace vreme camănar (sic) și pe Gheorghii Talpeș vornic de poartă. Poroncindu-le ca îndată să margă amândoi înpreună la stare locului unde față fiind dumnealui spat(ariul) și jăluitorii răzăș să cercetezi pre cu amăruntul și în frica lui Dumnezău pentru toate câte jăluitorii arăta că i-ar fi asuprit și i-ar fi păgubit dumnealui spat(ariul) cum și i-au gonit și li-au luat iarba și

www.dacoromanica.ro

boi în tărie, care fiindcă săgur (zic) dumnealui nu-ş putè face împlinire să le întoarcă dumnealui înapoi şi de să va putè pentru toate acolo să-i pui la cale şi să-i învoiască cu mulţămire amânduror părţâlor, ca să nu mai jăluiască. Iar dacă va rămâne pricină şi nu-i vor putè îndrepta, să facă mărturie cu arătare pre largu fiştecare pricină fără a părtini sau a veghe voia la vreo parte cu care viind amândoao părţâle la divan să să dè cuviincioasa hotărâre. Aşijdire şi pentru ace a patra parte de va fi precum jăluesc răzăşii. Apoi de au fost şi hotărâtă mai înainte ace parte dacă dumnealui spat(ariul) va fi pricinuitor de paguba şi stricăciune răzăşilor, atunce trebue să-şi tragă parte sa la o margine a moşiei, unde nici dumnealui să să păgubască şi nici răzăşii să să asupriască, poroncindu-li-să iarăş să cerceteză şi să măsure cât este mărime părţii acie în lungu şi în curmezâş şi atâta să măsure la o margine al acei moşii şi să o deosăbască cu sămni alături cu altă moşie ce are dumnealui acolo, făcând şi hartă care, după ce vor veni la divan, să să pue la cale şi pentru ace a cum pre largu şi cu lămurire să cuprinde la aceiaş carte domniască. In urma cărie, nici o lucrare alta nu să vede decât în trecutul anu după necontenitele jalobe a răzăşilor cu mare plângere asupra dumisale spat(ariul) şi asupra fiiului său pentru multele asupriri şi sâlnicele supărări ce mi-ar fi făcând la stăpânire părţâle lor de moşiile Crăciuneştii şi Hilimoneştii şi jacurile ce-ar fi suferit dispre dumnealor mai înainte şi în urma hotărârei giudecăţii din 1805 a pomenitului domnu Moruz. Infăţoşându-să ei cu dumnealui spat. la divan înainte noastră şi a tot sfatul, mai întâi s'au arătat mulţămiţ amândoao părţâle cu hotărâre acei giudecăţi. Şi răspunzând răzăşii că piste hotărâre acei giudecăţ domnelor s'ar fi întinsu de m-ar fi făcucut (sic) acele supărări şi păgubiri dumnealui spat. încă apărându-să şi zicând că nici unile din acele ce arată ei nu mi-ar fi pricinuit de pe drepte părţâle lor, după hotărâre acei giudecăţ, şi că răzăşii s'ar fi întinsu di-au înpresurat părţâle dumisale piste ace hotărâre a giudecăţii pomenitului domnu. Şi aşa rămâindu ace giudecată în nestrămutare cu nemulţămire amânduror părţâlor, s'au hotărât, după ceriri amânduror părţâlor, slobozindu-să precum s'au zis toate pretenţiile amânduror părţâlor în

www.dacoromanica.ro

pătrunzătoare cercetare cu carte de blăstăm la fața locului, cu îndatorire că parte ce să dovedi că au eșit din hotărâre acei giudecăț și au pricinuit supărări și păgubire ciia lante părți, nu numai să plătiască toate păgubirile ce să vor dovedi, dar încă să plătiască și toate cheltuiala și osteniala rânduițâlor boeri cercetători. După care s'au și îndatorit pe răzăș tacrilul de pretenții a lor ce li-au arătat atunce în fața giudecății noastre de li-au iscălit înainte dumisale vel logofăt, și adeverit de dumnealui vel logofăt. S'au dat la mână lor de a-l arăta în cercetare dela fața locului. Spre care dar cercetare prin care domnii mele din 23 Mai a trecutului an s'au și orânduit după cerire dumisale spat. pe dumnealui spat. Vasâle Miclescul și după cerire răzășilor pe dumnealui comisul Toader Buhuș, cu hotărâtă poroncă ca mergând amândoi dumnealor la stare locului, unde față fiind toți răzășii și dumnealui spat. sau vechilul dumisale cu toate scrisorile și dovezâle ce vor fi avându, să cetiască mai întăi carte de giudecată din 1805 a pomenitului domnu Moruz și carte de blăstăm în auzul tuturor. Apoi să între dumnealor în pătrunzătoare cercetare a tuturor pretențiilor dispre amândoao părțâle și la fiește-care post de pritenție a răzășilor cuprinsu în tacril și necuprinsă și a dumisale spat. în ce chip să va dovedi adevărul prin carte de blăstăm și după scrisori ce să vor înfățoșa în cercetare, să facă dumnelor în scris mărturie pre largu arătătoare a fieștecărie pricini și ce păgubire anume au pricinuit o parte altuia, atât înainte cât și în urma giudecății pomenitului domnu, cu care viind amândoao părțâle la divanul domnii mele, să să dei ce desăvârșit hotărâre cum pre largu și cu lămurire să cuprinde la aceiaș carte domniască. In urma cărie să vede că dumnealui spat. Miclescul neputându mergi la fața locului, de carele mergere înștiințându-să dumnealui spat. Cuza însuș în scris au arătat că să mulțămești numai cu cercetare dumisale comisului Buhuș. Așa dar urmând poroncita cercetare în ființa amânduror părților pe carte de blăstăm în ce chip s'au dovedit pentru moșii după scrisori dovezi arătate despre amândoao părțâle la 10 zile Iunie a trecutului anu, au dat plan pe stare locului și mărturie în scris jăluitorilor răzăș, cum și pentru pretențiile în scris a unii părț dela alta iarăș

www.dacoromanica.ro

cercetându în ce chip au dovedit, tot atunce au dat răzăşilor în scris tacril iscălit de dumnealui. Asupra cărie cercetari a dumisale comisului Bucium dumnealui spat. arătându nemulţămire cu poronca domnii mele, s'au orânduit pricinile în de iznoavă cercetare giudecăţii dumilor sale veliţâlor boeri, unde înfăţoşându-să amândoaî părţâle şi arătându-să planul de stare moşiilor şi mărturie i tacrirul de cercetare la faţa locului, s'au văzut că dumnelor veliţii boer au întrat numa în cercetare pricinilor de moşie, adică a moşii Crăciuneştii şi a părţii despre Râbrice stăpânită de răzăş într'un hotar cu moşie Crăciuneştii şi de cătră dumnealui spat. să cere supt trup deosăbită moşie Roboteştii, după cum schimbu săvârşit la 1798 cu sărdariu Ioniţă Rosăt. In ce chip dar au cercetat şi au găsât cu cale dumnelor pre largu şi cu lămurire să cuprinde la arătata anafora cu care s'au înfăţoşat înainte noastră, fără să mai între dumnealor şi în cercetările pretenţiilor de păgubiri însămnate la tacrilul rânduitului boeriu cercetător. Asămine dar şi noi am întrat numai în cercetare acelor pricini de moşii şi atât în cercetare dumilorsale veliţâlor boeri câtă şi în faţa giudecăţii noastre s'au dovedit după cercetare dela faţa locului că dumnealui spat. cu înpresurare au stăpânit 416 stânj. 3 palme mai multă piste hotărâre giudecăţii domnului Moruz, în răzămare unii hotarnice din 1806 Săptemv. 6 a dumisale spat. Vasâle Miclescul de alegire ce au făcut părţâlor dumisale spat. cu urmare înpotriva şi a poroncii şi a hotărârii giudecăţii pomenitului domnu, măsurându dumnealui încă şi moşie atunce cu stânjăn domnesc, iar nu cu stâj. prost precum au fost măsurată din vechiu după arătare hotarnicelor vechi a răzăşilor. Care hotarnică a dumisale spat. Miclescul fiind următoare înpotriva poroncii şi a hotărîrii giudecăţii de sine ş-au rădicat putere, rămâind ca o hârtie nescrisă. Şi după cum amândoaî părţâle înainte noastră la 1816 Mai în 23 în vreme ce s'au rânduit cercetare la faţa locului s'au îndatorit, că parte ce s'a dovedi că au trecut piste hotărâre giudecăţii domnului Moruz şi au pricinuit înpresurări, supărări şi păgubiri cielalte părţi, acum dar cu draptă giudecată dumnealui spat. rămâne îndatorit a răspunde jăluitorilor răzăş vinitul acelor stâj. i păgubirile şi cheltuelile ce s'or dovedi că li-au

www.dacoromanica.ro

urmat d'n pricina dumisale. Aşijdire şi pentru toate părţâle din moş'e Crăc'uneştii câte s'au lămurit şi s'au dat în veşnica stăpânire, atât a dumisale spat. câtŭ şi a răzăşilor, cu hotărâre g'udecăţii d'vanului şi a pomen'tului domnu Moruz la anul 1805, cu care hotărîre a giudecăţii văzându-să unită şi socotinţa dumilorsale veliţilor boeri cuprinsă la anafora, asămine dar un'ndu-ne şi noi acum hotărâm: ca să le aibă atât dumnealu' spat. cât şi răzăşii cu deplină stăpânire în vecinică nestrămutare în toate măsurile lor. Atâta numai fiindcă din scrisorile ce-au înfăţoşat răzăşii şi în faţa giudecăţii noastre, adică hotarnică veche din anii 7270 Mai 18, dela Ion Melegi vorn'c de poartă, ce-au hotărât la ace vreme moşie Crăciuneştii d'n poroncă domn'ască. Invoială din 1765 Ghenari 23 încredinţată de răposat Ştefan Rost, fiind vel logofăt, ce s'ar săvârş't la ace vreme între niamul Iurăşcesc şi între n'amul Fărămesc ca să înpartă triii părţi din moşie Crăc'uneştii di pe Râbrice între dânşii drept în doaî şi a patra parte cumpărătura lui Ion'ţă Gheuca 3 spat. dela Hărmezău, scoţându-să iarăş să o înpartă în doaî 1-tăi carte d'n 1765 Ghenarie 26, dela domnul Grigorii Alexandru Ghica Voevod, dată răzăşilor întăritoare învoelii şi cuprinzătoare, că aflându-să un zapis de cumpărătură la Ioniţă Ghica spat. pe a patra parte din Crăc'uneşti dela Ştefan Hârmezău şi Hârmezău au fostŭ cumpărat dela un Frangole, şi răspunzându răzăşii că acel Frangole n'au avut moşie acolo şi cu dânşii nici odată n'au stăpân't nici Hărmezâu n'ci Gheuca, şi că trăgându pe Gheuca în g'udecată la vel logft. să-ş arăte zap'sul n'au venit. Şi să soroceşti pe Gheuca să margă la Crăciuneşti cu zapis ce are ca să stei la hotărât şi de a scoate dovada încredinţată că este zapisul bun şi vânzare driaptă, să i să scoată parte de cumpărătură de oparte iar neavând dovadă ca aceia să rămâi şi ace cumpărătură a tuturor răzăşilor să o înpartă cu toţii şi pentru ca să ia sfârşât pricina au dat domnie sa ace carte la mâna răzăşilor, Hotarnică din 1766 Avgust 21 dela Alexandru Haciul vornic de poartă, carele iarăş din poroncă domniască hotărâtoare ca să lasă toate alte pricini şi hotărâturi vechi şi să urmeză după zapisul de învoială şi aşăzare între dânşii să le hotărască moşie şi să o înpartă. Şi nefiind Gheuca faţă au hotărât

www.dacoromanica.ro

şi au înpărţât moşie în măsuri cum să arată la aceiaş hotarnică. Şi atât dintru aceste cât şi din alte scrisori arătate dispre amândoaî părţâle aeve să dovedeşti. Intâi că răzăşii stăpânè întriagă moşie Crăciuneşti până la anii 7270, cându atunce hotărându moşie şi ştiind că ace a patra parte a Gheucăi are pricină, au ales-o şi au hotărât-o la mijlocul moşii şi o stăpânè tot înpreună. Al doile că la 1765 când s'au învoit iarăş n'au pus-o în mijloc să să înpartă, lăsându-o mai întâi să o dezbată şi apoi să o înpartă după care au şi tras pe Gheuca în giudecată cum mărturisăşti carte domnului Ghica Voevod, tot dintr'acel anu. Al triile, că la 1766 când a hotărât Haciul moşie pi temeiul învoelii răzăşilor nefiind Gheuca faţă au lăsat parte aceia tot acole în mijlocul moşii precum era aliasă şi stâlpiţă şi i-au înpărţit pe răzăş, în doao numai din celelante trii părţi şi tot cu socotială că giudecându-să răzăşii cu Gheuca şi rămâindu-l să aibă lesnire a o înpărţî drept în doaî între dânşii. Căci de ar fi fost Gheuca faţă la hotărâtŭ şi s'ar fi văzut scrisorile sale şi ar fi rămas cumpărătura sa bună de atunce negreşit răzăşii ca unue cumpărător i-ar fi ales ace parte la margine moşii la care nici Gheuca după obiceiul pământului nu s'ar fi înpotrivit şi n'ar fi lăsat ei la mijloc. Precum era stâlpiţă pentru înlesnire înpărţârii între dânşii cunoscut fiindu-le că cumpărătorul rămâne cu parte sa în mijlocul moşii pururе în necontenite pricini şi supărări trebue să se afle amândoaî părţâle.

Al patrile, că rămâind pricina nesfârşită cu Gheuca, stăpânire răzăşilor au fost tot neclintită asupra acei părţi, măcar de li să vede că ace parte dela Ilinca soţiia Gheucăi cu zapis din 1772 au trecut în vânzare la răposat spat. Ioniţă Cuza, părintele dumisale spat. şi în urmă dumnealui la 1776 şi-au luat carte de stăpânire dela domnul Alexandru Ioan Mavrocordat-Voevod până în vreme oştirii trecute la anii 1792, când atunce în vreme aceia oştiri arătându-să dumnealui de stăpân în tărie au şi pus stăpânire. După care necontenite pricini să văd urmate între dumnealui spat. şi între răzăş până la anii 1794 Martie 23, când atunce din poronca domnului Mihail Costandin Suţul Voevod s'au înfăţoşat răzăşii cu dumnealui spat. fiind camenar în giudecata dipartamentu-

www.dacoromanica.ro

lui al doile, și atât cât Andrei Pafli la ace vreme lipsă de aice ca să să vadă în giudecată un zapis a unui Pandeli ficiorul lui Frangole vameș pe a patra parte de moșie Crăciunești, ce-au vândut el Hărmezăului, cât și pentru dovada stăpânirii acei a patra parte a Gheucăi de cătră cine s'au stăpânit, adică cu bună credință și învoire, sau cu apucătură și sălnicie, neputând giudecata atunce pune temeiu numai pe zâsuri din gură despre amândoaî părțile n'au dat hotărâre pricinii, rânduindu-să prin carte de blăstăm cercetare la fața locului, ca să să dovediască stăpânire a cui au fost și ce feliu de stăpânire și la ce vreme cum dovedescu jalobile răzășilor, cărțâle divanului și domnești și cercetările dela fața locului și carte domnului Suțul Voevod, ace din 1794, după înfățoșare în giudecată. Al cincile, și în sfârșit, că după ce cu giudecata divanului și a pomenitului domnu Muruz la 1805 s'au statornicit ace a patra parte a Gheucăi în vecinică stăpânire dumisale spat. și dumnealui spat. iarăș au început a face multe supărări și păgubiri răzășilor din dată răzăș s'au arătat cu mari jalobă cerând să fie mutat dumnealui spat. cu ace a patra parte din mijlocul moșii la margine, unde alături mai are dumnealui altă moșie, și pomenitul domnu hotărăști tot atunce poroncind rânduițâlor hotarnici, să cercetezi și de va fi precum ei jăluesc apoi de au și fost mai înainte hotărâtă ace parte dacă dumnealui spat. va fi pricinuitor de paguba și strâcăciune răzășilor, atunce trebue să-și tragă parte sa la o margine a moșiei. Unde nici dumnealui să să păgubiască și nici răzășii să nu să asupriască și să măsure cât este mărime acei părți în lungu și în curmezâș și pe atâta să măsure la o margine acei moșii și să o disăbască alături cu altă moșie ce are dumnealui acolo. Cum dovedești carte domniei sale tot dintr'acel anu 1805, Săptemv. 7, ce s'au arătat mai sus. Drept aceia și domnie me acum împreună cu tot sfatul nostru unindu-ne cu socotința dumilor sale velițâlor boeri cuprinsă la anafora și cu hotărâre pomenitului domnu Muruz cuprinsă la ace carte, atât pentru ca să lipsască toate prigonirile dintre amândoaî părțâle, cât și pentru că și dreptate urmiază dupa nestrămutat obiceiul pământului că tot diauna un cumpărator cu părțâle sale dacă în mijloc ne este învoială să alegi

www.dacoromanica.ro

dintre băştinaş trăgându-le dela olaltă la o margine a moşii, unde să nu pricinuiască supărări şi păgubire băştinaşilor. Hotărâm dar ca cu înadinsu orânduit boeri hotarnic prin osăbită carte domnii mele ace a patra parte din Crăciuneşti a dumisale spat. câmpul şi sâliste, precum din vechiu este hotarnică în măsurile ei întocma în lungu şi în curmezâş, să să mute la margine moşiei unde alături va fi mai având dumnealui spat. părţi dintr'altul trup de moşie. După aceia să aliagă şi celelalte părţi ce cu hotărâre giudecăţii au rămas în vecinică stăpânire dumisale care mai sus anume s'au însămnat iarăş din câmpu şi din sâleşti în măsurile lor şi să le lipască către ace a patra parte stâlpind şi cu pietre şi alte sămne hotară, fără a să mai uita la pricinuirile vreunui părţi, ca să rămâe în veci cunoscută dispărţire părţâlor dumisale spat. de către părţâle ce mai rămân în vecinică stăpânire răzăşilor. Iar a patra parte din codru o va stăpâni dumnealui tot acolo unde din vechi au fost hotărâtă, în capul din sus a moşiei Crăciuneştii şi unde şi până acum au stăpânit-o fără nici o pricinuire despre răzăş şi tot acolo lângă aceia să i să de dumisale analoghie din codru şi pe celelalnte părţi ce mai rămân în vecinică stăpânire dumisale, ca să rămâe în veci curmate toate prigonirile dintre amândoao părţâle. Asămine şi pentru parte Mariei, faţa lui Timuş Fărâmă, ce dumnealui spat. o ave danie cu zapis din 1782 Iulie 12 dela Toader, bărbatul ei, de vreme ce acum însuş ia atât înainte dumilor sale velităl boeri, câtu şi în faţa giudecăţii noastre au arătat nemulţămire ei că bărbatul fără ştire ei a făcut ace danie. Hotărâm ca danie să rămâe răsuflată şi numita fimeia de acum înainte să-ş ia parte întru al ei deplină vecinică stăpânire. Cum şi pentru parte Nastasăei preutesăi, fata lui Ion Iuraşcu, ce o ave dumnealui spat. danie dela ficiorii ei cu zapis din 1789 şi hotărâre domnului Muruz au fost, că de vor priimi niamul Iurăşcescu carte de blăstăm să rămâe răsuflată danie ficiorilor ei. Dumnealui spat. după priimire cărţii de blăstăm întărire au pus stăpânire asupra acei părţi. De vremi ce niamul Iurăşcesc atât înainte dumilor sale velităl boeri cât şi acum în faţa giudecăţii noastre au arătat vrednice dovezi adică carte iubitoriului de Dumnezău ipiscop al Romanului şi mărturie protopopului ţânu-

www.dacoromanica.ro

tului Vasluiului de priimire cărții de blăstăm triimesă la 1805 de dumnealui spat. toate dar pricinuirile de acum arătate din parte dumisale spat. rămâind și în fața giudecății noastre în deșărtu. Hotărâm să se întoarcă ace parte cu venitul ei îndeplină vecinică stăpânire niamului Iurășcescu și această pâră în veci să nu să mai pârască, cum și toate scrisorile ce-ș va fi dobândit dumnealui spat. asupra acei părți atât înainte giudecății domnului Moruz cât și în urmă de atunce și până acum, hotărâm să rămâi răsuflate și în veci fără putere de lucrare. Iar asupra părții lui Ioniță Fărâmă din Sălești arătându-să acum și în fața giudecății noastre cu cerire Anița, fata lui Ioniță Fărâmă, supt cuvânt ca adică fără dreptate s'ar stăpâni de cătră dumnealui spat. nefiind vândută, hotărâm să să stăpâniască tot de cătră dumnealui, după hotărâre giudecății domnului Moruz, de vreme ce s'au văzut și de cătră noi zapisul de vânzare a lui Fărâmă și a soției sale Mariei, din 1781 Fevruarie 26, scriind parte lor din tot locul.

Deosăbit pentru părțâle ce stăpânești dumnealui spat. cu zapisă, care cerute fiind de răzăș în giudecățile dela 1805 ca să le răscumpere și despre dumnealui au fost tăgăduite și nearătate atunce nici în cercetare giudecății veliților boeri nici în cercetare giudecății pomenitului domnu Moruz, pentru care pricină s'au văzut acum hotărând acele giudecăți că afară de cătră zapis au arătat dumnealui spat. și s'au lămurit de giudecată de va mai scoate dumnealui pe urmă niscaiva zapisu, nu să vor ține în samă. După tot cuvântul dreptății acele părți s'ar căde a să da în vecinică stăpânire răzășilor, fără să întoarcă vreun ban dumisale spat., care părți atât prin cercetare cu carte de blăstăm dela fața locului și a dumilorsale veliților boeri, cuprinsă la anafora, câtu și prin cercetare giudecății noastre s'au dovedit a fi aceste. Adică: întâi parte din Crăciunești din Grauri i din Hilmonești și din Perieni a trii fete a lui Tudosi zătu Chiriac Fărâmă, anume Catrina Safta și Sosana ce să stăpânești de cătră dumnealui spat. cu doî zapisă din 1805 Iunie 17 și 30, cumpărătură dela Ioniță Todirescul și soția sa Sosana, parte lui Gheorghe Grecușorului ce i să trăge și lui de pe soția sa Catrina, fata lui Todosi

www.dacoromanica.ro

Fărâmă, şi dela Safta, fata lui Todosii Fărâmă, şi dela soţul ei Grigori Vicol, în preţ drept 850 lei amândoaî cumpărăturile. De vreme ce dumnealui spat. au tăgăduit acele zapisă şi nu li-au arătat în giudecată după cerire de atunce a răzăşilor, precum ni-au încredinţat domnie me dintr'un izvod însămnat de sărdariu Costandin Ursoianul, ce s'au văzut acum la mâna răzăşilor Iurăşceşti de toate zapisăle câte să cere atunce de răzăş dela dumnealui spat. să să arăte în giudecată şi să le răscumpere, între care s'au văzut că să cere şi trii zapisă a celor trii gineri a lui Tudosi zăt Fărâmă, pe lângă care s'au mai văzut la mâna răzăşilor Fărâmeşti un zapis din 1790 Ghenarie 20 a lui Gheorghie Grecul, ce-au dat el atunce la mâna socrului său Tudosii, ca să nu fie volnic a înstreina părţâle soţiei sale Catrinii, nici cu vânzare nici cu dăruire, şi doaî jalobe una din 1809 şi alta din 1814, cerând să răscumpere acele părţi dela dumnealui spatariu. Drept aceia unindu-ne şi noi cu socotinţa dumilorsale veliţâlor boeri atâta numai că domnie me prin chipul milostiviriî pentru dumnealu spat. hotărâm ca părţâle acelor trii surori din toate numitele moşii să le tragă niamurile lor răzăşii Fărămeşti de acum înainte în vecinica lor deplină stăpânire şi să întoarcă dumnealui spat. numai în drepţi banii cumpărăturiî, scăzându-să însuş ei din acei bani cu vinitul ce să va dovedi că au luat dumnealui spat. di pe parte acelor trii surori dela hotărâtura dumisale spat. Vasâle Miclescul din 1806 şi până acum, rămâind în vecinică curmare şi ace pricină dintre amândoaî părţâle să de dumnealui spat. şi zapisăle vânzătorilor la mâna răzăşilor. Al doile parte Radului Handuca ce o stăpâneşti dumnealui spat. cu zapis din 1799, asupra cărie părţi arătând dumnealui spat. atât înainte dumilosale veliţâlor boeri cât şi în faţa giudecăţii noastre o jalobă a dumisale din 1806 Aprilie 8, ce au dat cătră pomenitul domnu Moruz, cu arătare că după giudecata ce avusă în trecutul an cu răzăşii de Crăciuneşti hotărându-să pentru parte acelui Radul Handuca ca să-i întoacă (sic) răzăşii banii lăsând şi zapisul la vorniciia de aprozi, ei nu ar fi dat banii şi cerând ca să i să aliagă şi ace parte de hotarnicul ce să rânduisă, cu care jalobă rânduindu-să la vel logft. al ţăriî de gios, în dosul ei să vede anafora cu arătare

www.dacoromanica.ro

că la giudecata ce au avut în anul trecut răzășii de Crăciunești cu dumnealui spat. între altă părți ce li s'au dat protimisăs a răscumpăra, au fost și zapisul Radului Handuca și pentru alte zapisă au dat banii, iar acesta au rămas, și dacă ei n'au dat zapisă au dat banii, iar acesta au rămas, și dacă ei n'au dat banii, să tragă dumnealui spat. parte aceasta întru a sa stăpânire. Care anafora s'au văzut întărită și cu pecete pomenitului domnu hotărând asămine. Inpotriva cărora răspunzându răzășii că toate fără știre lor li-au lucrat dumnealui spat. prin chipuri și mai vârtos că dispre dânșii s'au cerut să arate dumnealui spat. în cercetare giudecății toate zapisăle ce va fi având și dumnealui au arătat atunce de față numai cât au voit, care s'au și răscumpărat și că negreșit de ar fi arătat și acestu zapis de atunce s'ar fi și răscumpărat aflându-să vânzătoriul niam cu dânșii Iurășcești, cum spre dovadă au înfățoșat izvodul de zapisă însămnat de Ursoianu în care s'au văzut că între alte zapisă să cere de dânșii și trii zapisă a Radului Handuca, cum și anafora dumilorsale veliților boeri din 1805 și carte de giudecată a pomenitului domnu Moruz care cercetându-să și de noi nu numai că nu s'au văzut pomenire mică pentru zapisul Handucăi, ce încă s'au văzut scriind în anafora că răzășii atunce au arătat precum dumnealui spat. afară de zapisăle ce-au scos la ace giudecată ar fi având și alte osăbite zapisă pe părți din Crăciunești jălojituri și cu alte chipuri și pentru ca nucumva să le mai pricinuiască supărări au cerut ca să le scoată toate de față, să să cercetezi și să să dei sfârșit pentru toate prigonirile între dumnialui spat. și între dânșii; la care cerire a lor îndatorindu-să pe dumnealui spat. au scos câteva zapisă și prinu cercetare neîncăpând a mai tragi dumnealui cu acele părți din Crăciunești, toate s'au dat acelor ce s'au căzut, întorcându-i dumisale banii ce-au fost luat și n'au mai rămas să mai tragă dumnealui spat. osăbite părți în Crăciunești decât acele ce ace giudecată au găsit cu cale, și așa dând răspunsu dumnealui spat. înainte giudecății că alte zapisă de Crăciunești nu mai are afară de acele ce prin giudecata de atunce s'au lămurit de va mai scoate pe urmă niscaiva zapisă nu să vor ține în samă. Cum pre largu să cuprinde la aceiaș anafora întărită cu carte de giudecată a pomenitului domnu. După înfățoșare ce-au avut

www.dacoromanica.ro

amândoaî părțâle înainte domnie sale și a totŭ sfatul. Incredințându-ne dar domnie me cu desăvârșire că în vreme hotărârii giudecății divanului și a pomenitului domnu fiind altŭ vel logft. și la anii 1806 în vreme ce-au pornit dumnealui spat. ace jalobă asupritoare și cu năpăstuire răzășilor nearătând adivărul când dumnealui ave în sân hotărâre giudecății domnului Moruz, aflându-să vel logofăt dumnealui Iordachi Cantacuz'no, carele neavând nici o știință de cele mai înainte lucrate nici mai cercetând, s'au alunecat pe neadivărata arătare a dumisale spat. a face ace anafora și domnul pe credința dumisale vel logft. au și întărit. Deci de vreme ce să dovedești că dumnealui spat. cu chip asupritor și prin știință ș-au dobândit ace parte cu întăririle arătate, care d săne îș rădică putere de lucrare. Drept aceia, înpreună cu tot sfatul nostru, hotărâm ca parte Radului Handuca de acum înainte să o tragă iarăș ceștii întru a lor vecinică stăpânire, înpreună cu zapisăle și scrisorile dobândite asupra e: de dumnealui spat. fără să întoarcă dumisale vreun ban, îndestul fiindu-i venitul acei părți ce l-au luat cu răpire înpotriva dreptății, dela hotărâtura din 1806 a dumisale spat. Milescul și până acum, căci însuș dumnealui spat. cu urmările sale ș-au rădicat putere de a mai cere dela Iurășcești prețul cumpărării acei părți a Handucăi și această pâră în veci să nu să mai pârască. Așijdere și pentru parte Borodeștilor, ce să stăpânești de cătră dumnealui spat. cu zapis din 1809 Iulie 29, cumpărătură dela Gavril Boroda aprod și dela sora și frații săi. De vreme ce atât în cercetare dela fața locului cu carte de blăstăm și a dumilorsale velițâlor boeri cuprinsă la anafora cât și în fața giudecății noastre s'au dovedit întâi că vânzătorii sânt rudenie cu răzășii Iurășcești, al doile că aceia vânzători mai înainte săvârșisă tocmele cu răzășii și pe urmă au vândut-o la dumnealui spat., și al triile că răzășii îndată adaoza au adus banii la dumnealui spat. și nu i-au priimit, întru unire fiind și noi cu socotința dumilorsale velițâlor boeri, cuprinsă la anafora, hotărâm ca dumnealui spat. să-ș priimască dela Iurășcești numai drepți banii cumpărăturii ce s'a dovedi că au luat vânzătorii dela dumnealui și să-ș tragă ace parte a Borodeștilor înpreună cu zapisul vânzării întru a lor vecinică stăpânire. Asămine și pentru pricina unii livez ce prin cercetare

www.dacoromanica.ro

dela faţa locului s'au aflat că este pe culme dialului ce este hotar despărţători între Crăciuneşti şi între Tatomireşti pe care dumnealui spat. de doi ani încoace pu.nd stăpânire o trage a fi de hotarul Tatomireşti şi răzăşii din vechi şi până atunce au stăpânit-o de hotarul moşiei Crăciuneşti. Deci fiindcă moşie Crăciuneştii la amândoaî marginile stă în zările dialurilor şi ace livadă s'au văzut la hartă închipuită de dumnealui comisu Buhuş că este în povârnire zării spre Crăciuneşti şi fiind aşa atunce dumnealui spat. nu poate să triacă cu Tatomireşti piste zare dialului nici poate să păzască hotarul dispărţător a Tatomireştilor despre Crăciuneşti, precum urmiază zare dialului. Şi pentru aceasta în unire cu socotinţa dumilorsale veliţâlor boeri hotărâm ca tot rânduitul boeriu hotarnic să cerceteză şi dovedindu-să precum slujăşti zare diavolului că ace livadă este cu adevărat din zare povărnită spre Crăciuneşti, atunce să să dei îndeplina vecinică stăpânire răzăşilor, precum şi din vechiu au stăpânit-o, iar dovedindu-să că este din zare povârnită spre Tatomireşti, atunce să să de îndeplină vecinică stăpânire dumisale spat. ca să rămâi în veci sfârşită dispre amândoaî părţâle acei livezi. După toate aceste întărind noi în pătrunzătoare cercetare şi a bucăţii de loc ce să începe din zare dialului Crăciuneştii şi să pogoară în apa Râbrice pe din gios de Cărbuneşti şi pe din sus de Grauri, la care răzăşii din vechi au stăpânit-o tot într'un hotar cu moşie Crăciuneştii, înpotriva altii moşii Perienii ce este piste Râbrice, în care iarăş sânt părtaş şi răzăşii de Crăciuneşti înpreună cu alţii şi dumnealui spat. o cere supt numai deosăbită moşie Rohuteştii, pe care în tărie sa au şi pus stăpânire în urma giudecăţii domnului Moruz, supt cuvântu că moşie Rohoteştii ar ave ei luată în schimbi (sic) de răposatu sărdariu Ioniţă Ros(ă)t. Deci măcar că din scrisorile arătate dispre amândoaî părţâle, atât în cercetare dela faţa locului a dumisale comisului Buhuş, câtu şi în cercetare dumilorsale veliţâlor boeri, s'au cunoscut că dumnealui spat. nu are nici un cuvânt de dreptate să pretendirisască ace bucată de locu supt nume de Rohoteşti după al dumisale scrisori şi numai în răzămare hotarnicii vechi a Crăciuneştilor din 7270 dela Ion Meleghi, vornic de poartă, pentrucă la ace vreme începând a măsura Crăciuneştii din hotarul Graurilor însuş

www.dacoromanica.ro

zice până în capul Rohoteștilol (s:c) a Cărbunești:lor și a Tatomireștilor. De vreme ce răzășii Iurășcești au dovedit vechi la stăpân:re asupra acelui loc încă la anii 1765, când d:n poroncă domniască la ace vreme au fost giudecați de însuș părintele dumisale spat(ariul) pentru înpărțâre Crăc:uneștilor și acelui loc d:n Răbrice, de și s'au cunoscut atunce de părintele dumisale că acel locu nu poate să fie de hotarul Crăciuneștilor după cum să și cere atunce numai de Fărâmești supt nume de Florești, însă dovedind prin carte de blăstăm învech:ta stăpân:re amândoror niamurilor, l-au lăsat iarăș întru a lor stăpânire, înpărțându-l deosăb:t, cum dovedescu cărți de g:udecată iscălite de părintele dumisale spat(ariul) și alte scrisori de răzăș arătat și acum în fața giudecății noastre. Și mai vârtos că cetindu-să înainte noastră atât zapisul din 7209 mai 7, prin care s'au văzut că un Tănasi fic:or lui Hilii Rohotă înpreună cu frații și niamurile lor vându răposatului vist. Iordachi Rosăt 88 pământuri 2 bătrâni d:n Rohotești la țânutul Vasluiului pe Râbrice din gios de Scântei, alături cu altă hotar a numitului boeri v:st(:ernic) Ros(ă)t, cu sâlișle de sat, cu țar:nă, cu loc de fânați, cu vad de moară adeverit fiind zapisul de veliții boeri al acei vremi câtu și însuș scr:soare schimbului d:n 1798 Iulie 19 iscălită de răposatul sărdariu Ioniță Ros(ă)t prin care iarăș s'au văzut scr:indu că dă în schimbu dumisale spat(ariul) moșie Rohoteștii la țânutul Vasluiului, ce este alături cu Tatomireștii pe din g:os. Din însuș dar și acestor scrisori glăsu:re dumnealui spat(ariul) rămâne fără cuvânt și răzășii să ag:ută cu toate dreptate a-ș stăpâni locul acela în vec:nică nesupărare d:spre dumnealui spat(ariul) și despre urmașii săi. Iar dumnealui spat(ariul) Rohoteștii să i să și caute și să-i stăpâniască acolo unde i-au avut vânzătorii cătră vist(iernicul) Iordache, din gios de Scântei, alături cu altă hotar a vist(iernicul) Ros(ă)t și acolo unde i-au avut și i-au stăpânit însuș sărdariu Ros(ă)t schimbătorul, alături cu Tatomireștii a dumisale pe din g:os. Indestulă dovadă fiind și aceasta că dumnealui spat(ariul) negreșit n'au săvârșit acel schimbu pe neștiință până însuș Ros(ă)t nu i-au dat îndeplină vec:nică stăpân:re moșie Rohoteștii, mulțăm:ndu--să a o stăpâni acolo unde i-au dat-o. După care dela 1798 ce s'au săvârșit acel schimbu și până la o știre

www.dacoromanica.ro

trecută ce întărire au pus dumnealui spat(ariul) stăpânire pe acel loc a răzăşilor să văd trecut piste 10 ani. Dacă acel schimbu ar fi fost săvârşit pe locul ce să stăpâne de răzăş, negreşit n'ar fi răbdat, ce din dată ar fi pus stăpânire şi răzăşii în urmă ori cu dumnealui s'au cu schimbătoriul neapărat ar fi întrat în giudecată, precum să giudecă acum şi de atunce schimbul ori s'ar fi întărit sau s'ar fi strâcat. Iată dar că şi această urmare lămurit dovedeşti că altŭ loc este acela ce l-au priimit în schimbu dumnealui spat(ariul) şi altŭ locu este acesta ce să stăpâne de răzăş, lipit de hotarul Crăciuneştilor.

Insfârşit răspunzând răzăşii că între Tatomireşti şi între locul lor ce-au stăpânit din vechi mai este în mijlocu moşie Cărbuneştii a sfintei mănăstiri Goliei şi nici Ros(ă)t mai are altu hotar alături cu locul lor, nici au stăpânit vreo dată cu dânşii împreună într'acel loc. Dumnealui spat(ariul) încă din potrivă arătând că moşia Cărbuneştii nu este, ce sânt tot Tatomireşti şi că dumnealui prin cercetare cu carte de blăstăm la faţa locului va dovedi că Rosăt au stăpânit acel loc de care să ţân răzăşii şi că Rosăt mai are şi altŭ hotar acole, alături cu locul cerut de răzăş au şi cerut dumnealui cercetare la faţa locului. Şu cu toate că unde să văd scrisori dovezi în mijloc şi unde de să ne discopere adevărul pricinii o cerire ca aceasta a dumisale spat(ariul) nu mai ave nici un loc în giudecată aeve cunoscându-să a fi numai prilungire asupritoare pentru răzăş, dar spre a rămâne dumnealui spat(ariul) închiet în tot cuvântul. Drept aceia domnie mea, înpreună cu tot sfatul nostru giudecând, slobozâm ceruta cercetare la faţa locului prin carte de blăstăm a să face tot de cătră orânduitul boeri hotarnici însă cu această hotărîre că dacă dumnealui nu va pute dovedi întocma precum au arătat în faţa giudecăţii noastre, atunce răzăşii vor rămâne vecinici stăpânitori asupra acelui loc, luând şi în scris mărturie dela dumnealui rânduitul boeri hotarnic şi dumnealui spat(ariul) va plăti toată cheltuiala şi osteniala rânduitului boeri hotarnic.

Iar dovedind că moşie Cărbuneştii în mijloc nu este şi că Rosăt mai are şi alte hotare acole alături cu acel loc, şi că Rosăt au stăpânit şi stăpâne cu bună credinţă locul acela când au săvârşit schimbul cu dumnealui spat(ariul) atunci va

www.dacoromanica.ro

rămâne vecinic stăpânitor dumnealui spat(ariul) asupra acei bucăți de loc, și răzășii vor plăti toată cheltuiala și osteniala rânduitului boeri cercetătoriu în pricina acei bucăți de loc. Intr'acest chip fiind dar hotărîre giudecății noastre la fiișticare pricină precum mai sus cu lămurire însămnăm, s'au dat dela noi răzășilor și această carte de giudecată spre întărire anaforalii și spre curmare tuturor pricinilor dintre amândoaî părțâle care spre întocma urmare și lucrare s'au întărit cu a noasrtă domniască iscălitură și pecete. Poroncim dar și dumisale vel logofăt al țării de gios de a să aduce hotărîre aceasta a-l (sic) noastră și la cuvîncioasa împlinire întocma. Aceasta giudecăm, hotărâm, întărim și poroncim.

O. L. P. G.

1817 April 27

IV

1840 Decemvrie 4. Carte de stăpânire a vornicesăi Paraschiva Răşcanu pentru o bucată din Şăndreni pretinsă de spatarul Iordachi Gane.

Cu mila lui Dumnezău noi Mihail Grigoriu Sturza Voevod țării Moldavviei.

Domnescul nostru divan prin anaforaoa din 16 Iunii anul trecut 1839 supt No. 2333 au adus la știința domnii noastri că între d. spata(riul) Iordachi Gane, protictoriul moșii Șăndrenii, dela ță(nu)t(u)l Vasluiului, și între dumneaei vorniceasa Paraschiva Răşcanul, proprietară moșii Drăgușănii, urmând pricină de giudecată după pretenția întinsă de cel întâi asupra cel din urmă pentru o parte de loc dintre Stavnicul vechiu și dintre Stavnicul nou, că adică aceasta fiind din hotarul Șăndreni la trecutul an 1834 Ghenari 24 dum(nealui) spatariul Iordachi Gane, prin jalba ei au dat cătră divanul apelativ a țării de sus, au făcut arătari că din moșiea dum(i)s(ale) Șăndrenii ci o ari zăstri dela casa răp(o)s(atului) jâgniceriul Petrachi Buzâlă, pe care și răposatul au avut-o clironomii dela fratile-său Vasâle 2 logofăt, precum dovidesc hârtiile ci ar

www.dacoromanica.ro

ave carte domnului Mihai Racoviță din anul 7226 și zapisul lui Vintilă postelnicel sin Antohi căpitan din anul 7252, cu cari treci prin vânzari numita moșii la Vasâle 2 logoft. să stăpânești o bucată de loc cu înpresurari din Stavnic și până în Urșița de către casa răposatului vornic Iordachi Răşcanul lipindu-o către moșie sa Drăgușănii și fiindcă atât moșiea dum(i)s(ale) Șăndrenii cât și a casăi Drăgușănii și a toati celilanti moșii megieșiti din sus și din gios după scrisori, stau în Stavnic, cari esti hotar firesc și netăgăduit vederii s'ar lămuri că Drăgușanii înpresoară ace bucată de loc fără dreptati și de când o ari în stăpâniri moșie dumis(ale) necontenit au cerut dela răposatul și în urmă dela casă ca să arăti hărtiile ci va fi având spre a să dosloși pricina, și nici odată n'au vroit să le scoată rugându-l divanului ca să să porunciască dumnealui vornicesăi Răşcanul ca ori domnei s'au vechil să-ș trimetă înpreună cu documenturi ce va fi având ca să vii în giudecată, fiind îndestulă vremi de când să află răbdători și păgubaș de venitul acelui loc înpresurat; care jalbă acel divan au și răcomandoit-o giudecătorii de Eși spre a-i da legiuitul curs, zâsa giudecătorii făcând legiuitile chemări feților prigonitoari la 14 Apr. 1834, luând pricina în tratați în ființa amândoror părților, prin jurnalul ci au închiet însămneză că din dovezâle înfățâșați de îmbile părți având în videri și harta de stare locului giudecătoria lămurești din docomentul No. 3 a feții părâti din let 7251 că Drăgușănii i Șăndrenii era moșii de a lui Antohi fiiul Sandii, din cari după giudecata ci au urmat au luoat în a sa stăpâniri dumnealui logofătul Costandin numai satul Drăgușănii, fără să să pominescă ceva și de parte din Șăndreni astăzi gâlcevită, cari Șăndreni esti moșie osăbită cu scrisorile ei fiind ace parte din Șăndreni nu vreo mică parte spre a nu fi luoată în băgari de samă din docomentul No. 5 din let 1793 că dom(nialu)i Matei Costachi coborâtori a logofătului Costandin au dat în schimbu numai moșie Drăgușănii dumis(ale) postelnicesăi Anița, giupenesa postelnicului Costandin Lambrino, iarăș fără a să pomini de parte gâlcevită d'n docomentul No. 6 că dumnei vornicеas Răşcanul ari dela părinți săi în zăstri ace moșii Drăgușănii tij fără a să pomini de parte din Șăndreni, deci a sapte cum lămuririle ur-

www.dacoromanica.ro

mază că moşii de a lui Antiohii au trecut numai Drăguşănii cătră neamul Costăchesc, de undi prin schimbu au trecut cătră părinţâi dums. vornicesăi fără să să vadă dovadă documentate cum au vinit legiuit cătră logofătul Constandin şi parte gâlcevită, cari netăgăduit esti cu totul dintr'un deosăbit trup de moşii de cătră Drăguşăni, căci docomentul No. 2 de şi glăsueşti şi pentru parte din Şăndreni, însă că acel docoment nu numai cu cuvânt că fiindcă să află la dumnei vorniceasa nu poati dum(nei) să-ş stăpâniască arătata parte ca când ace danii s'ar cuvini dum(i)s(ale), vederat fiind că acel docoment cuprinzători şi de trupul întreg a Drăguşănilor împreună cu acel trup mai mari de cât o parti din Şăndreni au şi trecut; apoi pe temeiul lumuririi de mai sus nici nemul Costăchesc n'au putut stăpâni legiuit ace parti din Şăndreni precum nici domnei vorniceasa Răşcanul cu toati aceste hotarnica No. 4 a dumisale vornices(ii) din let 7253 dovideşti pusa stăpâniri Costăchească pe locul gâlcevit, însă nu cu alt chip decât cu împresurari, căci ace hotarnică de să ni să aniriseşti în glăsuirea ei întăi că acei hotarnici au hotărât moşiea numai pe mărturisâre unor oamini din sati străini fără să fi părâtă faţă cu hârtiile Giurgeştil[o]r şi a Căpoteştil[o]r ca să să.... de hotară. Al doile au păşit şi piste poronca ci au avut-o, hotărând moşiea împregiur când poronca precum ei o însămneză în mărgine de o alegi Drăguşănii numai dispre Giurgeşti şi Căpoteşti. Al triile trec cu hotărâtura pe lângă moşii Şăndrenii însămnează sămne şi de numile Şăndrenil[o]r sau a părţâi din Săndreni cari esti lipită de Drăguşăni, sau că au fost ciniva faţă din parte Şăndrenil[o]r nimică nu pominesc precum arată de Frenciuci, cari sânt alături cu Şăndrenii pe den gios mărturiea aceasta de un feli de dovadă că Vasâle Costachi stolnic văzând că Stavnicul acel firesc hotar ş-au mutat curgire apii pe părâul Urşiţa, care numiri de Urşiţa să lămureşti din docomentul dat de dumnealui spatar Gane, şi aşa ş-au luoat numiri de Stavnic, şi stăpânitorii Săndrenil[o]r, nefiind şăzători acolo pe moşii, au împresurat ace bucată de loc din Şăndreni şi au lipit-o cătră moşiea sa Drăguşănii, dându-i numiri de Drăguşăni vedera(tă) împresurari făcută Şăndrenil[o]r de către Drăguşăni cu doi ani în urma docomentului No. 3; şi fiindcă în

www.dacoromanica.ro

pământul acesta parafragii nu esti pentru înpresurari, apoi urmează socotința giudecătorii cu dumnei vorniceasa Răşcanul să întoarcă dumisale spatariul Gane parte gâlcevită din Şăndreni, de cari să află dum(nealui) înpresurat şi dumneaei vorniceasa ari dreptati a stăpâni numita moşii Drăguşănii întăi după izvodul de zăstre a maicii dumisale, al doile după hârtie de schimbu a lui Matei Costachi sulgeri, în cari arată că dă moşiea Drăguşănii pe apa Stavnicului după scrisori şi hotarnică şi scrisorile o mărginesc în Stavnic, hotarnica lui lucrată pe rândueală, aşa dar nu poati treci cu stăpânire Drăguşănilor mai departe decât până în Stavnic, undi stau şi ceilalnti moşii şi hârtiea închipuită izvod de zăstri No. 2 a lui Handoca 2 cluceri nu să atingi de dumnei, fiindcă nici mama dumisale nici răposatul Răşcanul soţul dumisale n'au avut nici un feliu de înpărtăşâri cu chemul Handocesc, precum nici schimbătorii moşii Matei Costachi Sulger dar apoi ace foai de zăstri nu-ş mai poati ave lucrari de vremi ci după lămuririle de mai sus au trecut acuma către feţă străini cu legiuit chip moşiile Drăguşănii şi Şăndrenii, adică logofătul Costachi au luoat numai Drăguşănii şi Adam Şăndrănii, cu cari această socotinţă a giudecătorii dum(nealu)i spatariul Alecul Răşcanul, vechil maicii sale vornicesăi Răşcanu, rămâind nemulţămit, au apelarisit pricina la devanul ţării dea sus prin jalba dată la 20 Avgt 1834, după cari şi acel devan la 29 Mart a trecutului an 1835 luând pricina în tratatâi, prin jurnalul ci au închiet însămneză că după luoare aminti ci au făcut înţălegirii scrisorilor înfăţoşaţi de îmbile părţi au văzut că amândou acesti moşii mai înainte au fost numai a unui stăpân numit Handuca cluceri, şi căsătorind pe fiica lui Sanda pe lângă altile i-au dat de zăstri şi satul Drăguşănii la Vasluiu şi cu o bucată din Şăndreşti, precum acest Handuca prin scrisoare lui din 7176 adevereză că pe lângă haini odoară viti şi altitle i-au dat ş-un sat anumi Drăguşăni la Vaslui cu dou heleştii şi cu o bisărică şi cu moară în Stavnic şi cu o bucată din Şăndreni unde stau casăle până în Stavnic şi că să n'aibi nimi nici o trebă cu datul său, că el le-u (sic) agonisit şi au dat cui au vroit; din această scrisori să aduci îndestulă dovadă că această bucată de loc deşi mai din vechiu au fost din trupul

www.dacoromanica.ro

Şăndrenil[o]r, dar propietarul amânduror acestor moşii adică 2 clucer Handuca, când au măritat şi au înzăstrat pe fiică sa Sanda, au fost în toată dreptate puternic a da înzăstrari şi a înpărtăşi pe fiică sa pe lângă moşiea Drăguşănii şi cu parte d:n Şăndreni, că au fost atunce voinţa sa, adică bucata aceasta de loc până în Stavnicul vechiu cari s'au şi stăpânit în toată curgire vremii de atunce până la 1834 Ghenari când să vidi pornire pretenţâi dumisale spatariul Gane asupra aceştii bucăţi de loc cu neclintiri şi fără supărări de către toţ stăpânitorii de mai înainti a Şăndrenilor; şi că deşi dum(nealu)i spatar(iul) ar vroi închipui pe Stavnicu cel adevărat că ar fi aceli ci esti acum curgătoriu cu apă mai despre răsărit până în Urşiţa, dar această propuneri a dum(i)s(ale) spăt(ariul) să întimpenă cu glăsuire hotarnicii vechi a Drăguşănil[o]r din 7223 Iule 20, arătată în dovezâle înfăţoşaţi de dumnealui spatariul Răşcanul că Stavnicul vechiu esti acel sămn cât şi cu însuşi hotarnica răps. logoft. Costandin Catargiu, atunce vor(ni)c ci la anul 1816 în vremi când d:n poroncă domniască după cerire d:. spatariul Gane au hotărât înpreg:ur moşiea Şăndrenii, şi arată lămurit prin această hotarnică că au cercetat şi dispre răsărit din Stavnic, şi nu esti nici o pricină, căci din parte aceea să stăpâneşti Stavnicul Vechiu, iar mai gios dispre Drăguşăni iasti o bucată de loc din apa Urşiţâi şi pâră în Stavnic alăturată lângă Drăguşăni, cari esti dată de Handoca cluceri zăstre înpreună cu moşiea Drăguşănii şi s'au stăpânit şi de spătariul Vasâle Costachi şi de urmaş până astăzi fără pricină; cari această hotarnică făcuăt chiear pe moşiea Şăndrenii şi după însuş cerire dumisale spătariului slujăşti de îndestul temeiu că ace bucată de loc, deşi au fost odinioară d:n Şăndreni, dar d:n învechiti cu bună credinţă s'au dat şi s'au lipit lângă trupul Drăguşănil[o]r cu ticluire de zăstri fără a puni dum(nealu)i spatariul nici atunce la acel hotărât pricină pentru această bucată de loc că s'ar cuveni dumis(ale) către trupul Şăndrenilor, în vremi când acei de atunce propietari a amândoror moşiil[o]r Şăndrenii şi Drăguşănii prin scrisoare lui arată mai sus au fost volnic a mai da pe lângă moşiea Drăguşanii şi parte de loc câtă i-ar fi fost voea d:n ceealantă moşii a sa Şăndrenii, precum au şi dat-o aceasta până în Stav-

www.dacoromanica.ro

nicul vechiu până în cari să întindi și să mărginești bucata aceasta de loc din Șăndreni lipită cătră Drăgușăni, și dar după o așa îndelungată pacinică stăpâniri asupra aceștii bucăț de loc și neprihănită de cătră toți cei de mai înainti stăpânitori a Șăndrenil[o]r în priivire stăpânirii ei de cătră stăpânitorii Drăgușănil[o]r și nici însuș dum(nealu) spatar ca ce n'au reclemări sânt la hotărâtura răposatului logofăt Catargiu cu pricinuire asupra acei bucăț de loc, dar nici mai pe urmă până la anul 1834 când au pornit ce întăi jalbă pe aceste temeiuri divanul apelativ neputându uni cu socotința giudecătorii țânutului, au hotărât ca dumnei vornicesa stăpâna Drăgușănilor, după dovezâle de mai sus, având și buna credință a stăpâniri aceștii bucăți de loc să ș-o stăpâniască și pe vietorimi de pre dum(nealu)i spătariul Gane precum au și stăpânit-o și pâră acum ca dispre unul ci nu ari nici o dreptati a o pute pretenderisâ cu care această hotărâre a devanului de apel dum(nealui) spatariul Gane rămâind nemulțămit, au apelarisit proțăsul și la domnescul nostru devan, în urmare căriea sorocindu-s căutare pricinii prin clasâficațâi și făcându-ș cunoscut părțâlor prigonitoari spre a vini întru înfățoșari la 13 Maiu anul trecut 839 s'au luoat în tratațâi întru stăruire de față în presus fii a dumisale spatariul Iordachi Gane precum și a pârâtii vornices Rășcanul prin vechil fiiul dumisale Theodor Rășcanul și cerându-s mai întăi dela (dumnealui) spatariul Gane docomenturile ci ari dum(nealu') prin opisul iscălit, au înfățoșat următoarile din 7227 Mai 23 carte domnului Mihai Racoviță Voevod întăritoari spătariul Costandin Costachi și sulgeriul Adam Luca ca să fii puternici a stăpâni satul Șăndrești țânutul Vasluiului a lua Antohi sin Neculai clucer pentru niști bani ci au dat pentru dânsul fiind chizăș. 2-le 7252 Noemv. 20 zapis din parte lui Vintilă postelnicel sin Antohie căpitan dat la mâna lui Vasâlii 2 logofăt, cuprinzători că vrând el a răscumpăra moșiea Șăndrenii fiindu-i părințască s'au tocmit, cu Vasâlii 2 logofăt și pentru acest protimisâs au priimit o sută lei, dându-i și toati scrisorile spre a stăpâni 2 logofăt cu paci adevărat acest zapis și de boeri marturi. 3-le 7269 Avst 29 o mărturii dela doi lăcuitori anum': Nica sin Neculai și Ilii Moșnelciul om Șăndrenii arătători de sămnile hotară

www.dacoromanica.ro

a moşii Şăndrenii. 4-le 1816 Săptv. 27 mărturii hotarnică dela răposatul logofăt Costandin Catargiu fiind vornic cuprinzătoari că din poronca Gospod fiind rânduit ca să cerceteză pricinile de hotar întri moşiea Şăndrenii, dela ţânutul Vasluiului, a dumisale Iordachi Gane ci o are zăstri dela casa răpos. jăgnicer Petrachi Buzâlă şi între moşiile megieşiti prin cari hotarnică după ci să arată mai întăi docomenturile înfăţoşati de megieş cum şi înpresurările ci pătime Şândrenii, apoi însămneză că au cercetat şi dispre răsărit din Stavnic şi nu esti nici o pricină că cii dat (sic) parte aceea să stăpâneşti Stavnicul Vechiu iar mai gios dispre Drăguşăni iasti o bucată de loc din apa Urşiţâi şi pân în Stavnic alăturată lângă Drăguşănii cari esti dată de Handoca postelnicel zăstri înpreună cu moşia Drăguşănii şi s'au stăpânit şi de spatariul Vasâle Costachi şi de urmaş pâr astăz fără pricină. 5-le 1817 Săptv. tij mărturiea hotarnică dela răposatul logofăt Andronachi Donici, fiind vornic, cuprinzătoari că din poronca gospod fiind rânduit să urmeză cercetare pricinilor de hotar ci urma între moşiea Şăndrenii de pi Stavnic a dumis(ale) Iordachi Gane şi între moşiile Mogoşăştii de pi Valna, între locul schitului Hadâmbu din Delul mari, prin cari iarăş arătându-s înpresurare Şăndrenilor di pre megieş însămneză şi pentru o bucată de loc din moşiea Şăndrenii ci esti între Uşiţă şi între Stavnic alăturată cătră moşie Drăguşănii de însuş, pitar Handoca stăpânul din vechiu a acestor moşii cu foae de zăstri a unii feti a sali, adică dându-i Drăguşănii şi parte din Şăndreni. 6-le 1834 Apr. 14 copii încredinţată de pi jurnalul giudecătorii ţân(u)t(u)l Eşii, a căruea cuprinderi s'au trecut pre largu mai sus. 7-le harta inginerişcă arătătoari de stare moşiilor. Pe lângă cari aceste de mai sus scrisori au înfăţoşat şi dumnealui Theodor Răşcanul iarăş cu opis acest docomenturi: 1-a 7127 Iunii 4 ispisoc sârbesc cu tălmăcire lui dela domnul Gaşpar Voevod cuprinzători de pâra ci au avut Marmură Uricariul cu Andrii, ficior lui Ilii biv şart(ar)i pentru nişti părţi de ocină din satul Şăndrenii, din satul Căpoteştii cum şi pentru un iazi pe pârâul Stavnicului, dându-să rămas pe Andrii ficior lui Ilii. 2-le 7176 Av(gu)st 10 izvod de zăstri dela clucir Handoca, prin cari pe lângă alti lucruri cu cari înzăstreză pe fiică sa

www.dacoromanica.ro

Sanda îi dă şi un sat anumi Drăguşanii, la Vasluiu, cu casă buni, cu heleştiu, cu bisărică şi cu mori în Stavnic şi cu o bucată din Şăndreni, undi stau casăle până în Stavnic. 3-le 7251 Noemv. 25 carte de giudecată dela boerii vremii aceea cuprinzătoari că în domniea a dou a lui Mihai Vodă cumpărând desătina la Tecuci răpos. Costandin Costachi vel logofăt şi cu slugeriul Adam, el încă au fost vândut-o lui Antohii căpitan, ficior lui Neculai ci au fost clucer, înpreună cu alţâi; şi acest Antohii mâncând banii 386 ug şi 12 patronici şi neavând de undi să-i plătiască, au fugit în Ţara Românească, pentru cari Mihai Vodă au dat moşiile lui Antohie căpitan în stăpânire zâşil[o]r boeri, adică satul Drăguşănii logofătului Costandin, iar satul Şăndrenii şi Dâncenii le-u dat sulgeriului Adam, şi că pornind pretenţia pentru acesti sati Vintilă post(elni)cel, ficiorul lui Antohii, l-au dat rămas giudecata find luoati pentru datoriea tatălui său. 4-le 7253 Iuni 20 mărturii hotarnică dela Vasâle Carp, vornic de poartă şi alţâii, cuprinzătoari de hotărâtura ci au făcut moşii Drăguşănii şi că cercând vechile hotară au găsit dou boure în zare delului dispre soare-răsari şi au mai întărit cu trii bouri în dreptul acelor dou, unde să lovesc în capiti Tatomireştii cu Drăguşănii şi s'au găsit o pietră hotar în coastă supt hulmu în dreptul moşii Şcheea şi de acole la vale piste Bahna cu lozăile mărunţăle şi tot în drept pisti drum şi pentru rândiuri mai la vale s'au aflat iar hotar vechiu şi tot în drept la vale pisti o râpă cu izvoară în mal. Iarăş hotar vechiu şi tot în drept esti o movilă şi au găsit hotarul scos puindu-l la loc de acole la vale şi pisti drum, asupra şăsului mergi pân în Stavnicul cel săcu şi acole au pus dou pietri chiotoari de disparte Căpoteştii moşiea mănăstirii Bârnova, şi de acole o piatră în şir în sus malul Stavnicului până în drumul ci vini dela Eş şi treci prin vadul Cercezoai, şi acole iarăş dou pietri chiotoari de înfundeză Drăguşănii de Giurgişti. De acole o pieatră în şir în drept pân în apa Stavnicului, şi de acole mergi în gios pe malul Stavnicului până în dreptul Frenciugiulor (sic) moşiea lui Neculai Bucium şi dispre ace parte au rămas neales, dându samă Bucium că ar treci Frenciucii pisti apa Stavnicului şi că ar mergi până în temeliea casălor Crucerescului. 5-le 1793 Mart 1-iiu scri-

www.dacoromanica.ro

soare supt iscălitura sulgeriului Matei Costachi dată postelnicesăi Aniţa soţiea post(elniculu)i Costandin Lambrino, prin cari faci schimbu dându moşiea Drăguşănii, ci esti alesă după hotarnica de mai sus d'n 7253 Iuni 20, au luoat de înpotrivă dela postelniceas Lambr.no moşiea întregă anumi Puţănii cu apă ci să numeşti şi Munteniii la ţânutul Fălciiului, iarăş alesă şi fără pricină precum şi nişti părţi de moşii tot la acel ţânut pe Elan anumi în P.ţcani, în Lungeni i Bălăneşti şi o vatră de iaz supt moşiea Tupilaţâi, cum şi dou sufleti de ţâgani. 6-le 1835 Iunii 15 copiea jurnalului devanului de apel, a căruea cuprinderi s'au trecut mai sus. Deci în priiv're acestor de mai sus docomenturi înfăţoşati de către amândou părţâle prigonitoari, devanul după cuamăruntul şi pătrunzătoari cercetari ci au făcut înpregiurăril[o]r aceştii pricini, precum şi propunirilor cuprinsă prin replica dată de dumnealui spatariul Gane au v'n't cu lămuriri că hotărâre divanului de apel iasti dreptă şi legiuită, cu a căruea cuprindiri întru totul unindu-s şi cestu domnesc devan, hotărăşti ca dumnei vorniceas Răşcanul să-ş stăpânească şi de acum înainti această bucată de loc d'n Şăndreni pretindirisâtă de d. spatariul Gane aşa precum şi pân acum o au stăpân't, pentrucă propun're cuprinsă prin replica dată de dum(nealui) Gane, că adică deşi Handoca la înzăstrare fiicii sale Sandii, pr'n izvodul din 7176, îi dă zăstri prin izvod pe lângă Drăguşănii şi parte din Şăndreni, însă luare aceştii moşii la 7227 de către domnie şi trecire ei către persoanile dela cari apoi în urmă au vinit către vorniceasa Răşcanul nemaipominindu-să nimică de ace parti de loc decât numai de Drăguşănii, ar socoti că de atunce locul pretenderisât de dum(nealui) d'n Şăndreni au rămas dizlipit de Drăguşăni nu ari loc, pentrucă dela înzăstrare Sandii de către Handoca şi până la luoare moş'i pe socotela domnii, precum d'n docomenturile înfăţoşati să lămureşti, find trecut în mijloc 51 ani, în cari vremi ace parte de loc din Şăndreni stăpânindu-să de către acei de atuncea propietari înpreună cu Drăguşănii şi au luoat numiri numai de Drăguşăni, după cari urmari prin acturile d'n urmă vederat să înţălegi că s'au pominit numai de Drăguşăni şi aşa precum înpreună cu parte din Şăndreni s'au stăpânit în cursul arătaţâl[o]r ani, tot aşa s'au luoat şi de

www.dacoromanica.ro

cătră domn'e trecându-să prin vânzări și apoi prin schimbu și cu stăpân'ri neclintit urmată până la hotarn'ca din 7253, când atunce această parti hotărându-să înpreună cu Drăgușănii o și pomînescu anumi hotarnicii, și dela cari apoi și dela această hotărâtură în curgire de 94 ani asămine neclintit să stăpânești atât de cătră cei de mai înainti propietari cât și de cătră dumnei vorniceasa până astăz, în privire căriea învechiti stăpâniri cadi și osăbiti propuniri cu dum(nealui) spat. Gane mai faci, că adică Handoca prin izvodul de zăstri zăcând o bucată de loc din Șăndreni unde sânt casăle și pân în Stavnic n'ar cuprindi di tot locul stăpânit până astăz de domnei vorniceasa, când precum s'au zâs dela hotărâtura mai sus arătată acelaș loc să stăpânești întru întregime lui de cătră dumnei vorniceasa, fără a urma vreo reclemațâe potrivită cu propunire dumis(ale) spatariului Gane pân la 1834. Drept acee domnîea noastră în temeiul legilor statorniciti după noul așăzământ prin acest hrisov cu a noastră iscălitură și peceti întărim prescrisa mai sus hotărâturii a devanului domnesc, în temeiul articului 364 din Organicescul reglement, urmând întru aceasta credința boerîl[o]r domnii noastri mădulări a domnescului devan iscăliți în anafora d(umne)lor logft. Costachi Baluș, vornic Ioan Luca, vornic Scarlat Miclescu, vornic Theodor Baloș și a cand dațâl[o]r îndeplinitori complectului dum(ne) lor agá Ilii Gogălniceanu (sic) spatar Alecu Vârnav și spatr. Demetrii Bran acum postelnici. Pentru cari poroncim dumisale vel logft. a dreptățâi și cavaleriu Neculai Canta ca prin locul cuviincos să aducă întru întocmai înpliniri hotărâturi arătată. Scrisu-s'au hrisovul acesta la scaunul Domnii în orașul Eșii, în anul al șaptile al domnii noastri.

Anul 1840 luna Dechemv. 4 zâle.

Semnătura domnului. No. 201.

O. L. P. G.
No. 733

† N. LAZĂR

www.dacoromanica.ro

Constantin Cantemir Voevod scrie din Iași, la 29 Ianuarie 1688, lui Ștefan Lubomirski, hatman al coroanei poloneze, căruia-i trimite pe boierul Sava, pârcălabul de Orhei, cu urări și dorințe.

„Eu trimit la prea ilustrul vostru rege pe vechiul și credinciosul servitor al regretatului vostru tată, actualmente boierul meu, pe căpitanul Sava, pârcălabul de Orhei, pentru a vă face cunoștință și pentru a-mi câștiga bunăvoința și prietenia voastră, ca vecin.

Mă adresez Domniei voastre cu sincere felicitări, binevoitoare urare de bună sănătate și afaceri prospere pentru cât mai mulți ani.

Odată cu transmiterea urărilor, acelaș boier vă va prezenta și câteva din dorințele mele...

Vă rog să nu-mi refuzați aceste dorințe...

(Varșovia, Biblioteca Krasinski, Ms. 285.

(In hârtiile lăsate de N. Iorga).

* * *

Ianache Mavrocordat, fiul Exaporitului, delegat al guvernului otoman la pacea de la Pasarovit.

Constantinopol, 15 Decembrie 1717

„Vers ce tems-ci Ianachio Mavrocordato, Hospodar ou Vaïvode de Valachie, arriva à Andrinople, où la Porte lui avait envoyé ordre de se rendre, et comme ancien ami de Mr. l'ambassadeur [Collyer], il vint rendre visite à Son Excellence avec la permission de la Porte; et il lui dit qu'il était venu pour recevoir sa commission en qualité de troisième plenipotentiaire pour le prochain congrès: mais au lieu de recevoir cette commission, il eut ordre quelques jours après de retourner à son gouvernement".

(W. Theyls, *Mémoires curieux de la guerre de l'Empire ottoman...,* Leyde, 1722, p. 323).

* * *

www.dacoromanica.ro

Pretenţiile Imperialilor la pacea de la Passaroviţ.

1. „Les deux principautés de Valachie et de Moldavie, comme dépendances du royaume de Hongrie, de la principauté de Transilvanie et du Banat de Temeswar; même, en conséquence de la possession de Belgrade, dont les gouverneurs ont toujours eu le commandement dans ces provinces, outre que Sa Majesté se trouvoit en possession de cinq territoires en Valachie".

(Ibidem, p. 358).

*

1753

Matei Ghica, ocupă Scaunul de la Iaşi.

„Oct. 1. lt. 7262 [1753] au intrat Măria Sa Matei Grigore Ghica Vod. în scaun, domn tânăr de 30 de ani".

(Academia Română, Ms. 603. Cf. Bianu şi Caracaş, *Catalogul...* II (1913) p. 374).

Un episod din Războiul Independenţii

Un ordin al generalului Cernat, ministrul de războiu, către generalul Radovici, comandantul corpului II armată ce se găsea la Caracal, datat 18 Iunie 1877 spune:

„Domnule General,

„Sunt informat că şi în urma ordinelor ce vi s'au dat, în cantonamente şi chiar bivuacuri sunt o mulţime de femei care stau cu trupa şi o urmează în toate mişcările sale.

Asemenea toleranţe sunt cu totul în contra spiritului de disciplină şi de ordine, ce trebue să predomine, mai cu seamă, într'o armată în faţa inamicului, prezentând şi inconvenientele cele mai grave în momentul când lupta va fi să înceapă, atât prin prezenţa lor cât şi prin desordinea ce s'ar produce din nenumăratele trăsuri ce neapărat vor fi întrebuinţate pentru transportul lor şi a bagajelor lor.

www.dacoromanica.ro

Unele din aceste inconveniente s'au şi produs deja cu ocazia canonadelor susţinute pe marginea Dunării, fiecare lovitură de tun fiind acompaniată de strigătele şi plânsetele acelor femei.

Afară de aceasta, unele din ele au o conduită din cele mai scandaloase.

Pentru aceste motive, mă văd silit, Domnule General, a vă repeta ordinul ce v'am adresat în această privinţă, spre a vă ruga şi de astă dată să luaţi dispoziţiunile cele mai severe ca circularea femeilor prin cantonamente şi bivuacuri să fie cu desăvârşire oprită, precum asemenea se va opri ca aceste femei să urmeze armata în diferitele sale mişcări".

(Arhivele Statului Bucureşti, fond M. St. M. Dosar 627, fol. 170).

V. MIHORDEA

Patru acte vechi din Valea Gardului-Ceptura [1])

La preţioasa colecţie de 35 acte, „Documentele moşiei Ceptura", publicate de păr. Dumitru Furtună în 1934, cu o bună introducere, adăogăm regestul acestor acte privind „viea lucrătoare" de 11 pogoane, din „Dealul Dobrotenilor despre Valea Gardului din districtu Prahova" — azi, după Dicţionarul geografic, numit Dobrota, aparţinând com. Udreşti — vie pe care, în 1859 Martie 21, Manolache Finţescu o vindea lui C — din Zoeadi în preţ de 21.000 lei. In actul din 6 Febr., legalizat de Trib. Prahova, se amintesc aceste 4 acte, unul cu dată schimbată, pe care le dau în regest.

Zapisul lui Oprea Mărgilarul din 1705

Oprea Mărgilarul vinde cumnată-său Gligorie Băcanul „doao pogoane şi o cezăvârtie de vie din Dealul Dobroteanilor

1) Originalele la d-l căpitan I. Ionescu din Reg. 8 Inf. Buzău; dela familia general Spirescu, socrul, comunicate mie de cuc. preot Matei Popescu din acelaşi oraş, în 1928.

www.dacoromanica.ro

„de pe Valea Gardului", care îi sănt cumpărătoare: 1 pogon dela Popa Voico ginerile logof. Stroe, alături cu viile lui Gligorie „și în căpătâiul de sus să lovește cu viile d-lui logof. C-din „Conțăscul", iar un pogon și o cezv. dela moș Răsminceanul. „Pogonul Cucuescul" vecin cu viea călugărului Stan și cu cezvârtea părcălabului Hrizăi. „Cedăvârtea aceasta este în obrațiile viilor d-lui Gligorie... iaste rătundă și obrațele cezvărței cum merge de lungi la vale, până în drum". O vinde „cu locul de supt dănsele și cu loc de casă în poalele cezvărției și cu obrațiile ei... nedajnică". „La tocmeală au fost mulți megiiași mărturie și den sus și den jos". Ghen. 12. 7213. Suptscrișii: Opre Mărgelaru cu Maria mama sa și nepotul Gheorge.

Zapisul lui jupân Iane din 1709

Iane cu soția Stana și cumnata Stanca vând cumnatului Gligore Băcan și „jupăneasii dumnealui Ioanii, sora noastră": „vii pogoane 8 și 3 cezvărți c'un ciric, cu obrațiile viilor și cu locul de casă și cu crama, cu toate dichisile vi(e)i, care vii sântu în Valea Gardului în dealul Dobroteanilor și... *nedajnice cu loc de moșie,* care ne-au rămas și noao dela fratele nostru Oprea Mărgilarul... trebuindu-ne bani pentru datoria fratelui nostru Oprea. Vinde „pogonul pă taleri 30, care facu piste tot tl. 267—33" [1]). „Și după ce-am vândut noi aceste vii s'au sculat Stan Moșneanul cu gâlceavă asupra cumnatului nostru Gligorie i zicând că d'entr'aceste vii" vândute de Stan lui Oprea „n'au luat bani pe ½ pogon și un ciric". La judecată se găsește dreaptă cererea lui Stan. „Și plătind și lui Stan Moșneanul ½ pogon și un ciric, care fac piste tot, cu ale Oprei și cu ale lui Stan pogoane 2 i 3 cezvârți și un ciric și aceastea au scăzut din suma celor 11 și 3 cesvârți de pogon de vie și ni-au rămas noao pogoane 8 și 3 cesvârți și un ciric"... ci pre aceastea am

1) Suma reprezintă însă plata pe numai 8 pogoane, 3 cesv. și 1 ciric, cum arată mai jos; dacă socotim talerul à 40 par. ar face: 265 tl. și 40 parale.

www.dacoromanica.ro

luat noi banii tot deplin. Deci și noi am dat zapisul nostru împreună cu zapisul cel vechiu și cu cartea de judecată a d-lor" „Ghen. 7 din 7217". Semnează în grecește „Ioan Marghilaris întăresc cele de mai sus" și la fel: „Gheorghis", „fiul lui Ioan", „Nicolas". In românește:

„Eu Stana, jupâneasa lui jupân Iane, vânzător.

„Eu Stanca lu căpitan Gligor, vânzător.

„Eu Constandin sin Stancăi".

III.

Zapisul lui Vasile zet Caramanlâu 1740.

Vasile zet Iordache, biv vel Portar Caramanlău, vinde „sf. sale părintelui popii Ion ot *Cepturi*", „2½ pogoane, cezvârți 1 de vie paragine în Dealu Dobrotenilor, pogoane pot (sic) taleri 3½" și „pogoane 4½ dă țăline pot taleri 2". „Din care vie au fost vândut cumnatu-mieu C-din Caramanlău sfintei *Mănăstiri Ecaterinei*, care eu neîngăduind ca să le ție mănăstirea am torsu bani și am luat acest zapis dă vânzare acestur vii, care le-am dat la mâna lor (sic)". Aprilie 29, 7248.

„(ss) Eu Iordache zet Caramanlău".

Marturi: Diacon ot Dobrot, Șărbu Vlăicolescu, Tudor Vlăicolescu, „popa Gherasim, vecin".

V° „Dintr'acest zapis ce scrie în față de șapte pogoane și o cizvârtă au cumpărat cumnat Stan și s'au scăzut pogoane unul, însă s'au mai scăzut și un pogon și jum. ce au cumpărat diiacon Ion Cocoescu, zapis tot de la moși. Și pt. credință m'am iscălit. 1782 Martie 29, (ss) Serdar Papazoglu adeverez". Martori Iordache Clucer, Dimitru Dincescu.

IV.

Zapisul de schimb al lui Radu Cluceresc.

Radu sin Cluceresc cu soția Ileanca și fiul Din, face schimb cu finul său logof. Mihalcea sin Mihalcea: acesta dă 3

www.dacoromanica.ro

pogoane și ½ „niște vie păragină, alăturea... părăsită de trei ani și livedea de pomi... în Valea Gardului între viile Dăncești-lor“... răscumpărate de la moșii și părinții lui Radu, care dă tot atâta „moșie și țelini și un pogon ce să cheamă Rătunda de păragină și o cesvârtă de vie lucrătoare... lângă viea sf. m-ri Vărbila, pământ răscumpărat dela egumenu Gherasim schimbu pă stupi... vândut tot de moșii“ lui Radu „unui Serafim egu-menu mânăstirii din vechime“. Se amintește locul la cruci „la care sânt și îngropați din vechime, în vremea ciumei, în zilele [d-]sale Manoilu-Vodă“. Și „au fost și alți oameni moșneni de cinste și boernași-martori“. 1790 Aprilie 5.

(ss) Radu Clucerescu. Martori: postelnicul Vas. Parepa zet ego- Ion Dian, diacon Cocoescu, Manolache logof., Dincu Postelnicu, C-din Parepa, Andrei Mazăl, Simirea Căpitanul, D-tru Dăncescu. Scrie: Preda Ciocârdiea.

N. A. CONSTANTINESCU

---

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SEAMĂ

Gh. I. Brătianu, *Nouvelle contribution à l'histoire de la Dobroudja au moyen âge.* Revue hist. du Sud-Est européen, XXI (1944), pp. 70—81.

Se cunoaşte povestea colonizării Turcilor lui Izzeddin în Dobrogea, la începutul domniei lui Mihail VIII Paleologul (c. 1263). Izvoarele bizantine ale epocii au înregistrat episodul aventurilor lui Izzeddin, refugiat dinaintea Mongolilor lui Hulagu la curtea împăratului, la Niceia, urmându-l apoi la Constantinopole, odată cu restauraţia din 1261. Ele nu vorbesc însă nimic despre aducerea, curând după aceia, a Turcilor Sultanului în teritoriul imperiului şi aşezarea lor, cu Sary-Saltuk, ruda lui Izzeddin, în Dobrogea. Faptul e pomenit numai de un izvor oriental, *Oghuznamè,* semnalat de d. Balascef într'o redacţiune din secolul al VI-lea, a lui Seïd Lokman. In lucrarea apărută postum, *Die angebliche Einwanderung der Seldschuk-Türken in die Dobrudscha im XIII. Jahrhundert,* (Acad. Bulgare des Sciences et des Arts, t. LXVI, 1—2, Sofia 1943), Mutafciev contestă valoarea istorică a acestui izvor, pe motivul că e tardiv şi unic, pentru a păstra Dobrogei caracterul său fundamental bulgăresc, o veche pasiune a învăţatului dela Sofia.

D. Brătianu arată cât de şubrede sunt toate deducţiunile acestuia pentru istoria Dobrogei. Trebue să însemnăm că, într'o comunicare recentă, ce va apărea în Revue du Sud-Est européen. Directorul Institutului francez de studii bizantine, d. V. Laurent, şi-a exprimat şi dânsul îndoelile sale faţă de argumentele aduse de Mutafciev şi a arătat pentru ce colonisarea Turcilor lui Izzed-

www.dacoromanica.ro

din nu poate fi contestată: stăpânirea lui Mihail VIII Paleologul era, în adevăr, efectivă, cel puţin în părţile riverane ale Dobrogei.

N. Bănescu

G. Strat, *Industria românească în cadrul economiei europene*. Bucureşti, 1945.

Lucrarea d-lui Strat e o pledoarie bine argumentată în sprijinul intensificării industriei la noi. Autorul începe prin a arăta, în linii generale, insuficienţa vieţii economice româneşti înainte de creaţia industriei, rezultat al împrejurărilor politice fatale ce apăsau asupra ţărilor noastre sub jugul suzeranităţii turceşti. Tratatul dela Adrianopole (1829), deschizând comerţului nostru internaţional mari perspective, a transformat întreaga noastră economie naţională. Expunerea evoluţiei dela Regulamentul Organic până în pragul veacului al XX-lea, dominată de problema ţărănească, şi schiţarea primelor începuturi industriale învederează silinţele eroice care s'au făcut pentru ieşirea din robia economică a Austro-Ungariei, după denunţarea convenţiei cu acest Stat. Datele statistice produse de autor subliniază progresul relativ repede realisat în acest domeniu; avântul luat de industrie după războiul unităţii naţionale nu se poate explica, după d-sa, numai prin creşterea teritoriului.

Consideraţiile d-lui Strat cu privire la „Poziţia industriei româneşti în Europa, după războiu", (cap. VI al lucrării) merită toată atenţia. E lesne de înţeles că toată producţia industriei din Occident se va consacra înainte de toate operei de refacere a Statelor respective, după distrugerile imense pe care le-au suferit. Aşa fiind, singure ţările care vor fi desvoltat o industrie capabilă a satisface nevoile de consum, măcar în parte, vor fi în măsură, după autor, a întreprinde propria lor refacere. Dar nu trebue să uităm că şi această ori cât de modestă industrie a Statelor care o aveau a fost nimicită, în foarte multe părţi, în timpul războiului şi chiar după încetarea lui şi că va avea nevoie ea însăşi a fi refăcută.

Ultimul capitol al lucrării arată „legitimitatea industriei

www.dacoromanica.ro

românești în cadrul economiei europene". Părerile d-lui Strat sunt foarte juste când afirmă că România nu poate rămânea numai țară agricolă. Industrializarea ni se impune ca o necesitate națională, față de excedentul însemnat al populației noastre rurale, și ea află la noi toate condițiile naturale prielnice pentru sigura ei desvoltare.

N. Bănescu

D. M. Pippidi, *Formarea ideilor literare în antichitate*. Casa Școalelor, 1944.

Lucrarea d-lui Pippidi poate sta alături, prin erudiția ei, de studiile cercetătorilor străini asupra problemelor care au preocupat pe cei vechi. Ea încearcă a lămuri, printr'o adâncită analiză a celor mai caracteristice opere ale antichității, formarea și răspândirea ideilor literare la Greci și Romani, de la apariția lor până în epoca lui August. Incepând cu primele monumente ale literaturii grecești, cu Homer și Hesiod, autorul trece în revistă toate curentele și doctrinele de seamă privitoare la creațiunea artistică. In presentarea lor, nu lipsește nimic din atât de bogata bibliografie modernă, pe care autorul o întrebuințează și o discută.

La noi, unde, printr'o neiertată greșală, clasicismul a fost expulsat cu mare cruzime din școli, lucrări ca aceasta nu se pot recomanda în deajuns.

N. Bănescu

V. Grecu, *Și totuși Invățăturile lui Neagoe-Voevod*. Extras din „Convorbiri Literare", 1944, pp. 740—767.

D. Grecu răspunde, în acest lung și documentat articol, obiecțiilor pe care, în același număr al Revistei, i le face un cunoscut slavist, elev al răposatului Russo, cu privire la autenticitatea Invățăturilor lui Neagoe Basarab.

Criticul d-lui Grecu nu face decât să enumere argumentele, „în număr de nouă", pe care de mult le adusese Russo împotriva autenticității, și crede că poate afirma că atâta timp cât la a-

www.dacoromanica.ro

ceste argumente „n'a răspuns până acum nimeni", Învățăturile nu pot fi atribuite lui Neagoe. Deși afirmația nu este exactă, d. Grecu ia argumentele pe rând și le dărâmă, unul câte unul, pe toate.

Lucrul nu i-a fost prea greu, de vreme ce însuși autorul acelor „nouă argumente" n'a fost niciodată convins de eficacitatea lor și, de câte ori a revenit asupra chestiunei, mereu a repetat că „va dovedi mai târziu" că adevăratul autor al Învățăturilor „e un călugăr". Au trecut însă treizeci de ani de atunci și răposatul n'a mai făcut niciodată dovada, ceea ce dă preopinentului său dreptul a conchide că el n'a putut afla temeiuri decisive spre a-și susținea părerea.

Ceea ce e de reținut din replica solidă a d-lui Grecu, e caracterisarea justă a operei piosului Domn, așezată în cadrul ei firesc, cu mijloacele pe care vremea și mediul i le punea la îndemână. Procedeul vine de departe, din literatura parenetică atât de bogată a Bizanțului, transmisă pretutindeni în Sud-Estul european, și învățatul român aduce interesante și numeroase exemple.

N. Bănescu

Gino Lupi. *Il Venerabile Servo di Dio Fra Geremia da Valacchia, Cappuccino. L'Italia Francese,* 1939, vol. XIV, pp. 118—125.

Cu întârzierea cauzată de greutatea de a găsi publicațiile străine, pomenim acest articol important. Autorul, d-l Gino Lupi, e bine cunoscut în țara noastră prin numeroasele sale studii despre istoria și literatura românească.

Despre Venerabilul Ieremia Valahul, călugărul român din sec. XVI, mort în faimă de sfințenie, au scris în istoriografia românească N. Iorga, Episcopul Ioan Bălan al Lugojului, Dr. Ilie Dăianu, cunoscutul publicist, care a scris despre Venerabilul Ieremia Valahul o întreagă serie de articole, precum și o carte, apărută în trei ediții (două la Cluj, una la Timișoara) și pregătește o operă mare.

Articolul d-lui Gino Lupi nu aduce contribuții inedite, dar

www.dacoromanica.ro

are meritul de a face cunoscut în Italia pe evlaviosul capucin român. Citează puținele studii italiene cari îl pomenesc.

In Almanahul tineretului român dela Oradea, d-l Virgil Maxim publică o parte din actele inedite despre Venerabilul nostru, păstrate în Arhivele Romei.

I. E. Naghiu

Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările românești*, București, 1945, de 411 pagini și 22 tiguri.

Institutul de studii și cercetări balcanice a făcut să apară în editura sa lucrarea de seamă a d-lui profesor Andrei Oțetea despre Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1821 în principatele noastre.

Studiul, metodic împărțit, începe cu un capitol despre regimul fanariot, iar în altele se tratează începuturile și cariera lui Tudor, apoi legăturile lui cu Eteria. Autorul descrie isbucnirea răscoalei în Oltenia, mișcarea eteristă din Moldova, măsurile guvernului central.

Un capitol interesant, plin de noutate, în care subiectul este aproape epuizat, privește atitudinea marilor puteri față de răscoala din Țările române. D-l Oțetea trece apoi la acordul lui Tudor cu boierii, legăturile dintre Ipsilanti și Vladimirescu, guvernarea lui Tudor, sfârșitul său; intrarea Turcilor în țară și lichidarea mișcării eteriste, ocupația turcească.

Rezumatul francez și indice de nume încheie expunerea cărții. Lucrarea d-lui Oțetea este de natură să trezească discuții.

V. Mihordea

N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*. Ediția a III-a, București, 1944, de 384 pp. In editura Institutului de Istorie Universală.

Incepute încă din 1894, lecțiile de deschidere ale profesorului Iorga, ce aveau directă atingere cu filosofia istoriei, au

www.dacoromanica.ro

fost reunite în volum, împreună cu discursul de intrare la Academie în 1911. După mai bine de două zeci de ani cartea ajunsese atât de rară încât o reeditare se impunea. A doua ediție a apărut în 1933, aproape dublată ca proporții (178 pp.), cu toate că autorul n'a adunat nici atunci, din periodice, tot ce și-ar fi putut găsi locul în acest volum.

Ediția a III-a, îngrijită de d-na Liliana Iorga-Pippidi, cu o prefață a d-lui Profesor G. I. Brătianu, de format mare și dublată ca număr de pagini față de precedenta, într'o elegantă execuție grafică, apare aproape completă. Din ea se poate acum desprinde mai lămurit și mai limpede — spune d-l Brătianu — evoluția gândirii istorice a lui Nicolae Iorga, de la întâia sa lecție de deschidere la Universitatea din București, acum o jumătate de secol, până la prefața la „Istoriologia umană", cu care se încheie munca vieții sale.

O analiză amănunțită a primei ediții a dat-o N. Bagdasar în *Filosofia contemporană a istoriei* (capitolul respectiv[1]). Concepția istorică a profesorului Iorga, tot după prima ediție, a fost cercetată și expusă de Vasile Gherasim în *„Codrul Cosminului"*, VII (1931—1932), pp. 435—448).

Ediția de față este îmbogățită cu „O notă despre valoarea morală a istoriei; prefața la *„Essai de Synthèse de l'histoire de l'humanité"*; Spiritul istoric; Ce istorie contemporană se face; Adevăr și greșeală în scrierea istoriei; Cuvântarea de deschidere la Institutul de istorie universală, Concepția umană a istoriei; Fond și formă în căutarea adevărului istoric; Permanențele istoriei; Ce înseamnă astăzi concepția istorică; Originea și desvoltarea istoriei universale; Necesitatea cunoștințelor istorice; Sensul învățământului istoriei; Individualism și solidarism în desvoltarea istoriei; Istoria, marea judecată în sens moral, a Statelor și națiunilor, încheindu-se cu prefața la Istoriologia umană.

Conferința despre înnoirea cunoștințelor istorice, deși ți-

1) Cf. recenzia ediției a doua, făcută de subsemnatul, în *Cuvântul*, din 19.VII. 1933. V. și studiul d-lui M. Berza: *Știință și metodă în gândirea lui Nicolae Iorga*, Buc. Ac. Rom. 1935.

www.dacoromanica.ro

nută acum trei decenii și mai bine, este mereu de actualitate, pentrucă observațiile ce cuprinde sunt împletite cu necesitatea firească a sufletului omenesc de a da un caracter de viabilitate acestei discipline și a fi mereu în pas cu evoluția ei. Profesorul trebue să fie în materia sa un cunoscător adânc și pasionat, în curent cu tot ce se lucrează mai însemnat, să aibă competența desăvârșită și indiscutabilă. Măsura care prevede pregătirea profesorului secundar pe cicluri de materii — ce și-a verificat ineficacitatea — își găsește încă din 1912, printr'un glas autorizat, desmințirea: „E cea mai mare greșeală adaptarea sistemului pedagogic german de a face profesori universali, gata să predea mai multe specialități deodată! Profesorul nu mai e sigur de dânsul, nu mai poate să aibă iubirea exclusivă pentru o materie, nu se poate devota materiei sale și elevul simte de zece ori mai mult insuficiența profesorului". Innoirea cunoștințelor istorice se face nu numai pe cale de amănunt, ci prin sistemul prefacerii generale a stadiului de cunoștințe.

In ceea ce privește necesitatea cunoștințelor istorice, nu îndeplinirea unei datorii didactice, ci *conștiința istorică,* a tuturor lucrurilor, să fie recomandată. In anii din urmă, constată cu multă amărăciune slăbirea interesului pentru această disciplină: „Pe când, la Academia Română, o comunicație privitoare la medicină adună un public numeros, alcătuit în parte și din medici, la comunicațiile istorice nu vin nici măcar studenții în istorie sau profesorii de această materie, oameni cari ar avea tot interesul, până la publicarea comunicației, să știe ce s'a găsit nou în ce privește ocupația lor de predilecție sau aceea de care sunt legați de interesul lor".

Istoria universală — recomanda N. Iorga în 1933, când se înscăunase în Germania concepția național socialistă — să se scrie după nevoile ei, pentru ca nu cumva fără luminile trecutului societatea să apuce în mișcările ei politice și sociale căile pe care le-a apucat. Seminariile universitare să nu mai producă tesele cu deasila, căci menirea lor este înainte de toate să pună pe student în contact cu isvorul, să-i dea fiorul realităților, să-l înfunde în curentul timpului trecut și să-l îm-

www.dacoromanica.ro

părtășească de intimitatea lui sufletească. Aceasta este o consecvență a afirmațiilor pe care le făcea în congresul istoricilor ținut la Londra în 1911, când spunea că „istoria universală nu este un corpus masiv de incidente istorice, biografii, studii cronologice, de desvoltări naționale: ea pleacă de la isvor și de la isvoare caracteristice, pentru a avea legătura necesară cu realitățile omenești în propriul lor mediu; ea adună ceeace interesează pe istoric cu privire la scopul pe care și l-a propus și la concepția care-i însuflețește opera și în sfârșit ea verifică cu ajutorul lucrărilor de a doua mână, basate pe o muncă, pe o analisă critică ce i-ar fi cu neputință de refăcut, informațiile pe care se vor sprijini raționamentele sale, a căror sinteză, al căror sistem formează îndreptățirea existenței sale".

Consecvent ideei că istoria este o disciplină teoretică a cărei preocupare supremă este stabilirea adevărului asupra faptelor trecute prin care s'a manifestat activitatea omenirii și în care și-a găsit expresia sufletului ei, N. Iorga a ținut (în capitolul despre cultură generală și studiile istorice) să spulbere acuzația de *romantism* în opera sa, precizând tot odată și înțelesul noțiunii de romantism în istoriografia română.

Dacă marii teoreticieni ai istoriei au fixat deja de mult că istoria nu se scrie decât cu documente („pas de documents, pas d'histoire" [1]) Nicolae Iorga vine să completeze (fără a o schimba) această precisare, stabilind totuși că „Istoria nu începe unde începe documentul și nu se sfârșește unde se termină documentul; informația documentară este fatal incompletă" [2]). Documentul, spune N. Iorga, reprezintă ceea ce reprezintă ori ce manifestare a spiritului uman. El trebue să

---

1) Langlois et Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Paris, 1899, p. 2.

2) Că documentul singur nu e istoria, viața cum s'a petrecut în manifestarea ei, o găsim și în magistrala expunere a articolului semnat de Max Nordau, *Le sens de l'histoire*, publicat în La Revue, din 15 Octombrie 1909.

www.dacoromanica.ro

fie interpretat după regulile logicei, după un oarecare sens psihologic. Dar isvorul singur, fără cugetare și formă, fără imaginație creatoare, nu face istoria. „El vine nu numai din lipsa unei informații complete și din slăbiciunea, măcar momentană, a minții omenești, ci și din pasiunile, din cumplitele, necruțătoarele pasiuni, care orbesc și mână la denaturare, chiar la minciună sfruntată".

In ceea ce privește metoda, cea mai bună metodă are valoarea pe care i-o dă omul ce o întrebuințează, sau, cum ar spune D. Russo în *Critica textelor* și *technica ediției*, metoda oricât de excelentă ar fi, nu-i deajuns ca să facă dintr'un profan un istoric. „Iar valoarea omului care întrebuințează metoda atârnă desigur și de o anumită inteligență, care nu e apanajul oricui, dar atârnă și de mijloacele pe care i le pune la îndemână numai cultura generală multilaterală, încununată prin armonia sufletească superioară, dând trei virtuți fără de care nici știința în cel mai înalt înțeles al cuvântului nu se poate. Aceste trei virtuți sunt: *orizont, disciplină* și *omenie*".

Nicolae Iorga împărtășește teoria lui Pierre Lacombe, care în *De l'histoire considérée comme science,* face deosebire între istoric și erudit: „L'érudition et l'histoire sont deux moments distincts d'un même ouvrage. Sans érudition, pas d'histoire; mais sans l'histoire finale, l'érudition ressemble à une bâtisse inachevée, à laquelle il manque ce qui la justifie, la possibilité d'être habitable" [1]).

In istoriografia românească, școala romantică nu era de origină română. Ea a fost sprijinită și reprezentată de Hajdeu, care, venind din Polonia, aducea cu el ceva din lunga tradiție mistică a acelei țări. După romantismul mesianic al lui Hajdeu, istoriografia românească se îndreaptă între concepția berlineză universală a lui Ranke și Lamprecht (Xenopol) și între școala vieneză (Onciul, și mai puțin Bogdan). Nicolae Iorga nu s'a îndreptat nici spre Viena, nici spre Berlin. Doctor de la Leipzig, a luat metoda de la *Școala de Inalte Studii*

1) Paris, 1928, ed. II, pp. IX—X.

www.dacoromanica.ro

din Paris, unde se recomandă totdeauna să se culeagă documentul şi să se ţină seama de document, lucru pe care l'a făcut cu prisosinţă în activitatea sa ştiinţifică, în atâtea colecţii de care şi-a legat numele. Căci, pentru a ajunge cineva la lucrări de sinteză, nu poate începe decât prin adunări de documente, sau, cum ar spune Fustel de Coulanges, „pentru o zi de sinteză trebuesc ani de analiză". Şcoala de Inalte Studii recomandă: a) O carte trebue să aibă o arhitectură în care, după ideea dominantă, bine pusă în vedere, să te poţi regăsi. b) Trebue gândit în felul în care se scrie, iar subiectul să fie redat într'un chip cu adevărat uman.

Ca şi Camille Jullian [2]) şi Albert Sorel [3]), Iorga este convins de rolul moralizator [4]) al istoriei pentru societatea umană. El arată că secolul al XVIII-lea a avut revoluţiile sale datorită unei false înţelegeri a istoriei, dar totodată umanitatea a putut să le întrebuinţeze pentru progresele pe care aceste revoluţii n'au fost singure a le determina.

Înţelegerea adevărată a istoriei este legată de *spiritul istoric,* care constă din: a) Simţul necontenit al desvoltării; b) sentimentul relativităţii tuturor cunoştinţelor despre o realitate care nu ni se arată decât cu multă greutate şi numai într'o parte a ei; c) ideea că în istorie, lucrurile toate apar organic şi că istoria e un tot; c) spiritul istoric impune însă şi o metodă proprie, capabilă de a fi mutată în orice alt domeniu.

Scrisă cu orizontul, logica şi claritatea de stil cari fac din Nicolae Iorga cea mai puternică şi multiplă personalitate produsă până acum de naţia românească, cartea sa despre filosofia istoriei, fără a avea nimic din pedantismul similarelor

---

2) Cf. La Revue Bleue, 1925, lecţia de la Collège de France.

3) „Un bien et un mal se manifestent, on reconnaît des récompenses et des châtiments. L'historien le déclare, le prouve et en tire la leçon; en cela il fait oeuvre de moraliste" (A. Sorel, *Nouveaux essais d'histoire et de critique,* Paris, 1898, p. 40).

4) Iorga, *Une note sur la valeur morale de l'histoire,* publ. în La Revue Bleue, 1925, pp. 354—355 şi reprodusă în volum, în traducere românească, pp. 145—148.

www.dacoromanica.ro

lui Bernheim sau Langlois et Seignobos, se apropie mai mult de genul lui Albert Sorel *„Nouveaux essais d'histoire et de critique"* (în prima ei parte „Vues sur l'histoire") dar o întrece prin bogăția de idei și diversitatea problemelor tratate.

V. Mihordea

Hrisovul. Buletinul Școalei de arhivistică. Director: Aurelian Sacerdoțeanu. București. Volumul I, 1941, de 566 pp.

Hrisovul, publicație științifică anuală cu caracter istoric, are în programul său stricta preocupare de document, pe care să-l urmărească atât în sine cât și ca isvor istoric. Ca buletin al Școalei de arhivistică, paginile sale cuprind în mod firesc rezultatele cercetărilor de isvoare istorice naționale.

In primul volum, studii adecvate programului semnează Domnii: Constantin Moisil despre istoricul Școalei de arhivistică, A. Sacerdoțeanu (Introducere în diplomatică; Liste de Suverani; Manola nu este fiica lui Mihai Viteazul), Ioan Hudiță despre Franța și Cuza-Vodă. (Acest studiu nu prea își avea locul în *Hrisovul).* Emil Condurachi despre tezaurul de monete argintate de la Măcin, I. Radu Mircea se ocupă de marii logofeți din Țara Românească. Cernelurile și istoricul lor e studiul doamnei Elena Bogdanovici iar d-ra Maria Dumitrescu tratează despre sănătatea cărților. Un articol al lui N. Drăganu despre transcrierea textelor chirilice și altul al lui H. Stahl despre moartea documentelor, etc. Urmează note și comunicări, dări de seamă, apoi partea administrativă cu mențiuni statistice și material documentar. Volumul se încheie cu informații, indice de documente și indice general, datorite directorului publicației.

Volumul II pe anul 1942 de 306 pagini vine cu colaborarea domnilor: Constantin I. Andreescu care scrie însemnări despre ținutul Cernăuților, Damian P. Bogdan (O ediție de documente slavo-muntene din arhivele Sibiului și Brașovului a lui Sîrcu, necunoscută la noi). D-l Em. Condurachi studiază fenomenele premedievale în circulația monetară romană din regiunea dunăreană. Liste de șefi barbari de Radu Greceanu. Explicarea for-

www.dacoromanica.ro

matului de carte (Al. Iordan) și precizări în legătură cu bibliografia, bibliologia și biblioteconomia (Dumitru H. Muster). Note cu privire la cercetările geologice românești dă d-l A. Sacerdoțeanu, iar d-l Emil Vîrtosu tratează sigiliile românești cu legendă în limba turcească. Despre studiul d-lui Siruni (Haşmetlu „Pe marginea titulaturii Domnilor români în cancelaria otomană") am vorbit într'un număr anterior al acestei reviste. Note, comunicări, indice de documente și indice general ca și la primul volum.

Pentru anul 1943, volumul III, care a fost distrus la tipar din cauza bombardamentului se găsește în curs de reimprimare.

A apărut de curând volumul IV pe 1944 de 168 de pagini, unde d-l C. Andreescu semnează un studiu despre știință și tehnică în istorie. Trei studii ale d-lui A. Sacerdoţeanu (Introducere în arhivistică; „Regest" și „rezumat"; Valoarea „numărului" documentelor medievale), unul al d-lui Mihail Berza despre genealogie ca disciplină auxiliară a istoriei și altul al d-lui C. Grecescu despre Cronica Bălăcenească. Note și comunicări, dări de seamă (semnate de A. Sacerdoţeanu), partea administrativă și informații, indice general, încheie acest din urmă volum.

Competența colaboratorilor, metodica împărțire a materiei și riguroasa selectare a subiectelor tratate fac din *Hrisovul* o publicație științifică de prima categorie, care a reușit ca de la cele dintâi volume să ocupe un loc determinat în câmpul istoriografiei românești. Apariția acestui periodic devine de acum înainte o necesitate.

V. Mihordea

N. Georgescu-Tistu, *Scriptum*. Buletin bibliologic. Vol. I, București, 1943, VII, 298 pp. (Cartea a apărut în 1944).

Buletinul bibliologic, organ al Seminarului de bibliologie dela Facultatea de litere din București, apare, cu primul număr, sub conducerea directorului acestui seminar, d-l profesor N. Georgescu-Tistu.

Cu toate că buletinul a fost plănuit în 1942, dată când

www.dacoromanica.ro

conferința de bibliologie a trecut în lege ca independentă, în cadrul istoriei literaturii române s'a lucrat timp de zece ani o bibliografie curentă, condusă tot de d-l Tistu, care s'a publicat treptat în periodicul *Cercetări literare*.

In prefață, directorul Seminarului lămurește pe scurt planul publicației și cadrul activității Seminarului, unde se lucrează nu numai cu colaborarea studenților, ci și a tuturor celor care au de adus o contribuție nouă în legătură cu cartea.

Din cuprinsul buletinului semnalăm articolele d-lor N. Georgescu-Tistu *(Domeniul și însemnătatea bibliologiei)*, Dan Simonescu *(Manuscrisele literare din Biblioteca Universității „Cuza Vodă", Iași)*, Prof. I. Crăciun *Cartea românească în Transilvania*, Maria Dumitrescu *Despre o carte „necunoscută"*, Alexandru Iordan *(Carte și radio)* etc., apoi articole referitoare la biblioteci, la bibliografie, instituții și publicații bibliologice, o bogată cronică (pp. 204—247) și comunicări libere despre carte (pp. 247—264).

Lucrarea se încheie cu un indice bogat și metodic întocmit. Condițiile grafice în care s'a tipărit volumul sunt la înălțimea intenției conducătorului publicației.

V. Mihordea

Ion Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche* (1508—1830) Tomul IV. Buc. 1944, XIII—372 pagini în folio.

Volumul IV din *Bibliografia românească veche*, care cuprinde adăugiri și îndreptări la volumele anterioare, se datorește muncii și priceperei d-lui Prof. Dan Simonescu de la Universitatea din Iași.

In dorința de a se continua și desăvârși opera inițiată de Ion Bianu — spune d-l General R. Rosetti, conservatorul Bibliotecii în prefață, Academia a făcut toate sacrificiile pentru acest volum, pentru care s'au procurat fie în original, fie în cópii fotografice cărțile descrise, aflate fie în colecții publice și parti-

www.dacoromanica.ro

culare din țară, fie în străinătate. Cele 832 de lucrări descrise se împart în 491 cărți necunoscute până acum iar pentru 341 s'au făcut corectări și întregiri, ele fiind descrise în volumele anterioare. Lămuririle destul de bogate, datorite d-lui D. Simonescu, arată că grație planului ingenios fixat de Ion Bianu, opera aceasta nu este numai o lucrare de consultat ci și o carte de lectură.

Cititorul va găsi în volumele apărute „cea mai prețioasă colecțiune de material de documente pentru istoria vechei noastre literaturi și pentru istoria artei tipografice la noi", cum se exprima Ion Bianu încă din 1895.

Din cărțile bibliografiate în prezentul volum aflăm multe lucruri noi pentru istoria culturii noastre în general. Astfel *Psaltirea* dela Târgoviște din 1710 confirmă teoria lui N. Cartojan că problema înlocuirii limbii slavone a fost o problemă de muzică bisericească. Insemnările de pe unele cărți au dus la concluzia că circulația lor nu s'a limitat numai la cuprinsul românesc, ci s'a întins în tot Sud-Estul Europei. Stolnicul Const. Cantacuzino traduce rugăciuni din grecește, pe care urmașii lui le-au tipărit în diferite cărți cu caracter religios. La jumătatea veacului al XVIII-lea exista la Iași o tipografie arabă, unde s'au tipărit lucrări de polemică în această limbă pentru combaterea propagandei catolice. Exemple de felul acesta se pot găsi aproape pe fiecare pagină.

Iconografia în acest volum cuprinde 55 reproduceri fotografice.

Lucrarea se încheie cu un indice analitic, mai bogat ca la primele două volume, pe care autorul îl recomandă în mod deosebit atenției cititorilor.

V. Mihordea

Balcania II—III (1939—1940) de 452 pp. București, 1945. Director Prof. V. Papacostea.

Cum se menționează pe copertă, împrejurările excepțional de grele au întârziat apariția acestui volum.

Colaborează d-nii Emil Condurachi cu un articol despre

www.dacoromanica.ro

circulaţia talerilor austriaci în Sudul Dunării; H. Dj. Siruni cu un articol despre monetele turceşti în ţările române, în care a utilizat documentele turceşti de la Arhivele Statului, dând în anexă o serie de firmane, în traducere, din timpul Domniei lui Grigore Dimitrie Ghica în Muntenia (1822—1828). Un alt studiu priveşte Armenii în viaţa economică a Românilor. D-l A. Sacerdoţeanu se ocupă de mişcările politice şi sociale ale Peninsulei Balcanice în a doua jumătate a secolului al XI-lea; M. Regleanu (Zece documente turceşti din vremea lui Alexandru Ghica Vodă); Th. Trâpcea, despre ţarul Ivan Nenada; G. Constantin se ocupă de însemnările agentului diplomatic suedez Iohan Mayer în călătoria sa prin Moldova; D-ra M. Vulcu (călători români la muntele Athos; articolul despre preistoria peninsulei al D-lui Berciu).

Studiul D-lui V. Papacostea tratează despre ordinul religios al Passioniştilor în Bulgaria şi Muntenia, în legătură cu marea acţiune întreprinsă de Papa Pius IX pentru însănătoşirea şi reorganizarea misiunilor în Sud-estul Europei.

Autorul stabileşte că Arhiepiscopia catolică din capitala României este continuarea episcopatului catolic de la Nicopole, care la sfârşitul secolului al XVIII-lea a fost nevoit să se strămute la noi, găsindu-şi aici salvarea datorită spiritului de toleranţă al Domnilor şi clerului român.

Cel care a desăvârşit această strămutare este episcopul Francisco Ferreri, care grupează în satul Cioplea (lângă Capitală) o parte din credincioşii fugiţi dela Nicopole şi obţine prin intervenţia generalilor ruşi din armata de ocupaţie (1806—1812), autoritatea temporală asupra acestui sat.

* * *

Balcania VI (1943). Bucureşti, 1944, de 583 pp. Director: Prof. V. Papacostea. Secretar de redacţie Prof. Em. Condurachi.

Volumul începe cu studiul-program al d-lui profesor V. Papacostea: *„La Péninsule Balkanique et le problème des études comparées"*, în care se defineşte mai întâi situaţia geogra-

www.dacoromanica.ro

fică a peninsulei și a popoarelor care o locuesc. Unitatea ei, existentă pe vremea Romanilor și a Imperiului bizantin, a fost mai accentuată în timpul stăpânirii otomane, care avea aceeași atitudine față de toate țările supuse.

Animozitățile între popoarele conlocuitoare au început odată cu slăbirea puterii otomane, pe considerațiuni de ordin național și de interese ale marilor puteri în acest colț al Europei.

Studiile comparate asupra Peninsulei Balcanice încep în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, odată cu cercetările lui Thunmann. D-l Papacostea prezintă toate problemele acestor studii cari s'au pus de atunci încoace, unele rămase deschise, pentru care „*Balcania*" stă la dispoziția tuturor celor ce li se vor dedica.

Colaborează, cu un studiu de geografie, d-l V. Mihăilescu: despre Balcania centrală, iar studii de istorie semnează d-nii: R. Vulpe (Ecrené), Emil Condurachi (Les monnaies attiques dans les Balkans), V. Laurent (Le thème byzantin de Serbie), N. Bănescu (Ethnographie et rôle militaire du thème de Bulgarie), H. Dj. Siruni (despre Manuk-bey), M. Alexandrescu-Dersca (N. Iorga, historien de l'Empire ottoman), I. Moga (Les antécédents du traité de commerce de Passarowitz), V. Mihordea (Les frères Cantacuzène et le projet de révolte des chrétiens des Balkans), M. Lascaris (La révolution grecque vue de Salonique) D. Bodin (Despre mișcările revoluționare din 1840—1843), N. Camariano (despre compania negustorilor greci din Sibiu) și Silviu Dragomir (despre Andrei Șaguna și Iosif Rajacici).

Urmează o subdiviziune de capitole intitulată artă și cultură ,alta filologie și folclor, apoi miscelanee, dări de seamă și anexe.

V. Mihordea

www.dacoromanica.ro

V. Papacostea, *Desvoltarea ideilor politice la începutul secolului XX*. (Extras din volumul omagial C. Giurescu). Buc. 1944.

Noua școală istorică dela începutul veacului prezent, inspirată de metoda critică și de severa documentare reprezentate prin Dim. Onciul, I. Bogdan și N. Iorga, cărora le urmează de aproape D. Russo, V. Pârvan și C. Giurescu, avea ca principiu normativ a considera respectarea adevărului strict științific în forma cea mai impersonală posibilă, ca o condiție fără de care nu este cu putință o desvoltare reală și normală în niciun gen de activitate.

După răscoalele dela 1907 își deschide drum ideea unei radicalizări a regimului nostru democratic, cu exproprierea moșiilor boierești și o nouă repartiție a corpului electoral în favoarea țărănimii. Constituția dela 1866, după modelele ei apusene, disprețuise cu totul structura agrară a organismului nostru social, vechile clase, așa cum acestea rezultaseră dintr'o evoluție milenară.

Grupul agrarian din partitul conservator junimist, care, bazat pe concepția dinamicei sociale, avea convingerea că momentele de criză ce apar la cotitura istoriei pot trece fără comoții, a sugerat lui C. Giurescu să dea o serie de studii sociale, pentru aplicarea metodei științifice în politică. In studiile cunoscute *„Vechimea României și legământul lui Mihai Viteazul"*, *„Despre Rumâni"* și *„Despre boieri"*, C. Giurescu face o analiză științifică a stărilor sociale dela noi și arată cum clasa moșnenilor și răzeșilor a fost nesocotită de legiuitorul dela 1866 la organizarea regimului censitar.

„In graba și confuzia care a prezidat scurtul interval de prefaceri la noi — spune d-l Papacostea — această veche elită socială și militară în loc să fie consolidată, asimilată politicește vechei boierimi, cum s'ar fi cuvenit prin vechimea actelor ei, nu și-a găsit locul nici măcar la colegiul al II-lea — care, cum se știe, era rezervat micilor proprietari urbani și, în genere acelei lumi pestrițe de târgoveți, care năvălea de pretutindeni în viața orașelor românești (clienți ai subiectelor lui Eminescu și Caragiale). Și astfel această mică boierime afirmată, care

www.dacoromanica.ro

susţinuse veacuri întregi cu săbiile ei Statul, a fost confundată cu ţărănimea aservită şi asimilată politiceşte la colegiul al III-lea".

„Clasa boierilor cuprindea deci pe toţi proprietarii agrari, indiferent dacă ei erau mari ori mici, bogaţi sau săraci, cu dregătorie sau fără".

Studiul d-lui Papacostea, de o logică impecabilă, precizează pentru prima dată un fapt, acela în care aplicarea concepţiei ştiinţifice în politică a recurs la serviciile metodei de cercetare a istoricilor.

V. Mihordea

Generalul R. Rosetti, *Proiecte de operaţiuni în anii 1876—1878*. An. Ac. Rom. S. Ist., 1945, 17 pp.

Planurile de operaţiuni din trecut nu seamănă deloc cu cele ce se pregătesc astăzi şi poartă numele de câtva timp încoace de *ipoteze*. Ele erau lucrări mai simple, în proporţie cu gradul de evoluţie a ştiinţei războiului, dar cu toate acestea corespundeau nevoilor strategice ca şi cele din zilele noastre.

Proiectele de operaţiuni româneşti din timpul Războiului de independenţă au fost numai discutate şi transmise verbal, sau rar prin câte o telegramă.

In toamna anului 1876, în faţa iminentei isbucniri a războiului ruso-turc, România trebuind să-şi aleagă o linie de conduită politică, proiectul unei eventuale acţiuni militare nu putea fi decât defensiv.

După începerea ostilităţilor, în Iunie 1877, Domnitorul Carol dorea ca Bulgaria de Apus să fie rezervată ca zonă de operaţiuni pentru armata română. Aceasta, fie cu scopul de a scăpa populaţia din Apusul Bulgariei de asupririle trupelor neregulate (mai ales) turceşti, ori asigurarea flancului drept al armatei ruseşti care înainta spre Balcani, sau poate pentru a face legătura operativă cu armata sârbească. Oricare ar fi fost ipoteza, ţelul principal rămânea cel ofensiv, atacarea şi înfrângerea trupelor turceşti din zona sa de operaţiuni.

www.dacoromanica.ro

Insuccesele Rușilor la Plevna au determinat comandamentul român să modifice planul, în ceea ce privește locul de trecere al Dunării și să-l aleagă mai spre Răsărit, la Corabia.

Un alt proiect de operațiuni al comandamentului român a fost în primăvara anului 1878.

Analiza tuturor acestor proiecte duce la concluzia generală că pentru fiecare situație nou creată, comandamentul român dispunea de „un șef sau mai mulți colaboratori cari să poată înțelege situațiunile și să conceapă soluțiunile potrivite".

Expunerea clară și competentă a d-lui General R. Rosetti face din ariditatea subiectului o lectură plăcută.

V. Mihordea

Bilainkin, C., *Diary of a diplomatic Correspondent*, London. G. Allen & Unwin, 1942, 272 p., 26 fotografii.

Autorul, corespondent diplomatic al câtorva ziare londoneze, dă în jurnalul său convorbiri avute la Londra, în timpul primului an de război, cu toți reprezentanții titulari și miniștrii țărilor principale din Europa, acreditați pe lângă curtea din St. James.

Pe lângă note, sau mai bine zis înapoia lor, se reoglindește întreaga atmosferă care domnea în cercurile diplomatice și politice ale metropolei britanice.

In introducere, autorul ne promite să fie sincer, deși cu multe din țările despre care scria, Anglia nu mai avea legături diplomatice.

Cum era firesc, se găsesc și unele informații privitoare la noi. Așa sunt părerile consilierului nostru de presă dela Londra, asupra rolului României în război pe atunci când eram încă neutri. „Prea mică pentru a hotărî soarta războiului, sau a ajuta vreo putere beligerantă, — spune consilierul —, România ar fi fericită să poată fi ajutată de una din aceste puteri".

Interesante sunt unele considerații ale altor reprezentanți diplomatici, referitoare la o probabilă declarare de război a Germaniei împotriva Uniunii Sovietice.

www.dacoromanica.ro

Ministru al României pe atunci la Londra era V. V. Tilea, care s'a distins în deosebi prin atitudinea hotărîtă față de singura cale ce aveam de ales. Cum reiese din notele corespondentului diplomatic, ministrul român ar fi fost interesat să cunoască în primul rând reacțiunile guvernului britanic față de evenimentele din România, pentru a lua apoi măsurile dictate de împrejurări.

Mai găsim însemnate, cu mult talent, scene și întâmplări din culisele legațiilor. Suntem și noi prezenți, dovedind odată mai mult că nici cei dela Londra n'au desmințit proverbiala ospitalitate românească. Alături de primirile cordiale, sunt și toate preocupările zilei, neliniștile și turburările provocate de evenimentele din vara anului 1940. Consultări grăbite, descifrări de telegrame, pasionante discuțiuni și mii de soluții ideale, dar puține practice.

După 29 Iunie 1940, găsește și comentează iscusit expresia „drama garanțiilor". Despre cedarea Transilvaniei și conferința de arbitraj dela Viena, doar câteva notițe informative. Ceva mai mult găsim despre schimbarea dela 6 Sept. 1940, „o tragedie", care s'a dovedit adevărată atât pe frontul extern, cât și pe cel intern.

In general, cartea trebuie privită ca o încercare originală de a prezenta evenimente și oameni proectați pe fondul sbuciumat al primului an de războiu, când nu se putea prevedea ce va aduce viitorul.

Caius Jiga

Mayer, R., *Städtegenerationen im Donauraume*. Wien. Geographische Gesell. 1943, 56 p. + 3 hărți. *(Mitteilungen der Geograph. Gesell.* vol. 86 (1943) Wien, caiet 1—3).

Autorul consideră spațiul dunărean omogen și crede în existența mai multor generații de familii orășenești care ar fi contribuit la formarea tradiției de civilizație în aceste localități. Familiilor de origine celtă și iliră le-ar fi urmat cele romano-medievale și apoi germane. Acestora din urmă le atribuie un

www.dacoromanica.ro

rol hotărîtor. Se observă şi aici teza germană, susţinută de altfel de aproape toţi cercetătorii acestei probleme, ca Fr. Valjavetz, Dittrich, pentru a numi pe cei mai recenţi. După autorul nostru, influenţa generaţiilor şi familiilor germane s'ar fi împărţit în două direcţii, cea mai importantă ar fi urmat linia oraşelor situate dealungul Dunării, aducând o contribuţie de valoare în stabilirea primelor forme orăşeneşti, — iar a doua şi-ar fi răspândit binefacerile în câmpia dintre Dunăre şi Tisa.

Expunerea este prea didactică, prea metodică. Nu credem în posibilitatea formării unor generaţii orăşeneşti cu caractere etnice bine definite, când împrejurările au fost atât de maştere. Vor fi fost în multe părţi colonii importante şi se găsesc documente care confirmă libertăţile ce li s'au acordat; de aici însă, până la formarea unei linii de continuitate, este mult. Ne referim mai ales la timpurile medievale şi pre-medievale. Germanii din Ungaria au avut partea lor de contribuţie foarte însemnată. Se ştie că Budapesta era până în secolul al 18-lea şi chiar începutul celui de al 19-lea un oraş unde se vorbea şi se scria mult nemţeşte. Multe din familiile renumite şi-au schimbat în timpul dualismului numele, maghiarizându-se.

Problema înfăţişării etnice a oraşelor a interesat şi istoriografia noastră, mai ales în legătură cu anumite aspecte şi revendicări din Transilvania. Dr. Sabin Manuilă a studiat *Evoluţia demografică a oraşelor şi minorităţile etnice din Transilvania,* în *Arhiva Socială,* vol. 8 (1929) pp. 91—211. Apoi acelaş, în *Revue de Transylvanie,* vol. 1 (1934—35): *Le développement des centres urbains en Transylvanie.* Deasemenea I. Lupaş a ţinut o conferinţă la Cercul Militar (7 Dec. 1931) cu titlul *Problema oraşelor din Transilvania în lumina recensământului din anul 1930* (vezi şi *Revista Economică,* an. 34 (1932) no. 27, pp. 261—265. Asupra evoluţiei populaţiei oraşului Cluj au scris Dr. P. Vlad: *Contribution à l'étude de l'évolution de la population hongroise de Cluj,* în *Revue de Transylvanie* vol. 2 (1936) pp. 410—413 şi C. Jiga: *Insemnări din trecutul oraşelor Transilvaniei: Saşii şi Ungurii la Cluj, Rev. Istorică Română,* vol. 13 (1943) pp. 67—71. Din studiile de mai sus se poate vedea

www.dacoromanica.ro

destul de importantul rol dat atât considerării trecutului, dar mai ales evoluției actuale a populației orașelor.

Caius Jiga

Bonaventura Morariu, *Series chronologica Praefectorum apostolicorum missionis Fr. Min. Conv. in Moldavia et Valachia durante saec. XVII et XVIII, cui accedit series chronologica Episcoporum Bacoviensium.* Roma, Typis Poliglotis Vaticanis MCMXXXX, în 8°, 36 p.

In cunoscuta publicație istorică internațională — *Commentarium Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium* — dela Roma, a apărut o scurtă istorie a misiunilor franciscane din Moldova, cu titlul de mai sus, scrisă de Păr. Bonaventura Morariu, azi maestru de novici la Assisi, originar din Moldova. Pe baza bogatului material arhivistic dela Assisi, din arhivele franciscane, stabilește șirul prefecților apostolici ai misiunilor din Moldova și -Muntenia, dela 1673 până la 1808. Aproape toți au fost italieni. Își aveau reședința la: Bacău, Baia, Iași. In Moldova au avut mai mult teren de activitate, fiindcă există sate catolice (mai ales în județele Roman și Bacău). In Muntenia își aveau reședința la: Câmpulung, Târgoviște și București (Cioplea).

La sfârșit publică câteva documente relative la raporturile dintre Principatele Române și Vatican, raporturi încă puțin studiate.

Iosif E. Naghiu

Bonaventura Morariu, *Series chronologica Episcoporum ac Praefectorum Apostolicorum Missionis Fratrum Minorum Conventualium in Moldavia (Romania) durante saeculo XIX.* Roma, Typis Poliglotis Vaticani, MCMXLII, in 8°, 24 p.

Al doilea extras latin din *Commentarium Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium*, al Păr. Bonaventura Morariu face istoricul Episcopilor catolici din Iași dela 1808 până la începutul secolului nostru.

www.dacoromanica.ro

La 8 Decemvrie 1808 e numit prefect apostolic al Moldovei Bonaventura Carenzi. După el urmează Iosif Bonaventura Berardi, Bonaventura Zaberoni, Petru Rafael Arduini, Paul Zardi.

La sfârșitul anului 1848 e numit Antonio de Stefano. Acest prelat catolic a tipărit mai multe cărți românești la Iași, cu caractere chirilice (Bibliografia lor la: Iosif P. M. Pal. Originea catolicilor din Moldova și Franciscanii păstorii lor de veacuri. Săbăoani, Serafica, 1942). Sunt celebre mai ales: Predici (două volume), Calea Crucii (cu o traducere a cunoscutului imn latinesc Stabat Mater) precum și cărți de rugăciuni.

Urmează Iosif Tomassi, apoi în 1864 Iosif Salandari, înmormântat în Catedrala Catolică din Iași. A adus la Iași și la Galați călugărițe din congregația Notre Dame de Sion.

In 1874 e numit prefect apostolic Marcu Antoniu Grasselli, Ludovic Marangoni. In 1879 a fost numit un german Fidelis Dehm (toți ceilalți au fost italieni).

La 27 Iunie 1884 se întemeiază Episcopia de Iași. Primul Episcop a fost Nicolae Iosif Francisc Camilli, autor de lucrări franceze și italiene (în românește a publicat două volume de Pastorale și cărți de rugăciuni). E înmormântat în Catedrala Catolică din Iași. După Camilli a urmat Dominic Jaquet (francez) fost profesor de istorie ecleziastică la Universitatea din Freiburg.

Ca anexă reproduce câteva documente importante pentru trecutul catolicismului moldovean (remarcăm bula — Apostolatus Officium — prin care Leon XIII întemeiază Episcopia cu sediul la Iași).

Iosif E. Naghiu

Aloisio L. Tăutu. *I Romeni. Cenni storici.* Roma, 1942, in 3°, 32 p.

Păr. Dr. Aloisio L. Tăutu, consilier la legația română de la Vatican, cunoscut autor de lucrări teologice (printre cari și câteva contribuții la biografia Sfântului Niceta Remesianul,

www.dacoromanica.ro

apostolul Românilor) a publicat o broşură sintetică în italieneşte despre Români (este extras din: *L'Oriente christiano e l'Unità della Chiesa).*

Face o scurtă privire istorică asupra trecutului românesc. Insistă asupra originii latine a creştinismului românesc şi a relaţiilor cu Roma.

Discută amănunţit problema trecutului bisericesc, unirea cu Roma şi efectele ei.

Capitolul ultim este despre marea problemă a unirii Bisericilor.

O broşură bună pentru propagandă între italieni şi pentru popularizarea istoriei ecleziastice.

Iosif E. Naghiu

Iosif Fessler. *Relatio historica de Daco-Romanis in Transilvania et Hungaria cum Ecclesia Romana Unitis et Uniendis.* Publicată cu un studiu introductiv de Ioan Sabău. Bucureşti, Academia Română, 1942, în 8°, 33 p.

D-l Ioan Sabău, fost membru al Şcoalei Române din Roma, a găsit în Arhivele Vaticanului, bogate în izvoare inedite despre trecutul românesc (Mons. Vladimir Ghica, *Spicuiri Istorice.* Iaşi, Presa Bună, 1936, studiul dela început) un manuscris inedit al fostului profesor de teologie Iosif Fessler dela Viena. Manuscrisul are 9 foi. S'a păstrat în volumul 425 din Arhiva Nunţiaturii dela Viena, ce se găseşte la Roma. Iosif Fessler a fost profesor de istorie bisericească şi de patrologie. A publicat la Innsbruck, *Institutiones Patrologiae* (Vol. I, 1850, Vol. II, 1851), precum şi diverse studii de drept bisericesc şi de istorie bisericească. In 1870 a fost secretar al conciliului din Vatican. A scris şi o carte în care apără dogma infailibilităţii papale împotriva atacurilor formulate de Schulte, profesor la Universitatea din Praga. A făcut parte din comisiunea instituită în 1858 sub preşedinţia Arhiepiscopului Antonio Saverio de Luca, nunţiu apostolic la Viena, pentru studierea problemelor vitale ale bisericii unite. Din acea comisie mai făceau parte Gio-

www.dacoromanica.ro

vanni Simeone, Antonio Panebianco. Din partea bisericii unite au luat parte la lucrările comisiunii: Mitropolitul Alexandru Șterca-Șuluțiu, Episcopii Vasile Erdeli dela Oradea, Ioan Alexi dela Guerla și Alexandru Dobra dela Lugoj. Canonicul Timoteiu Cipariu, etc. Comisiunea a ținut ședințe între 13—21 Septemvrie. Iosif Fessler scrie un studiu ca să informeze Curia Papală. Începe cu câteva precizări. Preferă termenul Dacoroman, în locul cuvântului Vlah sau Valah. Menționează că cei mai vechi cronicari cari vorbesc despre Români, Papa Inocențiu III și cronicarul Cinnamos remarcă latinitatea. Despre căderea în schismă mărturisește Codinus, în opera *De officiis Magnae Ecclesiae et Aulae Constantinopolitanae*. Vorbește apoi despre întemeierea Mitropoliilor, după *Ordo thronorum Metropolitanorum circa saeculum 14* (retipărită de Goar). In secolul al XVI-lea e puternică influența protestantă. La sfârșitul secolului al XVIII-lea situația se ameliorează. Sub Mitropolitul Teofil II se face Sfânta Unire cu Roma. Iosif Fessler schițează istoria Sfintei Uniri după: 1) Andreas Illia, *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium ac religionum*. Cluj, 1730. 2) Franciscus Fasching, *Dacia Nova*. Cluj, 1743. 3) Manuscrisul lui Rudolf Bzenszki, dela Biblioteca Episcopiei din Alba Iulia. 4) *Unio Valachorum in Transilvania sub Imperatore Leopoldo*. Viena, 1858. A consultat și documentul din 26 Sept. 1699 și jurământul Mitropolitului Atanasie Anghel Popa din 7 Aprilie 1701. Urmează biografiile Vlădicilor dela Atanasie Anghel, până la Alexandru Șterca Șuluțiu. După partea istorică, urmează o serie de propuneri pentru progresul bisericesc. Propune promovarea clerului celibatar, seminarii pentru clerul tânăr, refacerea mânăstirilor baziliene. Își exprimă dorința de a se revizui cărțile bisericești și de a se da o ediție nouă a Pravilei, pentru Biserica Unită. E important de observat că după Iosif Fessler propagarea Sfintei Uniri în Transilvania întâmpină dificultăți din cauza opoziției Ungurilor și a Sașilor. Constatarea aceasta e cu atât mai importantă cu cât o face un savant german. (Cum rămânem cu mitul că Sfânta Unire o propagau Ungurii și Sașii?).

www.dacoromanica.ro

D-l Ioan Sabău după ce analizează raportul, îl reproduce în originalul latin, făcând servicii mari istoriei bisericești.

Iosif E. Naghiu

Dr. Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Vol. I. Timișoara, Tip. Gh. Matheiu, 1943, in 8°, 445 p.

D-l Nicolae Ilieșiu, profesor la liceul Constantin Diaconoviciu-Loga ne dă o monografie istorică a capitalei Banatului. Făcând istoricul așezămintelor din Timișoara se ocupă și de biserica noastră. Cunoaștem trecutul bisericii noastre din Timișoara din studiul răposatului Arhiereu Boros dela Lugoj. Parohia unită de la Timișoara a fost întemeiată în 1737. E foarte probabil că erau greco-catolici la Timișoara încă dela începutul secolului al XVIII-lea. In 1717 administrația orașului pomenește într'o adresă de uniți.

Primul paroh greco-catolic de Timișoara a fost Petronie Popoviciu (1735—1742) hirotonit de către Episcopul Ștefan Olsavszky dela Muncaciu, la propunerea Episcopului romano-catolic dela Timișoara. Prima biserică s'a edificat în 1770. A fost biserică parohială până în anul 1906. In 1777 se întemeiază vicariatul de Timișoara. Primul vicar a fost Nestor Aron. In 1790 se desființează vicariatul. Se reînființează în 1932, având ca titular pe Gheorghe Munteanu, fost profesor de limba și literatura română la Seminarul Teologic romano-catolic dela Timișoara.

A doua biserică unită din Timișoara a fost sfințită în 25 Noemvrie 1906 de Episcopul Vasile Hossu al Lugojului. Incepând din 29 Iunie 1930 se mai face liturghie greco-catolică în capela Rosalia, a Episcopiei romano-catolice. Capela aceasta s'a zidit în 1739, în semn de mulțumiri că Dumnezeu a scăpat Timișoara de ciumă, prin rugăciunile Sfântului Ioan Nepomucenul (dela Praga, martir al tainei sfintei mărturisiri, ucis din porunca Regelui fiindcă n'a voit să divulge păcatele mărturisite de Regină).

Catedrala romano-catolică în stil baroc s'a zidit între 1736—1773. Are 9 altare artistic executate. Cea mai veche bi-

www.dacoromanica.ro

serică romano-catolică din Timişoara are hramul Sf. Gheorghe. In 1552 a fost transformată în moscheie.

Românii ortodocşi au stat până în 1865 sub jurisdicţia Episcopilor sârbi dela Timişoara. In 1848, neputând suporta jugul ierarhiei sârbeşti, au destituit pe Episcopul sârb Samuil Masirevici, proclamându-se biserică naţională. Conducerea bisericii ortodoxe române o preia protopopul Dimitrie Stoichescu dela Lipova. Indată după revoluţie, bisericile ortodoxe ajung iarăşi în stăpânirea ierarhiei sârbeşti. Cea mai veche biserică ortodoxă din Timişoara e din sec. XIV. Istoricul Barány spune că în 1397 „neuniţii lăudau pe Dumnezeu în biserica lor". Actuala catedrală sârbească s'a zidit în 1748. Biserica luterană s'a zidit între 1837—1839. Protestantismul începe a se răspândi la Timişoara încă în secolul al XVI-lea, sub patronajul contelui Petru Pereni.

Seminarul teologic romano-catolic din Timişoara, la care au învăţat ştiinţa sacră mulţi studenţi români uniţi, s'a întemeiat în 1806. Liceul Piariştilor din Timişoara îşi are originea în Gimnaziul dela Sântana (jud. Arad), întemeiat în 1751, cu sprijinul binevoitor al familiei macedoromâne Iacob Bibici şi a soţiei acestuia, Margareta, născută Tomorian. Biserica şi mânăstirea piaristă dela Sântana au fost ctitorite de familia Bibici. In 1751 găsim printre călugării piarişti de la Timişoara pe David Biro, care cunoştea bine limba română şi chiar a ţinut cuvântări româneşti. Piaristul Iacob Cosa era misionar român. In 1852 se întemeiază la piariştii din Timişoara catedră de limba română.

Muzeul Banatului are printre altele şi opere religioase. Din bogata colecţie de tablouri să pomenim: 1) Sf. Ieronim, Sf. Francisc de Donato Veneziano (sec. XV), 2) Sfânta Ecaterina de Siena de Gessi Francesco (1588—1649), 3) David aduce capul lui Goliat de Ion Kapetzky (1667—1740), 4) Circumciziunea lui Isus de Liberi Pietro-Libertino (1605—1687), 5) Moartea Sf. Dominic de Maratti Carlo (1625—1713), etc.

In colecţia de cărţi vechi găsim printre altele: Istoria Bisericească a lui Eusebiu tipărită în 1506, o Biblie tipărită în 1509.

www.dacoromanica.ro

Din seria bogată a monumentelor artistice pomenim și statuia Sf. Ioan Nepomucenul, patronul Banatului, ridicată în 1720, obeliscul Sfintei Ecaterina, piramidă măreață, zidită în 1763, monumentul Sfintei Treimi.

Iosif E. Naghiu

Beu Octavian. *Bibliografia răscoalei lui Horia.* Sibiu, 1944, în 8°, 32 p. [fig.] Biblioteca Rerum Transsylvaniae, Nr. XIV.

D-l Octavian Beu, a adus multe contribuțiuni importante pentru cunoașterea revoluției lui Horia, mai ales din arhivele Vienei. După ce a studiat ani de zile acest eveniment foarte important din trecutul Transilvaniei a alcătuit și o foarte utilă bibliografie. Are 274 de titluri: 1) *românești* 1—92. Poezii, romane, teatru 92—110, 2) *germane* 111—192. Poezii, romane, teatru 193—200, 3) *ungurești* 201—251. Poezii, romane, teatru 252—256, 4) *franceze* 257—267, 5) *italiene* 268—272, 6) *olandeze* 273, 6) *suedeze* 274. Repertoriul e foarte important pentru cercetători. Ar fi foarte util să se facă și o bibliografie a studiilor despre Horia apărute în diverse publicațiuni periodice din țară și din străinătate .

Sunt foarte importante și clișeele noui din lucrare.

Iosif E. Naghiu

Comșa, N. *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj.* Blaj, 1944, in 8°, 228 p.

Vechea bibliotecă a Blajului, întemeiată în sec. XVIII de harnicii și eruditii călugări bazilieni, îmbogățită cu donațiuni ale episcopilor și canonicilor din Blaj, are o bogată colecție de manuscrise românești, latinești, orientale (persane, arabe, egiptene) precum și în limbi moderne.

D-l N. Comșa, profesor la Blaj, a alcătuit catalogul științific al manuscriselor românești. A fost publicat de d-l Ioachim Crăciun, în colecția Bibliotheca Bibliologica dela Cluj (ca numărul 18). Catalogul cuprinde 320 prezentări de manuscrise

www.dacoromanica.ro

Cele mai vechi sunt anterioare anului 1650: 1) Nr. 44. Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul 1632. 2) Noul Testament 1630. 3) Canoanele Mitropolitului Dosofteiu de la Bălgrad. 1627.

Sunt multe manuscrise istorice. Ms. Nr. 49 este o copie a Hronicului lui Cantemir, din 1757, scrisă la Blaj de Constantin Dascălul „smeritul între mișei". Ms. Nr. 87 este tot Hronicul lui Cantemir, copiat pe la 1700. Pare a fi adus la Blaj în 1730 de la Viena. Ms. Nr. 57 este Letopisețul lui Nicolae Costin, copiat pe la 1765. Ioan Micu Moldovan, fost membru al Academiei Române, presupunea că e cronica lui Miron Costin. Ms. Nr. 59 este Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini de Radu Lupescu, copie din 1729.

Printre manuscrise găsim mai multe opere ale lui Samuil Micu Clain (printre cari și Istoria Bisericească netipărită), Petru Maior, Timoteiu Cipariu, Ioan Micu Moldovan.

Pentru istoria literară este foarte important Ms. Nr. 115, Invățăturile lui Neagoe Basarab. Manuscrisul e din 1696. A fost studiat de d-l Vasile Grecu.

Dintre manuscrisele mai noui trebuie să pomenim Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului de Alexandru Șterca Șuluțiu scris la 1860 cu caractere chirilice, ca să poată fi cetită și de „cel mai de pre urmă cantore bisericesc de pe sate". E catalogat la Nr. 62.

Pentru întâia oară aflăm că Timoteiu Cipariu a tradus toată Biblia. Manuscrisul în trei volume se păstrează la Blaj. Mai există o traducere a Bibliei de profesorul Victor Smigelschi dela Blaj.

Catalogul este alcătuit în chip științific, descriind amănunțit fiecare manuscris și redând titlurile și uneori chiar prefețele întregi, precum și orice însemnare importantă.

La început este o prezentare succintă a Bibliotecii Centrale din Blaj, pe care o avem și în traducere franceză, la sfârșitul lucrării.

Iosif E. Naghiu

www.dacoromanica.ro

O REPLICĂ.

In *Revista Istorică Română* pe 1944 (pp. 217—223), a apărut un „răspuns" la darea de seamă pe care o făceam articolului D-rei Camariano despre *„Teatrul politic"* atribuit lui N. Mavrocordat, semnat de autoare.

Nu voiu răspunde la toate atacurile preopinentei, deoarece D-sa cu intenția de a combate ajunge de multe ori, fără să știe, a fi de acord cu afirmațiile mele; sunt însă dator să spulber, cât se poate mai scurt, inexactitățile de care se servește ca să-și susțină părerile.

Domnișoara C. e indignată în primul rând de constatarea mea că a trebuit să maculeze patruzeci și patru de pagini spre a ne arăta că pe coperta unui manuscris a descoperit numele traducătorului. Aflu însă, din atacul Domniei sale, că a făcut aceasta spre a-și impune punctul de vedere, adică descoperirea, *savanților* din țară și din străinătate.

La observațiile mele, făcute nu cu intenția de a polemiza, ci de a semnala unele nepotriviri, d-sa „răspunde" în mod erudit, numai la acelea care-i convin, având pentru unele, drept argument, un simplu semn de negație. Servindu-se de perifraze ca să dea impresia că argumentează, ca în cazul rectificării făcută de N. Iorga unei constatări a mele, d-ra C. se dovedește lipsită de bună credință. Aflăm cu această ocazie că articolul d-sale în chestiune, deși apărut în 1942, începuse a fi cules la tipografie cu mult înainte, lucrându-se pentru imprimarea lui un număr de ani.

Eu n'am scris nicăiri că acel catalog cu data „1723" ar fi făcut după 1757, ci mi se pare a fi mai nou și este la mintea oricărui om de bună credință să recunoască faptul că această dată nu putea trece peste momentul vinderei bibliotecii, dată pe care și d-ra C. constată că o menționez în recenzie. Astfel că

www.dacoromanica.ro

toată pretenţioasa dialectică dela p. 222 este o invenţie gratuită a Domniei Sale, ca multe altele.

De asemenea n'am spus nicăiri şi n'am combătut nici o părere a d-rei C. cu privire la faptul că au existat cataloage sub N. Mavrocordat. Eu scriu doar: „asemenea cataloage s'au întocmit şi sub Constantin Mavrocordat", fapt care poate fi înţeles de mintea cea mai simplă. Deducţia pe care mi-o atribue, aparţine în întregime D-rei C.

Cu privire la neutilizarea menţiunei din Mss. 603 dela Academia Română, eu am spus şi repet că în afară de materialul inedit pe care l-am prezentat şi analizat (cuprinzând, implicit, şi cele două menţiuni pentru care sunt atacat), nu am menţionat decât cataloagele publicate de N. Iorga! Atacul D-rei C. asupra acestui punct este un savant exerciţiu de inducere în eroare.

Nu ştiu pe cine vrea să înşele D-ra C. când susţine că citaţiile greşite pe care i le-am semnalat cu privire la catalogul de manuscrise al Academiei Române, vol. II, sunt totuşi model de exactitate metodologică. Căci d-sa citează textual: „I. Bianu-R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti din Biblioteca Academiei Române,* Bucureşti, 1906, vol. II, p. 371—374" (Revista Ist. Rom., 1942, p. 220, repetat la 228 şi 238). Spunând în recenzie că nu cunosc acest volum decât cu data de apariţie 1913, d-sa consacră o savantă discuţie ca să-mi dovedească faptul că sunt „insuficient informat". Cu suficienţa Domniei sale de informaţie, d-ra C. mă lămureşte că volumul a apărut în patru fascicole, că prima a fost la 1906 iar ultima la 1913. Cum volumul întreg, fără indice, are 502 pagini, iar citaţiile d-sale sunt dela p. 374, desigur că d-ra C. va găsi în erudiţia Domniei sale destule argumente spre a susţine că prima fascicolă (aceea cu 1906) se întinde până dincolo de p. 374, sau cu 302 volume descrise (căci începe cu 301 şi cel citat este 603), iar restul de trei fascicole împărţindu-şi cele 128 de pagini cari descriu 126 volume (până la 728). Cu toate acestea, chiar dacă prin imposibil ar fi aşa, d-sa nu citează *fascicola I* ca să se poată „agăţa măcar ca o naufragiată de paiul" 1906, ci *volumul* care fatal o duce la... 1913. Aceasta se cheamă pe grecește „cine sapă groapa altuia".

V. Mihordea

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

St. Bezdechi, *Cronica inedită dela Blaj a protosinghelului Naum Râmniceanu.* Partea I, Cluj-Sibiu 1944.

Profesorul dela Cluj publică manuscriptul inedit al Cronicii lui Naum Râmniceanu, păstrat în biblioteca Mitropoliei de la Blaj, fondul T. Cipariu. Rămas necunoscut lui Erbiceanu, manuscriptul a fost cercetat de N. Bălcescu și N. Iorga. Autorul îi arată izvoarele și-i rezumă cuprinsul, analizând apoi partea a doua a Cronicii, „Cronologia Domnilor Țării Românii", în paralelă cu lista lui Pârvu Cantacuzino și cu a clucerului Dimitrachi, folosite de Naum. D. Bezdechi subliniază atitudinea de patriot a scriitorului, care ia poziție împotriva clevetirilor originii noastre și, spre deosebire de alții, accentuiază rolul însemnat pe care l-au avut Dacii în alcătuirea neamului românesc.

N. B.

*

Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică a descălecatului Moldovei în lumina nouilor cercetări.* Analele Ac. Române, Mem. sect. ist., S. III, t. XXVII, Mem. 2. București 1944.

Autorul află în tradiția istorică a descălecatului Moldovei elemente care întăresc sugestiile sale anterioare privitoare la „Negru-Vodă" și la întemeierea Țării Românești. Ceia ce se desface temeinic din expunerea sa este și de astă dată valoarea tradiției ca izvor istoric: cercetările nouă relevate de autor în această privință impun o revizuire a vechilor păreri. Origi-

www.dacoromanica.ro

nea ardeleană a întemeierii Statelor noastre ar avea, după d-sa, o bază în chiar împrejurările istorice locale, pe care are grijă a le sublinia.

N. B.

*

Em. Lăzărescu, *Autour du nom d'Axiopolis*. Revue du Sud-Est européen, XXI (1944), pp. 231—234.

Se propune o nouă explicaţie a numelui acestei cetăţi de lângă Dunăre, confirmând părerea lui N. Iorga, care admitea originea tracă. D. Lăzărescu semnalează scythicul *axšaena* (= de culoare închisă), cu care numele trac a putut avea o asemănare, sau acest nume ar fi traducerea celui din urmă.

N. B.

*

A. Eck, *Le grand domaine dans la Russie du moyen âge*. Revue du Sud-Est européen, XXI (1944), pp. 82—136.

Lucrarea d-lui Eck e o interesantă expunere, care ne presintă formarea, structura şi evoluţia marelui domeniu în Rusia, unde el n'are nici o legătură cu acela din restul Europei. Originile lui se urcă la a doua jumătate a secolului al XII-lea şi Biserica îi înfăţişează cele dintâi tipuri. Fiecare din categoriile domeniului — princiar, eclesiastic, laic — e schiţată de autor cu toate caracterele sale specifice. Exploatarea domeniului, cu numerosul său personal, condiţia socială a ţăranilor şi arendaşilor, funcţiunile comunei domeniale, imunităţile sunt expuse apoi cu claritatea şi concisiunea obişnuită a învăţatului belgian pe care l-am adăpostit în anii războiului la noi.

N. B.

*

D. Berciu, *Contribuţia lui Ion Andrieşescu la preistoria Daciei şi a Sud-Estului european*. Extras din Buletinul Muzeului judeţului Vlaşca „Theohari Antonescu", III, 1945.

Lucrarea d-lui Berciu e cea mai bună caracterisare a operii ştiinţifice pe care o lasă în urma sa marele învăţat care a fost profesorul Andrieşescu.

www.dacoromanica.ro

El a așezat dela început preistoria țării noastre în cadrul întregului Sud-Est european și ținuturilor sale periferice, accentuând necontenit unitatea de cultură străveche din această vastă regiune și rolul principal pe care l-au avut în creația ei Traco-Illirii.

Cercetările sale neobosite în această mare și complexă problemă, dela teza sa de doctorat, susținută la Iași în 1912, până la ultimele lucrări atât de numeroase din anii din urmă, sunt puse în lumină cu multă înțelegere de elevul său. D. Berciu a știut să sublinieze, în această expunere, ideile nouă și fecunde ale învățatului care a pus solid temeliile acestei științe la noi.

N. B.

*

C. D. Fortunescu, G. D. Florescu, Marcel Romanescu, *Două neamuri oltene: Crețeștii și Brădeștii.* Craiova 1944.

Acest volum, frumos ilustrat cu reproduceri fotografice, e o interesantă monografie închinată celor două familii înrudite, a Brădeștilor și a Crețeștilor, precum și ctitoriilor de care se leagă numele lor, în apropiere de Craiova.

D. Fortunescu ne presintă aceste ctitorii, cu arhitectura, pisaniile și frescele lor, ruinate azi cu totul, afară de ce s'a dus mai de mult la Craiova. D. G. Florescu înfățișează, după documente care încep cu anul 1510, pe „Incepătorii neamului boierilor din Crețești (Dolj)", iar d. Marcel Romanescu adaugă multe lămuriri privitoare la neamul Brădeștilor și la cel înrudit al Poienarilor.

Am putut admira încă odată, acum patruzeci de ani frumoasele fresce dela Crețești, în casa regretatului N. P. Romanescu, în foarte bună stare; ele se sfarmă astăzi, după mărturisirea ce ni se face, în Muzeul Aman dela Craiova, scoase (de cine și de ce?) din ramele de lemn în care le încheiase grija pioasă a fostului Primar al Craiovii. Dacă nimeni nu mai are grijă acolo de aceste lucruri, de ce nu se aduc la Muzeul de artă religioasă din București?

N. B.

www.dacoromanica.ro

Mazedonien. Leben und Gestalt einer Landschaft. Herausgegeben von Herbert Oertel. Mit vielen Lichtbildern von L. Geiges. Berlin Wiking Verlag, (1940) în 8°, 240 p. + fotografii.

Cartea este o colecțiune de articole asupra celor mai reprezentative părți din Macedonia.

Se schițează și situația linguistică a vechii Macedonii. Se crede că ar fi existat, în antichitate, două mari regiuni linguistice: una în care se vorbea latina și alta în care se vorbea greaca. In regiunea latină se spune că s'ar fi vorbit chiar două limbi romanice: una dalmatina, limbă care a dispărut la începutul erei creștine și alta limba română veche, cu principalul ei dialect, aromâna, sau limba „păstorilor nomazi" din Munții Pindului.

Despre Macedo-Români crede că au alcătuit un element important în civilizația străveche a Peninsulei Balcanice.

C. J.

*

Institutul de Istorie Universală „N. Iorga", publică o dare de seamă de activitatea pe anul 1942—43, semnată de către directorul său d-l Profesor G. I. Brătianu și conferința de deschidere, rostită la 6 Decembrie 1943, de d-l M. Berza: *Nicolae Iorga, istoric al Evului mediu.* (București, 1944, 55 pp.).

V. M.

*

„Nicolae Iorga, istoric al Antichității", este titlul conferinței d-lui Profesor D. M. Pippidi, ținută la deschiderea Institutului de istorie universală, în ziua de 6 Decembrie 1944 și publicată în broșură, precedată de „Darea de seamă de activitate" pe anul 1943—44 a d-lui Prof. G. I. Brătianu. (București, 1945, 49 p.).

V. M.

*

N'a fost tocmai o întâmplare, credem, faptul că în Clujul românesc, centrul vieții spirituale transilvane, preocupările științifice să dea naștere unei serii impresionante de lucrări.

www.dacoromanica.ro

Ivită din cerința vie de izbucnire a cuvântului înăbușit, tipărită din dorința de a „învinge prin adevăr", sub deviza „veritas vincit", — culegerea de articole și conferințe a titularului de istoria Transilvaniei dela Universitatea din Cluj-Sibiu, Ion Lupaș *(Zur Geschichte der Rumänen, Aufsätze und Vorträge.* Sibiu, Kraft & Drottleff, VIII+608 p.), vine ca o necesitate de mult simțită.

Subiectele sunt luate din frământatul nostru trecut și din mult combătuta istorie a Transilvaniei. In acest din urmă domeniu, i s'a recunoscut în deosebi, autorului toată competința. Voind să spulbere orice nedumerire, autorul își exprimă cu hotărîre părerile, dând însă mereu dovadă de tact și reținere. Subiectele se grupează în trei cicluri. In primul, s'ar putea spune că autorul insistă asupra culmilor luminoase ale istoriei noastre. Dela întemeierea primului Stat independent românesc, până la înfăptuirile Domniei lui Ferdinand I cel Loial, se găsesc expuse în mari capitole separate, când efortul de unire al lui Mihai Viteazul, când meritul operelor istorice ale lui Dimitrie Cantemir, sau martiriul familiei Brâncoveanu. In ciclul al doilea, autorul tratează probleme importante din istoria Transilvaniei, subliniind documentar, de fiecare dată singurele rezultate admisibile. Fie că vorbește de originea Voivodatului Transilvaniei din secolul al XII-lea și XIII-lea (subiect tratat și în *Memoriile Secț. Istorice a Academiei Române. Seria III, Tom. XVIII (1936)* și cu alte adausuri sub titlul *Réalités historiques dans le Voïvodat de Transylvanie du XII—XVI-e siècle.* Buc. 1938, 98 p.), despărțirea Transilvaniei de Ungaria, sau despre puternicele revolte țărănești, găsim aceeași expunere clară și convingătoare. In ciclul al treilea, autorul aduce contribuțiuni la studiul influențelor reciproce dintre cultura românească și aceea a Statelor învecinate.

Menținute în linia strictă a obiectivității științifice, studiile și conferințele reunite în acest volum de frumoasă prezentare grafică și-au avut rolul lor în afirmarea adevărurilor românești.

C. J.

*

www.dacoromanica.ro

Anumiți factori de cari toți cercetătorii trebuie să țină seamă, au schimbat înfățișarea orașelor Sud-Estului european, punând conducerea la grele încercări. Este vorba de atracția, de *acel miraj al orașului, ce a produs concentrări nemai întâlnite în* toate orașele-capitale din acest spațiu. E. Dittrich consideră cu mult discernământ toate aspectele problemei în *Verstädterung und Industrialisierung in Südosteuropa. Ein Aufriss der Problematik. Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa,* vol. 6 (1942), caet 4, pp. 281—304. Pentru fiecare popor problemele sunt similare dar nu absolut identice. Un număr prea mare față de intelectuali ar fi creiat adevărate piramide, de mari disproporții față de majoritatea ocupațiunilor agricole-burgheze. Popularea capitalelor ar fi avut drept urmare o supraîncărcare a aparatului de Stat, a circulației și a economiei naționale. Mai atragem atențiunea asupra altui studiu care tratează probleme asemănătoare și anume *Die Bevölkerungsdichte als Triebkraft der Wirtschaftspolitik der südosteuropäischen Bauernstaaten,* (scris de O. Franges, Jena, 1939, 8 p.) în care se consideră densitatea populației în legătură cu agricultura și forțele economice.

O atentă examinare a acestor probleme ar duce de sigur la constatări nu prea îmbucurătoare, mai ales la noi unde astfel de probleme chiar dacă formează preocupări de bază, greu trec la realizări practice, de interes vital pentru buna gospodărire orășenească.

C. J.

Derek Patmore, *Images of Greece,* London. Country Life, in -4°, 116 p., 68 fotografii.

A. R. Burn, *The Modern Greeks,* London, Nelson, 1944.

K. Gibbard, *Greece,* London, Cambridge University, Press, 1944.

Heway Wescott, *Household in Athens,* London Hamish Hamilton, 1944.

Un mănunchiu de cărți despre Grecia și oamenii săi.

Găsim însă mai puțin sbuciumul și suferințele ultimilor ani și mai mult reminiscențe și crâmpeie din trecut.

www.dacoromanica.ro

Cartea d-lui Patmore este o admirabilă prezentare a pitorescului grecesc, în cele mai reușite imagini de impecabilă execuțiune technică. Clasicismul curat al formelor și stilurilor se îmbină cu natura, aleasă ca fond. Din când în când, frânturi din viața grecească actuală cu întregul ei aer patriarhal, pe alocuri chiar primitiv, totuși interesant prin expresivitatea formelor și vioiciunea oamenilor.

Atena clasică, eterna Acropole și cea modernă stau față în față, oferind prilejul unei trăiri intense: îmbinarea între frumosul veșnic de glorioasă amintire și prinosul reușit adus prin reconstruiri.

Aproape toate locurile de glorioase amintiri și tot ce a mai rămas din ele până în zilele noastre sunt prinse în aceleași chipuri maestre. Aegina, Daphne, Delphi, Cap Sunion etc., ne aduc rând pe rând aminte de tot frumosul ce le-a creat, fiind însoțite și de comentarii potrivite. Cartea este o admirabilă operă technică, interesantă prin aducerile aminte ce trezește, dar e regretabil că nu găsim în ea nicio pagină privitoare la ultimii ani ai pătimirilor grecești.

Grecii Moderni, ai lui A. R. Burn, vrea să dea caracterizările cele mai potrivite asupra firii lor, cu destule observații de etnografie și folklor. Deși archeolog, nu insistă asupra trecutului, decât în măsura în care crede că a descoperit trăsături similare.

Paginile care privesc curajul și vitejia, ni se par puțin exagerate, dovedind că au fost inspirate după modelul vitejiei antice elene. Bine sunt prinse în schimb alte trăsături, ca pasiunea pentru discuții, care îmbracă formele cele mai variate, găsindu-se în toate colțurile Greciei și la toate păturile sociale, putând aluneca pe alocurea până la parodie; altă caracteristică bine prinsă este tendința spre aventură, pe care autorul o numește chiar *„love of adventure"*, ceva prea mult, dacă ne gândim la faptul că emigrările peste ocean au pornit de la țărani și burghezi, mai mult din lipsa unui traiu corespunzător. Noi credem că dorința de aventură, trăsătură destul de generală în caracterul grecesc izvorăște din dorul de libertate și de îm-

www.dacoromanica.ro

bunătățire a situațiunei materiale, necontenitul sbucium spre mai bine.

Discutând probleme de rasă, admite în oarecare măsură continuitatea grecească, — descendența în linie directă din vechii eleni, — recunoscând un puternic amestec de sânge slav și albanez. Crede însă că misterul creșterii și formării caracterului unui popor va fi deslegat numai atunci când știința modernă va putea stabili exact toate înrâuririle suferite în decursul desvoltării sale, ca și pe calea exterioară a climei și mediului.

Grecia lui K. Gibbard este un ghid, o călăuză bogată și serioasă a tuturor problemelor esențiale. Scurte capitole privesc istoria țării dela cele mai vechi timpuri până astăzi, cu puține informații despre evenimentele de după războiul mondial. Mai amănunțite sunt capitolele privitoare la geografie, problemele economice și viața obișnuită din orașe și sate. O mai mare atenție credem că s'ar fi putut da mișcării din porturi, așa cum era înainte de actualul război și în aceeași măsură viața umililor pescari și salahori, care cu puțin își poartă greul vieții.

La sfârșit, un capitol destul de sugestiv al necazurilor îndurate de curajosul neam în timpul ocupațiunii germane, dimpreună cu spectrul îngrozitor al foametei și cu povara tristă a represaliilor.

Cartea este scrisă cu mult talent, admirație și chiar cu dragoste pentru poporul grec.

Nu are valoarea sintezelor clasice din colecția *L'évolution de l'humanité* de sub conducerea lui H. Berr, ca de ex. *La formation du peuple grec* de A. Jardé (Paris, Albin Michel, *Le génie grec dans la religion*, de A. Boulanger *(ibid.)* sau *La cité grecque, (ibid)*, este însă un îndrumător serios, cu tendințe mai mult practice, de folos imediat.

Pagini de tristă amintire cuprinde cartea lui H. Wescott, care s'ar fi putut tot atât de bine intitula *Năruirea unei existente*. Este frământarea uneia din multele familii ale Atenei, care au fost silite să îndure tot calvarul ocupației germane, cu urmările ei nefaste.

www.dacoromanica.ro

Bine sunt redate sentimentul de înjosire, simțit de fiecare din membrii familiei, apoi voința de a găsi o consolare în gânduri amare de așteptare, iar când nimic, sau prea puțin, putea însenina pe cei loviți, le alina durerile resemnarea.

Ceea ce a mai pus autorul în romanul său, deși dramatizat, este pofta de răzbunare, pornită și din sentimentul demnității călcate în picioare și acel dor de eliberare puternic, nestăvilit, omnipresent.

Tradusă în grecește, cartea ar găsi, de sigur, aprobarea tuturor celor care au trăit acele vremuri ca eroi principali ai Greciei îngenunchiate vremelnic, ocupând loc de frunte printre cărțile grecești cu același subiect.

C. J.

Revue Historique du Sud-Est Européen.

Volumul XX (1943), de 273 pagini, are colaborarea domnilor: M. Berza *(Nicolas Iorga, historien du Moyen Âge)*, E. Gamillscheg *(Westliche und östliche Romanität)*, G. I. Brătianu *(Le problème de la continuité daco-roumaine...* și *L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois)*, D. M. Pippidi *(Intorno alle fonti letterarie del cristianesimo daco-romano)*, M. Lascaris *(Les Vlachorynchines...* și *La rivalité bulgaro-byzantine en Serbie...)*, Marie-Mathilde Alexandrescu Dersca *(Babylone d'Égypte)*, Carl Göllner *(Der Einfluss der öffentlichen Meinung auf das Türkenbündnis Franz I von Frankreich)* și Em. Condurachi *(Monete veneziane battute in Moldavia)*.

Volumul XXI (1944) de 374 p. dă o prețioasă *tablă generală* a revistei pe anii 1934—1943, minuțios și exact alcătuită de doamna Liliana Iorga-Pippidi, deși nu o semnează, apoi articole datorite domnilor: D. M. Pippidi *(Les Grecs et l'esprit historique)*, G. I. Brătianu *(La Mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge* și *Nouvelles contributions à l'histoire de la Dobroudja au Moyen Âge,* Alexandre Eck *(Le grand domaine dans la Russie du Moyen Âge)*, M. Berza *(La colonia fiorentina di Constantinopoli nei se-*

www.dacoromanica.ro

coli XV—XVI...) și d-ra M. Holban *(Autour de l'«Histoire de la Moldavie et de la Valachie» de Carra).*

La «Notes et documents» semnează d-nii Emil Lăzărescu și Constantin I. Karadja, iar dările de seamă sunt făcute de d-nii G. I. Brătianu, M. Berza, D. M. Pippidi, M. Lascaris și d-ra M. Holban. Note bibliografice de D. M. P. și M. B.

V. M.

Revista Arhivelor, VI, p. I, București, 1944, de 144 p. Director: A. Sacerdoțeanu.

Având ca scop să trateze toate problemele în legătură cu organizarea și funcționarea Arhivelor Statului, să publice studii și cercetări din domeniul disciplinelor științifice legate de document, numărul de față apare cu colaborarea d-lor: George Potra (Contribuțiuni la istoricul arhivelor românești), Ioan C. Dobrescu (Documente de moșneni), Gh. Ungureanu (Documente relative la începutul domniei lui Ioan Sandu Sturza Voevod), Vanghele Antoniu (Reguli vechi pentru organizarea Arhivelor Statului), Ioan Mărcuș (Câteva observațiuni privitoare la selecționarea arhivelor vechi), etc. D-l A. Sacerdoțeanu dă o serie de necroloage pentru Ion Simionescu, Grigore Antipa, Anita Belciugățeanu și Nicolae Cartojan, precum și un număr de dări de seamă.

V. M.

Școala de Arhivistică: *Lecții de deschidere.* Inaugurarea cursurilor și catalogul expoziției, în Noembrie 1942. București, 1943, de 156 p. + 2 planșe.

Din cuvântarea inaugurală a directorului școalei aflăm prețioasa informație că numărul documentelor la noi, păstrate în piese unice, atât cât s'a putut strânge până acum în arhivele de Stat, se ridică la aproape trei sute de mii de acte, în afară de ceeace posedă Academia Română, bibliotecile de Stat și particulare, precum și colecțiile familiilor boerești ori ale țăranilor moșneni, care face ca acest număr să crească nebănuit de mult.

www.dacoromanica.ro

D-l A. Sacerdoţeanu publică *Introducere în cronologie*, d-l Al. Iordan: *Formarea bibliografului şi a bibliotecarului*, d-l C. Andreescu: *Factorii de creare a Statului în trecutul românesc*, d-l Em. Condurachi: *Tezaurele monetare din regiunea carpato-dunăreană şi însemnătatea lor pentru trecutul românesc* şi d-l Dan Simonescu: *Spiritul critic în istoriografia veche românească*.

In prezentarea catalogului expoziţiei sunt date documente, manuscrise, dosare, cărţi, hărţi şi stampe, unde mai întâlnim numele d-lor I. Radu Mircea şi M. Regleanu.

Cele două planşe reprezintă harta României de Dimitrie Filippide şi harta Daciei de Dionisie Fotino.

V. M.

Alexandru Iordan: *Bibliografia scrierilor lui V. A. Urechia*, cu o prefaţă de prof. A. Sacerdoţeanu. Bucureşti, 1942, de 61 p.

Una din lucrările Şcoalei de Arhivistică, opera d-lui Alexandru Iordan, vine să pună la îndemâna cercetătorilor instrumentul atât de indispensabil, bibliografia tuturor scrierilor învăţatului V. A. Urechia, care n'a fost numai istoric, deoarece a avut o activitate multilaterală. Pe deasupra criticelor ce i s'au adus, lucrarea d-lui Iordan, metodic alcătuită, după toate exigenţele disciplinei bibliografice, rămâne o contribuţie de utilitate. Un indice alfabetic şi altul cronologic uşurează mult orientarea lectorilor.

V. M.

„Şcoala de Arhivistică, *Carnetul Studentului*. Ediţia a II-a, Bucureşti, 1945, de 86 pagini.

Fericita iniţiativă a conducerii Şcoalei de Arhivistică, de a pune la îndemâna studenţilor ei un mijloc practic de a se orienta atât în programa cursurilor cât şi în cadrul fiecărei materii, a fost încununată de succes, căci prima ediţie a unei lucrări aşa de speciale s'a epuizat de mult. A doua apare refăcută şi completată, cu o lămurire a Directorului Şcoalei. Deşi

www.dacoromanica.ro

modest intitulată „Carnetul studentului", broşura este un preţios auxiliar pentru toţi cei ce vor să se orienteze mai uşor în disciplinele auxiliare ale istoriei.

V. M.

Dumitru Neda, *Patriotism luminat*. Blaj, Tip. Seminarului, 1944, in 8°, 126 p.

Păr. Dumitru Neda, canonic la Blaj, scrie o carte teologică despre naţionalism. Sunt şi lucruri cari privesc trecutul românesc. Capitolul *Marele Inochentie Micu* (pp.84—116) este o schiţă succintă a vieţii şi a luptei episcopului-martir I. Micu, zis Clain. Sinteza aceasta este o foarte perspicace prezentare a personalităţii Episcopului Micu. Pentru istorie e important şi capitolul Apa trece, pietrele rămân (pp. 117-126) în care discută problema luptelor naţionale în timpul stăpânirii ungureşti.

I. E. N.

Arhiva Românească, t. IX, p. I (1943). Director: Mihai Kogălniceanu.

Prima parte a tomului al nouălea este compusă aproape în întregime din articole referitoare la Mihail Kogălniceanu şi timpul său.

D-l Aurel V. Sava se ocupă de corespondenţa lui Ilie Kogălniceanu cu fratele său Iancu (pp. 1—58). D-l Teodor Bălan prezintă patru scrisori inedite adresate de Mihail Kogălniceanu fraţilor Hurmuzachi şi două ale acestora, în care este vorba de Kogălniceanu (pp. 59—72). D-l Alexandru Lapedatu se ocupă de momentul disgraţierii lui Mihail Kogălniceanu de către Cuza Vodă la 1864, în urma reformei agrare, când primul ministru, în culmea gloriei, părea Domnului a-l fi întrecut în popularitate (pp. 73—85).

D-l Andrei Rădulescu dă în continuare studiul care tratează despre viaţa şi activitatea lui Mihail Kogălniceanu între 1865—1867 (pp. 87—123). Despre legăturile lui Kogălniceanu

www.dacoromanica.ro

cu Transilvania scrie d-l D. Popovici (pp. 125-143). Scrisorile de la anexă sunt publicate fără obligatorul rezumat al fiecăreia. Revista se încheie cu articolul d-lui Corivan, care face unele precizări în legătură cu revoluția de la 1848 (pp. 145—188). Aceeași observație și cu privire la documentele pe care d-sa le dă în anexă.

V. M.

G. T. Niculescu-Varone, *Monografia satului Șăulești*, plasa Deva, jud. Hunedoara.

Ca să se achite de ospitalitatea oferită de satul Șăulești pe timpul refugiului din Capitală, autorul a ales forma cea mai nobilă, punând la contribuție toată priceperea și bunăvoința pentru a alcătui o monografie a satului. După o metodică sistematizare a materialului adunat, d-l T. Niculescu-Varone prezintă în monografia d-sale o sinteză a realității sociale din acele părți, fiind în acelaș timp o prețioasă contribuție pentru cunoașterea, în formă științifică, a vieții noastre rurale.

Poate fi socotită ca un model al genului.

V. M.

G. I. Brătianu, *Nicolae Iorga* (trei cuvântări). Publicație a Institutului de Istorie Universală. București, 1944, 77 p.

In această broșură, d-l Profesor G. I. Brătianu reunește conferințele: *Nicolae Iorga și istoria universală* (ținută la ședința de deschidere a activității Institutului din 6 Decembrie 1941), *Nicolae Iorga apărător al drepturilor românești* (rostită cu aceeaș ocazie la 6 Decembrie 1942) și *Nicolae Iorga istoric al Românilor* (discurs de recepție la Academia română, rostit la 26 Mai 1943, în ședință publică solemnă).

Sunt evocări și caracterizări ale acelei „forțe a naturii", despre care, ori cât s'ar scrie, niciodată nu se va putea spune că s'a epuizat subiectul sau că s'a scris îndeajuns.

V. M.

www.dacoromanica.ro

G. I. Brătianu, *M. Kogălniceanu* (cu o retipărire, la o sută de ani, a cuvântului pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 Noembrie 1943). București 1944, 78 p.

Delegat de către Academia Română la sărbătorirea centenarului „Cuvântului" rostit de Mihail Kogălniceanu, d-l Profesor G. I. Brătianu a ținut la Iași, în aula universității, o prelegere comemorativă, în care a evidențiat însemnătatea epocală a lecției lui Kogălniceanu pentru afirmarea prestigiului românesc și încrederea în virtuțile poporului nostru, atunci când în conștiința europeană nu pătrunsese bine nici măcar numele de Român. Pentru înțelegerea faptului, d-l Brătianu analizează și explică formația lui Kogălniceanu ca istoric și om de cultură în cadrul politic al timpului său.

Retipărirea „Cuvântului", după ediția Cartojan *(Clasicii români comentați)* pune la îndemâna cititorului una din frumoasele creații ale minții celui mai de seamă dintre oamenii pe care i-am avut în epoca revoluționară de la 1848 și a Unirii Principatelor. Alături de Bălcescu, Mihail Kogălniceanu este un revoluționar care-și trage isvorul ideilor din cunoașterea adâncă a trecutului românesc.

V. M.

www.dacoromanica.ro

NOTIȚE

C. I. Karadja, *Oraison funèbre prononcée à l'enterrement de l'ancien Prince-régnant Jean Caradja par le maire d'Athènes Panayoti Soutzos.* Revue du Sud-Est européen, XXI (1944), pp. 234—240.

Cu prilejul centenarului morții lui Vodă-Caragea, autorul — unul din descendenții săi — tipărește frumosul discurs rostit la înmormântare de primarul de atunci al Athenei și rămas până acum inedit.

N. B.

*

M. Berza, *La colonia fiorentina di Costantinopoli nei secoli XV—XVI e suo ordinamento secondo gli statuti.* Revue du Sud-est europ., XXI (1944), pp. 138—154.

Folosindu-se de publicația recentă a lui Gino Masi privitoare la statutele coloniilor florentine în străinătate, d. Berza schițează organisarea coloniei din Constantinopole. Cele mai vechi statute ale acestei colonii sunt din 1488, și autorul resumă atribuțiile pe care le conferă șefului coloniei, consulului, și dregătorilor cari îl asistau.

N. B.

*

M. Holban, *Autour de l'„Histoire de la Moldavie et de la Valachie" de Carra.* Revue du Sud-Est europ., XXI (1944), pp. 155—230.

Un foarte interesant studiu, lămurind definitiv ciudata personalitate a ambițiosului aventurier și scriitor fără scru-

www.dacoromanica.ro

pul. D-ra Holban precisează izvoarele din care a cules din plin pentru cunoscutele sale memorii.

N. B.

*

I. Țabrea, *Influențele externe asupra primelor monete moldovenești.* Cronica numismatică și arheologică, XVIII (1944), pp. 263—277.

Expunerea d-lui Țabrea e o bună sinteză a resultatelor la care s'a ajuns pe urma cercetărilor de până acum, înlăturând multe confusii, ca aceea care atribuia influenții polone capul de bour de pe monetele moldovenești, precum și monetele lui Petru Mușat.

N. B.

*

Octavian Iliescu, *Monete de aramă de la Mircea cel Bătrân?* Cronica numismatică și arheologică, XVIII (1944), pp. 278—281.

Autorul dovedește că pretinsele monete divisionare de aramă ale lui Mircea cel Bătrân sunt în realitate vechii ducați munteni, al căror titlu scăzuse atât de mult, încât le da aspectul unor piese de aramă.

N. B.

*

Dr. G. D. Vasiliu, *Salmonicultura (creșterea păstrăvilor)* Institutul de cercetări piscicole al României. Indrumări, No. 3, București 1943. Lucrarea aceasta, care se distinge prin caracterul ei științific, e un îndreptariu practic pentru exploatarea rațională a apelor de munte. Ea cuprinde un întreg program de valorificare a acestor ape, prin organisarea culturii artificiale pe baze științifice.

N. B.

*

www.dacoromanica.ro

V. Arghelescu, *Principiile și tehnica conservării plășilor pescărești.* Institutul de cercetări piscicole al României. Indrumări, No. 2, București 1943.

Prețioase sfaturi pentru păstrarea cât mai bună și mai îndelungată a instrumentelor de pescuit. Autorul expune în amănunte mijloacele de întrebuințat în acest scop, și ele pot fi la îndemâna oricui.

N. B.

*

Fisher, Allan G. B., *The German Trade Drive in South-East Europe* în „International Affairs", nr. 18 (1939), 2, (Martie-Apr.) 157 p.

Constată că problemele Sud-Est europene apar în lumină diferită, privite din cele trei perspective: franceză, engleză și germană.

Crede că relațiile comerciale ale Germaniei s'au mărit în ultimul timp, dar calitatea produselor exportate nu este tocmai excelentă, fiindcă și priceperea cumpărătorilor este limitată. In Jugoslavia i s'ar fi spus chiar autorului că mașinile aduse din Germania sunt atât de rele încât ar prefera să cumpere din altă parte.

C. J.

*

Vida Peter, *Die Szekler sind Ungarn,* Budapest, Dr. A. Göllner, 1940, in 8°, 32 p.

Voind să combată adevărurile cuprinse în câteva studii ale autorilor români, neagă, fără dovezi de natură științifică, cele afirmate de ei.

Susține, fără să dovedească, pe baza vreunui material, că Secuii sunt de rasă pur ungară.

Pentru a fi în nota celorlalte afirmațiuni maghiare mai recente, declară inexistentă literatura serioasă de specialitate. Crede că însăși literatura ungară apărută înainte de 1918 asupra acestui subiect ar fi învechită.

C. J.

www.dacoromanica.ro

Leon Gh. N., *Die Kriegswirtschaft in Rumänien,* în *Weltwirtschaftliches Archiv* (Kiel) an. 52 (1940), 2 Sept. pp. 301—329.

Examinează pe larg potențialul economic al României în caz de război. Discută normalizarea producției, posibilitățile financiare și regimul schimburilor.

Numeroase date statistice, tabele rezumative, indicațiuni precise și alte amănunte prețioase dau studiului importanța cuvenită. *C. J.*

Crotch, W. Walter, *What shall we make of Europe?* în „Contemporary Review" an. 157 (1940), 890 (Febr.) pp. 160—168.

Vede restabilirea unei noui Europe Centrale pe baza unei uniuni federale și de vamă.

Crede, că „sfărâmarea" Austro-Ungariei a fost nelogică.

Pentru a-și sprijini părerea, citează cazul Cehoslovaciei, care din punct de vedere al politicii naționalităților ar fi rămas fără structură.

C. J.

*

Lepși Dr. J., *Das Gefälle der Talwege im Donauselts* în „Petermanns Geograph. Mitteilungen", an. 87 (1941) 7/8, Iulie—Aug. p. 267.

Compară, definind, deosebirea dintre conformația specifică a bancurilor de nisip și a „talwegurilor".

Diagramele cuprind principalele adâncimi ale acestor „talweguri" între Brăila—Cetatea Ismail și celelalte brațe ale Dunării.

C. J.

*

In broșura intitulată sugestiv *The Diplomacy of the Third Reich* Weawer Denis (London 1942 Hodder & Stoughton), dă indirect, prin publicarea extraselor de telegrame, de articole și

www.dacoromanica.ro

discursuri ale lui Hitler, metodele întrebuințate în diplomație. Ne privesc pp. 34—37, dela garanția anglo-franceză din 13 Aprilie 1939 până la declarația lui Buttler din Camera Comunelor din 21 Dec. 1940.

C. J.

*

J. Moga, în *Die Rumänen Siebenbürgens in den ungarischen Urkunden des Mittelalters,* în *Leipzig. Vierteljahrschrift f. Südosteuropa,* vol. 6 (1942, Nr. 1—3, pp. 98—113), răspunde strict documentar lucrării *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque annum 1400 p. Chr.* ed. Fekete Naghy și L. Makkai, Budapesta, 1941 ,ajungând la concluzia că lipsa documentelor privitoare la Români se poate aplica și la Unguri și Sași, fiind înlocuită prin adeverirea lui Anonymus care pomenește de existența Românilor. Românii ar fi trăit în neîntreruptă continuitate în aceleași părți pe care le locuiesc și astăzi.

C. J.

*

In *Bulevardul Dacia 11,* Roberto Scheggi, (Buc. „Universul", 1944, 32 p. trad. M. Coandă) scene vii din emoțiile Bucureștiului bombardat, făcute cu talent de scriitor.

*

N. P. Vaidomir, dă în *Originea tracă a Macedonenilor preromani,* o schematică dar valoroasă privire asupra problemelor etnografice și mai ales de migrațiuni poporane în Peninsula Balcanică, dovedind multă pricepere și tact istoric.

C. J.

*

Frământările și sbuciumul unor suflete pătrunse de suferințele neamului, sunt documentat tratate și talentat expuse în cartea lui E. Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Pagini de revoltă,* (ed. 2-a revăzută, Buc. 1944, 161 p.) redând sugestiv figura „celui mai mare nedreptățit al istoriei noastre".

C. J.

*

www.dacoromanica.ro

Lămurite și adevărate judecăți critice asupra omului și operii lui dă T. Vianu, cu neîntrecută pană de scriitor, despre *I. L. Caragiale,* în „Rev. Fundațiilor Regale", an. XI (1944) (Iunie, pp. 657—676).

C. J.

*

Pentru adevărurile ce cuprinde cât și pentru viziunea clară, confirmată de evenimente, cartea *The Eastern Question revived,* scrisă de R. Machray (Londra, Allen & Unwin, 1939) merită atențiune deosebită.

C. J.

*

Din timpul în care problemele cehoslovace formau centrul preocupărilor neîntrerupte ale cercurilor britanice, cartea *The Races of Central Europe. A footnote to History* datorită lui G. M. Morant, (Londra, Allen & Unwin, 1939) încearcă noui soluții, voind să dovedească technic și documentar că înrudirile frânturilor poporului german nu se bazează pe asemănări de sânge și dimensiuni craniale. Altă concluzie interesantă este că limba nu înseamnă legătura de înrudire identică.

C. J.

*

Coriolan Petranu, reunește în *Ars Transsylvaniae,* Sibiu, (Institutul de Istorie Națională, 1944, 523 p.) studii de frumoasă și precisă documentare de istoria artelor, subliniind adevăruri de permanență românească. Volumul de bună realizare grafică s'ar fi putut completa folositor prin fotografii și reproduceri artistice.

C. J.

*

Reușita traducere a clasicei *Odysseia* (I—XII) datorită regretatului Cezar Papacostea, reapare în editura Casei Școalelor (1944, 247 p.), traducere în versuri originale, dovedind o completă stăpânire a textului.

C. J.

*

www.dacoromanica.ro

„Casa Școalelor" tipărește fragmente din *Statul atenian* al lui Aristoteles în traducerea lui St. Bezdechi. (Buc. 1944. 106 p.).

C. J.

*

Ca studiu de popularizare a geografiei trebuie considerată lucrarea lui V. Mihăilescu, *Considerații asupra geografiei ca știință* (Buc. Socec, 1945, 77 p.) Nr. 1 din seria A publicată de Institutul de cercetări geografice al României.

C. J.

*

La rubrica „Foreign relations", *Time,* New York, vol. XIX (1945) Aprilie 30, prezintă personalitatea și meritele senatorului Vandenberg ca exponent principal al politicii americane la conferința dela San Francisco.

C. J.

*

In *Arhiva Românească,* VII, (1941) d-l Const. I. Andreescu dă un repertoriu al documentelor familiei Kogălniceanu, care sunt în posesia fundației cu același nume. Cele deja publicate sunt date sub formă de regest iar ineditele, în întregime, cu note și observații pentru completarea și lămurirea textelor.

O notă specială dă indicațiile bibliografice pentru documentele publicate anterior.

Repertoriul — spune autorul — va fi completat treptat, în măsura în care noi documente despre Kogălniceanu vor fi achiziționate de către Fundație.

V. M.

In studiul d-lui Const. Andreescu *Insemnări despre ținutul Cernăuților,* extras din *Hrisovul* pe 1942, cel mai mare loc îl ocupă considerațiunile asupra Staroștilor, cari erau repre-

www.dacoromanica.ro

zentanții autorității centrale în acest ținut de margine al principatului Moldovei.

Autorul cercetează subiectul pe baza întregului material documentar cunoscut, care-i dă putința să contureze precis atribuțiunile acestor dregători. Studiază apoi pe subalternii Staroștilor, vameșii de Cernăuți și dregătorii municipali ai târgului; dă o listă cu referințe documentare de Staroști, așa cum s'au succedat ei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și până la răpirea provinciei de către Austriaci.

V. M.

Feudalitatea este titlul unui articol scris de d-l M. Berza și publicat în *Revista Fundațiilor Regale* pe Iunie 1945 (pp. 610—616), în care autorul dă, succint și închegat, schema unui proces istoric.

Feudalitatea fiind una din etapele evoluției omenirii, este procesul de organizare a societății plecând de jos în sus, după dispariția autorității imperiale, având drept criteriu raporturile de la om la om pe bază de stăpânire a pământului.

V. M.

www.dacoromanica.ro

NECROLOAGE

† D. TOMESCU

In Iunie acest an, s'a stins din viață, într'un sanatoriu din Satulung, lângă Brașov, D. Tomescu, scriitorul de talent și omul de caracter, care, timp de patruzeci de ani, a stat în fruntea vieții culturale a Craiovei.

Când, în Decemvrie 1905, entusiasmați de mișcarea pornită de Nicolae Iorga, cucerind dintr'odată publicul nostru în tot cuprinsul neamului, câțiva adolescenți încă pe băncile școalei hotărau a scoate în capitala Olteniei o revistă literară, purtătoare a noii solii, D. Tomescu se găsea printre dânșii. De atunci, el nu s'a mai despărțit de „Ramuri", unde, prin contribuțiile sale critice, pătrunzătoare și fine, a ocupat cel dintâi loc.

A început cu impresii culese în călătoriile sale din Ardeal, căci așa au debutat toți acești tineri — printre cari d. Gh. Ionescu-Sișești —, dornici a cunoaște înainte de toate ce înfăptuise neamul, în resistența lui seculară, dincolo de Carpați. A încercat, în acelaș timp, povestiri, care revelau la acest licean adevărate însușiri de scriitor. „Cu părintele Dumitru", „Stejarii lui boier Vasile" (n-l 2 și 9 din anul I) sunt bucăți vrednice de un scriitor cu nume.

Dar polemicile ridicate de crezul cel nou, proclamat cu atâta avânt de marele învățător, spre care se întorceau atunci toate energiile bune ale neamului, au determinat chemarea lui Tomescu.

Atras în câmpul acelor discuții, el își află definitiv locul în domeniul criticei literare, fiind, decenii de-a rândul, teoreti-

www.dacoromanica.ro

cianul neînvins al doctrinei ce revoluționase literatura noastră Oprindu-se asupra povestirilor părintelui Agîrbiceanu, care se impuneau tot mai mult, — „O literatură de preoți luptători" (Decembrie 1906) — sau asupra celor „două cărți ale d-lui Ion Adam" (Februarie 1908), Tomescu afla, la douăzeci și ceva de ani, formule fericite spre a-i caracteriza. Pentru un artist, „a fi nou și original", scria dânsul în presintarea operei celui din urmă, „nu înseamnă să se închidă în cetatea închipuirii sale, riscând ca de acolo să plăsmuiască niște palide figuri de ceară, ci, dimpotrivă, a fi original înseamnă să se coboare în vârtejul vieții, să pătrundă în intimitatea ei, să dea la o parte vălul care ascunde atâtea taine pentru marea mulțime a oamenilor de rând", să desprindă din realitatea înconjurătoare „notele cele mai izbitoare și caracteristice ale vieții, din a căror îmbinare artistică apoi să facă să scapere o nouă viață".

In mijlocul fluctuațiilor caracteristice la noi și în acest domeniu, D. Tomescu a fost un mare, un fanatic convins: el n'a părăsit niciodată crezul magistrului, l-a proclamat întreaga sa viață, găsind, spre a-l sprijini, necontenit argumente în arsenalul bogat al spiritului său concentrat. Și-a format astfel o cugetare care e un bloc, și a aflat, spre a-i da expresie, o formă care-l așează printre cei mai buni mânuitori ai condeiului.

La Cluj, unde a condus câțiva ani ca Director ziarul „Înfrățirea", a adus în publicistica înveninată de atunci aceiași adâncă și senină cugetare, aceiași demnitate a convingerii.

Dacă modestia și o timiditate înăscută l-au ținut până la capătul vieții în provincia care ni l-a dăruit, ideile sale au oprit de multe ori, prin adâncimea lor, atenția intelectualității românești.

Dispariția sa atât de prematură lasă un gol care multă vreme se va simți, nu numai între aleșii mânuitori ai condeiului, dar și între puținii oameni de convingeri și de credință ai acestei țări.

N. Bănescu

www.dacoromanica.ro

† NICUŞOR LAZĂR

Probabil, cel mai tânăr colaborator al venerabilei „Reviste Istorice". Elev de liceu din Piatra-Neamţ, cercetător pasionat al documentelor moldoveneşti, acest tânăr a publicat un interesant articol, alăturând şi câteva documente, în volumul „Revistei Istorice" pe anul 1944 [1]). Nu ştim dacă l-a citit, căci în Mai 1945, nefericitul tânăr şi-a dat obştescul sfârşit, deplâns de toţi acei care l-au cunoscut. La Piatra-Neamţ, în biblioteca şi arhiva eruditului nostru cărturar Gheorghe Kirileanu, Nicuşor Lazăr şi-a găsit acea Academie care i-a permis să-şi desvolte aptitudinile, iar nouă să-i apreciem calităţile excepţionale. A murit într'o zi de primăvară, abia în primăvara vieţii şi activităţii sale.

Fie-i ţărâna uşoară.

G. Bezviconi

1) Şi în numărul acesta: „Câteva docum. vasluiene".

TIPOGRAFIA „BUCOVINA" I. E. TOROUŢIU — BUCUREŞTI

www.dacoromanica.ro

Pag.

G. Strat: *Industria românească în cadrul economiei europene* (N. Bănescu) . . . . . 212—213
D. M. Pippidi: *Formarea ideilor literare în antichitate* (N. Bănescu) 213
V. Grecu: *Și totuși Învățăturile lui Neagoe-Vodevod* (N. Bănescu) 213—214
Gino Lupi: *Il Venerabile Servo di Dio Fra Geremia de Valacchia, Cappuccino* (I. E. Naghin) . . . . . 214—215
Andrei Oțetea: *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările românești* (V. Mihordea) 215
N. Iorga: *Generalități cu privire la studiile istorice* (V. Mihordea) 215—221
Hrisovul (V. Mihordea) . . . . . 221—222
N. Georgescu-Tistu: *Scriptura* (V. Mihordea) . . . . . 222—223
Ion Bianu și Dan Simionescu: *Bibliografia românească veche* (V. Mihordea) . . . . . 223—224
Balcania II—III (V. Mihordea) . . . . . 224—226
Balcania VI (V. Mihordea) . . . . . 189—190
V. Papacostea: *Desvoltarea ideilor politice la începutul secolului XX* (V. Mihordea) . . . . . 227—228
Generalul R. Rosetti: *Proiecte de operațiuni în anii 1876—1878* (V. Mihordea) . . . . . 228—229
C. Bilainkin: *Diary of a diplomatic Correspondent* (C. Jiga) . . 229—230
R. Mayer: *Städtegenerationen im Donauraume* (C. Jiga) . . . 230—232
Bonaventura Morariu: *Series chronologica Praefectorum apostolicorum missionis Fr. Min. Conv. in Moldavia et Valachia durante saec. XVII et XVIII* (I. E. Naghiu) 232
Bonaventura Morariu: *Series chronologica Episcoporum ac Praefectorum Apostolicorum Missionis Fr. Min. Conv. in Moldavia durante saec. XIX* (I. E. Naghiu) . . . . . 232—233
Aloisio L. Tăutu: *I Romeni. Cenni storici* (I. E. Naghiu) . . 233—234
Iosif Fessler: *Relatio historica de Daco-Romanis in Transilvania et Hungaria cum Ecclesia Romana Unite et Uniendis* (I. E. Naghiu) . . . . . 234—236
Dr. Nicolae Ilieșiu: *Timișoara. Monografie istorică* (I. E. Naghiu) 236—238
Octavian Beu: *Bibliografia răscoalei lui Horia* (I. E. Naghiu) 238
N. Comșa: *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj* (I. E. Naghiu) . . . . . 238—239
V. Mihordea: *O replică* . . . . . 241—242

Cronică de N. Bănescu, V. Mihordea și C. Jiga . . . . . 243—256

Notițe de N. Bănescu, C. Jiga și V. Mihordea . . . . . 257—264

Necroloage: † D. Tomescu (N. Bănescu) . . . . . 265—266
† N. Lazăr (G. Bezviconi) 267

www.dacoromanica.ro

INSTITUT DE ARTE GRAFICE
BUCUREȘTI
1945

www.dacoromanica.ro